

DANMARKS- HISTORIE

MELLEM ERINDRING
OG GLEMSEL

KRISTIAN IVERSEN OG
ULLA NEDERGÅRD PEDERSEN

DANMARKS- HISTORIE

MELLEM ERINDRING
OG GLEMSEL

COLUMBUS

Danmarkshistorie – mellem erindring og glemsel

© Forlaget Columbus og forfatterne 2014

2. udgave, 1. oplag 2020

Forlagsredaktion: Anders Hassing

Grafisk tilrettelægning: Bodil Mulla

Tryk og repro: Tarm Bogtryk

Printed in Denmark 2020

ISBN 978-87-7970-597-5

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering må kun ske i overensstemmelse med loven. Det betyder for eksempel, at kopiering til undervisningsbrug kun må ske efter aftale med Copydan Tekst og Node.

Although attempts have been made to contact all copyright holders where known, should there be any unintentional or unavoidable omissions, authentic copyright holders are asked to accept our apologies and are invited to contact Columbus.

Forlaget Columbus

Østerbrogade 54 C

2100 København Ø

Tlf.: 35 42 00 51

www.forlagetcolumbus.dk

info@forlagetcolumbus.dk

INDHOLD

FORORD 8

KAPITEL 1

ERINDRINGS Historie – EN TEORETISK RAMME 10

Hvad er erindringshistorie?	11
Hvordan giver nationens historie identitet?	12
Kan grupper have fælles erindringer?	13
Er historievidenskab og erindring hinandens modsatninger?	14
Hvornår og hvorfor opstår nationale erindringsfællesskaber?	14
Hvordan arbejder man erindringshistorisk?	15
Erindringssteder	16
Historiografi og mindehøjtideligheder	17
Erindringspolitik	17
Kritik af erindringshistorisk metode	18
Vigtige begreber	20
Materialer	21

KAPITEL 2

VIKINGETIDEN – EN MODERNE OPFINDELSE AF EN GYLDEN FORTID 26

Overblik: Vikingetiden cirka 793-1066	28
Vikingetiden – en opfindelse fra 1800-tallet?	28
Kilder til vikingetiden	29
Vikingskibene	30
Danmarks begyndende statsdannelse i vikingetiden	31
Slægten i første række	31
To erindringseksplorationer – 1800-tallet og i dag	33

Historiografi 34

Fremstillinger og kildekritik	35
Diakron historiografi: Fra den krigeriske til en fredeligere viking	36
Synkron historiografi: Hvor gammel er Danmark?	38
Ringborgene og centralmagten	39
Analysestrategi: Historiografisk analyse	41
Vikingetiden og det nationale fællesskab	42
Reenactment	42
Erindringssteder	45
Hvad er et erindringssted?	45
Jellingestenen – Danmarks vigtigste erindringssted om gud, konge og fædreland	47
Jellingestenen: Det materielle lag	47
Jellingestenen: Det symbolske lag	48
Jellingestenen: Det funktionelle lag	50
Død erindring og mod-erindringer	52
Analysestrategi: Erindringssteder	53
Forslag til videre læsning	54
Vigtige begreber	55
Materialer	56

KAPITEL 3

DANSK KOLONIHISTORIE – FRA GLEMSEL TIL ANGER? 63

Overblik: Dansk Vestindien 1671-1917	65
Hvorfor kolonisering?	65
Imperialisme	66
Transatlantiske handelsruter	67
De slavegjortes vilkår og racehierarki	68
Forordningen om Neger-Handelen 1792	70
Grundlov og ophævelse af slaveriet 1848	71
Fireburn-opstanden 1878	73

Salget af øerne 1917	74	1970 – Farvel til genforeningen?	120
Glemsel og grundfortælling	75	Når kroppen erindrer	120
‘Den uskyldige kolonialisme’	76	150-året for krigen i 1864 –	
Analysestrategi: Grundfortælling	77	fejring af fred og forsoning	121
Fortidsbearbejdning	81	Folkefest på nederlagets dag	123
Retsfølgelse og straf	81	Analysestrategi: Mindebegivenheder	124
Den reparerende ret	81	Museer	126
Tysk angerpolitik	82	Museers funktion	126
Sydafrika og sandhedskommissionen	83	Hvordan erindres 1864 på	
Dansk angerpolitik – eller mangel		udvalgte museer i Danmark?	126
på samme?	84	Historiecenter Dybbøl Banke – den affektive	
Undskyldning for hvad?	87	strategi	127
Transfer Day 2017	88	Når kroppen bruges på museum	129
Forslag til videre læsning	89	Sønderborg Museum – det	
Vigtige begreber	90	klassiske didaktiske museum	130
Materialer	91	Krigsmuseet – det æstetiske	
		og postmoderne museum	131
		Forslag til videre læsning:	133
		Analysestrategi: Museer	134
		Vigtige begreber	135
		Materialer	136
 KAPITEL 4		 KAPITEL 5	
1864 OG GENFORENINGEN –		BESÆTTELSESTIDEN 1940-1945	
HVOR GÅR GRÆNSEN? 98		– MEDLØBERE ELLER MODSTAN-	
Overblik: Krigen i 1864 99		DERE? 146	
Helstaten	99	Overblik: Besættelsestiden	
Nationalisme vokser frem i Europa	100	i Danmark 1940-1945 147	
Grundlov og borgerkrig	103	Samarbejdspolitikken	148
Novemberforfatningen 1863	103	Fra samarbejde til begyndende modstand	150
Dannevirke	105	Passiv og aktiv modstand	151
Dybbøl	105	Modstanden organiseres	152
Nederlag og nationalstat	109	Augustoprøret –	
Fortyskningen af de dansksindede	109	da samarbejdet ophørte	153
Køller-politikken	110	Frem mod befrielsen	153
Ny grænsedragning – ny uenighed	110	Befrielsen og konsensusmyten	155
Påsekekrisen og grænsespørgsmålet	112	Aktualisering 157	
Hvorfor erindre et nederlag?	113	Når fortiden gøres aktuel	157
Mindebegivenheder for 1864 114		Erindringspolitik 162	
18. april – mindedag på Dybbøl	115	Erindringspolitisk strid	
En omskiftelig erindring	115	om Frihedsmuseet	162
Hvem former erindringsfællesskabet		Modstandshistorie eller den brede	
ved mindebegivenhederne?	117	danmarkshistorie?	164
Mindebegivenheder			
for genforeningen 118			
Kong Christian d. 10. og den hvide hest	118		
1930 – Fra konflikt til konsensus	119		
1945 – I skyggen af besættelsen	119		

"Ufiltreret" historie eller multimedie-formidling?	165	1980'erne – På kanten af afgrunden	209
Museum eller mindsted?	167	Velfærdsstatens opbremsning	210
Analysestrategi: Erindringspolitisk analyse	168	1986 Kartoffelkuren	210
Mundtlige kilder	169	Udlændinge og velfærdsstaten	210
'Opa war kein Nazi' – Bedstefar var ikke nazist	170	1993 Noget for noget	211
Analysestrategi: Mundtlige kilder til historien	172	Fra hulemand til julemand	213
Historie som fiktion	173	2008 Finanskrisen	213
Et synkront snit: Matador – en moderne klassiker	175	Fra velfærdsstat til konkurrencestat?	214
Et diakront snit: Spillefilm om modstandsbevægelsen	176	Politisk-ideologiske erindringsfællesskaber	215
Forslag til videre læsning	179	Grundfortællingen om velfærdsstaten	215
Analysestrategi: Historie som fiktion	180	Septemberforliget	216
Vigtige begreber	181	Politisk-ideologiske grundfortællinger om velfærdsstaten	216
Materialer	182	Den socialdemokratiske grundfortælling	217
		Den borgerligt-liberale grundfortælling	218
		Den nationalkonservative grundfortælling	218
		Erindringspolitiske kampe om velfærdsstaten	220
		Analysestrategi: Erindringspolitisk debatindlæg	221
		Velfærdsstaten i dokumentarfilm	221
		Historiske dokumentarfilm som kilde	221
		Dokumentarfilm og erindringsfællesskaber	222
		Historiske dokumentarfilm og aktualisering	223
		Dokumentarfilms grundfortælling	224
		Brede dokumentariske danmarkshistorier	224
		Danmarkshistorie anno 1982	224
		Analysestrategi: Historiske dokumentarfilm/serier	225
		Velfærdsstatens historie	226
		Forslag til videre læsning	226
		Vigtige begreber	228
		Materialer	229
		Indeks	241
		Illustrationsliste	244

KAPITEL 6

VELFÆRDSSTATENS TILBLIVELSE – HVEM SKABTE VELFÆRDSSTATEN? 196

Overblik: 1800-tallets slutning – ideologisk opbrudstid

1891 – En minimumsydelse til værdigt trængende	199
1892 – Forsikring til de værdigt trængende 200	
Den lille og den store socialreform	201
Kanslergadeforliget 1933	203
Socialreformens indhold	203
Den sociale ingeniørkunst	203
Folkepensionen – den universelle velfærdsstat	205
1960'erne – Velfærdsstatens ekspansion	205
Kronen på værket – bistandsloven	208
1973 Oliekrisen og oprøret mod velfærdsstaten	209

FORORD

'Fortiden kan ikke forandres, men det kan historien.' Det er dette paradoks, der er udgangspunktet for denne bog.

Historien spiller en central rolle i skabelsen og opretholdelsen af menneskelige fællesskaber. Men hvad er det, vi som samfund vælger at huske, og hvad vælger vi at glemme? Hvordan påvirker vores nutid forståelsen af fortiden? Hvilke begivenheder i fortiden er centrale for danskernes nationale identitet? Og hvem har magten over erindringen?

I *Danmarkshistorie mellem erindring og glemsel* har vi sat os for at give et svar på disse spørgsmål, samtidig med at vi giver en introduktion til feltet erindringshistorie og dets centrale begreber, teoretikere og metoder.

Bogens målgruppe er tænkt som elever og studerende på forskellige niveauer i historiefaget. Bogen vil dog kunne læses af alle, der er interesserede i en grundlæggende introduktion til erindringshistorie, og hvordan dette perspektiv kan belyse danmarkshistorien.

Denne bog udkom første gang i 2014, og siden er der kommet en ny gymnasie-reform. I 2017-læreplanen til historie på STX er der blevet tilføjet to nye kerne-stofpunkter, der hedder *historiebrug og -formidling* samt *historiefaglige teorier og metoder*. Disse nye punkter mener vi, at

bogen her er oplagt til at arbejde med. Gennem vores egen undervisning har vi oplevet, at en erindringshistorisk vinkel på arbejdet med historien styrker elevernes kritiske sans over for de fortidsfortolkninger, de præsenteres for, styrker deres metodiske bevidsthed og giver dem et større metodisk repertoire. Derudover oplever vi også en stor interesse for erindringshistorie fra elevernes side, fordi de oplever at kunne afkode for eksempel politisk brug af historien ved hjælp af erindringshistoriske begreber og metoder. Det er også spændende for mange, at de opdager, at historie ikke bare er "tør" viden om begivenheder og årstal, men også en dynamisk størrelse, der kan være genstand for magtkampe, og som har stor betydning for vores forståelse af os selv i dag.

En opdateret og udvidet 2.-udgave

Siden bogen udkom første gang i 2014, er fortiden blevet diskuteret, fortolket og politiseret på nye måder, hvorfor vi har ændret en del i 2.-udgaven. De gamle kapitler er blevet opdateret. Nogle steder har vi fundet det relevant at tilføje nogle nye afsnit eller nye materialer.

Derudover indeholder denne udgave også to helt nye kapitler: et kapitel om glemslen og erindringen om Danmarks kolonifortid i Dansk Vestindien og et ka-

pitel om de konkurrerende politiske fortællinger om velfærdsstatens historie.

Vi har endvidere udarbejdet nye arbejdsopgaver til alle kapitler, der lægger op til, at eleverne kan arbejde med skriftlighed og innovation.

Bogens struktur

I kapitel 1 introduceres bogens teoretiske ramme, der giver eleverne indblik i de centrale begreber, grundantagelser og metoder inden for erindringshistorie, samt hvordan erindringshistorie forholder sig til mere traditionel historie, som de kender det.

I de efterfølgende kapitler bringes teori og metode i spil i forbindelse med fem konkrete nedslag i danmarkshistorien: *vikingetiden, Danmarks kolonifortid, krigen i 1864 og genforeningen i 1920, besættelsestiden og velfærdsstatens historie*. Disse fem nedslag i historien er valgt, fordi vi ser dem som betydningsfulde for danskernes nationale identitet i dag, og fordi hver periode indeholder nogle erindringshistoriske problemstillinger, der kan bruges til at fremhæve forskellige erindringshistoriske begreber og metoder.

Hvert afsnit indeholder konkrete analysestrategier, der er et værktøj til, at eleverne selv kan lave erindringshistoriske analyser.

Erindringshistorie handler ikke om, *hvad der egentlig er sket*, men derimod om *hvad, hvorfor og hvordan vi erindrer*. Derfor kommer bogen også bedst til sin ret, hvis man har en indsigt i nogle danmarkshistoriske perioder, begivenheder og historiske processer. Det er derfor, vi

begynder hvert afsnit med et overblikss afsnit, som vi betragter som minimum af viden, så eleverne efterfølgende kan arbejde erindringshistorisk. Overblikss afsnittene har til formål at give en kort introduktion til perioden og de begivenheder og problemstillinger, der er centrale for den videre erindringshistoriske analyse. Dermed dækker kapitlerne både kernestof og tilføjer et erindringshistorisk perspektiv.

Bogen kan bruges på flere forskellige måder. Man kan tage enkelte kapitler ud, der giver mening alt efter ens egen læreplan, eller man kan læse bogen i sin helhed og dermed afdække fem centrale perioder i danmarkshistorien.

Derudover kan bogen bruges som teoretisk og metodisk grundlag for større opgaver (SSO, SRO og SRP). Her vil bogens teoretiske og metodiske ramme kunne bruges som en værktøjskasse til at undersøge den historiske periode, eleverne selv vælger.

På bogens hjemmeside kan man finde arbejdspørgsmål til kildematerialet i bogen, arbejdsopgaver, forløbsplaner og supplerende materiale, der kan bruges til for eksempel eksamensspørgsmål.

Mange tak til 2. h (2019) på Gefion Gymnasium for at være prøvekaniner og sparringspartnere samt tak til vores redaktør Anders Hassing for faglig kritik, overblik og inspiration.

Kristian Iversen og
Ulla Nedergård Pedersen
København, 2020

KAPITEL 1

ERINDRINGSHISTORIE – EN TEORETISK RAMME

Hvis du går en tur på Langelinie i København, vil du foran det vestindiske pakhuse se en statue af en kvinde med fakkel og machete lavet i sort flamingo. Kvinden er en fremstilling af Mary Thomas med tilnavnet *Queen Mary*. En kvindelig oprørsleder, der opfattes som en heltinde i det, der engang hed Dansk Vestindien. Mary var en af lederne af *Fireburn*-opstanden i 1878, hvor de indfødte arbejdere gjorde oprør mod de dårlige arbejdsforhold og levevilkår under det danske kolonistyre.

Der er debat om, hvorvidt *Queen Mary*-monumentet skal støbes i bronze og dermed gøres permanent. For er den ikke for truende i sit udtryk? Er det et monument, der lægger op til forsoning? Og skal *Queen Mary* overhovedet hædres – for er der ikke noget med, at hun var dømt for at mishandle et af sine tre børn?

Hvis du ikke har hørt om *Queen Mary* før, er der nok en god grund. Indtil for nylig var de fleste danskernes viden om kolonifortiden ret begrænset. Men i dag er denne fortrængning af kolonifortiden blevet afløst af en stor interesse for emnet. Politikerne diskuterer, om det mo-

derne Danmark skal sige undskyld for periodens slaveri, og der udgives bøger og dokumentarfilm om emnet.

Men hvorfor er det, at glemsel bliver til erindring? Muligvis handler det om, at Danmarks fortid som kolonimagt aktualiseres af moderne problemstillinger om globalisering og identitetspolitik. Det er altså tendenser og politiske interesser i nutiden, der bestemmer, hvilke dele af fortiden der er vigtige at erindre og hvordan. Formålet med denne bog er at undersøge, hvilke fælles fortidserindringer der er med til at skabe danmarkshistorien og identiteten som dansker.

Dette første afsnit handler om, hvad *erindringshistorie* er, og hvordan erindringshistorie adskiller sig fra traditionel historie. De næste fem kapitler handler om perioder i danmarkshistorien, som de fleste danskere har et forhold til, og som vi har fælles erindringer om. Temaerne i bogen er: *Vikingetiden*, hvor byggestenene til Danmark som stat blev grundlagt, og kristendommen blev introduceret. *Danmarks kolonifortid* har fokus på Dansk Vestindien og undersøger processen fra

glemsel til erindring. 1864 og 1920 afdækker kampen om Danmarks grænse mod syd. *Besættelsen 1940-1945* handler om den periode, som den danske befolkning ved mest om, hvor Danmarks eksistens som selvstændig stat var truet, og det sidste kapitel handler om *Velfærdsstatens udvikling*, hvor vi undersøger de historiske rødder i den samfundsform, som flertallet af danskere er meget stolte af i dag.

Hvad er erindringshistorie?

I faget historie er vores fokus på fortiden, og de historiske kilder er nøgler, der kan bruges til at finde ud af, hvad der er sket i fortiden. Der findes næppe et menneskeligt samfund, hvor man ikke har interesseret sig for fortiden, og fortiden har også altid været vigtig for dannelsen af kollektive identiteter som eksempelvis slægter, klaner og religiøse grupperinger. I 1800-tallet blev historie et fag på universitetet, og dermed blev interessen for fortiden professionaliseret under idealet om at finde den objektive sandhed om fortiden gennem metodisk kildearbejde. Den tyske historiker Leopold von Ranke skrev, at historikerens vigtigste opgave er at finde ud af *wie es eigentlich gewesen*, dvs. hvad er der egentlig sket?

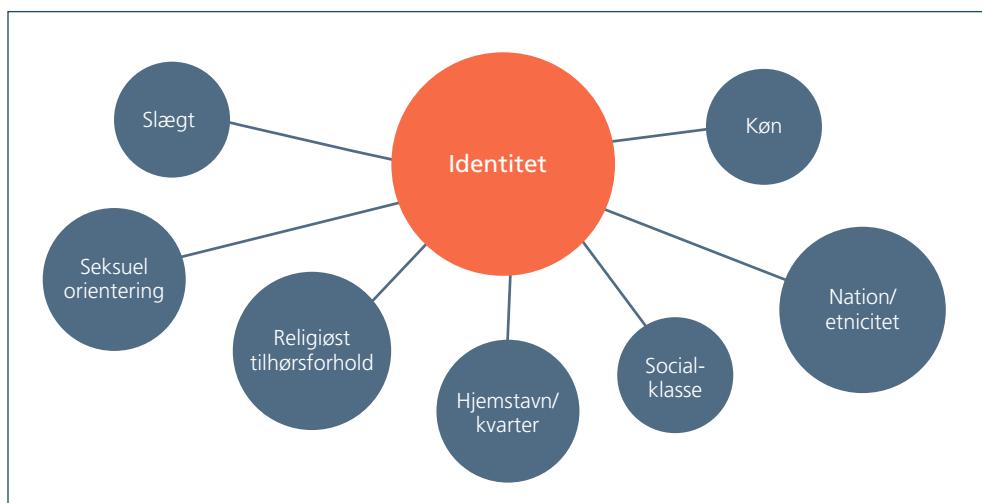
Den danske historiker Kristian Erslev var inspireret af Ranke og skrev i 1911 bogen *'Historisk teknik'*. Den dannede skole for, hvordan man skulle arbejde kildekritisk for at nå frem til den historiske sandhed. Meget af den almindelige kildekritik, der arbejder med overvejelser om, hvorvidt de historiske kilder er levn eller

Kunstnerne bag statuen 'I am Queen Mary' er danske Jeannette Ehlers (tv.) og La Vaughn Belle (th.) fra US Virgin Islands. Da der ikke er nogen, der ved, hvordan Mary Thomas så ud, er Queen Marys ansigt lavet ved at kombinere de to kunstneres ansigter, hvorved værket også symboliserer deres blandede baggrunde og fælles fortid.

beretning, første- eller andenhåndskilder og primære eller sekundære kilder, kan vi i Danmark føre tilbage til Erslevs arbejde. Både Ranke og Erslev var inspireret af idealet fra de eksakte naturvidenskaber. Det vil sige, at historikeren skulle arbejde med fortiden præcist, videnskabeligt og objektivt.

Troen på muligheden for at finde den objektive sandhed om fortiden har de fleste historikere dog forladt i dag, hvor der er en udbredt enighed om, at historikerens fokus altid er påvirket af egen samtid og egne grundopfattelser. Men Ranke og Erslevs tanker har været afgørende for at forme den historievidenskab, som vi ken-

Modellen illustrerer, hvordan et menneskes identitet er bygget op om forskellige grupperes fælles erindringer. Betydningen af de enkelte erindringsfællesskaber kan have forskellig vægt hos forskellige personer, og modellen vil se forskellig ud i forskellige samfund.

der i dag. Prøv for eksempel at se på vejledningen til kildekritik i din grundbog til historie eller på internettet.

Erindringshistorie er et relativt nyt felt inden for historievidenskaben, hvor det netop er det faktum, at vores fortolkning af fortiden er præget af vores nutid, der er det interessante.

Erindringshistorie handler nemlig ikke om, hvad der egentlig er sket, men om hvordan fortiden bruges, konstrueres, diskuteres og iscenesættes på baggrund af interesser i nutiden. En historiker, der arbejder erindringshistorisk, er for eksempel ikke så interesseret i at undersøge, hvorfor Danmark tabte krigen i 1864. Det interessante for en erindringshistoriker er i stedet at undersøge, hvad der erindres, og hvad der glemmes og hvorfor.

Hvordan giver nationens historie identitet?

Hvis du i udlandet skulle fortælle, hvem du var, ville du måske lægge ud med at sige, at du var fra Danmark. Ifølge historikeren Inge Andriansen er *nationen* og *religionen* de to mest identitetsskabende fællesskaber i vores samtid. Det, som er med til at skabe national identitet, er, at man tilhører et nationalt *erindringsfællesskab*, dvs. en gruppe mennesker, der deler fortolkning af en fortid, de opfatter som fælles. Når nation og religion ud nævnes som nogle af de mest betydningsfulde erindringsfællesskaber, kan man blot tænke på, hvor mange mennesker der gennem historien har sat livet på spil for netop at forsvare nationen eller religionen. Men i et stadig mere komplekst samfund bliver identiteter skabt af mange forskellige byggeklodser.

Erindringsfællesskaber handler derfor ikke kun om nationen, hvilket modellen på forrige side viser. Mennesket kan ofte være med i forskellige erindringsfællesskaber baseret på bopæl, arbejde, social klasse, familie, køn, tro eller nation. Hvis du for eksempel er dansk muslim, kan du ud over at være en del af det danske erindringsfællesskab også være med i et muslimsk erindringsfællesskab, som begge giver identitet og nogle handlingsforskrifter for, hvordan du skal handle i nutiden.

Kan grupper have fælles erindringer?

Flere vil indvende, at det ikke er rimeligt at påstå, at danskere har en fælles forståelse af for eksempel *vikingetiden* eller *besættelsestiden*. Der er jo danskere, der har en stor faktuel viden, og andre, som ikke kan placere perioderne overhovedet – så hvordan er det muligt at tale om et erindringsfællesskab?

Når man bruger ordet *erindring*, tænker vi ofte på noget, som vi gør individuelt. Vi har personlige erindringer fra vores folkeskole og vores sommerferie, og nogle gange kan vi også have personlige erindringer om verdenshistoriske begivenheder. De fleste voksne kan eksempelvis huske, hvor de var, da World Trade Center styrtede sammen den 11. september 2001.

En grundantagelse for erindringshistorikere er imidlertid, at erindring ikke er et rent individuelt fænomen. Den franske sociolog Maurice Halbwachs udviklede i 1920'erne begrebet *kollektiv erindring*. Kol-

**Maurice Halbwachs
(1877-1945), fransk
sociolog:**

”Det giver ikke nogen mening at lede efter det område af hjernen, hvor erindringer ligger opbevaret, som kun jeg har adgang til. Erindringer bliver vækket i mig på grund af eksterne påvirkninger, og den gruppe, jeg tilhører, gør det muligt for mig at rekonstruere mine erindringer.”

lektiv erindring handler om, at individer erindrer i fællesskab med andre og som medlemmer af en gruppe. Halbwachs mener ikke, at det giver mening at tale om personlig erindring, da han mener, at det er umuligt for individet at erindre uafhængigt af sin sociale gruppe.

Som eksempel kan vi tænke på vores egne minder fra barndommen: Hvad er det i virkeligheden, vi erindrer? Ofte er vores erindring blandet op med vores forældres fortællinger, venners beretninger, gamle billeder eller endda film og tv.

Halbwachs sætter tanken på spidsen ved at sige, at vi er narret til at tro, vi har helt personlige erindringer, men vi glemmer, at dét, vi siger, er et ekko, der videregiver vores gruppebestemte erindringer, fordi vi bruger et fælles sprog, opdrages i samme skolesystem og ofte har set de samme film og lignende.

Ifølge Halbwachs er den personlige erindring en illusion. Til trods for at Halbwachs ikke mener, at det giver mening at tale om individuel erindring, skelner han mellem to forskellige typer erindring:

'Moder Danmark', malet af Elisabeth Jerichau Baumann i 1851, illustrerer tanken om national enhed og skæbnefællesskab i Danmark i 1800-tallet.

håndtering af kilder om fortiden. Han argumenterer for, at historievidenskaben kan bruges til at punktere eller nuancere kollektive erindringer.

Halbwachs videnskabelige arbejde fra 1920'erne frem til hans død i 1945 blev i høj grad glemt, indtil den franske historiker Pierre Nora i 1984, med inspiration fra Halbwachs skrev en omfattende encyklopædi om Frankrigs erindringshistorie.

Nora mener som Halbwachs, at erindring bruges til at legitimere synspunkter i nutiden, men han mener ikke, at det er muligt for historikeren at finde 'den objektive' sandhed, da historikeren ikke kan gøre sig fri af sin egen samtid.

Mange, der beskæftiger sig med erindringshistorie i dag, deler den opfattelse, at historikeren er så påvirket af sin samtid, at det ikke giver mening at skille de to begreber 'historie' og 'erindring' fuldstændigt ad.

autobiografisk erindring, der er erindring af de ting, man selv har oplevet, og *historisk erindring*, der handler om ens gruppes historie, for eksempel danskeres fælles erindringer om vikingerne som deres forfædre. Det er gruppens behov i nutiden, der er afgørende for, hvilke dele af fortiden der erindres, og hvilke der glemmes.

Er historievidenskab og erindring hinandens modsætninger?

Ifølge Halbwachs er *historievidenskab* og det, som han kalder *kollektiv erindring*, modsætninger til hinanden. Halbwachs mener ud fra et traditionelt syn på historie, at historikeren er drevet af ønsket om at afdække facts gennem metodisk

Hvornår og hvorfor opstår nationale erindringsfællesskaber?

At fortiden bruges med nutidige mål for øje, er ikke et nyt fænomen. I før-historiske mundtlige kulturer ville de ældste i slægten have fortalt de yngre om de store forfædres bedrifter, og i middelalderens Danmark skrev Saxo i 1140 sin Danmarkskrønike, hvor han brugte fortidige

erindringer til at legitimere kongemagten (på et kildemæssigt tvivlsomt grundlag).

I 1800-tallet vokser nationalismen frem som en ny bevægelse, ikke kun i Danmark, men i hele Europa. Folk begynder i stigende grad at definere sig som borgere i en nationalstat. Man føler et fællesskab med alle andre medlemmer af nationen, man dyrker de særlige nationale kendetegn, og man er villig til at forsvare nationen med livet som indsats.

I 1800-tallets Danmark (og Europa) bliver nationalstaterne storproducenter af fælles fortællinger om fortiden, og publikum for nationens historie bliver alle læsekyndige borgere. Nationalismeforskere og historikere mener, at 1800-tallet markerer en forandring i den måde, fortiden bruges på. Den britiske marxistiske historiker Eric Hobsbawm taler om 1800-tallet som en periode med *'invented traditions'* – på dansk *opfundne traditioner*, dvs. at eliten i de europæiske stater i 1800-tallet 'opfinder' traditioner (eller opfinder en fortid) for at styrke den nationale sammenhængskraft.

Den amerikanske samfundsforsker Benedict Anderson taler i forlængelse heraf om, at nationen i 1800-tallet dyrkes som et *forestillet fællesskab*, hvor borgerne især gennem skolen lærer, at de indgår i et nationalt fællesskab, der er større end dem selv. De opdrages med idéen om et skæbnefællesskab med alle medlemmer af nationen; både dem, de ikke kender, de døde og de endnu ufødte. På den måde bliver individet en del af et større hele, der forener fortid, nutid og fremtid. En forudsætning for dette forestillede fæl-

lesskab er muligheden for at trykke og læse bøger og dermed cementere nationale myter og tilhørsforhold.

Anderson mener, at nationalisme er et moderne fænomen, der skyldes tiltagende sekularisering, dvs. at religionen mister betydning for det enkelte individ og som sammenhængskraft i samfundet. Nationer tilbyder borgerne et erstatningsfællesskab, hvor individet igen kan opleve sig selv som en del af en større helhed, hvis tabte sønner de kan identificere sig med, og hvis ufødte børn de har et ansvar over for. At Anderson kalder nationen et *forestillet* fællesskab, betyder ikke, at den ikke eksisterer, men at det nationale fællesskab er foranderligt og ikke naturgivet og dermed et produkt af den historiske og samfundsmæssige udvikling.

Hvordan arbejder man erindringshistorisk?

Et fællesskab om erindring og fortolkning af fortiden må siges at være en noget luftig størrelse at undersøge: Hvordan finder man ud af, hvem der er en del af fællesskabet, og hvem der ikke er? Hvilken slags kilder (empiri) kan vi bruge til at forstå fortolkningen af fortiden? Hvordan kan man undersøge, om fortolkningen af fortiden har forandret sig over tid? Hvordan finder man ud af, hvilke interesser i nutiden der er centrale i at forme erindringsfællesskabet?

Her vil vi kort præsentere nogle erindringshistoriske begreber og analysestrategier, der vil blive uddybet og suppleret i bogens følgende kapitler.

Genforeningsmonumentet på Østerbro fra 1930 skal minde tilskuerne om, at Sønderjylland (datteren) atter blev en del af kongeriget Danmark (moderen) efter grænseafstemningen i 1920. Monumentet illustrerer Benedict Andersons pointe om, at det forestillede fællesskab nationen er som en familie i fortid, nutid og fremtid.

Der er et væld af forskellige kilder, der bliver interessante for at nå frem til viden om, hvordan medlemmerne af et bestemt erindringsfællesskab fortolker og bruger deres forståelse af fortiden. Hvor en historiker som Kristian Erslev var interesseret i kilder, der var så tidsmæssigt tæt på den historiske begivenhed som muligt, for eksempel øjenvidneberetninger eller genstande, kan erindringshistorikerens fokus for eksempel være på erindringssteder, historiografi, mindehøjtideligheder eller erindringspolitik.

Erindringssteder

Hvis man beder en række danskere om at brainstorme om *besættelsestiden*, vil man hurtigt opdage en række mønstre i erindringerne. For de fleste danskere vil perioden fremkalde en relativt ens tanke- række om særlige datoer, særlige monumenter, scener fra Matador og for eksempel ordsproget 'aldrig mere 9. april'. Danskere har tilsyneladende en række ret ens forestillinger om besættelsestiden. De fælles forestillinger kan ses som en kondenseret fortælling om fortiden, som kommer til udtryk i det, erindringshistorikeren Pierre Nora kalder erindringssteder.

Erindringssteder er eksempelvis monumenter, historiske slagmarker eller historiske personer, der har en særlig symbolsk og central betydning for erindringsfællesskabet.

Et eksempel på et fysisk erindringssted er Jellingestenen med billedet af Jesus (se kapitel 2), der bruges til at formidle en bestemt fortolkning af vikingetiden i Danmark og en fortælling om indførelsen af kristendommen i Danmark. Jellingestenen kan genkendes af de fleste danskere, og billeder af Jesusfiguren fremkalder en nogenlunde ensartet fortælling hos danskere. Derimod vil et billede af Jellingestenen nok ikke sige for eksempel en spanier noget. Flere historikere arbejder også med ikke-fysiske erindringssteder, for eksempel et ordsprog, som igangsætter af fælles erindringer. Mange erindringshistorikere har baseret deres forskning på at analysere erindringssteder som genforeningsmonumentet på billedet her på siden. De forsøger at pakke erindringsstedernes betyd-

ning ud og forstå, hvorfor deres betydning eventuelt forandrer sig eller glemmes over tid, eller hvorfor der nogle gange er uenighed om dem.

Historiografi og mindehøjtideligheder

I erindringshistorisk forskning er det en grundantagelse, at fortolkningen af fortiden præges af nutiden. Derfor er det også en central idé, at fortolkningen af bestemte historiske begivenheder kan forandres i takt med forandringer i nutiden. Det er derfor interessant at undersøge, hvordan og hvorfor fortolkningen af fortiden forandres. Som kilder til sådanne undersøgelser er det almindeligt at undersøge, hvordan fortolkningen af fortiden er blevet skildret forskelligt for eksempel i skolebøger, populærhistorie eller historisk forskning i forskellige perioder. Sådan en undersøgelse af en forandring i historieskrivning over tid kaldes også *historiografi*, og i en sådan undersøgelse vil det typisk være erindringshistorikerens opgave at forstå og forklare, hvorfor fortolkningen og formidlingen af fortiden har forandret sig i samspil med samtiden (se kapitel 2). I en historiografisk undersøgelse bliver historiebøgerne, også kaldet historiske fremstillinger, selv til kilderne for undersøgelsen.

En anden metode til at finde ud af, hvordan et erindringsfællesskabs fortolkning af fortiden forandres over tid, kan være at undersøge, hvordan fortiden mindes og iscenesættes ved *mindehøjtideligheder* (se kapitel 4). Ved historiske minde-

højtideligheder oplever man en iscenesat og ritualiseret fortolkning af fortiden. Det at mindehøjtidelighederne for bestemte historiske begivenheder finder sted gentagne gange over en lang periode, gør dem interessante både i forhold til at undersøge forandringer i fortolkningen af fortiden, og i forhold til hvordan denne fortolkning overleveres fra én generation til den næste.

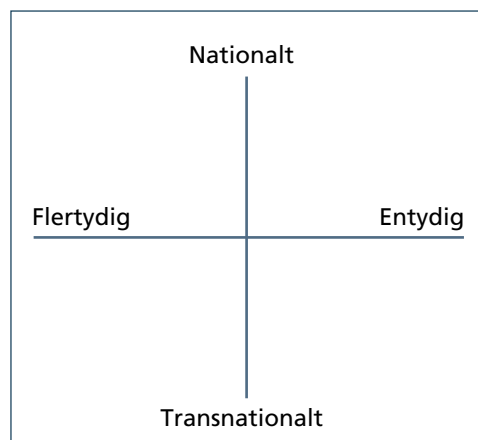
Erindringspolitik

Som vi har vist gennem dette kapitel, er en fælles fortid af afgørende betydning for grupper og stater. Samtidig har vi også set, at svaret på, hvilken lære man skal udlede af fortiden, ikke er entydigt eller naturgivet, men derimod noget, der kan forandres over tid og fra sted til sted. De to ting, at fortiden er betydningsfuld og at fortolkningen af den kan formes efter nutidige interesser, gør, at den også kan blive genstand for politiske kampe i nutiden, også kaldet *erindringspolitik* (se kapitel 5 og 6).

Det er langt fra altid, at der er enighed om, hvordan fortiden skal fortolkes. Derfor kan der opstå erindringspolitiske kampe om, hvilke dele af fortiden vi skal huske, og hvilke vi skal glemme.

I analyser af erindringspolitiske kampe væves historie og samfundsfag tæt sammen, fordi det her drejer sig om at få overblik over, hvilke aktører, for eksempel historikere, politikere eller interesseorganisationer, der præger den erindringspolitiske kamp, og hvordan og hvorfor de forsøger at få magt over fortolkningen af fortiden.

Erindringsfeltmodellen

De fem perioder, vi arbejder med i denne bog, kan alle placeres inden for det, vi kalder forskellige *erindringsfelter*, hvor der eksisterer særlige problemstillinger, værdier og interesser. *Besættelsestiden* kan undersøges som et erindringsfelt. Man kan undersøge perioden som et erindringsfelt ved at se på de erindringshistoriske kilder, som findes om perioden – historiebøger, film, monumenter, mindebegivenheder, museer med videre.

Som hjælp til en sådan undersøgelse har vi lavet erindringsfeltmodellen ovenfor. Modellen skal hjælpe til at kortlægge de forskellige fortolkninger af fortiden, der finder sted på et bestemt erindringsfelt. En kortlægning af erindringsfeltet kan sætte en i stand til at forstå og diskutere konsekvenserne af de forskellige fortolkninger af fortiden. Herefter er det også muligt at forstå, hvordan og hvorfor der kan opstå konflikter om, hvordan fortiden skal fortolkes.

Den vandrette akse (flertydig – entydig) bruges til at vurdere, hvorvidt fortolkningen af fortiden lægger op til en

entydig fortælling om, hvem der var gode, og hvem der var onde, og en entydig fortolkning af fortiden. Flertydighed lægger op til komplekse årsagssammenhænge, dvs. at det kan diskuteres, hvad der var rigtigt og forkert i fortiden.

Et eksempel på en fortidsfortolkning med vægt på entydighed kunne være 1800-tallets nationalromantiske historieskrivning, der havde fokus på at skrive hele nationens historie med vægt på stolte og samlende begivenheder i nationens fortid.

Den anden ende af akse med vægt på flertydighed kan man typisk finde i den nyere historievidenskab, hvor historikerne ofte har fokus på at nuancere og sætte spørgsmålstejn ved entydige fortællinger.

Den lodrette akse (nationalt – transnationalt) bruges til at vurdere, hvorvidt fortolkningen af fortiden har fokus på nationens historie, hvilket var det typiske fokus i 1800-tallet, eller om fokus går på tværs af landegrænser som eksempelvis europahistorie, politiske gruppers historie eller kvindehistorie.

Kritik af erindringshistorisk metode

Alle videnskabelige teorier og metoder har sine svagheder og blinde vinkler, som det er vigtigt at kende til, når man arbejder med dem. På den måde kan man forholde sig kritisk til undersøgelsens resultater eller eventuelt prøve at forbedre den ved at inddrage andre teorier og metoder.

Forskningsfelt: Erindringshistorie		
Teori (begreber)	Erindringspolitik	Erindringssteder
Metode	Argumentationsanalyse Diskursanalyse Museumsanalyse	Analyse af erindringssteder Analyse af mindebegivenhedernes iscenesættelse af fortiden, for eksempel virkemidler, symbolik og ritualer Historiografisk analyse
Empiri (materiale til undersøgelsen)	Taler Medier (for eksempel aviser, tv og internet) Lovgivning Museer	Monumenter Mindebegivenheder Skolebøger Film og fiktion

Erindringshistorie kan kaldes et bestemt forskningsfelt inden for historiefaget. Dette kapitel har forklaret feltets centrale grundantagelser om fortid, historie, samfund, individ, sociale grupper og erindring. Disse grundantagelser gør, at det erindringshistoriske felt har et bestemt fokus. Skemaet her giver nogle eksempler på teoretiske begreber inden for erindringshistorie, nogle erindringshistoriske metoder og noget typisk empiri. Teori, metode og empiri skal knyttes sammen for at kunne lave en god erindringshistorisk undersøgelse og vil derfor blive foldet ud og forklaret i de følgende tre kapitler.

Som beskrevet ligger erindringshistoriens fokus ikke på, hvad der egentlig er sket, men i stedet på hvordan fortiden bliver fortolket, genfortalt, forhandlet og iscenesat i eftertiden.

Dette kan være erindringshistoriens problem, fordi man kan komme til kun at forholde sig til et erindringsfællesskabs egen fortælling om fortiden og deres egne *opfundne traditioner*, der kan være helt løst fra de historiske begivenheder, som de egentlig handler om.

Hvis man helt opgiver idéen om, at der findes en historisk 'sandhed', bliver det ene erindringsfællesskabs fortælling om fortiden lige så god som det andets. Som eksempel kan man se, at nynazistiske Holocaust-benægttere udgør et erindringsfællesskab med en bestemt fortolkning af fortiden, egne erindringssteder og egne mindehøjtideligheder, men at denne

fortolkning af fortiden i høj grad strider imod den store mængde af historiske kilder, som vi ellers har til rådighed om Holocaust (øjenvidner, dagbøger, fotos, kz-lejre og lignende).

Derfor er det vigtigt, når man enten præsenteres for et erindringsfællesskabs egen fortolkning af fortiden (for eksempel i skolebøger eller ved mindehøjtideligheder), læser erindringshistorisk forskning eller selv laver en erindringshistorisk undersøgelse, at man ikke bare *overtager* erindringsfællesskabets fortolkning af fortiden. I stedet skal man huske hele tiden at holde erindringsfællesskabets fortolkninger og budskaber op mod en historisk baggrundsviden, som man henter uden for erindringsfællesskabet, for eksempel fra andre historiske kilder og historiske fremstillinger.

VIGTIGE BEGREBER

Wie es eigentlich

gewesen: Den tyske historiker Leopold von Ranke's historieideal om, at historikerens opgave er at finde ud af, hvad der i virkeligheden er sket i fortiden.

Kollektiv erindring:

Begreb skabt af den franske sociolog Maurice Halbwachs, der henviser til, at individet erindrer som medlem af en gruppe og ikke individuelt.

Autobiografisk erindring:

Erindringer af en fortid, man selv har oplevet.

Historisk erindring:

Erindringer med betydning for de grupper, man tilhører. Disse erindringer har man ikke nødvendigvis selv oplevet.

Erindringsfællesskaber:

En gruppe af mennesker, der har samme fortolkning af den fortid, som de opfatter som fælles. Erindringsfællesskaber kan være baseret på for eksempel køn, klasse eller nation og er forestillede fællesskaber, da de bygger på en forestilling om at have noget til fælles

med en gruppe mennesker, som man ikke direkte har mødt eller har en relation til. Erindringsfællesskaber indgår som et centralt element i dannelsen af individuelle og kollektive identiteter og er derfor væsentlige for, hvad mennesker identificerer sig med og føler loyalitet over for.

Erindringssted: Et erindringssted er en kondenseret fortælling om fortiden, som en gruppe er fælles om. Eksempler på erindringssteder er monumenter, historiske slagmarker eller historiske personer, der har en særlig symbolsk og central betydning for et erindringsfællesskab.

Erindringsfelt: En helhed af særlige problemstillinger, værdier, interesser og aktører, der har at gøre med fortolkningen af bestemte perioder eller begivenheder i fortiden. Man kan danne sig et overblik over feltet og dets eventuelle konflikter ved at indplacere de forskellige erindringssteder, erindringspolitiske aktører, museer, monumenter, frem-

stillinger og lignende som forskellige positioner i erindringsfeltmodellen.

Opfundne traditioner: Begreb fra den britiske historiker Eric Hobsbawm. Han argumenterer for, at traditioner, som af mange opfattes som gamle og tidløse, faktisk er nye og opfundne. Hobsbawm har især en kritisk indstilling til nationale symboler, som han mener er opfundne traditioner skabt med det formål at få befolkningen til at mene, at de tilhørte et bestemt folk.

Forestillet fællesskab: Begreb fra den amerikanske nationalismeforsker Benedict Anderson, der henviser til, at moderne mennesker har en forestilling om, at de er knyttet sammen med personer fra samme nation i fortid, nutid og fremtid.

MATERIALER

KILDE 1

Leopold von Ranke er en tysk historiker fra det 19. århundrede. Han betragtes som grundlæggeren af videnskabelig historieforskning. Von Rankes 'videnskabeliggørelse' af historiefaget handler om, at han gennem kildekritik baseret på primærkilder ønskede en objektiv beskrivende historiskildring i stedet for en subjektiv forherligende historieskrivning. Følgende kilde er fra introduktionen til en af hans bøger:

Introduktion til von Rankes 'Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514' (1824)

Historien er hidtil blevet tildelt den opgave at bedømme fortiden og belære nutiden af hensyn til fremtiden.

Så stor en opgave bilder nærværende værk sig ikke ind at kunne løse – det søger blot at vise, hvordan det faktisk var [wie es eigentlich gewesen].

Men ud fra hvilke kilder kan en sådan ny undersøgelse foretages? Grundlaget for dette værk, kilderne til dets materiale, er erindringer, dagbøger, breve, diplomatiske redegørelser og originale øjenvidneberetninger. Andre skrifter er kun blevet anvendt, hvis de har kunnet afledes umiddelbart af sådanne dokumenter eller har forekommet at rumme originale oplysninger af tilsvarende karakter. Disse kilder vil blive anført på hver side, og undersøgelsesmetoden og de kritiske konklusioner vil blive fremlagt i et andet bind udgivet sideløbende med dette.

Oversat af Morten Visby.

KILDE 2

Kr. Erslev betragtes af mange som 'kildekrittikkens' fader. Han skrev i 1911 metodebogen 'Historisk teknik', hvor han gør rede for, hvordan historikeren bør arbejde videnskabeligt med sit stof.

Uddrag fra Kr. Erslevs metodebog 'Historisk teknik' (1911)

(...) Skønt der er skrevet Historie i langt over 2000 Aar, er den historiske Undersøgelses Ejendommelighed først blevet ret opklaret i det 19. Aarhundrede. Endnu ved Aar 1800 forstod man ikke skarpt at skelne mellem Sagn og historisk Beretning, og

man sondrede derfor i Datiden heller ikke mellem Sagntid og historisk Tid. (...)

Når den historiske Undersøgelse gaar ud paa gennem Kilderne at finde Vej til det svundne, kan man opstille 3 Hovedtrin. Det gælder først om at fremdrage Kilderne og gøre dem tilgængelige; man kunne kalde det Heuristik [findekunsten], naar man vil tage Ordet i meget vid Forstand. Derefter maa Kilderne undergives en nøje Prøvelse, Kildekritikken. Endelig maa man klare sig, hvordan man ud fra det saaledes prøvede Kilstof kan drage Slutninger om Virkeligheden.

KILDE 3

Pioneren inden for teoridannelsen om 'kollektiv erindring' er den franske filosof og sociolog Maurice Halbwachs. En række artikler og essays er samlet efter hans død i bogen 'La mémoire collective'. I uddraget herunder undersøger Halbwachs forholdet mellem individuel og kollektiv erindring.

Uddrag af Maurice Halbwachs 'La mémoire collective' (1950)

Når gruppen forholder sig til sin egen historie, føler den meget stærkt, at den er forblevet den samme: Den bliver bevidst om sin identitet over tid.

Historien er som sagt ikke interesseret i de intervaller, hvor der tilsyneladende ikke sker noget, hvor livet nøjes med at gentage sig i lidt anderledes, men grundlæggende uændret form uden brud og omvæltninger. Men gruppen, som først og fremmest har sit eget liv, søger at bevare de følelser og billeder, der udgør indholdet i dens tænkning. Hovedparten af dens erindring strækker sig over tid, hvor der ikke har været nogen radikal forandring. Hændelser, der sker inden for en familie eller for dets medlemmer, vil således blive fremhævet i en skriftlig historie om familien, selv om de kun ville have betydning for slægtsgruppen, fordi de udgjorde et klart vidnesbyrd om gruppens egen næsten uændrede karakter, hvorved den adskiller sig fra alle andre familier.

Hvis en konfliktuerende begivenhed – på initiativ af en eller flere af familiens medlemmer eller på grund af ydre omstændigheder – introducerer et nyt element i gruppens liv, som er uforeneligt med gruppens fortid, vil der opstå en anden gruppe med sin egen erindring, og der vil kun være en

ufuldstændig og vag erindring om, hvad der gik forud for denne krise.

Historien er derimod en fortegnelse over forandringer – den er naturligt overbevist om, at samfund er under konstant forandring, fordi den fokuserer på helheden, og næsten hvert år er der en del af helheden, der har forandret sig. Eftersom historien lærer os, at alt er indbyrdes forbundet, må hver af disse forandringer indvirke på andre dele af samfundslegemet og dermed danne grundlag for yderligere forandringer. De historiske begivenheders sekvens er tilsyneladende diskontinuert, idet de enkelte tildragelser i tidsfølgen er adskilt ved et interval, hvori der angiveligt ikke er sket noget.

De, der skriver historiske fremstillinger og primært er opmærksomme på forandringer og forskelle, ved godt, at overgangen fra én forskel til en anden i virkeligheden forudsætter udfoldelsen af en hel række transformationer, hvoraf historien kun registrerer summen (forstået som i integralregning) eller slutresultatet. Historien anlægger dette perspektiv, fordi den forholder sig til grupper udefra, og fordi den favner over forholdsvis lange tidsstræk.

Den kollektive erindring er derimod gruppen set indefra i en periode, der ikke overskrider og som regel er væsentlig kortere end et menneskes gennemsnitlige livslængde. Den udstyrer gruppen med et selvportræt, der udfolder sig over tid, eftersom den er et billede af fortiden, og sætter gruppen i stand til at genkende sig selv på tværs af den samlede billedfølge. Den kollektive erindring er en fortegnelse over ligheder, og derfor er den naturligvis overbevist om, at gruppen forbliver den samme.

Den kollektive erindring fokuserer på gruppen, hvorimod det, der har ændret sig, er gruppens relationer til eller berøringer med andre grupper. Hvis gruppen altid forbliver den samme, må alle forandringer være imaginære, hvorfor de forandringer, der rent faktisk sker i gruppen, bliver forvandlet til ligheder. Deres funktion er at udvikle de forskellige aspekter af ét samlet indhold, dvs. de forskellige karakteristika ved gruppen selv.

Hvordan skulle erindringen ellers være mulig? Det ville være paradoksalt at hævde, at erindringen bevarede fortiden i nutiden

eller førte nutiden ind i fortiden, hvis fortid og nutid ikke rent faktisk var to zoner af ét og samme domæne, og hvis gruppen – for så vidt den slår fold om sig selv og bliver selvbevidst gennem erindring og isolation fra andre – ikke var tilbøjelig til at lukke sig om sig selv i relativt immobil form. Gruppen er utvivlsomt hildet i en illusion, når den tror, at lighederne er vigtigere end forskellene, men når den ikke kan redegøre for forskellene, er det netop, fordi dens hidtidige selvbilleder kun forandres langsomt.

Oversat af Morten Visby.

KILDE 4

Den franske historiker Pierre Nora genskabte interessen for forskning i erindringsfællesskaber ved i 1984 at udgive første del af sin bog 'Les Lieux de mémoire' om Frankrigs erindringshistorie. Nora har udviklet teoridannelsen om erindringssteder, og i uddraget herunder forklarer han, hvorfor vi lever i en erindringsekspløsiv tidsalder.

Uddrag af Pierre Nora 'Reasons for the Current Upsurge in Memory' (2002)

Årsagerne til den aktuelle erindringsbølge

Vi er i dag vidner til en verdensomspændende erindringsbølge. Gennem de seneste 20-30 år har alle lande, alle sociale og etniske grupper og alle familier gennemgået en gennemgribende forandring af det traditionelle forhold til fortiden. Denne forandring har antaget mange forskellige former: kritik af de officielle versioner af historien og

genopdagelse af hidtil fortrængte områder af historien, krav på konfiskerede eller undertrykte fortidssymboler, stigende interesse i "rødder" og slægtsforskning, alle mulige former for mindehøjtideligheder og nye museer, fornyet opmærksomhed om behovet for åbne arkiver og voksende følelsesmæssig tilknytning til det, der i den engelsktalende verden kaldes "heritage" og i Frankrig "patrimoine". Uanset hvordan disse strømninger kombineres, rejser de en veritabel flodbølge af spørgsmål om erindring, som skyller ind over verden og overalt knytter tætte bånd mellem respekten for fortiden – den virkelige eller den imaginære – og oplevelsen af tilhørsforhold, kollektiv bevidsthed og individuel selvbevidsthed, minder og identitet. (...)

Om end historie altid var været baseret på erindring, har studiet af historien traditionelt aspireret til videnskabelig status og derfor defineret sig i et modsætningsfor-

hold til erindringen, som man har fundet idiosynkratisk og misvisende som et rent privat vidnesbyrd. Historien var fælleskabets sfære, hvorimod erindringen tilhørte den individuelle sfære. Historien var singulær, men erindringen per definition plural (fordi den er individuel af natur). Forestillingen om, at erindringen kan være kollektiv, emancipatorisk og hellig, vender op og ned på ordets betydning. Individer havde erindringer, fællesskaber havde historier. Forestillingen om, at fællesskaber har en erin-

dring, indebærer en vidtrækkende transformation af den enkeltes status i samfundet og dennes relation til fælleskabet i det hele taget. Det er det, der er hemmeligheden bag en anden mærkelig betydningsforskydning, som må belyses nærmere, nemlig den forskydning i vores forståelse af identitet, som er en forudsætning for at forstå den aktuelle erindringsbølge.

Oversat af Morten Visby.

KILDE 5

Historikeren Eric Hobsbawm præsenterer her sit begreb 'opfundne traditioner', der handler om, at fortiden og traditioner forbundet med fortiden ofte er skabt med formål i nutiden for øje. Hobsbawms teorier kan give begrundelser for, hvorfor politikere bruger historie til at føre erindringspolitik.

Uddrag af Eric Hobsbawms 'The Invention of Tradition' (1983)

'Traditioner', der fremstår gamle eller hævder at være det, er i virkeligheden ofte af nyere dato og i nogle tilfælde opfundne ...

Udtrykket 'opfundne tradition' [invented tradition] bruges ofte i bred, men ikke upræcis betydning. Det indbefatter ikke kun decideret opfundne, konstruerede og formelt indstiftede 'traditioner', men også traditioner af mere uvis oprindelse, der dukker op inden for en kortere, afgrænset periode – måske i løbet af nogle få år – og etablerer sig meget hurtigt ... Det er tydeligt, at sådanne traditioner ikke alle er lige

permanente, men her er det deres opdukken og etablering snarere end deres overlevelseschancer, der er vores primære fokus.

'Opfundne tradition' skal forstås som en række praksisser, der normalt er styret af åbenlyse eller indirekte accepterede regler og har en rituel eller symbolsk karakter, der søger at indprente bestemte værdier og normer gennem gentagelse, hvilket automatisk indebærer kontinuitet med fortiden. Om muligt vil de faktisk normalt forsøge at etablere kontinuitet med en passende historisk fortid ...

Den historiske fortid, hvori den nye tradition indsættes, behøver ikke at være specielt langvarig og kunne føres langt tilbage i fortidens tåger. Revolutioner og 'progressive bevægelser', der bryder med fortiden, har per definition deres egen relevante fortid, selv om den afbrydes på et bestemt tidspunkt – for eksempel året 1789. For så vidt der er en sådan reference til en historisk fortid, er der imidlertid det besynderlige ved 'opfundne traditioner', at deres kontinuitet med denne fortid i vid udstræk-

ning er kunstig. De er kort sagt reaktioner på nye og usædvanlige situationer, der tager form af reference til gamle situationer eller indstifter deres egen fortid gennem kvasi-obligatorisk gentagelse. Det er kontrasten mellem den moderne verdens konstante forandring og nyskabelse og forsø-

get på at strukturere i det mindste visse dele af samfundslivet heri som uforanderlige, der har gjort opfindelsen eller fabrikationen af tradition så interessant for de seneste to århundreders historikere.

Oversat af Morten Visby.

KAPITEL 2

VIKINGETIDEN – EN MODERNE OPFINDELSE AF EN GYLDEN FORTID

VIGTIGE BEGIVENHEDER

793: Kloster plyndres på øen Lindisfarne

839: Dublin grundlægges

845: Plyndringen af Paris

878: Danelagen i dele af Nordengland og herefter bosættelser i England

911: Rollo tildeles områder i Normandiet

Cirka 950: Ældste Jellingesten rejses

962: Det Tysk-Romerske Kejserige grundlægges

Cirka 965: Yngste Jellingesten rejses

Cirka 998: Leif den Lykkelige i Nordamerika

1013: England erobres

1042: Kong Edward konge af England

1066: Slaget ved Stamford Bridge

Selv om du måske ikke kender detaljer og årstal om vikingetiden, så kender du uden tvivl et vikingeskib, når du ser det, og du vil kunne genkende et billede af en mand med horn på hjelmen som en viking. Hvis du siger i udlandet, at du er fra

Danmark, vil dine nye bekendte med stor sandsynlighed tale om 'dine fjerne forfædre' vikingerne. Erindringsfællesskabet om vikingetiden eksisterer ikke kun blandt borgere i Danmark, men er i høj grad også den fortid, som udlændinge

Omverdenens interesse for vikingetiden afspejles også i den historiske dramaserie 'Vikings'. Serien bygger sin fortælling på sagaer og historieforskning. På dette stillbillede ses den kvindelige karakter Lagertha, der er baseret på nyere forskning, der viser, at der måske også var kvindelige krigere i vikingetiden.

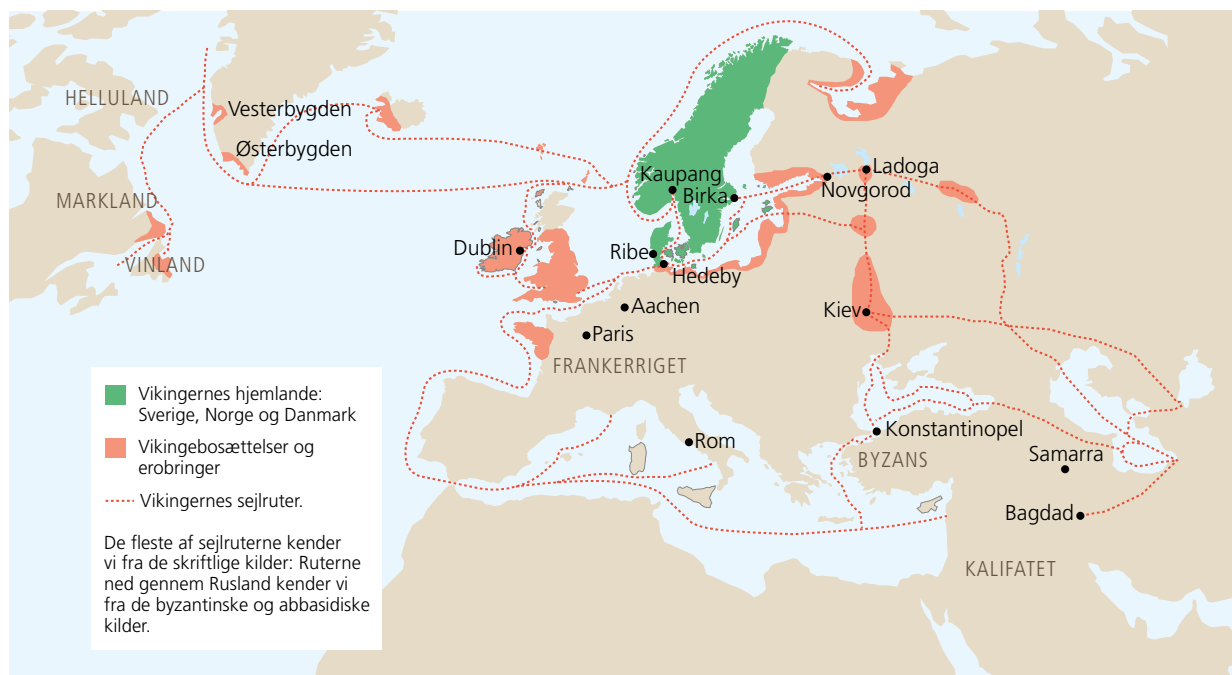
kender Danmark for. På hjemmesiden for den verdenskendte rejseguide Lonely Planet skildres danskernes nuværende fredelighed som en modpol til vikingefortiden med ordene *'The world first took notice of Denmark more than a millennium ago, when Danish Vikings took to the seas and ravaged vast tracts of Europe. How things have changed. These days Denmark captures global imagination as the epitome of a civilised society' (...)*

Forskellige perioder har det med at komme 'på mode' ud fra nutidige behov – og lige nu er der stort fokus på vikinger. Flere museer laver særudstillinger om vikingerne, og folk klæder sig ud som vikinger og deltager i 'vikingestævner', hvor man efterligner vikingernes håndværk og sejlertraditioner. Tænk også på, hvor ofte

noget italesættes som 'nordisk' – vi spiser nordisk mad, og børn skal ligesom i 1870'erne hedde navne fra den nordiske mytologi som Freja og Thor.

Vikingetiden er på den måde med til at skabe erindringsfællesskabet om at være danskere – en nation, der kan trække sin historie langt tilbage til erindringen om en glørværdig og eventyrlig fortid, hvor vikingerne regerede i Norden, sejrede til søs og erobrede fremmede lande.

Det erindringshistoriske fokus i dette kapitel er på, hvordan Jellingestenen fungerer som et erindringssted i det nationale danske erindringsfællesskab, og hvordan fortolkningen af vikingetiden er forskellig i to nyere historiske fremstillinger.

Kilde: Vinkler på Vikingetiden, Blom et al (2014) s. 32.

Overblik: Vikingetiden cirka 793-1066

Vikingetiden – en opfindelse fra 1800-tallet?

"I dette år viste der sig skrækkelige tegn over Northumbria, som skræmte indbyggerne slemt. De bestod af mægtige hvirvelvinde og lyn, og ildsprudlende drager sås flyvende i luften. En svær hungersnød fulgte oven på disse tegn, og lidt efter i det samme år, den 8. juni, ødelagde hedenske mænds hærgninger jammerligt Guds kirke på Lindisfarne med plyndringer og mord."

Ovenstående kildeuddrag er fra de engelske klostre, der førte årbog om årenes begivenheder i det, som kaldes Den Angelsaksiske Krønike. Uddraget omtaler 793 e.Kr, som året, hvor folk fra Norden

begyndte at plyndre og hærge klostret på øen Lindisfarne ud for Englands kyst, og kilden er brugt til at datere vikingetidens begyndelse.

Historikere afslutter ofte vikingetiden som historisk periode med afslutningen af det danske herredømme over dele af England i 1066. I tiden efter bliver Danmark og resten af Norden en del af den europæiske kristenhed og den periode, som historikere omtaler som middelalderen.

"Ordet 'vikingetid' blev dog først brugt i 1800-tallet. Tiden og berømte personer fra perioden mellem 793 og 1066 var tidligere blevet behandlet af historikere, men blev altså ikke benævnt som 'vikingetid' eller 'vikinger'." Ordet 'viking' eksisterede i det oldnordiske sprog, men blev brugt om at 'drage i vi-

king', hvilket betød at drage ud for at gå i krig eller handle. 'Viking' var altså noget, man gjorde, ikke noget, man var.

Museumsinspektør på Nationalmuseet Peter Pentz har derfor erklæret, at vikingetiden ikke eksisterede før 1800-tallet. Flere historikere og arkæologer vil finde det mere korrekt at kalde perioden frem til, at Danmark blev en del af europæisk middelalder, for *jernalder*.

Alligevel benævnes perioden fra cirka 793 til 1066 i de fleste fremstillinger som vikingetiden, en særskilt periode i nordisk historie. Og det vil vi for nemheds skyld også gøre i denne bog.

Kilder til vikingetiden

De skriftlige kilder til vores viden om vikingetiden er, ud over korte runeindskrifter, udelukkende udenlandske beskrivelser skrevet af skriftkyndige kristne, der var blevet overfaldet af eller havde handlet med de nordiske *hedninge*. Vigtige kilder til vikingetiden er ud over Den Angelsaksiske Krønike også De Franske Rigsannaler, der blev skrevet fra 780 e.Kr.

Det skriftlige kildemateriale kan derfor have en tendens til at skævvride billedet af vikingerne, så de udelukkende fremstår som vilde og barbariske overfaldsmænd, men man finder også oplysninger om kontakter mellem diplomater fra det frankiske hof og de danske konger og om handelsforbindelser og missionsvirksomhed.

Der er ikke skriftlige kilder tilgængelige fra Østeuropa, idet de erobrede områder ikke var skriftkyndige. Der findes også arabiske og byzantinske kilder, der beskriver vikingerne som modige, drikfældige og kendte for deres seksuelle udskjelser.

Endvidere tolkes den arabiske rejsende Ibn Fadlans beskrivelse af sit møde med 'fyrsten af Kievs garde' fra 921 som en beskrivelse af et møde med vikinger. Han karakteriserer vikingerne som snavsede, høje, rødmossede personer med fantastiske kroppe og en pervers seksualmoral (se s. 31). Skriftlige kilder om vikingerne stammer altså fra arabiske og byzantinske skriftkyndige samt fra kristne munke. Deres skildring af vikingerne er farvet af, at

"De er de mest skidne af Guds skabninger. De gør sig ikke rene efter [at have udtømt] ekskrementerne og ikke efter at have ladet vandet, og de vasker sig ikke efter sædudtømming. De vasker heller ikke deres hænder efter måltidet. Ja, de er som vildfarne æsler. De kommer fra deres land og lægger deres skibe til langs Atul, som er en stor flod, og bygger på dens bred store huse af træ. I et hus samler de sig ti eller tyve personer, eller færre eller flere. Hver af dem har

en bæk, som han sidder på, og sammen med ham sidder de smukke piger, som er bestemt for købmændene. Og han har omgang med sin pige, mens hans kammerater ser ham. Ofte hænder det, at de alle er i gang med dette, den ene for øjnene af den anden, og der kommer en købmand for at købe en pige af en af dem. Han møder ham så, mens han har samleje med hende, og han lader hende ikke være, førend han har nået sin hensigt." **Ibn Fadlan, 921**

Billedet viser det længste vikingeskib, *Ægir*, fundet i 1997 i Roskilde Fjord. Skibet var hovedattraktionen i den velbesøgte særudstilling Viking, og blev fremvist på Nationalmuseet i København, i Berlin og i London. Udstillingen havde fokus på vikingetogtet og dermed den krigeriske viking, der søgte ud i verden.

forfatterene så vikingerne som 'fremmede', som de ofte følte sig kulturelt hævet over eller truet af. Arkæologiske fund nuancerer billedet af den krigeriske viking, idet arkæologerne ved hjælp af især genstande og *dendrokronologi*, dvs. tidsfastsættelse ud fra årringe i træ, har fundet beviser for vikingernes mere fredelige aktiviteter som bønder og handlende. Omkring 90 procent af befolkningen vurderes at have ernæret sig ved fredeligt landbrug i vikingetiden.

Vikingeskibene

Det var vikingernes lette og hurtige skibe, der muliggjorde deres succes som erobrere.

Udviklingen af sejlet betød sammen med muskelkraft (dvs. roning), at vikingerne

gerne var i stand til både at krydse have og sejle op ad floder og fjorde. Samtidig var skibene hurtige og effektive til at angribe klostre og byer. I den sene vikingetid kunne nordiske krigere med gunstig vind inden for få dage kaste talrige svært bevæbnede krigere ind i et område med 80 til 100 skibe og angribe klostre og hurtigt forsvinde igen. Desuden forklarer flere historikere vikingetidens erobrings-succes med en præ-kristen voldskultur, hvor man havde en etik, der gjorde det moralsk forsvarligt for de stærke at undertrykke de svage. I den nyere erindring af vikingetiden, især i 1870'erne og frem, har det især været vikingernes skibe og krigernes mod, der blev fremhævet som forklaring på deres militære succes. Men historisk er der ingen tvivl om, at vikingerne drog fordel af, at England og Fran-

kerriget i vikingetiden var i intern krig og dermed ikke kunne opretholde kontrol over deres egne områder.

Danmarks begyndende statsdannelse i vikingetiden

Som fortalt i indledningen bliver vikinger ofte forbundet med noget keredansk og noget oprindeligt, men organisatorisk var Danmark ikke samlet som ét rige i størstedelen af vikingetiden. Det Danmark, vi kender i dag, bestod i årene 700-950'erne af små indbyrdes uafhængige kongedømmer, der ofte var i indbyrdes krig. Et element, der oftest glemmes i erindringen om vikingerne, er, at togter og røverier var såvel interne i Norden som eksternt vendt mod samfund uden for Norden. I anden halvdel af 800-årene blev det mere almindeligt for vikingerne at bosætte sig i de områder, de havde besat, som bønder, håndværkere eller handlende.

I skolebøger om vikingetiden læser man ofte om vikingernes *konger*, selv om det først var mod slutningen af vikingetiden, at man kan tale om, at Danmark havde en central kongemagt. Det enkelte menneske ville i vikingetiden knap nok have vidst, hvem der var konge i en given tid.

Slægten i første række

Det vigtigste fællesskab, som den enkelte viking identificerede sig med, har været *slægten*. Vikingetiden var ikke en periode med en stat og med retsbeskyttelse. Derfor var det slægtsforbindelser, der ydede

Ringborgen Trelleborg ved Slagelse er et af i alt fem identiske borgkomplekser i Danmark. Ringborgene er alle bygget under Harald Blåtand i sidste halvdel af 900-tallet. Borgene har kun været i brug i kort tid formentlig med militære formål. Fire af borgene blev opdaget og udgravet i perioden 1934-1942. Den femte borg, Vallø Borgring, blev opdaget i 2014. Da der ikke er nogen skriftlige kilder om borgenes funktion, har arkæologer og historikere haft forskellige teorier om deres oprindelse og brug. Nogle historikere mener, at identiske forsvarsværker indikerer en centralisering af magten under Harald Blåtand.

individet fysisk og retslig beskyttelse. De mange konger i den tidligere vikingetid har dog haft magt over religiøse handlinger, jordbesiddelse og militær magt. Dette har været et ustabilt hierarki af små kongedømmer med deraf følgende alliancer og krig. De fleste historikere er enige om, at Jellingestenene og de fem ringborge vidner om en vis centralisering af kongemag-

ten i Danmark, om end der er uenighed om, i hvor høj grad Danmarks statsdannelse kan siges at begynde under Harald Blåtand, der rejste Jellingestenen mellem 960 og 970, hvor han proklamerer, at han er Danmarks konge og har gjort danskerne kristne.

Vikingetiden betegnes i nyere historisk forskning som en periode med et stærkt hierarki. Hvor konger og storslægter har været øverst i hierarkiet, mens trælle (slaver købt eller røvet på vikingetogter) har været nederst i hierarkiet. Vikingetidens middelklasse var gruppen

af frie bønder. Det kan især ses i den mangfoldighed af grave, der er fundet fra vikingetiden, hvor gravene går fra mægtige runesten, hvor døde stormænd fik guldsmykker, våben og ofrede dyr og trælle med sig i døden, til simple grave, hvor få eller ingen genstande er gravet ned. Der var begrænset mulighed for social opstigning i vikingetidens samfund, men det kunne i nogle tilfælde lade sig gøre ved at gifte sig ind i magtfulde slægter eller ved at få store rigdomme fra vikingetogter.

Der er stigende interesse for vikingetiden blandt danskerne i dag. Dette ses ved et stort antal vikingestævner landet rundt.

To erindringsekspllosioner – 1800-tallet og i dag

Det er et kernepunkt i erindringshistorie, at det er grupperes behov i nutiden, der skaber behov for iscenesættelse og gentagelse af fortiden i nutiden.

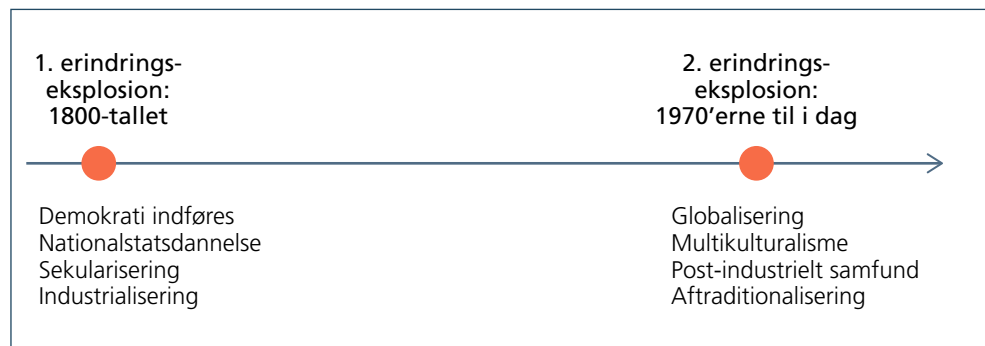
Den franske historiker Pierre Nora (se kapitel 1) mener, at dyrkelsen af fortiden, som han kalder erindringsekspllosionen i 1800-tallet, er et europæisk fænomen. Han fastsætter den første ekspllosion til at være fra midten til slutningen af 1800-tallet, mens den næste periode dateres fra 1970'erne og frem.

Erindringsekspllosionen i 1800-tallet hænger ifølge Nora sammen med nationalstatens fødsel. Det har i denne periode været nødvendigt at etablere forestillingen om en fælles fortid, for at få folk til at kæmpe for og støtte det nationale fællesskab. Nora skitserer, at 1800-tallets slutning var en periode, hvor nationale magthavere skulle legitimere deres magt og deres territorium. Noras pointer kan på mange måder fungere som en ramme for

at forstå 'vikingetidens opfindelse' i 1870'erne.

I dag synes erindringen om vikinger, ligesom i slutningen af 1800-tallet, at tiltage i styrke. Dette kan også tolkes i en bredere europæisk kontekst. Pierre Nora siger, at vi igen oplever en erindringsekspllosion, men hvor fortidsinteressen i 1800-tallet forklares med nationalstatens fødsel, forklarer han den igangværende ekspllosion med nationalstatens forfald. Vi fokuserer så meget på erindring i dag, fordi vi har så lidt tilbage af erindringen. Når de historiske rødder ikke er faste mere, må man gøre alt for at holde sammen på dem. I en periode med øget etnisk mangfoldighed, individualisering og globalisering bliver det endnu mere vigtigt at værne om, at Danmark hænger sammen. Her bruges erindringen af fortiden til at minde os om, at vi alle er forbundet med samme skæbne, og en søgen efter ærværdige forfædre kan være noget af det, der skaber sammenhængskraft blandt nationens medlemmer.

Pierre Nora: Erindringsekspllosioner

Pierre Nora mener, at slutningen af 1800-tallet og slutningen af 1900-tallet til i dag er kendetegnet ved et kæmpe fokus på nationens erindringer. Nora mener imidlertid, at der er forskellige forklaringer på erindringsekspllosionerne.

Historiografi

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvilken rolle spiller historiebøger (fremstillinger) for skabelsen af erindringsfællesskaber? Hvordan kan man kritisk og metodisk gå til fremstillinger som erindringshistoriske kilder? Hvordan erindres vikingetiden i skolebøger i forskellige perioder? Hvorfor kan historikere og arkæologer i dag være uenige om, hvordan vikingetiden skal fortolkes med hensyn til at datere den danske stats tilblivelse?

Når historikere skriver bøger om fortiden, siger man, at de skriver historiske *fremstillinger*. I dette afsnit vil du se, hvordan vikingerne er blevet fremstillet over tid i historiske fremstillinger til folkeskolen, og du vil se, hvordan to forskere tolker de danske ringborge forskelligt, til trods for at de skriver deres fremstillinger i samme periode. Endelig vil du lære selv at undersøge historiske fremstillinger.

De fleste erindringsteoretikere, heriblandt Pierre Nora, mener, at fremstillinger er med til at definere et erindringsfællesskab, idet de når bredt ud i befolkningen og ikke kun henvender sig til historikere. Fremstillinger brugt i folkeskolen er interessante, fordi de viser, hvilken viden og hvilken vinkling fortiden har fået i forskellige tidsaldrer, og fordi de er blevet læst af en stor gruppe mennesker.

Fremstillinger opfattes ofte af ikke-historikere som en autoritativ, objektiv formidling af fortiden, men fremstillinger er alle resultater af historikerens valg og

fravalg og hermed produkter af deres egen tid.

Når man undersøger historiske fremstillinger, siger man, at man laver en historiografisk analyse.

Historiografi er studiet af, hvordan man har skrevet historie om bestemte begivenheder i fortiden. Det kaldes også *historieskrivningens historie*. I historiografiske analyser afdækker man ofte, hvordan historieskrivningen om begivenheder i fortiden er præget af den tid eller den kultur, som de bliver skrevet i.

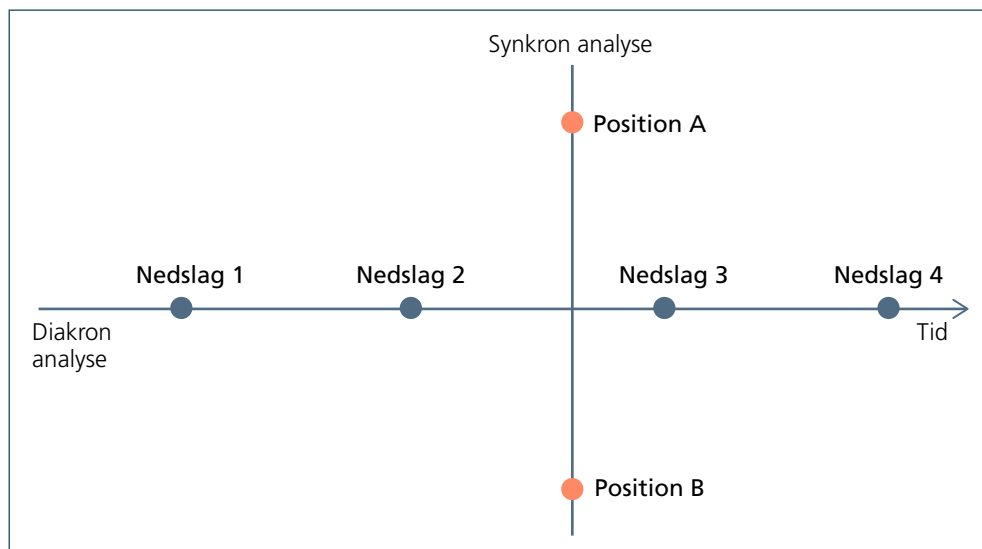
I en historiegrafisk analyse vil man typisk bruge historiske fremstillinger til at forstå den tid, de er skrevet i, mere end den tid, de er skrevet om.

Laver man en historiografisk analyse, der går på tværs af tid, kaldes det en *diakron historiografisk analyse*, mens en undersøgelse af, hvordan en begivenhed bliver beskrevet i samme periode, kaldes en *synkron historiografisk analyse*.

Når man undersøger historiske fremstillinger skrevet i forskellige perioder, vil man ofte kunne se væsentlige forskelle på den måde, de skildrer og fortolker fortiden på. Der kan dog også ofte være uenighed om, hvordan fortiden skal fortolkes, blandt historikere inden for samme periode, hvilket ofte er afhængigt af deres forskningsmæssige fokus, politiske sympatier, nationalitet, køn og lignende.

Fremstillingerne til undervisningsbrug i folkeskolen eller på ungdomsuddannelserne afspejler (ofte med nogle års forsinkelser) de tendenser, der er i forskningen på universiteterne, idet lærebogsforfattere selv er uddannet på et bestemt

Synkron og diakron analyse

Modellen viser, hvordan man strukturerer henholdsvis en diakron og en synkron analyse. I en diakron analyse undersøger man udvalgte historiske nedslag over tid. I en synkron analyse undersøger man forskellige syn på fortiden inden for en bestemt periode.

tidspunkt og benytter sig af historikernes forskning.

Fremstillinger og kildekritik

Det er sjældent, at lærere og elever sætter spørgsmålstejn ved de historiske fremstillinger, man bruger som grundbøger i historietimerne. Det er i disse bøger, man som elev kan hente sin baggrundsviden om fortiden, der gør en i stand til at forholde sig kritisk til de historiske kilder, man arbejder med.

Fremstillingen benyttes som 'sandheden' om fortiden, mens kilderne indeholder oplæg til diskussion. Historiske fremstillinger er dog også selv 'kilder', der kan belyse forfatterens sympatier og værdier i samtiden. Historikeren har valgt at fremstille et begivenhedsforløb på en bestemt

måde og prioriterer bevidst eller ubevidst særlige aspekter i fremstillingen ud fra sin egen nutid, sine sympatier og sit historiesyn.

Ubevidst udeladelse af pointer eller årsagssammenhænge i fremstillinger kan skyldes, at historikeren ikke kender til en bestemt årsagssammenhæng. Undersøger man ældre fremstillinger, kan det være, at bestemte kilder ikke har været tilgængelige. *Bevidst udeladelse* kan også skyldes, at bestemte kilder eller fortolkninger ikke tages med i fremstillingen, fordi de ikke understøtter forfatterens synspunkter og værdier, eller fordi historikeren simpelthen ikke finder dem særlig interessante eller relevante.

Det er ofte vanskeligt at forholde sig kritisk til nye fremstillinger, fordi det virker indlysende, at netop disse historiske

nedslag og særlige vinklinger på fortiden er de interessante – man har altså svært ved at mærke det hav, man svømmer i. Men ser man på ældre historiske fremstillinger og sammenligner dem med nyere, er det tydeligt at se forandringer i, hvilke temaer, perioder og herskende normer og værdier lærebogsforfattere har været en del af, og dermed hvilke erindringsfællesskaber de er med til at skabe.

Diakron historiografi: Fra den krigeriske til en fredeligere viking

Da 'vikingerne' blev et tema i slutningen af 1800-tallet, var det tydeligt i folkeskolens historiebøger, at fokus var på den heroiske fortælling om vikingerne som stolte krigere. I 1800-tallet gik Danmark fra at være en mellemstor europæisk stat til at være en småstat. Man havde derfor behov for at skabe en fortid, man kunne se tilbage på med stolthed.

Nedenfor ses et eksempel på, hvordan vikingerne er fremstillet i en historiebog fra 1884, beregnet til børn.

"Vikingetiden er en af Nordboernes største Daadstider [storhedstider]. Europas Folk lærte i denne Tid ikke blot at frygte, men også at agte og beundre Kraften og Heltemodet i Nordens Sønner, og fra de nye danske Riger, som længe vedblev at staa i forbindelse med Moderlandet, førtes megen Kundskab og Dannelse Hjem til dette." **Danmarks Historie fortalt for Ungdommen, 1884, s. 20**

Vikingerne beskrives her som beundringsværdige krigere, og citatet i fremstillingen står i skærende kontrast til den kendte kilde, hvor den arabiske handelsmand Ibn Fadlan beskriver vikingerne som uciviliserede og primitive (se s. 29).

Citater fra fremstillingen minder mere om en fortælling end en saglig beskrivelse. Vikingerne prises så højt, fordi historiefaget fra starten af 1900-tallet blev opfattet som en læremester over for folkeskolens elever. Historiefaget skulle fremme de menneskelige dyder hos eleverne og samtidig give dem varme følelser for fædrelandet. I folkeskolens formålsparagraf for historie fra 1900 står, at historiefagets opgave er *"At fremhjelpe en sund og kraftig Fantasi i Forbindelse med en varm og levende Følelse, særlig for vort Folk og Land (...)"* Temaerne fra undervisningen blev nationens stolte øjeblikke, retoucheret for alle kritiske og negative elementer.

Efter 2. verdenskrig forandrede formålet med historiefaget i folkeskolen sig.

I 1960 bliver historiefaget et kundskabsfag, hvor fagets opgave var at give eleverne objektiv viden om fortiden. Skiltringen af vikingerne skifter herefter til at blive historien om vikingerne som fredelige bønder og handelsfolk. Forklaringen på dette skift i 1960'erne og 1970'erne er blandt andet fredsbevægelsernes voksende indflydelse, hvor mange blandt andet demonstrerede imod atomvåben og for en fredeligere verden. Der har derfor været en interesse i at gøre 'vores stamfædre' til en fredelig gruppe. Skiftet skyldes dog også arkæologiske fund, der punkterede det ensidige fokus på den kri-

Vikinger er skildret forskelligt i skolebøger fra 1800-tallet til i dag. Politisk og kommercielt er vikinger også blevet skildret vidt forskelligt. Billedet til venstre viser politisk brug af vikingerne. Plakaten er fra det danske nazistpartis landsstævne i 1938, der fremhæver den krigeriske viking, der atter kalder til kamp. Vikingen til højre viser den kommercielle brug af den glade, ufarlige viking, som Stryx bruger til at sælge leverpostej.

geriske viking og sætter 'vikingebonden' i dens sted. Det er et eksempel på, at videnskaber (arkæologi og historie) også er i stand til at påvirke indholdet og fokus i erindringsfællesskaber.

Som sagt er det vanskeligt at identificere, hvad der kendetegner nutidens fremstillinger af vikinger. Sammenlignet med fremstillingerne af vikingerne i 1800-tallet er det dog tydeligt, at der er en langt mindre forherligelse af vikingerne i dag.

Citatet nedenfor giver et eksempel på, hvordan vikinger bliver fremstillet i en skolebog fra 2011.

Det er tydeligt her, at der er et mere negativt fokus på vikingerne. I fremstil-

linger om vikingetiden kan elever i dag for eksempel læse om vikingernes slave-samfund eller vikingernes voldskultur.

"I dansk historie plejer man at sige, at vikingetiden begyndte i året 793, da nordiske krigere hærgede og plyndrede det nordengelske kloster Lindisfarne. Det er første gang, vi hører om disse skrækelige folk. I en samtidig krønike står der '... Samme år den 8. juni ødelagde hedenske mænd grueligt Guds kirke på Lindisfarne med rov og manddrab.' (...) En viking bliver skrækbilledet på en kriger, der plyndrer andre lande og med vold og magt erobrer dem." **Vidste du dét – Opslagsord til Danmarks historie, 2011**

Der er i dag en stor fascination af idéen om den stærke krigeriske viking. Vikingemotiver er eksempelvis populære blandt udstationerede danske soldater, hvor det i høj grad er 1800-tallets fremstilling af den ædle stærke krigerviking, der dyrkes.

Der kan være flere forklaringer på, at historikere i dag interesserer sig for de negative elementer i nationens fortid. Nogle historikere ønsker at nuancere den 'selvforherligende nationale erindring' fra den politiske højrefløj, mens andre vil fokusere på nationens fejltrin og krænkelse af andre grupper i fortiden, fordi de har fået uforholdsmæssig lidt plads i de historiske fremstillinger. Tendensen kan dog også hænge sammen med en bredere tendens i den vestlige verden, hvor der er stigende fokus på ofre i historien.

Synkron historiografi: Hvor gammel er Danmark?

Ovenstående korte historiografiske undersøgelse tager udgangspunkt i fremstillinger fra forskellige perioder, dvs. et diakront perspektiv. Når man laver en synkron historiografisk analyse, tager man udgangspunkt i fremstillinger skrevet i samme periode og undersøger forskelle og/eller ligheder i det, som der fokuseres på i fremstillingerne. Når man foretager en synkron analyse, er det vigtigt først at undersøge, hvem forfatteren til værket er, da dette ofte giver én en ledetråd til vinklingen i fremstillingen. Eksempelvis kan man undersøge, hvilken uddannelse forfatteren har, og eventuelt hvilke ideologiske synspunkter han/hun har.

Temaet for denne korte synkrone analyse er, hvilken funktion *ringborgene* havde, og hvilken historie ringborgene kan fortælle om centraliseringen af magten i Danmark under kong Harald Blåtand.

Udgangspunktet for analysen er to artikler i antologien '*Vinkler på vikingetiden*', som er skrevet i forbindelse med Nationalmuseets udstilling 'Vikinger' fra 2013 med elever på ungdomsuddannelserne som målgruppe. Arkæologen Anders S. Dobat og historikeren Nils Hybel skriver hver en artikel, hvor de argumenterer for, i hvor høj eller hvor lille grad magten i Danmark blev centraliseret under Harald Blåtand i 900-tallet.

Forfatterne har i kraft af deres forskellige uddannelser forskellige tilgange til ringborgene. Dobat bruger som arkæolog især fysiske levn som materiale, for eksempel sammenligner han fysiske levn fra

andre regioner og udleder herefter teorier om eksempelvis ringborgenes oprindelse. Hybel, der er historiker, bruger i modsætning hertil især skrevne kilder som materiale i sin analyse. Idet der ikke er skrevne kilder om ringborgene fra samtiden, tolker han netop på manglen på disse for at nå frem til en teori, der kan forklare ringborgenes eksistens.

Ringborgene og centralmagten

I spørgsmålet om, hvor gammel 'Danmark' er som stat, må man først definere, hvad en stat er.

Ud fra Webers definitioner (se boks nedenfor) er historikere i dag enige om, at Danmark ikke var en stat under Harald Blåtand, idet kongen hverken var i besiddelse af voldsmonopol internt eller eks-

ternt. Internt var der ikke politi eller almenlydige love eller dommere. Det var fortsat sædvaneret, der var gældende, dvs. at forsøg på at sikre lov og orden i samfundet skete på baggrund af uskrevne regler og traditioner. Med hensyn til at have et eksternt voldsmonopol til beskyttelse mod ydre fjender var Harald Blåtand også svag, fordi han heller ikke var i besiddelse af en statslig hær. Den militære organisation baserede sig på lejesoldater og på, at lokale ledere i krisesituationer skulle stille med mænd til forsvar eller angreb.

Arkæologen Anders S. Dobat argumenterer dog for, at ringborgene vidner om en centralisering af magten i Danmark. Dobat mener, at ringborgene viser, at vi i det område, vi i dag kalder Danmark, havde en konge, Harald, der cementerede sin magt ved at bygge identiske borge oven på gårde, der har tilhørt høvdinge og småkonger. De nye borge skulle således signalere, at nu bestemte Harald med sin nye tro (kristendommen), og herfra bliver de nyligt erobrede områder styret. De tidligere småkonger beholdt dog meget af deres tidligere magt – de skulle blot anerkende Harald som konge og betale afgifter og skat til konge og kirke.

Dobat forklarer det således:

"Harald Blåtands og hans far og forgænger Gorm den Gamles magtgrundlag lå i deres militære styrke. Den mest tydelige illustration af dette er de såkaldte ringborge eller trelleborge. Disse borganlæg er sandsynligvis nøje forbundet med den erobningsproces, som Harald Blåtand med ordene 'Vandt sig Danmark al' omtaler på Jellingestenen. De har

Hvad er en stat?

For at en organisation under en fyrste eller regering skal kunne kaldes en stat, skal følgende være opfyldt ifølge sociologen Max Weber (1864-1920):

Eksternt (dvs. over for andre stater)

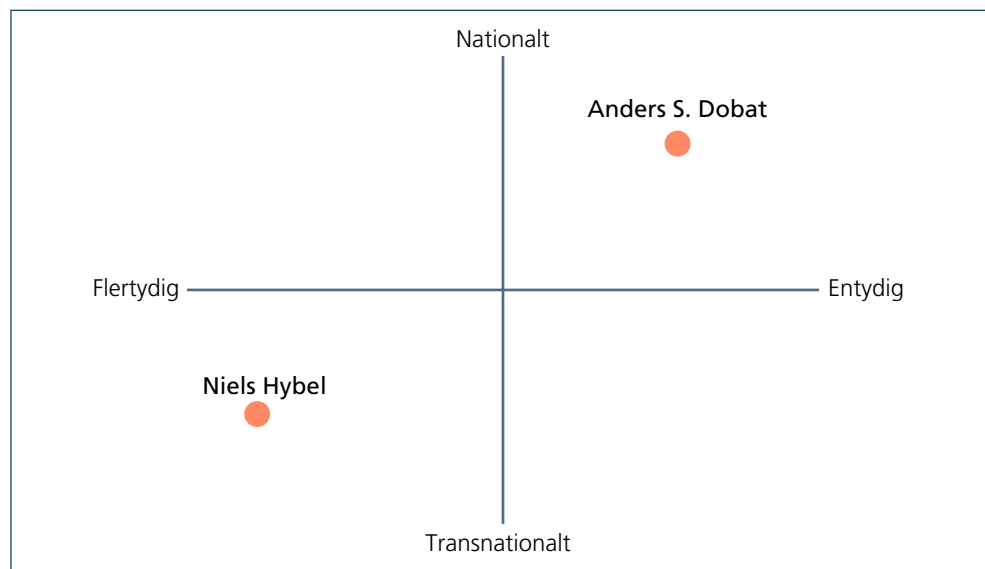
Et territorium

En fastboende befolkning

En anerkendt regering, som kan have officielle forbindelser til andre stater

Internt (dvs. fyrsten eller regeringen i forhold til sin egen befolkning)

En fyrste eller regering med monopol (eneret) på at opretholde retsordenen inden for sit territorium (gennem politi og militær) og over for sin befolkning. Dette kaldes også "voldsmonopol".

Arkæologen Anders S. Dobat og historikeren Nils Hybel er indsat som positioner i erindringsfeltmodellen (se s. 20), og deres placering viser uenighed inden for feltet. Dobat ser ringborgene som et primært nationalt dansk fænomen og et relativt entydigt tegn på kongemagtens begyndende centralisering. Hybels analyse har derimod vægt på en transnational nordeuropæisk fortolkning af borgerne. Hans fortolkning lægger mere op til en diskussion af ringborgenes historiske betydning og indeholder derfor en højere grad af flertydighed.

huset kongens soldater og sandsynligvis fungeret som kongelige magtcentre (...)

Dobats tolkning af ringborgene er den tolkning, der gengives i de fleste skolebøger. Set i et erindringsperspektiv trækker denne tolkning tråde til Danmarks statsdannelse langt tilbage i tiden og cementerer dermed, at Danmark har en lang historie som stat og nation.

Modsat denne tolkning står historikeren Nils Hybel, som skriver følgende om Danmarks centralisering:

”(...) Når man har ment, at ringborgene er udtryk for Haralds magt over hele Danmark, er det blandt andet, fordi man mener, at disse borge er unikt danske og opført på Haralds tid. Der findes imidlertid rundtom

i Europa mange lignende borge. (...) Derimod kan man tolke, at borge i Danmark i 900-årene blev bygget på foranledning af den tyske kejsermagt og kunne have fungeret som støttepunkter for en besættelsesmagt og hermed et udtryk for tysk overherredømme.”

Hybel argumenterer på baggrund af tysk-romerske skriftlige kilder for, at Harald Blåtands Danmark i 900-tallet var blevet underordnet det tysk-romerske kejserrige. I hans beskrivelse vidner ringborgene om en besættelsesmagts etablering i det område, vi kender som Danmark. Ifølge Hybel findes rødderne til Danmarks centralisering først i 1200-tallet, hvor Danmark bliver en centraliseret stat under én konge.

Analysestrategi: Historiografisk analyse

I en historiografisk analyse interesserer man sig for, hvordan man skriver eller har skrevet historie om fortidige begivenheder. De kilder, man typisk bruger i en historiografisk analyse, er forskellige former for historiske fremstillinger, for eksempel skolebøger, leksika/encyklopædier, videnskabelige værker og artikler.

	Vejledning
Diakron eller synkron analyse	I en synkron analyse handler det om, at du inden for en periode undersøger forskellige fremstillinger om en historisk begivenhed. I en synkron analyse kan det være en god idé at gå efter historikere, du ved er uenige – det kan være historikere, der har forskellige politiske udgangspunkter eller forskningsmæssigt fokus. I en diakron analyse, dvs. en analyse, der undersøger, hvordan en historisk periode eller begivenhed er blevet erindret i forskellige perioder, skal du sørge for, at du vælger fremstillinger, der lægger op til en sammenligning. For eksempel kan det være fremstillinger brugt til historieundervisningen i folkeskolen om et bestemt historisk tema i forskellige perioder.
Ophav	Hvilken forfatter har skrevet fremstillingen? Er det en historiker eller en historieinteresseret? Hvem har finansieret og udgivet fremstillingen, og hvad har været formålet med bogen? Hvor stort er bogens oplag? Er den udkommet i flere oplag og udgaver? Oplagets størrelse fortæller noget om, om der er mange eller få, der har læst bogen, og derigennem noget om, hvor betydningsfuld fremstillingen har været i at forme erindringsfællesskabet.
Hovedpersonerne i fremstillingerne	Er det det samme perspektiv, der behandles i fremstillingerne? Er der fokus på enkeltpersoner eller bestemte grupper? Hvem er det, læseren skal identificere sig med? Hvem er 'helte', og hvem er 'skurke' i fortællingen?
Kontinuitet og brud	Når du skal undersøge forskelle mellem to historiske fremstillinger, er det en god idé at undersøge, hvad fremstillingerne har til fælles, og hvor de er forskellige fra hinanden. Hvordan fastsætter de for eksempel den historiske periodes begyndelse og slutning? Beskriver de overgangen fra én historisk periode til den næste som en brat eller glidende overgang? Hvad er det, som driver historien frem – er det store personligheder, tanker, teknologier, kamp mellem klasser osv.?
Samtiden	Det er vigtigt i en historiografisk analyse at sætte de forskellige historiske fremstillinger i relation til den tid eller den kultur, de er skrevet i, for at kunne forstå og forklare, hvorfor de fortolker fortiden forskelligt.
Udeladelse	Du skal på baggrund af din 'faghistoriske' viden vurdere, om der er elementer af bevidst eller ubevidst udeladelse i fremstillingen. Fremstillinger kan selvsagt ikke indeholde alle aspekter af fortiden. Men er der centrale elementer, som ikke behandles i fremstillingen – og hvilke grunde kan der være til dette? Find eventuelt anmeldelser af fremstillingen – hvor kritik af udeladelser kan fremgå.
Erindringsfællesskab	Hvilket fællesskab lægger fortolkningen af fortiden op til? Hvilke kollektive identiteter opretholdes? Er der nogen, der udelukkes fra dette fællesskab?

Vikingetiden og det nationale fællesskab

Vi har set, hvordan skildringen og fortolkningen af vikingetiden forandres over tid afhængigt af behov og interesser i nutiden (se s. 36 – diakron historiografi). I 1800-tallet ser vi, hvordan historiske fremstillinger romantiserer den nationale fortid, fordi den bliver brugt til at give danskerne selvtillid gennem viden om, at de tilhører et stærkt folk, der undervang sig Nord- og Centraleuropa, på krigerisk men dog ædel maner.

Den amerikanske historiker Patrick H. Hutton mener, at historikere i 1800-tallet var interesserede i at 'rekonstruere' fortiden for at kunne legitimere og cementere national identitet i samtiden. Som beskrevet i kapitel 1 skitserer den britiske historiker Eric Hobsbawm, at 1800-tallets historikere og magthavere 'opfandt traditioner'. Han forklarer, at europæiske nationalstater i årtierne før 1. Verdenskrig forsøgte at legitimere egen magt, efter at enevælden var forsvundet. Et projekt, der især var hjulpet i gang af, at store dele af befolkningen havde lært at læse, og at staten havde fået en central administration.

I dag ser vi i nyere fremstillinger brugt til folkeskolen og i historikeren Nils Hybels tolkning af ringborgene en anderledes tilgang til danmarkshistorie og vikingetiden. En kritisk tilgang til, hvor ædle vikingerne i virkeligheden var, og en kritisk tilgang til ringborgene som bevis på, hvor gammel Danmark er som stat.

Historikere har i dag ofte som projekt at komme med *mod-erindringer*, der sætter

spørgsmålstegn ved en fasttømret erindringsforestilling for at få folk til at tænke anderledes på fortiden. At historikere har dette fokus, kan hænge sammen med brede tendenser i vores samtid, hvor vi konstant stiller kritiske spørgsmål til alle dele af vores liv – og også vores egen forståelse af historien. Derfor er der en tendens til, at traditioner, ideologier og de store historiske fortællinger mister deres betydning som retningslinjer i vores liv.

Reenactment

Hvis man går ind på hjemmesiden www.vikingemagasin.dk, er der en omfattende kalender, der måned for måned fortæller om alle de vikingestævner, -markeder og -festivaler, man kan deltage i. Alt tyder på, at dette er et fænomen i vækst. Derfor er der også flere forskere, der er begyndt at interessere sig for at forstå, hvorfor flere og flere danskere vil bruge deres tid på det, som, i mangel af et dansk begreb, kaldes historisk *reenactment* (på dansk kan det oversættes til *genopførelse* eller *gengørelse*).

Begrebet kommer fra engelsk, fordi der i den engelsksprogede verden er en lang tradition for blandt andet storstilede genopførelser af historiske slag. Et andet element af reenactment er det, som forskeren Jay Anderson kalder 'living history', det vil sige levendegørelse af historien, hvor deltagerne ikke simulerer bestemte historiske begivenheder eller personer, men derimod forsøger at opleve hverdagslivet i eksempelvis jernalderen, vikingetiden eller middelalderen, hvilket

Kommerciel historiebrug

Andreas Bonde Hansen, ph.d. og lektor i kulturarvsstudier, har forsket i kommerciel brug af fortiden og skitserer følgende syv

søjler, som kulturforbrugeren efterspørger for den succesfulde kulturarvsoplevelse. Han beskriver, at det er vanskeligt at få alle krav i spil. Især omkring vikingetiden, hvor der er få monumenter efterladt – de monumentale oplevelser er ofte, hvad de store turiststrømme går efter.

1: Eksotisme – Vi vil møde det fremmede og eksotiske. Fortiden er et fremmed land.

2: Eksklusivitet – Vi vil se noget, som vi opfatter som enestående i verden.

3: Kulturarvsmagi – Vi vil mærke det magiske historiens vingesus og opleve, at stedet har overlevet tidens tand, har patina, er i forfald og 'taler til' beskueren.

4: Anerkendelse – Vi vil se noget, hvis betydning er anerkendt enten af store dele af befolkningen eller af UNESCO.

5: Tilstedeværelse – Den succesfulde kulturarvsoplevelse har typisk en høj tilstedeværelse i det offentlige rum.

6: Faglig service – Vi vil møde personer, der kan guide eller informere os og give os noget, vi ikke selv ved.

7: Stedslighed – Vi vil opleve stedet som et særligt rum, der adskiller sig fra den hverdag, vi normalt befinder os i.

En tilføjelse til Bonde Hansens syv søjler er det, man kan kalde, om kulturoplevelsen er 'insta-værdig'. Det vil sige, at kulturforbrugeren kan tage et ikonisk billede af kulturarven, som kan deles på sociale medier for at dokumentere, man har været der, og at man er i besiddelse af kulturel eller økonomisk kapital.

kan ske ved at deltage i stævner eller holde sin sommerferie som 'fortidsfamilie' i sagnlandet Lejre.

Reenactment er en særlig slags erindringspraksis, hvor kroppen og totaloplevelsen er i centrum (se s. 120 om kropslig erindring). Ofte omtales disse begivenheder af arrangørerne som en form for tidsrejse med formuleringer som 'sommerferie i fortiden' eller 'vel mødt i middelalderen', men så total er oplevelsen næppe. Derfor har flere forskere herhjemme i bogen *'Fortider tur/retur'* (2015) spurgt, hvorfor et stigende antal danskere slukker mobiltelefonen og tager vikingehjelmen på.

Louise Schelde Jensen er netop sådan en dansker. Efter flere år med reenactment er hun blevet ansat på Bork Vikingehavn og kalder nu sig selv 'fuldtids-viking'.

Hun forklarer, hvad reenactment giver hende: *"Det er skønt, at man kan tage sin familie og venner med ud på markeder, mødes med ligesindede og nørde samme. Det er en hyggelig tidslomme, hvor man ikke har armbandsur på, og telefonen er slukket og lagt ned i tasken. Man skal tænde et bål for at lave mad, og man skal tænde i god tid, for man kan ikke bare lige banke noget sammen og så skynde sig videre. Der kommer ligesom*

Det er populært at tage på 'sommerferie i fortiden'.

en ro, og den ro og langsommelighed appellerer meget til mig.”

Reenactment tilbyder altså deltagerne et indblik i muligheden for, at man kan leve sit liv anderledes, og giver et rum til at reflektere over egne valg og egen identitet. Historiker Anette Warring skriver i *'Fortider tur/retur'*: *"Fortiden tilbyder en ramme, inden for hvilken de [deltagerne] kan udspille dilemmaer og tvivl om deres nutidige hverdagsliv og den verden, de lever i."* Ifølge Warring oplever deltagerne ikke, at de er på en tidsrejse tilbage til fortiden, sådan som de forskellige arrangører af reenactments skriver i deres reklamer, men at de derimod gennem de mange kropslige og sanselige erfaringer, som reenactment tilbyder, får momentvise oplevelser af *"synkronitet mellem fortid og nutid"* eller det, som hun mere beskrivende kalder, at man igennem reenactment kan reflektere over sin egen identitet ved at opleve at være *"sig selv i en anden tid"*.

Reenactment er altså ikke bare en måde at lære om fortiden på – deltagerne bruger det også i høj grad til at lære af fortiden på.

De fortider, som reenacterne genskaber, for eksempel vikingetiden, forbinder de med nogle autentiske værdier, som opleves som tabte i nutiden. Dette kan, som 'fuldtidsvikingen' Louise beskriver det, være nærvær, ro, langsommelighed og grundighed. For andre er det måske noget andet. Forskningsmæssigt er der nemlig kun taget det første spadestik, så det er ikke et felt, som man har stor viden eller meget teori om herhjemme. Men forskerne konkluderer i *'Fortider tur/retur'*, at *"Fortider bruges rask væk til alt muligt. (...) som afsæt for oplevelser af intenst nærvær og tilstedeværelse i nuet og som autentisk forrådschammer i forhold til de eksistentielle og moralske udfordringer, moderne mennesker søger at manøvrere i forhold til."*

Erindringssteder

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvad er et erindringssted? Hvilken rolle spiller erindringssteder for opretholdelsen af erindringsfællesskaber? Hvilken rolle spiller Jellingestenen som erindringssted for national identitet i Danmark?

Inden for teori om erindringsfællesskaber spiller begrebet *erindringssted* en væsentlig rolle. Den franske historiker Pierre Nora definerer erindringssteder som materielle eller immaterielle steder, der repræsenterer en kondenseret fortælling om fortiden. Et erindringssted kan være materielle steder som et monument eller ikke-materielle erindringssteder – som sange, mærkedage, for eksempel grundlovsdag, eller sproglige vendinger. For at noget skal kaldes et 'erindringssted', skal erindringsstedet give en gruppe et fælles sæt associationer, idéer eller følelser. I dette afsnit vil vi analysere Jellingestenen som et erindringssted og se, hvordan dette monument er blevet brugt og tolket, og hvilken rolle det tillægges i det danske erindringsfællesskab.

Hvad er et erindringssted?

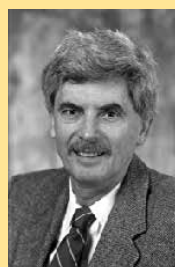
'Erindringssted' er et relativt nyt ord i dansk sammenhæng, og museumsinspektør Inge Adriansen er kendt for at have udført omfattende forskning i erindringssteder i Danmark. Adriansen definerer erindringssteder som *"et overordnet begreb om konkrete steder i form af monumenter, mindesmærker og mødepladser, hvortil der*

er knyttet værdi og betydning i form af navngivning, identifikation og undertiden også mindekultur (...)"

I Adriansens bog 'Erindringssteder i Danmark' fra 2010 fokuserer hun på *villede erindringssteder*, dvs. erindringssteder, som er skabt med det formål at fastholde noget fortidigt i nutiden og for fremtiden. Eksempler på denne type erindringssteder kan være monumenter opstillet for store personligheder eller monumenter oprettet for at mindes døde soldater i en krig.

I Danmark ser vi en eksplosion af villede erindringssteder i tiden efter de slesvigske krige (fra 1848-1850 og 1864), hvilket Inge Adriansen forklarer med et behov i denne tidsalder for at *"at styrke statens legitimitet og fremme borgernes solidaritet"*. Erindringssteder er en dynamisk kategori, hvis status og betydning kan ændres i takt med forandring af gruppens behov i nutiden.

Man kan dermed undersøge et erindringssted diakront for at se, om dette

Patrick H. Hutton (f.1969):
Historikere udfordrer erindringen

"Historikere bruger i dag ofte tid på at skrive mod-erindringer. Fokus i dag er på social historie i stedet for politisk historie, mentalitetshistorie i stedet for idéhistorie (elites historie), kvindehistorie i stedet for traditionel historie med fokus på mænd, ikke-vestlig historie i stedet for vestlig historie og global historie i stedet for national historie."

Et erindringssted skifter betydning

Istedløven, Flensborg 10. september 2011: Et illustrativt eksempel på, at erindringssteder er dynamiske og kan skifte betydning, er monumentet Istedløven, der blev rejst af danskerne i 1860 som sejrsmonument over et sejrslag ved Isted i 1850.

Monumentet har ikke blot skiftet betydning, men også geografisk placering efter samtidens behov for at skabe og cementere en bestemt fortidserindring. Her er fire nedslag over monumentets historie:

Tid	Placering	Erindringspolitisk sigte
1860	Flensborg	Cementerer over for især det tyske mindretal i Slesvig, at det var Danmark, der vandt første slesvigske krig (1848-1850).
1864	Berlin	Taget som tysk krigsbytte efter sejren over danskerne i krigen i 1864. Stillet ved kadetakademi som symbol på den sejrige tyske hær.
1945	København	På amerikansk initiativ gives monumentet tilbage til København efter Tysklands nederlag i 2. verdenskrig. Symbol på de allieredes sejr over Tyskland.
2011	Flensborg	Monumentet gives tilbage som en gave til Tyskland fra Danmark. Monument over forsoning og samarbejde mellem Danmark og Tyskland.

erindringssted tillægges forskellig betydning i forskellige perioder. Omvendt kan et erindringssted også have forskellig betydning for forskellige grupper i samtiden, hvilket kan undersøges gennem en synkron undersøgelse.

Jellingestenen – Danmarks vigtigste erindringssted om gud, konge og fædreland

Et af de vigtigste betydningsskabende monumenter fra vikingetiden er Jellingestenen (ofte omtalt som Jellingestenen i ental, der henviser til den største af Jellingestenenene, rejst af Harald Blåtand). Når folk ser et billede af Jellingestenen, er det ikke sikkert, at alle kender de historiske fakta bag Jellingestenen, men mange vil have en forestilling om noget oldgammelt dansk, kristendommens indførelse og kong Harald Blåtand, der samler Danmark. Jellingestenenene er altså et monument, der tillægges en fælles erindring, der skaber sammenhængskraft om *gud, konge og fædreland*.

Professor i middelalderhistorie Brian Patrick McGuire betegner Jellingestenen som den mest værdifulde 'grundlæggelsesfortælling' for danskerne:

"Den forsyner danskere med en fødselsattest, der virker mere ægte og overbevisende end noget andet europæisk lands grundlæggelsesfortælling. Fundamentet for den stærke danske selvbevidsthed var lagt: Vi ved, hvem vi er, fordi vi ved, hvor vi kommer fra."

Jellingestenen er et fysisk *erindringssted*, der giver danskerne fælles associationer om Danmarks samling som stat og

indførelsen af kristendommen i Danmark. Når man analyserer et fysisk erindringssted, kan man undersøge det fysiske erindringssteds materielle, symbolske og funktionelle lag.

Jellingestenen: Det materielle lag

Det første lag i analysen af fysiske erindringssteder er *det materielle lag*, dvs. alt det, der møder øjet, når man kigger på erindringsstedet.

Hvis erindringsstedet for eksempel er et fysisk monument, handler det om form, materiale og motiv, placering, indskrift og lignende. Det kan også være relevant at finde ud af, hvem der har taget initiativ til og finansieret erindringsstedet.

Afsenderen af den store Jellingesten er Harald Blåtand. Han har i perioden mellem 960 og 970 beordret en runesten rejst med en inskription, hvor han har villet skabe et minde om sig selv i sten for at cementere, at det var ham, der samlede Danmark og Norge, og ham, der gjorde danerne kristne.

Området med Jellingemonumentet består af to gravhøje med en skibssætning. En skibssætning er et begravelsesmonument, der er baseret på asatro. Harald Blåtands Jellingemonument er bygget oven på et monument påbegyndt af hans far, kong Gorm den Gamle. Denne geografiske placering har skullet demonstrere kristendommens overlegenhed i forhold til tidligere guder. Gorm den Gamles søn Harald Blåtand byggede Nordens største gravhøj til sin far og mor, hvorpå han pla-

Jellingestenen er et af de få fortidsminder i Danmark, som Unesco har udråbt til verdenskultur-arv. Stenen er efter hærværk i 2010 blevet indrammet i glas. Den mindste og ældste sten til højre (cirka 955) kaldes for 'Danmarks navngivningsattest', fordi det er første gang, 'Danmark' nævnes i en dansk kilde. Den største og yngre sten (cirka 960-970) kaldes for 'Danmarks dåbsattest', idet der står, at Harald Blåtand gjorde danerne til kristne.

cerede den store Jellingesten midt imellem de to gravhøje, og ved siden af byggede han en kristen stavkirke, der ikke eksisterer længere.

Den store Jellingesten er den første i Danmark, hvor skriften, ligesom i det kristne Europa, er i vandrette linjer i stedet for lodrette. Desuden er Jellingestenen prydet med et billede af et fabeldyr (måske en løve) og en sejrende (og ikke lidende) Jesus, der er formet på et naturligt fremspring i stenen. Skildringen af Jesus er den tidligste, vi kender fra Danmark. Selve korset er imidlertid usynligt, men man ser Kristus med armene rakt ud vinkelret fra kroppen.

Fremstillingen af Jesus som en sejrende konge, der trodser døden, har for-

mentlig appelleret til vikingernes normer for mandighed. Dyreornamentikken på stenen viser, at Jellingestenen stilistisk er en blanding af stilarter fra nordisk vikingetid og europæisk middelalder.

Jellingestenen: Det symbolske lag

Ud over det materielle lag opererer Pierre Nora med, at erindringssteder har symbolske lag. De symbolske lag handler om, hvilken betydning erindringsstedet tillægges og hvorfor? En tilføjelse til Noras analyse er også, hvad der glemmes i den symbolske brug af et erindringssted.

Erindringssteder giver som hovedregel ikke plads til modsatrettede nuan-

cerede fortolkninger. Den erindring, som Jellingestenen vækker i sin funktion som erindringssted, indeholder i lige så høj grad glemsel som erindring.

Symbolsk har Jellingestenen spillet en rolle ved i dag at samle danskerne om, at vi er en ældgammel nation, og at vi er en del af et af verdens ældste monarkier.

Den lille Jellingesten kaldes ofte for 'Danmarks navngivningsattest'. Navnet skyldes, at det er første gang, vi i en dansk kilde ser navnet Danmark med indskriften:

"Gorm konge lod gøre disse mindesmærker efter Thyre sin kone, Danmarks pryd."

Som erindringssted fungerer indskriften ved at videregive en fortidsfortolkning om, at danskerne har været samlet fra 900-tallet og frem til i dag. Når erindringens funktion er at minde danskerne om deres gamle nation, glemmes det historiske faktum at Danmark først flere hundrede år senere blev en egentlig stat (se s. 40).

Den mest kendte Jellingesten (den store) kaldes ofte for 'Danmarks dåbsattest'. Indskriften på den store Jellingesten har siden 1996 været afbildet i passet. På stenen skriver Kong Harald Blåtand, at Danmark under hans lederskab forlader asatroen til fordel for kristendommen:

"Harald Konge lod gøre disse mindesmærker over Gorm sin fader og efter Thyre sin moder. Den Harald, der vandt sig Danmark al og Norge og gjorde danerne kristne."

Den store Jellingesten fungerer altså som erindringssted for kristningen af Danmark. Erindringsstedets effekt er også her en kondensering af en mere nuance-

ret og kompliceret fortid. Der var kristne i det geografiske område, vi kender som Danmark før Harald Blåtand. Eksempelvis lader den danske konge Harald Klak sig døbe i 826 ved et besøg i Ingelheim/Meinz, og i det danske territoriums største by, Hedeby, fik missionæren Ansgar i midten af 800-tallet tilladelse til at bygge en kirke, der skulle betjene de kristne handelsmænd, der befandt sig i byen. Ligeledes blev kristningen ikke gennemført fra den ene dag til den anden.

Sidst spiller den store Jellingesten også en rolle som erindringssted for kongemagtens lange historie i Danmark, som ofte kaldes 'verdens ældste monarki'. Det er ved dette fysiske sted, Gorm den Gamle grundlagde en kongeslægt, der formentlig har regeret over Jylland og

Jellingestenen var oprindelig malet op med stærke farver. Farverne er forsøgt rekonstrueret i denne kopi af den store Jellingesten. Stenen har tre sider. På den ene side er Kristus afbildet. Dette er det ældste Kristusbillede i Norden.

Sønderjylland, og nutidens danske kongehus fører sine rødder tilbage til Gorm den Gamle.

Jellingestenen: Det funktionelle lag

Pierre Nora opererer i sin analyse også med erindringssteders funktionelle lag. Det funktionelle lag handler om, hvordan erindringsstedet *bruges*, for eksempel ved at folk lægger blomster eller afholder mindehøjtideligheder. Der er en tæt kobling mellem erindringsstedernes funktionelle lag og symbolske lag, fordi de handler, man foretager sig ved et erindringssted (det funktionelle lag), for eksempel går i et fakkeltog, næsten altid gøres, fordi det har en symbolsk betydning i relation til den fortidsfortolkning, som erindringsstedet er udtryk for.

Derfor kan man også ved at undersøge, om der sker skift i den måde, erindringsstedet bruges på (det funktionelle lag), for eksempel fra afholdelse af stille sørgehøjtideligheder til festlige fejringer, se, hvordan fortolkningen af fortiden skifter. Hermed finder man ud af, om der sker forandring i erindringsstedets symbolske betydning (se kapitel 4).

Som tidligere nævnt bruges Jellingestenen i høj grad som et nationalt erindringssted, som 'holdes ved lige' gennem staten.

Jellingestenen har ikke været genstand for mindehøjtideligheder eller mindedage, men Jellingestenen er brugt af staten for at cementere folkelig samhørighed om gud, konge og fædreland. Der er

blevet udgivet frimærker med Jellingestenen, og første side af passet er prydet af billedet af Jesus på den store Jellingesten. En del af Jellingemonumenterne er desuden historieformidlingscentret Kongernes Jelling, der blev indviet i år 2000 finansieret af staten, Jelling Kommune og Velux-fonden. I 2015 åbnede ydermere et nyt vikingeoplevelsescenter. Oplevelsescentret har fokus på den krigeriske viking, og ved indvielsen fortalte direktøren, at centret skulle give de besøgende mulighed for at '*drage i krig, overvære ofringer og genopstå i Valhal*', det vil sige, at museet følger den affektive strategi for museer med fokus på sansning og oplevelser (se kapitel 4 s. 128).

Museer er menneskeskabte erindringssteder, hvor de, som finansierer museet, etablerer og vedligeholder et erindringsfællesskab (se kapitel 4).

Nora forklarer oprettelsen af museer med fraværet af *kontinuitet* i nutiden, hvilket gør det endnu mere nødvendigt at gøre erindring fysisk:

"Vi har mistet fornemmelse for fortiden. Vi kan kun genoprette fortiden ved at rekonstruere den i monumental forstand ved hjælp af dokumenter og arkiver."

Det, som former vores forestilling om fortiden, er altså ifølge Nora forholdet til fremtiden. Vi er i dag storforbrugere af fortiden på grund af vores usikkerhed om, hvad fremtiden bringer.

I erindringspolitisk øjemed er Jellingestenen især blevet brugt af den national-konservative politiske del i Danmark.

Et eksempel på denne brug er, når Kristeligt Dagblads chefredaktør Erik

Kristusfiguren er afbildet på første side i det danske pas, hvilket er et eksempel på det symboliske lag i Jellingestenen som erindringssted.

Bjerager vælger Jesus-figuren på Jellingestenen til forside på sin bog *'Gud bevare Danmark – et opgør med sekularismen'*.

Forfatterens hovedpointe med bogen er, at vi bør anerkende kristendommens frugtbare indflydelse på kulturen og ikke forsøge at uddrive religionen fra det offentlige rum til privatsfæren.

Bogens forside trækker på den kondenserede fortælling, som de fleste danskere forbinder Jellingestenen med, nemlig at Danmark er en oldgammel kristen nation. At bogens titel er det sproglige erindringssted *'Gud bevare Danmark'*, gør den erindringspolitiske brug endnu stærkere, idet forfatteren bruger stedets dob-

beltbetydning som grundlæggelsessted for monarkiet og for kristendommen Danmark.

Partipolitisk har man også set brug af erindringsstedet Jellingestenen. I 2011 var det en mærkesag for Dansk Folkeparti at øremærke penge på finansloven til et videnscenter ved Jellinge, der kunne efteruddanne undervisere i dansk historie og værdier. Den daværende gruppeformand for Dansk Folkeparti, Kristian Thulesen Dahl, begrundede efteruddannelsen på følgende måde: *"Der kommer alt for mange unge ud af folkeskolen med manglende kendskab til simpel danmarkshistorie og de værdier, som det danske samfund byg-*

Oplevelsescentret i Jelling fra 2016 er et museum ud fra det affektive princip med oplevelser og sansning i centrum. Formidlingen af erindringen om Jellingestenene cementerer i høj grad fortællingen om Jellingestenene som Danmarks fødsels- og dødsattest.

ger på. Det løser vi ikke med et knips med fingrene, men vi kan starte med at lave et sted, hvor lærerne bliver efteruddannet.” Med denne efteruddannelse i Jelling skulle man kunne bekæmpe *”den udbredte historieløshed”*, som partiet mente herskede blandt børn og unge.

Død erindring og mod-erindringer

Da Jellingestenen blev rejst, har Harald Blåtand haft en intention om at efterlade et mærkbart erindringssted for eftertiden. Det er imidlertid ikke altid, at viliede erindringssteder kommer til at få den betydning, som de, der rejste monumentet, havde tænkt. Tænk på, hvor ofte man kører forbi en statue uden at registrere den.

Erindringssteder, der helt mister deres funktion som igangsætter af fælles erindringer, kalder den amerikanske litteraturkritiker James E. Young for *død erindring*. Young argumenterer for, at opstilling af fysiske monumenter for en person eller en begivenhed sjældent medfører cementering af bestemte erindringsfællesskaber. Han beskriver, at et monument kan bruges til at vise, at man vil mindes en begivenhed, som man så med god ret kan ophøre med aktivt at erindre, således at erindringsmonumentet i stedet bliver et monument for glemsel eller død erindring.

Det, der kendetegner erindringssteder, er, at de er med til at opretholde forestillingen om en fælles fortid. Erindringsstedernes funktion er altså at skabe en entydighed i fortidsfortolkningen.

Analysestrategi: Erindringssteder

Erindringssteder er et bredt analytisk begreb. Understående analysestrategi kan bruges til fysiske erindringssteder. I en analyse af erindringssteder kan man vælge en diakron analyse, hvor man undersøger, hvordan et monument er blevet fortolket gennem tiden. En synkron analyse vil tage udgangspunkt i, hvordan for eksempel et monument tillægges forskellige betydninger hos forskellige politiske/sociale grupper.

	Vejledning
Erindringsstedets materielle lag	Hvilket monument har vi med at gøre? Hvornår er det opført? Hvem har taget initiativet til monumentet? Hvilke materialer er det lavet af, hvor er det geografisk placeret, og hvad er grunden til, at man har placeret monumentet netop her? Hvilket motiv har man valgt? Er erindringsstedet villet, eller er det i eftertiden blevet gjort til et erindringssted?
Erindringsstedets symbolske lag	Hvilke symbolske betydninger indeholder erindringsstedet? Hvilke fællesskaber og fortællinger kommer til udtryk i mindesmærke-rejsningen? Kunne man forestille sig, at det villede erindringssted kunne have set anderledes ud, dvs. haft fokus på en anden fortælling/begivenhed eller person?
Erindringsstedets funktionelle lag	Hvordan bruges erindringsstedet? Hvem bruger det? Stemmer brugen af erindringsstedet overens med intentionen bag erindringsstedet? Er der historiefaglige pointer, som udelades i erindringskulturen? Hvad kan grunden til udeladelser være? Hvordan bruges erindringsstedet til at fremhæve eller retfærdiggøre ting i samtiden?
Magten over mindet	Det, der kendetegner erindringssteder, er, at de er en kondenseret fortælling om fortiden for et bestemt erindringsfællesskab. Men erindringssteder med tilhørende mindekultur kan også være genstand for modfortællinger, der prøver at punktere fællesskabet omkring erindringsstedet. Har erindringsstedet givet anledning til debat, hærværk eller modfortællinger?

Men erindringssteder med tilhørende mindekultur kan også være genstand for mod-erindringer, der prøver at udfordre eller nuancere entydige fortolkninger af fortiden, der genereres omkring erindringsstedet.

Historikere kan fungere som initiativtagere til mod-erindringer. Læser man for

eksempel nyere historikeres fortolkninger af monumenterne ved Jelling, giver de en mere kompleks fortidsforståelse end den, som Jellingestenen igangsætter som erindringssted.

Eksempelvis har flere historikere og arkæologer haft fokus på Harald Blåtands internationale udsyn, der glemmes i Jel-

**James E. Young:
Staten har ikke monopol
på erindringen**

”Forholdet mellem staten og mindesmærker er ikke ensidigt, men officielle instanser er i stand til at forme erindringen,

som de ønsker – forme den erindring, der bedst tjener de nationale interesser. Når et mindesmærke imidlertid er skabt, tager mindesmærket sit eget liv uafhængigt af statens oprindelige formål. I nogle tilfælde bliver de mindesmærker, der blev skabt med ét formål, brugt på en måde, der forkaster det oprindelige formål med mindesmærket. Nye generationer besøger mindesmærket under nye omstændigheder og tillægger ny mening til mindesmærket.”

lingestenen som erindringssted. Stilistisk er begge Jellingesten som fortalt en blanding af nordisk og centraleuropæisk indflydelse. Derudover ved vi ud fra historiske kilder og naturvidenskabelige undersøgelser, at mange af Harald Blåtands soldater ikke kom fra det danske område, men derimod fra slaviske egne (Øst-europa) eller fra Norge og Sverige. Fund af keramik og våben ved ringborgene samt undersøgelser fra knogler og emalje vidner om, at mindst en tredjedel af Haralds Blåtands krigere begravet ved Trelleborg ikke var fra Danmark.

Arkæologen Anders S. Dobat forklarer Harald Blåtands internationale forbindelser med, at han havde store omvæltninger i sinde med centralisering af magten og indførelse af kristendom og pengeøkonomi. For at sikre sig succes med disse store forandringer af samfundet brugte

Harald Blåtand lejesoldater fra andre områder, fordi de var uafhængige af den stærke slægtsloyalitet, der prægede vikingetidens samfund, og derfor kun stod til regnskab over for kong Harald.

Medtages denne fremstilling, kunne Jellingestenen teoretisk set bruges som erindringssted for samarbejde på tværs af europæiske lande og for Danmarks århundredlange åbenhed over for impulser udefra, og ikke som det er sket, som et symbol på grænsedragning og noget originalt keredansk.

Erindringssteder kan altså skifte betydning efter nutidige behov, og der kan være erindringspolitisk kamp om at forme dem (se kapitel 5).

Forslag til videre læsning

’Et yndigt land?’, 2002, Aase Haubro Bitsch, Gads Forlag

’Viking’, 2019, Jeanette Varberg, Gyldendal

’Vinkler på vikingetiden’, 2013, Nationalmuseet

’Da vikingerne mødte korset – Ansgar og missionen mod nord’, 2018, Torben Bramming m.fl., Kristeligt Dagblads Forlag

’Den gode oplevelse af kulturarv fra vikingetid og middelalder i Midt- og Vestsjælland samt andre steder i Nordeuropa’, 2016, Andreas Bonde Hansen, ph.d.

VIGTIGE BEGREBER

Fremstillinger: Bøger eller artikler, der formidler historisk viden, for eksempel skolebøger og videnskabelige eller populære artikler. Fremstillinger er typisk baseret på analyse af historiske kilder og baggrundsviden fra andre fremstillinger.

Udeladelse: I historiske fremstillinger træffer forfatteren en række valg og fravalg i forhold til fokus og kilder. Ubevidst udeladelse kan handle om, at historikeren ikke er bevidst om visse kilder eller sammenhænge. Bevidst udeladelse kan skyldes, at en historiker af pladshensyn eller på baggrund af sit ideologiske standpunkt udelader visse kilder eller sammenhænge.

Historiografi: Historiografi henviser til 'historieskrivningens historie'. Dvs. at man i en historiografisk analyse interesserer sig for, hvordan man har skildret og fortolket en bestemt historisk periode, historiske personligheder eller historiske begivenheder i forskellige perioder. I en historiografisk analyse er man interesseret i, hvordan og hvorfor samtiden påvirker fortolkningen af fortiden.

Diakron historiografisk analyse: Når man undersøger forskellige historiske

fremstillinger fra forskellige perioder, laver man en diakron historiografisk analyse.

Synkron historiografisk analyse: Når man undersøger, hvordan forskellige historikere, for eksempel med forskelligt ideologisk udgangspunkt, beskriver en begivenhed inden for samme periode, laver man en synkron historiografisk analyse.

Mod-erindringer: Begreb fra den amerikanske historiker Patrick H. Hutton, der betyder erindringer, som går imod eller punkterer et fasttømret erindringsfællesskab. Mod-erindringer kan være ubehagelige fortidserindringer, som ikke har fået plads i et erindringsfællesskab, såsom slaveri, kvindeundertrykkelse og krænkelser af menneskerettighederne.

Erindringssteder: Et erindringssted er en kondenseret fortælling om fortiden, som en gruppe er fælles om. Eksempler på erindringssteder er monumenter, historiske slagmarker eller historiske personer, der har en særlig symbolsk og central betydning for et erindringsfællesskab.

Villede erindringssteder:

Erindringssteder, der er skabt med det formål at erindre en særlig begivenhed, for eksempel et monument for en krig.

Ikke-villede erindringssteder: Steder, der i eftertiden har fået tillagt en bestemt betydning i fortolkningen af fortiden. Et eksempel er Guldhornene, der er ekstravagante gulddrikkehorn, der fra 1800-tallet og frem har fungeret som erindringssted for, hvor gammelt Danmark er, og hvor storslået en fortid nationen har.

Død erindring: Henviser til et villet erindringssted, der har mistet sin betydning som erindringssted, fordi der ikke er aktuelle behov i nutiden, som gør erindringen væsentlig. Erindringsstedet står som et hult monument, som ingen forholder sig til.

Kulturforbrugers syv søljer: Andreas Bonde Hansen har skitseret syv krav, som kulturforbrugeren efterspørger, når de skal vælge at besøge et sted (se boks s. 43).

Kommerciel historiebrug: Når fortiden bruges med det formål at tjene penge, få turister til byen eller sælge bestemte varer.

MATERIALER

KILDE 1

Vikingetiden bruges ofte kommercielt. I 2018-2019 stod designeren Jim Lyngvild for fotografierne af modeller i vikingetøj i udstillingen 'Mød vikingerne'. Udstillingen blev en publikumssucces, men der var også kritik af udstillingen. Her er en anmeldelse fra professor i arkæologi Søren M. Sindbæk.

Arkæolog: Jim Lyngvilds vikingeutstilling er flot, men præget af historieløs udklædningsleg

I visse tilfælde har udstillingen på Nationalmuseet meget lidt med den rigtige vikingetid at gøre, skriver professor i arkæologi Søren M. Sindbæk.

I hjertet af København ligger et kendt museum, som trækker strømme af publikum til sine spændende udstillinger. Museet klarer sig økonomisk flot uden en eneste offentlig tilskudskrone.

Det er ikke Nationalmuseet på Frederiksholms Kanal, men derimod fænomenet 'Ripley's – Believe It or Not!' som har adresse et stenkast derfra på Rådhuspladsen.

Her kan man opleve skatte som 'det udsmykkede tibetanske kranie' eller 'den mexicanske vampyrkvinde' eller fordybe sig i alt, hvad man kan ønske sig fra Guinness Rekordbog.

Ripley's kan noget, som Nationalmuseet ikke kan: Det fungerer kommercielt.

Da Rane Willerslev i juli 2017 tiltrådte som Nationalmuseets direktør, blev han i flere medier citeret for, at en af hans vigtigste opgaver var at gøre museet mere kommercielt. Hans anden ambition var at få

medarbejderne til at 'tænke vildt', som han samtidig erklærede i en lille bog med samme titel.

Nu har man åbnet dørene for den første nye udstilling, som er udtænkt og udformet med Rane Willerslev som museets rorgænger og med ham selv som initiativtager, som det fremgår af foromtalen.

I et samarbejde med designeren Jim Lyngvild har man lavet en 'nyfortolkning af vores eksisterende udstilling om vikinger', som det hedder i en pressemeddelelse.

Fuld damp på det kommercielle

At en ombetrækning af en eksisterende udstilling overhovedet er interessant at annoncere, viser, at valget er et pr-scoop. Lyngvild er en kendis, som mange folk elsker at hade, og alene valget om at gøre ham til udgangspunkt for en udstilling på Nationalmuseet har givet rungende efterklang på de sociale medier. Det har givet masser af gratis foromtale. Det kommercielle har fået fuld damp. Det har det vilde også.

Arkæologer og museumsfolk har kappedes om at advare mod samarbejdet med henvisning til Lyngvild-udtalelser, der har provokeret. Eller til at han for år tilbage opkøbte oldsager, der måske var illegalt udgravede. Eller fordi han som designer og privatperson promoverer et billede af vikingetiden, der spankulerer langt ud ad fantasitangenten.

Derfor er det i manges øjne ikke et kendis-samarbejde, som hvis man satte Søren Ryge til at fikse Frilandsmuseets haver op. Snarere som hvis man satte en kreationist til at nyopstille Zoologisk Museum.

Det er ikke, fordi Nationalmuseets eget hold ikke kan tænke nyt. Blot inden for emnet vikingetid har man i de seneste år opsat den store særudstilling 'Viking' i 2013, som gik for fulde huse i København, Berlin og London.

Man har lavet særudstillingen 'Dragons of the Northern Seas' – en hovedsatsning i det dansk-kinesiske kulturår Suzhow – i Kina 2015.

Endelig har man lavet en helt ny udstilling på 'Kongernes Jelling', der også åbnede i 2015. Det er alle visuelt spændende, tankevækkende udstillinger, der er lavet af Nationalmuseets arkæologer, historikere og designere.

Hvad de ikke har gjort, og som Lyngvild kan, er at skabe provokation, debat og omtale.

Har der været en voksen til stede?

Den nydesignede udstilling 'Mød Vikingerne' åbnede 26. november. Det er ikke en satsning, der syner af meget sammenlignet med det seneste års museumsnyheder som 'Tirpitz' i Blåvand, 'Drømmen om Kina', som for tiden kan ses i Odense, eller Moesgaard Museums store særudstilling om mongolriget.

Tre små rum i slutningen af museets faste udstilling om Danmarks oldtid er blevet pyntet op og udstyret med 14 nye fotostater samt fem meget farverige voksfigurshoveder. Et fjerde rum med vikingetidsfund har man ikke rørt i denne omgang.

Der går et stykke tid, før man opdager, at man stadig er i vikingetiden. Derefter kan man gå og undre sig over, hvorfor dette rum, med blandt andet pragtfundene

fra storgården i Tissø og det fantastiske gravfund fra Mammen, rent visuelt ikke må være med i nyopsætningen.

I de nydekorede rum genfinder man de fleste fund, hvor de har ligget siden Nationalmuseets seneste store nyopsætning i 2008. Der er enkelte gode tilføjelser, vigtigst den store guldskat, der blev fundet ved Fæsted i 2016.

En del tekster er måske ligefrem blevet hængende fra den tidligere udstilling. I det midterste rum findes en baggrundstekst om runestenene og højene i Jelling, som man spejder forgæves efter en sammenhæng for.

I samme rum forkynder et andet skilt, at der kendes fire store ringborge fra vikingetiden i Danmark – fire år efter at Borgring ved Køge blev erkendt som den femte af slagsen. Har man simpelthen genbrugt et forældet papskilt?

Hvad angår det faglige indhold, er det altså så som så med nyhederne.

Det er svært ikke at tænke på, om der har været en voksen til stede, mens Lyngvild har udklædt de mange fotos og vokshoveder, der er udstillingens blikfang. Det er i hvert fald klart, at mormors klædeskab er blevet åbnet på fuld gab, og at smykkeskrinet er væltet ud.

Vikingetidsforskere har ikke hjulpet

I en pressemeddelelse forklarer Willerslev: "Fageksperterne har vi heldigvis i forvejen på museet, og de har holdt Jim Lyngvild i ørerne hele vejen og leveret den forskningsmæssige tyngde."

Det er derfor overraskende, at det ifølge samme meddelelse faktisk ikke er National-

museets fageksperter i vikingetiden, der har været med til at lave udstillingen.

Museets stab tæller nogle af landets skarpeste vikingetidsforskere, ligesom den tæller eksperter i fortidens dragter. De er ikke blevet budt med.

Det er derimod, ifølge pressemeddelelsen, museumsinspektørerne Peter Vang Petersen og Jeanette Varberg. De er begge fremragende på hver deres felt: Petersen er en førende stenaldersforsker, og Varberg har skrevet anerkendt forskning om bronzealder.

Begge har berørt vikingetid i populærformidling. Men ingen af dem ville være den, en fagkollega ville spørge til råds om et vikingetidsspørgsmål, der krævede forskningsmæssig tyngde.

Mere visuelt flot, mindre forskningsbaseret

Hvorfor har de fået opgaven? Det er næppe, fordi direktøren er kommet til at vælte Nationalmuseets organisationsdiagram på gulvet.

Jeg gætter på, at valget er helt bevidst og på mange måder sikkert godt tænkt til opgaven. Petersen og Varberg er begge kendte for at turde lege med stoffet og se på en opgave med friske øjne.

Og vigtigere endnu: Hvis en udstilling som denne skulle lykkes, har opgaven kaldt på nogen, som kunne acceptere Lyngvilds tilgang, uden at føle, at de satte deres kernefaglighed over styr. Det kan de to: Vikingetid er jo ikke deres speciale.

Resultatet er blevet en visuelt flot udstilling, som mange givetvis vil opleve som mere underholdende og tankevækkende

end den, der var før. Men det er mildt sagt ikke et forskningsbaseret bud på, hvad der er sandsynligt og relevant at kende til vikingetiden.

Historieløs udklædningsleg

Billederne af kvindedragter stikker mest ud. Lyngvild har overlæsset flere med smykker i et omfang, som aldrig er set i autentiske gravfund.

Særligt glad er han for monstrøse bjergkrystalperler fra ældre middelalder (perioden cirka 1050-1200, det vil sige efter vikingetiden) – og de hænger i klaser på de fleste af udstillingens kvindebilleder. Om detaljerne nogensinde kunne være brugt sammen, er tilsyneladende underordnet.

Fotografiet af 'Vikingetidens forretningskvinde' kombinerer for eksempel krystalperlerne med kjolespænder, som var på mode omkring år 800, en taske fra 900-årene, en sølvring fra middelalderen, og – som prikken over i'et – en moderne ring med et billede af et helleristningsskib fra bronzealderen.

Skal det være Nationalmuseets bud på, hvordan mennesker kunne se ud i vikingetiden? Seriøst?

I forlængelse af den historieløse udklædningsleg med dragtsmykkerne er rummene dekorerede med metalplader med udskårne ornament. Nogle er fra vikingetiden, andre fra jernalderen 200 år før – ingen forklaring.

Hipsterfrisurer og rocker-smarte tatoveringer

Man kunne med lige så god ret have illustreret vikingetiden med billeder fra Ros-

kilde Domkirke. Om det er Lyngvild eller Nationalmuseets folk, der har sakset noget, der så vikingeagtigt ud, ved jeg ikke.

Men at Nationalmuseet, inklusive medarbejdere, der som myndighedsopgave også bestemmer og takserer Danefæ-fund, er så ligeglade med detaljerne, er simpelthen for langt ude.

De fem vokshoveder med hipsterfrisurer, rocker-smarte ansigtstatoveringer og absurde skæg står spredt rundt i montror og stjæler interessen fra de omkringliggende skattefund.

I forhold til fotografierne er der næsten noget formildende over dem. De er så

usandsynlige menneskebilleder, at man fornemmer, at hele udstillingen skal opfattes som en fantasi.

Desværre går det også ud over museets enestående samling af nogle af vikingetidens bedste skattefund – de ting, som er historiens kronvidner om vikingetidens lange rejser og handel. De kommer til at tage sig mærkeligt uinteressante ud i sammenhængen. (...)

Kilde: Søren M. Sindbæk: Arkæolog: Jim Lyngvilds vikingeudstilling er flot, men præget af historieløs udklædningsleg, Videnskabs.dk, 29. november 2018

KILDE 2

A.D. Jørgensens '40 fortællinger af fædrelandets historie' er fra 1882. Den populærhistoriske fremstilling er distribueret i tusindevis og står i mange danske hjem. Bogen blev oprindelig skrevet til 'almindelige danskere' syd for grænsen – for at minde dem om deres danske nationalitet, efter at de i 1864 var blevet en del af Tyskland – senere er den udgivet i mange forskellige udgaver. Uddraget er fra afsnittet om vikinger.

Uddrag fra A.D. Jørgensens '40 fortællinger af fædrelandets historie' (1882)

(...) Nordboernes optræden var overalt den samme. De kom for at tiltvinge sig herredømmet over den fremmede handel, for at tilegne sig udbyttet af andres arbejde. Med stor snildhed forstod de at finde Europas rigdomskilder, og med hensynsløs kraft og

tapperhed rev de dem til sig. Det varede kun få år, før man fandt dem overalt, hvor der var en mere end almindelig samfærdsel, hvor rige landskaber bredte sig ud imod havet eller var let tilgængelige ad flodvejene. Klostre og domkirker lokkede dem til sig ved deres skatte af sølv og guld, vinegnene ved deres ædle drik; borge og befæstede stæder faldt i deres hænder og blev for fremtiden udgangspunkter for deres hærtog; de forlod skibene, tog heste og fortsatte togene dybt ind i landenes indre. Ikke uden føje optog vesterlandenes kirke blandt sine forbønner også den: "Fri os, Herre, for nordmännernes vildskab!" Vikingetiden blev for vores fædre overgangen til en ny og højere udvikling. Den hårdhed og råhed i sinde, som den idelige syslen med våben og mandslæt avler, blev vel ikke uden mærkelige følger for hele folkelivet, som uden al

tvivl måtte gå tilbage og tabe både i højhed og renhed, således som vi har set det så ofte i senere tider hos højt dannede nationer. Men på den anden side samlede nordboerne ved disse tog så mangehånde erfaringer og knyttede så mange forbindelser, at rige strømme af den fremmede kultur efterhånden blandedes med deres egen og i

høj grad fremmede dets vækst. Vore fædre blev heller ikke stående ved disse vilde hærtog. Efter at have hjem søgt de fremmede kyster med rov og brand bosatte de sig på dem, begyndte på fredelige idrætter og voksede snart sammen med den fremmede befolkning, hvis herrer de var blevet (...)

KILDE 3

Rikke Agnete Olsens '41 fortællinger om folk i fædrelandets historie' fra 2004 lader sig i titel inspirere af A.D. Jørgensens '40 fortællinger af fædrelandets historie' fra 1882. På baggrund af nye vinkler og klassisk historisk metode ønsker historikeren at skabe en opdateret version af A.D.

Jørgensens fremstilling.

Uddraget er fra afsnittet om vikinger.

Uddrag fra Rikke Agnete Olsens '41 fortællinger om folk i fædrelandets historie' (2004)

Vikingetiden står for mange som en storhedstid i Danmarks og Nordens historie. Det er den også. Fra 700-årene og et par århundreder frem i tiden sejlede år efter år skibe med kamplystne besætninger ud i verden fra alle Nordens tre lande. Efterhånden er det velkendt, at vikingerne var meget andet end sørøvere, der rejste ud for at plyndre og vendte hjem med rigdomme. De handlede også med varer hjemmefra, og med hvad de fandt på deres vej. Nogle af dem slog sig ned i øde egne og grundlagde nye samfund i det fremmede, andre gjorde sig til herskere i gamle lande, og atter an-

dre giftede sig til gods og gård i fremmede lande og indgik i samfund dér. Der var selvfølgelig også en del, der aldrig kom hjem, men døde på togterne.

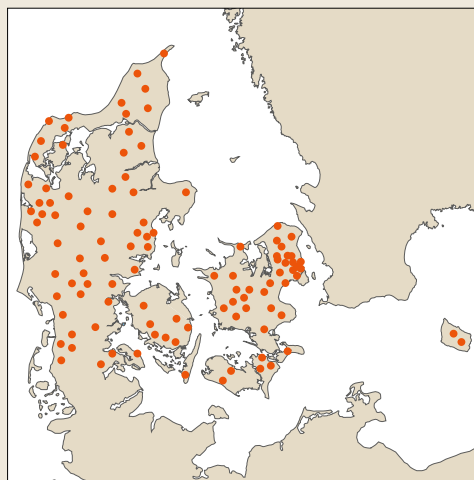
Det er imidlertid stadig en gåde, hvad der fik så mange til at rejse ud gennem så mange år, at der næsten er tale om en folkevandring. Det er stadig ikke opklaret, hvordan Nordens lande kunne have sådan et overskud af kampdygtig ungdom og mægtige høvdinge med så mange fantastiske skibe til dem at sejle med, samtidig med at der skete store ting hjemme, hvor de kom fra. Det er så svært at få øje på, fordi de skriftlige kilder, der fortæller om vikingerne, er blevet til i de lande, de plyndrede og handlede med og erobrede, mens man hjemme i deres egne lande næsten kun har arkæologiens vidnesbyrd om, hvad der skete, og hvordan landes og folks vilkår var. Fundene tyder på rigdom og overskud, blandt andet fordi Nordens lande havde kostbare varer at handle med, men det ser også ud til, at der skete vældige politiske forandringer, ikke mindst i Danmark.

KILDE 4

Kortene viser, hvor og hvornår monumenter er opstillet. De perioder, der er flest monumenter over, er genforeningen, befrielsen og kongefamilien. Kortene viser antallet af monumenter opstillet i to forskellige tidsintervaller.

Antal monumenter opstillet 1830-1849.

Antal monumenter opstillet 1850-1900.

KILDE 5

Det er ikke kun i Danmark, at vikinger bruges til at tiltrække turister. Herunder er en reklame for en vikingevandring i Norge arrangeret af virksomheden 'Hands on History'.

Go on a Viking Hike with Hands on History

Join Hands on History on a Viking hike in the Norwegian mountains and explore nature, survival, cooking and cultural heritage - the viking way.

Apply and register for Go Viking Hikes 2020!

OPGAVER

Opgave 1: Skriv en tale til en nationalkonservativ kulturminister

Se tidligere kulturminister fra De Radikale Uffe Elbæks åbningstale ved fremvisningen af overdækningen af Jellingestenene den 4. december 2011. Hvordan bruger han erindringsstedet om Jellingestenene til at føre erindringspolitik? (Se s.162).

Du arbejder som taleskriver for en ny nationalkonservativ kulturminister. Hvordan ville du skrive en tale til denne minister?

Opgave 2: Innovativ øvelse

Borgmesteren i Roskilde er blevet inspireret af Århus og Ribe som byer, der brander sig som vikingebyer, og af firmaet Hands On History (se kilde 5). Du er netop blevet ansat som turistchef for Roskilde og Lejre kommune og skal løse følgende opgave:

Udarbejd en strategi med tre-fire konkrete initiativer for Roskilde og Lejre Kommune, der kan markedsføre Roskilde/Lejre-området som 'Danmarks vikingeeegn' og dermed tiltrække flere endagsturister til fordel for handelslivet og beskæftigelsen i byen. Undersøg ved hjælp af nettet, hvilke seværdigheder og institutioner der ville kunne bruges i en satsning, og lad dig inspirere af Andreas Bonde Hansens syv søjler (se boks på s. 43), og hvad Ribe og Århus har gjort.

KAPITEL 3

DANSK KOLONIHISTORIE – FRA GLEMSEL TIL ANGER?

VIGTIGE BEGIVENHEDER

1671: Oprettelsen af Vestindisk Kompagni

1671: Vestindisk Kompagni besætter Sankt Thomas med kongens tilladelse

1718: Vestindisk Kompagni besætter Sankt Jan

1733: Vestindisk Kompagni køber Sankt Croix af Frankrig

1755: Kompagniet opløses, og den danske stat overtager administrationen af og handelen med Dansk Vestindien

1792: Handel med slavegjorte forbydes af Danmark-Norge med virkning fra 1803

1848: Slaveriet ophæves i Dansk Vestindien

1878: Fireburnopstanden

1917: Øerne sælges til USA efter en folkeafstemning i Danmark

Over porten til bygningen i Nyhavn 11 står der en lille figur. Folkene, der går ind og ud, ser den ikke. De mange turister, der går forbi de hyggelige gamle bygninger, lægger nok heller ikke mærke til den. Men den er der. Den minder om en del af Danmarks fortid, som ikke har fyldt sær-

lig meget i historiebøgerne eller i danskernes bevidsthed; en fortid, hvor Danmark-Norge var en kolonimagt, med kolonier i Caribien, Indien, Vestafrika og Nordatlanten.

Den lille figur i Nyhavn er en af ganske få figurative markeringer, der minder

Danmark-Norge

I perioden 1536-1814 indgik Danmark i et såkaldt dobbeltmonarki med Norge, hvilket vil sige, at de to lande var bundet sammen af, at den danske konge samtidig også var konge af Norge. Danmark og Norge indgik på dette tidspunkt som de to største dele af det, man kalder en konglomeratstat, der bestod af forskellige lande og provinser med forskellige statsorganer, rettigheder, lovgivning og sprog, men bundet sammen af at være underlagt den samme konge. Denne type stat er i modsætning til den enhedsstat/nationalstat, som Danmark er i dag. Selv om dette kapitel kun har fokus på Danmarks fortidsbearbejdning af kolonifortiden, vil vi bruge betegnelsen Danmark-Norge for staten i denne periode.

os om Danmarks relationer til kolonien Dansk Vestindien. I Nyhavn 11 blev der i 1754 oprettet et sukkerraffinaderi, hvor tønder med rå sukker fra Dansk Vestindien blev raffineret til det eftertragtede hvide sukker og støbt i den slags sukkertoppe, som figuren holder.

I århundreder havde Danmark ingen officielle monumenter for kolonifortiden i Dansk Vestindien. Det første kom i 2017.

Danmarks fortid som kolonimagt i troperne har spillet en meget lille rolle i danmarkshistorien. I dette kapitel vil vi undersøge hvorfor. Er det på grund af glemsel, bevidst fortrængning eller ligegyldighed?

Men dette er tilsyneladende under forandring i disse år. Der er et stigende krav om, at Danmark skal forholde sig til sin fortid som kolonimagt i Dansk Vestindien.

Men hvordan bearbejdes en fortid med Danmark i rollen som undertrykker? Skal det være ved at give en officiel undskyldning eller økonomisk kompensation til slavernes efterkommere i Vestindien, eller har Danmark og danskerne i dag slet ikke noget at gøre med det, der skete dengang?

Det er disse spørgsmål, der rejser sig, i takt med at der kastes mere og mere lys på en mørk fortid.

Overblik: Dansk Vestindien 1671-1917

Hvorfor kolonisering?

Den historiske periode, der kendetegnes af europæisk ekspansion og kolonisering, tager fart med opdagelsen af 'den nye verden', det vil sige det amerikanske kontinent i 1492. Mange europæiske lande, herunder Danmark, tager del i koloniseringen i 1600-tallet ud fra ønsket om at oprette og kontrollere handelsstationer i fjerne egne for at få adgang til eftertragtede råstoffer, for eksempel sukker, te og tobak.

Den tidlige kolonisering blev oftest ikke varetaget af stater, men i stedet af handelskompagnier, der fik forskellige former for støtte fra deres europæiske hjemstater, for eksempel økonomisk støtte, ret til statslige monopoler eller militær beskyttelse af deres handelsskibe på de farefulde handelsrejser. Den danske kolonisering af Dansk Vestindien er et godt eksempel på denne fase af den europæiske ekspansion i 1600-tallet.

I 1671 blev Vestindisk Kompagni oprettet med tilladelse fra kongen, der gav handelskompagniet eneretten på at besætle Vestindien og retten til at besætte og bebygge øen Sankt Thomas. Kompagniet var altså en privat virksomhed, som blev økonomisk støttet af staten, og som staten havde givet retten til handel, administration og ordenshåndhævelse på øen. I 1674 overtog kompagniet også de danske handelsprivilegier på Guldkysten i Afrika (Guinea) og kom dermed til at hedde Vestindisk-Guineisk Kompagni.

I begyndelsen af 1700-tallet voksede kompagniets økonomiske aktivitet, hvilket medførte, at kompagniet også besatte øen Sankt Jan i 1718 og købte øen Sankt Croix af Frankrig i 1733. Disse tre øer kom til at udgøre Dansk Vestindien frem til 1917, hvor øerne blev solgt til USA. På øerne blev der drevet plantagedrift, hvor de vigtigste eksportvarer til Europa var tobak, sukkerrør, bomuld og rom. I begyndelsen var arbejdskraften på øerne de såkaldte servinger, som var danskere, der var fragtet til øerne som straffefanger. Disse servingers straf var ofte tidsbegrænset, det vil sige, at de fik deres frihed efter en årrække, men mange af dem bukkede under for tropesygdomme inden da. Derfor var servingerne ikke en særlig stabil arbejdskraft. Fra 1690'erne begyndte Vestindisk-Guineisk Kompagni at se økonomiske fordele ved slavehandel, som man besluttede at varetage med kompagniets egne skibe.

Vestindisk-Guineisk Kompagni blev opløst i 1754, og i 1755 overtog den danske stat administrationen over og handelen med de danske tropekolonier Dansk Vestindien og Guldkysten (Guinea).

Da de vestindiske øer først blev koloniseret af Vestindisk-Guineisk Kompagni, var kun få borgere i Danmark-Norge interesserede i at købe land på øerne. Derfor blev jorden solgt til andre europæere, især englændere, irere og hollændere. De største plantager på øerne var ejet af den danske stat og de store danske adelsfamilier, men de fleste af dem besøgte aldrig øerne. I modsætning til andre europæiske kolonier, for eksempel Australien og New Zea-

Merkantilisme

I 1600- og 1700-tallet førte de europæiske stater en økonomisk politik kaldet merkantilisme. Denne økonomiske politik fokuserede på, at statens vigtigste økonomiske mål var at have en positiv handelsbalance, det vil sige, at landets eksport skal være større end importen. Dette sikrede, at staten kunne komme i besiddelse af mest muligt guld og sølv, hvilket blev set som tegn på en sikker og stabil økonomi. Det betød, at de europæiske stater iværksatte mange tiltag for at mindske landets import, for eksempel højere toldbarrierer og importkvoter. Kolonisering af andre dele af verden blev en del af denne økonomiske politik, fordi det i Danmarks til-

fælde kunne sikre tilførslen af eftertragtede og eksotiske råvarer uden at skulle købe dem fra andre stater. Når Danmark havde etableret handelsstationer i andre dele af verden, kunne man så at sige 'handle med sig selv' uden at forringe sin handelsbalance.

land, var ingen af de danske tropekolonier bosættelseskolonier. Der var kun et lille mindretal danske embedsmænd, soldater og håndværkere udstationeret på øerne. Derfor kom dansk sprog eller dansk kultur heller aldrig til at gennemsyre øerne. Dansk var det administrative sprog i de danske tropekolonier i Dansk Vestindien, Indien og Afrika, men koloniadministrationen gjorde aldrig et forsøg på at gøre det til koloniernes officielle sprog. Det mest udbredte dagligt talte sprog i Dansk Vestindien var derfor engelsk.

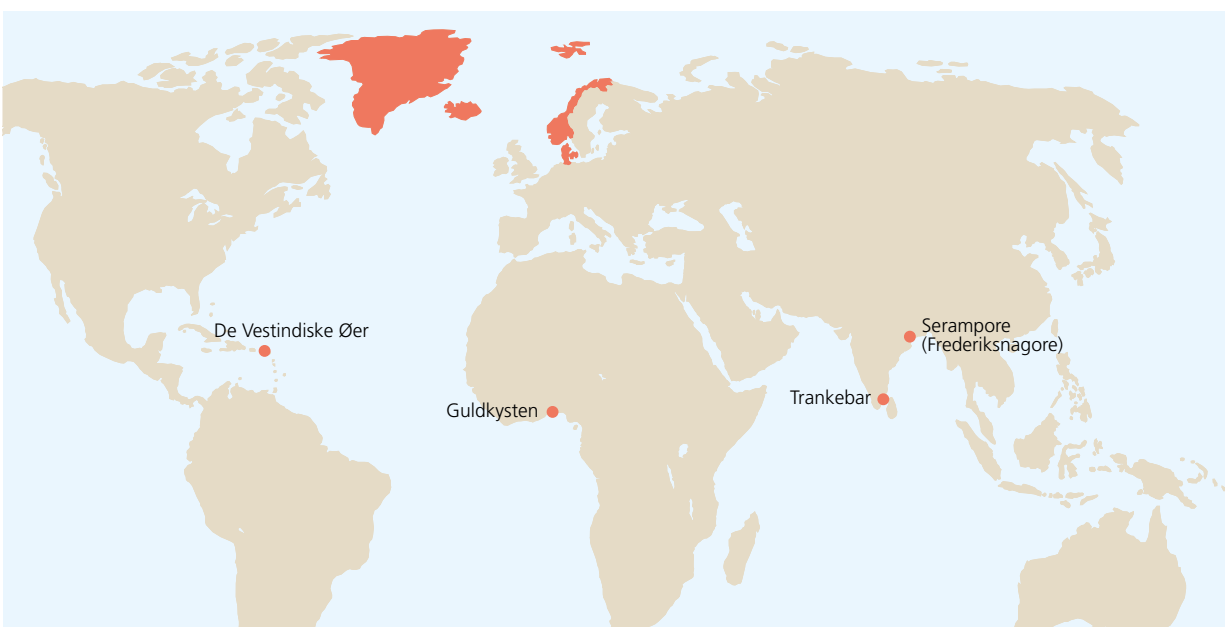
Imperialisme

Fra cirka 1870'erne skifter den europæiske ekspansion karakter til det, der kaldes imperialisme. Imperialismen er ken-

detegnet ved en ambition om at underlægge sig og kontrollere store landområder fra kolonimagtens hovedstad og at forme de koloniserede lande efter europæisk forbillede.

Alle europæiske koloniseringsprojekter var i deres tidligste fase i 1600- og 1700-tallet indledt ud fra overvejende kommercielle interesser, men blev i løbet af 1800-tallet omformet til en ideologi, der så europæisk imperialismen som vejen til at civilisere og beskytte verdens umodne folkeslag og udbrede modernitet og oplysning til resten af verden – samtidig med at kolonierne styrkede de europæiske staters økonomiske og politiske magt.

De største eksponenter for denne historiske udvikling er landene Storbritan-

Kort over Danmark-Norge og dets besiddelser i 1700-tallet.

nien og Frankrig. Disse to lande indledte i 1870'erne det, der kaldes '*The Scramble for Africa*': De to stormagter konkurrerede om at underlægge sig mest muligt af Afrika for at opnå flest mulige økonomiske og politiske fordele. Efter den indledende erobring af Afrika blev de afrikanske lande underlagt et omfattende administrativt system, skolesystemet blev indrettet efter europæisk model, kolonimagtens sprog blev gjort til landenes officielle sprog, europæisk kultur blev fremhævet, og den lokale kultur blev undertrykt. Imperialismen blev legitimeret af et eurocentrisk verdenssyn, det vil sige tanker om et racehierarki, hvor europæerne repræsenterede den højeste udviklede race, og afrikanerne/negrene repræsenterede den laveste.

Transatlantiske handelsruter

Set i forhold til landets størrelse og omfanget af dets kolonier kom Danmark til at spille en relativt stor rolle i den *transatlantiske handel*, der bandt Europa, Afrika og 'den nye verden' sammen. Danmark-Norge har en lang historie som søfartsnation, hvilket gav landet gode muligheder for at drive profitabel forretning på trekantshandelen, der var bundet sammen af søvejen. Den transatlantiske handel var bygget sådan op, at varer fra Europa, typisk våben og alkohol, blev fragtet til Vestafrika og solgt, og herefter blev de tomme skibe lastet med slavegjorte afrikanere, som blev sejlet over Atlanterhavet til de europæiske kolonier i Syd- og Nordamerika og Caribien, herunder også de dansk-vestindiske øer. Når de slavegjorte afrikanere var solgt, blev skibene lastet med uforarbejdede råvarer, for ek-

Ord har magt

De afrikanere, der blev taget til fange, solgt og fragtet til kolonierne som arbejdskraft, er traditionelt blevet kaldt slaver. Der er dog de seneste år blevet rejst en kritik af denne benævnelse, fordi det gennem sproget fastholder det skæve magtforhold mellem kolonisterne, der blev set som de handlekraftige subjekter (individer), og afrikanerne som passive objekter (ting).

I den engelsksprogede verden, hvor kritikken af sprogbrugen udspringer, er

mange historikere derfor holdt op med at bruge benævnelsen slave, og i stedet bruges ordet *enslaved* eller *enslaved Africans*, som på dansk oversættes til slavegjorte. Denne lille sproglige ændring er betydningsfuld, fordi den signalerer, at der er tale om mennesker, der er udsat for tvang og undertrykkelse, og ikke en naturlig orden i samfundet. Denne betegnelse vil derfor også blive brugt gennemgående i dette kapitel.

sempel sukkerrør, bomuld og tobak, som blev fragtet tilbage til Europa, hvor råvarerne kunne bearbejdes til færdige produkter.

Det anslås, at europæerne transporterede omkring 12,5 millioner slavegjorte afrikanere over Atlanten i perioden 1525 til 1866. Danske skibe menes at have fragtet omkring 111.000 slavegjorte afrikanere fra 1660'erne til begyndelsen af 1800-tallet, hvilket gjorde Danmark til den syvendestørste slavehandlarnation i verden i perioden.

Slaveri og handel med slavegjorte var ikke en praksis, som europæerne havde introduceret i Afrika. Den eksisterede allerede på kontinentet, inden europæerne oprettede deres handelsstationer, men med den europæiske efterspørgsel efter slavegjorte afrikanere til den transatlantiske slavehandel voksede markedet. Derudover spillede europæerne en eskalerende rolle i lokale afrikanske konflikter og krige, fordi europæerne eksporterede våben til afrikanerne, og fordi de slaver, som europæerne efterspurgte, ofte var

krigsfanger fra den tabende side i en lokal krig.

De slavegjortes vilkår og racehierarki

Som beskrevet var 1800-tallets imperialismen båret frem af tanker om et racehierarki, det vil sige, at mennesker tilhørte bestemte racer, der havde bestemte naturgivne karakteristika, og som befandt sig på forskellige udviklingstrin. Øverst i dette hierarki befandt den hvide europæiske race sig. Nederst i hierarkiet befandt den afrikanske race, *negeren*, sig. Tankerne om, at der var forskellige typer af mennesker, var ikke noget nyt. Allerede kort efter opdagelsen af 'den nye verden' havde europæerne ved processen i Valladolid 1550-1551 diskuteret, hvorvidt de indfødte befolkninger i 'den nye verden' var mennesker på lige fod med europæerne, eller om de var en laverestående art. Debatten var hovedsagelig baseret på forskellige religiøse argumenter og forskellige fortolkninger af Bibelen. I 1800-tallet

udviklede racismen sig i en mere videnskabelig retning i takt med udviklingen af evolutionslæren.

Det varierede, hvordan racistisk orienterede europæere mente, at man skulle forholde sig til de 'laverestående racer'. Nogle anså dem for at være farlige og djævelske og mente derfor, at de skulle undertrykkes, andre betragtede dem som uvidende børn, som europæerne kunne hjælpe og opdrage og dermed løfte til et højere civilisationsstade, og andre igen anså dem for at være 'ædle vilde', der havde en særlig kontakt til naturen, som europæerne kunne lære noget af, men som de også skulle passe på ikke at ødelægge.

Livet på de Dansk Vestindiske øer var indrettet efter en opdeling af beboerne i forskellige kategorier med meget forskellige rettigheder. I slutningen af 1700-tallet var cirka 90 procent af befolkningen af afrikansk afstamning. Størstedelen af denne befolkningsgruppe var slavegjorte, hvoraf langt de fleste arbejdede som markslaver på plantagerne. Denne gruppe var nederst i det sociale og rettighedsmæssige hierarki på øerne. I den anden ende af hierarkiet befandt øernes europæiske indbyggere sig. Disse var i klart mindretal og udgjorde i slutningen af 1700-tallet cirka 10 procent af øernes befolkning. De hvide var en blandet gruppe, der bestod af store og små plantageejere, embedsmænd, soldater og håndværkere. Langtfra alle var danskere. Mange kom fra andre europæiske lande, da der i Danmark aldrig havde været særlig stor interesse for at bosætte sig i kolonierne.

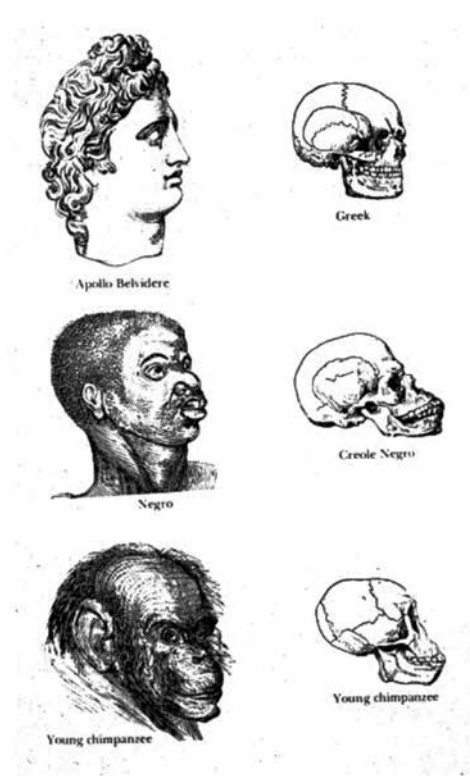

Illustration fra en engelsk lærebog fra 1854, hvor man brugte biologisk videnskabelig metode til at illustrere tidens tanker om racehierarki.

I løbet af kolonitiden opstod der en voksende mellemgruppe, der havde afrikansk baggrund, men som var frie. Disse var de såkaldte *frikulørte*, som enten var blevet købt fri, var født frie eller var race-mæssigt blandede.

I begyndelsen forsøgte man i Dansk Vestindien og resten af Caribien at opretholde tydelige skel mellem de forskellige befolkningsgrupper, for eksempel måtte de frikulørte kun bosætte sig i bestemte områder og skulle altid bære deres frihedsbrev på sig samt bære et særligt rødt og hvidt stofmærke på deres tøj. I 1775

var der 418 firkulørte på øerne, og i 1815 var der 5.035, hvilket betød, at raceskelene på øerne i løbet af 1800-tallet blev mere og mere mudrede. Den racisme, som det danske kolonistyre praktiserede, var altså i praksis mere fleksibelt, end hvad den videnskabelige racisme tilskrev – de slavegjorte kunne få deres frihed og opnå næsten samme rettigheder som hvide. Den lagde ikke kun vægt på race, men også på klasseforskelle og havde en lille mulighed for social mobilitet. Det betød, at der også fandtes firkulørte slaveejere.

Forordningen om Neger-Handelen 1792

Det mest karakteristiske og gennemgående træk ved den danske erindring af Danmarks kolonifortid i dansk Vestindien er, at det aldrig har fået særlig meget plads i den nationale historiefortælling.

Den begivenhed, der dog altid er blevet fremhævet, når der skulle skrives dansk kolonihistorie, er den danske ulovliggørelse af handel med slavegjorte med *Forordningen om Neger-Handelen i 1792*. Med denne forordning var Danmark-Norge det første land, der ulovliggjorde handel med slavegjorte. I eftertiden er denne begivenhed blevet en helt central del af en fortælling, som den danske historiker Astrid Nonbo Andersen kalder fortællingen om den *uskyldige kolonialisme* (se mere senere i kapitlet).

Den danske ulovliggørelse af handel med slavegjorte er i eftertiden ofte blevet udlagt som, at Danmark-Norge var det første land, der ulovliggjorde slaveri, hvil-

ket er forkert. Slaveri blev først ulovligt i Dansk Vestindien i 1848. Den første kolonimagt, der permanent afskaffede slaveri, var Storbritannien i 1833.

Den danske ulovliggørelse af handelen med slavegjorte i 1792 er også ofte blevet udlagt som, at Danmark-Norge var den mildeste og mest humane af kolonimagterne – heri ligger en forståelse af, at Danmark-Norge ulovliggjorde handel med slavegjorte på baggrund af moralske eller oplyste idealer. Når man læser selve Christian 7.s Forordning om Neger-Handelen fra 1792, får man dog indblik i, at det var nogle helt andre økonomiske og pragmatisk-interesser, der lå bag.

Afskaffelsen af slavehandelen skete ud fra argumenter om, at en kontinuerlig tilførsel af slaver til Dansk Vestindien var urentabelt. Man mente, at det i stedet ville give et større økonomisk afkast, hvis øerne blev 'selvforsynende' med slavearbejdskraft, og der blev lagt op til at fremme en slags avlsprogram, hvor koloniens administratorer skulle "... fremme *Negrenes Ægteskaber, Oplærelse og Sædelighed*" for at holde "bestanden" af slavegjorte høj. Dette blev også understreget ved, at selve forbuddet mod slavehandel først skulle træde i kraft ti år efter forordningen, nemlig i 1803, hvilket skulle sikre, at plantageejerne havde rigelig tid til at købe alle de slavegjorte, som de skulle basere deres videre selvforsyning på. Forordningen sikrede også de plantageejere, der købte slavegjorte kvinder, nogle særlige økonomiske fordele, fordi kvinderne, som altid var i undertal, var afgørende for håbet om, at Dansk Vestin-

"Vi, Christian den Syvende, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge etc., Gjøre alle vitterligt: At i Hensigt til de Omstændigheder, som følge med Slavehandelen paa Kysten af Guinea og med de der købte Negres Overførsel til Vore Vestindiske Øer, ogsaa i Betragtning af, at det i alle Henseender maatte være velgjørende og gavnligt,

om Tilførsel af nye Negre fra Guinea kunde undværes og Vore Vestindiske Øers Dyrkning i Tiden bestrides med Arbeidere, som, paa Øerne fødte og opdragne, vare fra Ungdommen af vante til Arbeidet, Himmelen [klimaet] og dem, under hvilke de skulle arbeide ..." **Forordningen om Neger-Handelen, 1792**

dien skulle blive selvforsynende med slavarbejdskraft. Den historiske baggrund for forordningen er også, at man i Danmark-Norge frygtede, at Storbritannien og Frankrig, der var de førende slavehandelsnationer, ville komme først med et forbud mod slavehandel, der også ville komme til at gælde for Danmark. Derfor valgte man fra dansk side at komme konflikten i forkøbet ved at forbyde det først.

Der er altså ikke noget i forordningen eller dens historiske kontekst, der tyder på, at Danmark var en særlig humanistisk koloniherre eller var moralsk forud for sin tid. Der var heller ikke nogen særlig stærk offentlig kritik af slaveriet i perioden, sådan som der var i England. Et egentligt forbud mod slaveriet blev først debatteret i Danmark i 1840'erne.

Grundlov og ophævelse af slaveriet 1848

Slaveriet blev endeligt ophævet i de danske kolonier i 1848. Inden da havde der været en stigende utilfredshed hos de slavegjorte, hvilket resulterede i gentagne slaveoprør. Dette var kombineret med en voksende dansk kritik af slaveriet i køl-

vandet på, at slaveriet var blevet ulovliggjort i det britiske imperium i 1833. Alleerede i 1847 var det blevet besluttet, at alle børn af slaver skulle blive frie i 1859, men dette var ikke nok til at lægge låg på den voksende utilfredshed blandt de slavegjorte på øerne. I 1848 udbrød et stort slaveoprør ved byen Frederikssted på Sankt Croix. Den slavegjorte befolkning krævede deres frihed med det samme. Det vurderes, at der om morgenen den 3. juli 1848 var samlet mellem 5.000 og 7.000 slavegjorte i byen, der bar på de våben, som de havde til rådighed: machetter, spyd og fakler til at sætte byen i brand. Det danske militær havde aldrig været stærkt til stede i Dansk Vestindien og bestod på dette tidspunkt af cirka 400 soldater, der blev støttet af lokale militser, der bestod af omtrent det samme antal mænd. Myndighederne var blevet overrasket af oprøret, og dets størrelse gjorde, at man ikke kunne nedkæmpe det. Den danske generalguvernør Peter von Scholten, der havde den øverste myndighed på øerne, stod med et valg mellem en blodig kamp og et eventuelt nederlag eller at give oprørerne det, som de ønskede. Von Scholten valgte det sidste. Han proklame-

rede for oprørerne: *"Now you are free, you are hereby emancipated."* Denne proklamation havde von Scholten ikke fået bemyndigelse til fra kongen og regeringen i København. Nyheden om slavernes frigivelse blev modtaget med stor utilfredshed både hos magthaverne på øerne og i København. De vestindiske plantageejere var vrede, fordi de havde mistet deres gratis arbejdskraft fra den ene dag til den anden. Derudover havde de nyligt frigivne oprørere i dagene omkring den 3. juli raseret plantageejernes ejendomme og hjem. Skaderne var kun materielle, men de mest forhadte plantageejere fik smadret næsten alle deres ejendele. I København var der også utilfredshed med von Scholtens handlinger. Han blev kaldt til København og dømt for embedsforsømmelse og fik frataget sin pension. Senere blev han frifundet ved Højesteret og fik

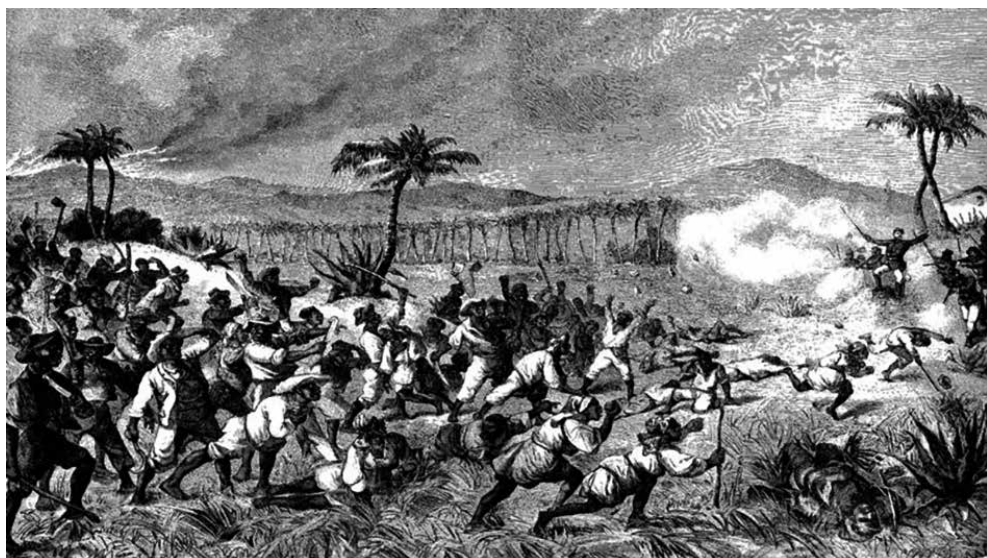
retten til pensionen tilbage, men der havde han allerede fået et sammenbrud og levede resten af sit liv tilbagetrukket uden for offentligheden.

Ophævelsen af slaveriet i Dansk Vestindien var altså ikke resultatet af en velovervejet politisk proces i Danmark og var heller ikke båret frem af danske ønsker om at ligestille de slavegjorte. Frigivelsen af de dansk-vestindiske slaver skete i højere grad, fordi de undertrykte krævede det.

På Jomfruøerne er der den dag i dag fokus på denne del af historien. Dette sker ofte gennem dyrkelsen af en af de slavegjortes oprørsledere, general Buddhoe. På Jomfruøerne i dag er han en hovedperson i grundfortællingen om frigivelsen. I Danmark har han traditionelt været udeladt af historien, men er i dag ved at få en plads i historiebøgerne.

Efter frigivelsen af de slavegjorte skulle man i Dansk Vestindien finde ud af, hvordan livet på øerne nu skulle indrettes, og hvordan det politiske og økonomiske kaos efter oprøret skulle rettes op. I 1849 blev der indført et arbejdsreglement, der skulle sikre plantagearbejderne en bolig og en løn, som dog var meget lav. Da man frygtede, at arbejdskraften ville udvandre fra plantagerne, blev arbejdskraften nærmest stavnsbundet, og det var stort set umuligt for tidligere slaver at købe deres eget land. I en periode efter slaveriets afskaffelse var der altså

Buste af oprørslederen Moses Gottlieb, alias general Buddhoe, foran Fort Frederik Museum, Frederiksted på St. Croix.

Fra oprøret på St. Croix. Illustration fra Illustreret Tidende, nov. 1878.

ikke de store forandringer at spore i plantagearbejdernes levevilkår. Dette førte også til, at der i årene efter fulgte flere oprør, hvor det mest kendte er Fireburn-opstanden i 1878.

I eftertiden er Peter von Scholten ofte blevet erindret som en fremsynet forkæmper for slavernes rettigheder, der sympatiserede med de slaver, som han frigav. Dette skyldes hans selvstændige initiativ til at frigive slaverne, og det at hans samleverske, Anna Heegaard, var en frikulørt kvinde. Von Scholten havde i sin embedsperiode stået bag flere reformer, der forbedrede de slavegjortes vilkår; i 1834 havde de frikulørte fået næsten samme rettigheder som europæerne, i 1839 fik han gennemført, at der skulle opføres skoler til de slavegjortes børn, og i 1843 fik slaverne ret til en ekstra ugentlig fridag. Disse reformer var ikke populære hos plantageejerne, hvorfor mange af dem ikke bakkede op om von Scholten.

Med egne ord var von Scholten ikke "... *Emancipationist i Ordets egentligste Forstand*", men gik ind for en gradvis udfasning af slaveriet.

Fireburn-opstanden 1878

Efter ophævelsen af slaveriet på øerne var der blandt de tidligere slavegjorte en udbredt skuffelse over, at livet ikke blev særlig meget bedre. Arbejderne på plantagerne fik som noget nyt løn, men den var meget lav, og boligforholdene for landarbejderne på plantagerne var omtrent de samme som under slaveriet. Livet som frie levede derfor ikke op til befolkningens drømme. Igennem de næste 30 år modarbejdede plantageejerne mange tiltag til at forbedre landarbejdernes vilkår. I 1878 brød utilfredsheden ud i lys lue.

Et omfattende oprør bredte sig fra Sankt Croix; Frederiksted blev sat i brand sammen med sukkermøller og -marker.

Politikens Hus, hvor avisen Politiken holder til, havde i 1916 sat et "barometer over folkestemningen op" i forbindelse med afstemningen om salget af øerne. Nationalkonservative var imod, mens venstreorienterede og liberale argumenterede for og blandt andet opfordrede kvinderne til at benytte sig af deres nyvundne stemmeret.

Derfor kaldes oprøret *The Fireburn*, og målet var at opnå bedre lønninger og arbejdsforhold for de fattige landarbejdere.

I eftertiden fungerer særligt de tre kvinder, der var frontfigurer i oprøret, som erindringssteder i den vestindiske fortælling om kamp mod koloniherrerne. Særligt Mary Thomas hyldes som Fireburn Queen. Denne heltindestatus har nu også sat sig spor i Danmark, idet hun er

inspirationen til statuen I am Queen Mary, der i dag kan ses på Langelinie i København – og på denne bogs forside.

Fireburn-opstanden forvoldt store materielle skader og kostede menneskeliv, hvorfor den danske guvernør slog hårdt ned på det. De kvindelige oprørsledere, herunder Mary Thomas, fik strenge straffe og blev sendt til Danmark for at afsonere deres straffe med 'tugthusarbejde på livstid' i kvindefængslet på Christianshavn. I 1887 blev de sendt tilbage til Sankt Croix, hvor de udstod resten af deres livstidsdomme.

Efter opstanden blev reglerne for landarbejdernes arbejdsvilkår lempet, så det blev lettere for dem at rejse fra plantagerne til byerne. Den tidligere slavegjorte befolknings politiske rettigheder blev dog ikke forbedret, da det stadig kun var plantageejere og handelsmænd, der havde valgt til kolonialrådene, der også kun var rådgivende for Rigsdagen i København, der havde den egentlige magt til at lave lovgivning på øerne.

Salget af øerne 1917

I anden halvdel af 1800-tallet begyndte de danske interesser i Dansk Vestindien at svinde ind; slaveriet var blevet ophævet, og sukkerroen var blevet introduceret i dansk landbrugsproduktion. Det betød, at et af de vigtigste råstoffer på øerne ikke længere kunne klare sig i konkurrencen med det langt billigere sukker, der nu kunne produceres i Danmark. Sukker gik fra at være en eftertragtet luksusvarer til at blive et hverdagsprodukt for alle dan-

skere. Dansk Vestindien blev dermed en ren underskudsforretning for den danske stat. USA viste sig interesseret i at købe øerne. Derfor forhandlede man ad flere omgange et salg. Der kom dog først en aftale på plads i 1916, hvor USA fik øget interesse i øerne, fordi man under første verdenskrig frygtede, at tyskerne ville overtage øerne.

I Danmark var der stor debat og uenighed om, hvorvidt man skulle sælge øerne. De nationalkonservative var imod salget, fordi man mente, at det ville være en slags national ydmygelse, og at Danmark havde et ansvar for at få øerne på økonomisk ret kurs igen. De venstreorienterede og de liberale mente derimod, at kolonier var utidssvarende, og at det ville være bedst for Danmark at komme af med øerne til en god pris. Debatten om øernes fremtid gjorde, at man lagde det ud til en folkeafstemning den 14. december 1916. Det var den første folkeafstemning i det unge danske demokratis historie. Det var derudover også første gang, at kvinder og tyende (tjenestefolk) kunne stemme ved et nationalt valg. Resultatet af afstemningen blev et klart ja til at sælge øerne til USA. Prisen på øerne blev forhandlet til knap 100 millioner kroner.

Øernes indbyggere blev aldrig spurgt om, hvad de ønskede. De fulgte med i salget og blev nu underlagt USA, men uden at blive amerikanske statsborgere. Der blev arrangeret en uofficiel afstemning på Sankt Croix af den indfødte aktivist David Hamilton Jackson, der viste et klart flertal for et salg (4.027 stemmer for, 7 imod).

Den 31. marts 1917 fandt den såkaldte *Transfer Day* sted. De fleste danske statsborgere rejste hjem, den danske koloniadministration blev nedlagt, og ved en officiel ceremoni blev Dannebrog halet ned, og det amerikanske Stars and Stripes blev hejst over guvernørboligen.

Glemsel og grundfortælling

I dette afsnit skal vi se nærmere på: Hvad er en 'grundfortælling'? Hvad kendetegner den danske grundfortælling om landets kolonifortid?

Når man undersøger, hvordan den danske kolonihistorie om Dansk Vestindien er blevet skildret i dansk historieskrivning, tegner der sig et billede af, at historien om den danske kolonialisme har en meget lille plads i historien om Danmark. Den danske historiker Astrid Nonbo Andersen fremhæver, at den danske kolonihistorie længe ikke blev set som en integreret del af danmarkshistorien. Man har altså typisk skelnet mellem den "rigtige" danmarkshistorie og den koloniale historie; hvilket er en europæisk tendens.

Der, hvor dansk historieskrivning adskiller sig fra resten af Europa, er, i hvor høj grad kolonifortiden er marginaliseret og glemt i både akademiske bøger og i den brede historiebevidsthed i befolkningen. Nonbo Andersen har gennem en historiografisk analyse af, hvordan den danske kolonifortid er blevet skildret i mange forskellige historiske fremstillinger over tid, fundet den samme gennemgående

**Knut Kjeldstadli, historiker,
om historiske narrativer**

(...) Verden består ikke af pænt afrundede fortællinger, som begynder ét sted og slutter et andet. Verden er fuld af sprækker, modsætninger, løse ender,

meningsløsheder og tilfældigheder. Den består ikke af 'reelt' integrerede sociale processer. Når fortælleren mener at beskrive sådan en udvikling, fra én orden til en anden, er det ham eller hende selv, som læser en mening, en moral ind i dette, som tilskriver hændelserne vigtighed. Valget af emne og afgrænsning af en fortælling indebærer et forhåndsstandpunkt, ofte helt ureflekteret, som går ud på, at noget er betydningsfuldt og sammenhængende. (...) **'Fortiden er ikke, hvad den har været', s. 302.**

fortolkning af fortiden, hvilket hun kalder *grundfortællingen om den uskyldige danske kolonialisme*.

En grundfortælling er et grundlæggende narrativ, som man vil se gå igen på tværs af mange forskellige historiske fremstillinger om en periode eller en begivenhed, eksempelvis i forskellige historiebøger, taler, film, skønlitteratur og lignende. Den kan ses som en form for fælles betydningsgskabende skelet i de historiske fremstillinger.

Nogle gange vil der være stor enighed om grundfortællingen, det vil sige, at den går igen i stort set alle fremstillinger, der beskæftiger sig med de historiske begivenheder. Dette har for eksempel tidligere været tilfældet, når det handlede om fremstillinger om besættelsestiden i Danmark. Historikerne Anette Warring og

Claus Bryld konstaterede i bogen 'Besættelsestiden som kollektiv erindring', at der i efterkrigstiden blev skabt en *hegemonisk grundfortælling om besættelsestiden*, det vil sige en grundfortælling, der var så udbredt, at den slet ikke var til debat, og at den var gennemgående i stort set alle historiske fremstillinger i årtier efter krigen (se kapitel 5).

Det er ikke alle grundfortællinger, der er så stærke og hegemoniske, som det var tilfældet med besættelsestiden. En grundfortælling kan også være mere uklar og svag, det vil sige, at der kun er enighed om få ting.

Der kan også være tilfælde, hvor en stærk grundfortælling, der er fremherskende i en gruppes fremstillinger af historien, udfordres af en konkurrerende grundfortælling, en såkaldt modfortælling, fra en anden gruppe. Dette kan for eksempel ses, hvis man undersøger grundfortællinger, der er gennemgående i henholdsvis israelske og palæstinensiske fremstillinger om den israelsk-palæstinensiske krig i 1948 (israellerne kalder krigen *Frihedskrigen*, og palæstinenserne kalder den for *Katastrofen*).

'Den uskyldige kolonialisme'

Det er særligt for den danske fortid som kolonimagt, at mens andre kolonimagter fra midten af 1800-tallet i imperialismens tidsalder kastede sig mere og mere ind i det koloniale kapløb, tabte eller solgte Danmark meget store dele af sit territorium; i 1814 måtte Danmark afstå Norge, fordi landet havde været på den tabende

Analysestrategi: Grundfortælling

Til at afdække en grundfortælling vil man typisk fokusere på nogle af spørgsmålene nedenfor

Periodisering	Hvordan afgrænses perioden? Er det de samme begivenheder, som grundfortællingen indledes og afsluttes med?
Årsagskæde/kronologi	Er det de samme begivenheder, der kobles sammen i narrativet, sådan at der skabes en årsagskæde? ('Så skete der dét, og så skete der dét, og så skete der dét'). Tegn eventuelt en tidslinje eller et mind-map over de begivenheder, som fortællingen nævner og kobler sammen.
Persongalleri	Hvilke historiske personer lægges der vægt på?
Helte og skurke	Er det de samme historiske personer, der fungerer som fortællingens helte og skurke?
Sprog	Er det de samme ord, navne og formuleringer, der går igen i fremstillingerne? Der kan ligge mange antagelser gemt i sproget, som det er vigtigt at være opmærksom på.
Spændingskurve	Mange historiske grundfortællinger vil følge en spændingskurve, som man kender fra fiktionens verden. Derfor kan det være relevant at undersøge, om der i forskellige historiske fremstillinger er fællestræk i udpegning af anslag, 'point of no return', konfliktoptrapning, klimaks og udtoning.
Fokus	Hvem er i fokus i fortællingen? Er det det enkelte individ eller grupper, for eksempel nationen, arbejderklassen, kvinder, børn, europæere eller menneskeheden? Her kan det også være relevant at se på, hvem der er de handlekraftige aktører i fortællingen (subjekter), og hvem der er de passive (objekter).
Historiens drivkræfter	Hvad er det, som driver fortællingen frem? Er det for eksempel det enkelte individs beslutninger eller samfundsstrukturernes? Er det den teknologiske udvikling eller udviklingen af nye idéer om 'det gode liv'?
Konflikt og konsensus	Lægger fortællingen vægt på konflikt mellem forskellige aktører, eller lægger den vægt på, at de centrale aktører/gruppen stod sammen, arbejdede sammen eller var enige som et fællesskab?
Værdier	Hvilke værdier er i spil i fortællingen? Hvad fremstilles som godt, og hvad fremstilles som ondt? Eksempelvis demokrati (godt) versus diktatur (ondt).
Betydning for eftertiden/morale	Hvilken betydning har de historiske begivenheder for vores nutid? Hvad kan vi lære af historien?

side i Napoleonskrigene, og i 1864 mistede Danmark hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg efter et svidende og overraskende nederlag i krig mod Preussen og Østrig. Danmark var altså efter krigen i 1864 en besejret lilleputstat, der samtidig var koloniherre i troperne. I denne periode lagdes grundstenene til det danske folkestyre og den danske nationalstat, hvilket betød, at fokus i dansk historieskrivning skiftede fra historier om store adelsmænd og enevældige konger til en national fortælling om det danske folk. Omdrejningspunkterne i fortællingen blev folkets samhørighed og oldgamle historie, sprog og kultur, eksemplificeret ved en stor interesse for vikingetiden. Sammenlignet med andre europæiske lande, eksempelvis England og Frankrig, er det bemærkelsesværdigt, at den danske grundfortælling om nationens fortid sjældent beskæftiger sig med militære sejre og erobringer, men i stedet lægger vægt på militære nederlag og pacifisme.

Dette mener Astrid Nonbo Andersen skabte forudsætninger for en særpræget danske grundfortælling om *den uskyldige kolonialisme*.

I denne fortælling fremstilles danskerne som særlig milde koloniherrer. Et centralt element i denne grundfortælling er ulovliggørelsen af slavehandelen i 1792 som beskrevet ovenfor.

Nonbo Andersen mener derfor ikke, at den danske kolonifortid er blevet bevidst fortrængt eller benægtet, men at den i stedet er blevet marginaliseret, fordi den blev fortolket i perioden 1840 til 1870, hvor Danmark skabtes som nationalstat.

Årsagen til, at nogle grundfortællinger er mere levedygtige og holdbare end andre, er, at de vækker genklang i befolkningens hverdagserfaringer, altså at de kan bruge fortællingen om fortiden til at forstå deres egen samtid og fremtid. Midt i 1800-tallet var flertallet af danskere bosat på landet, hvor højskolebevægelsen var toneangivende. Derfor kunne de fleste danskere let identificere sig med den fortælling, som de nationalt orienterede historikere skrev, der fokuserede på Danmarks lange og stabile historie som folkeligt fællesskab og landbrugsland inden for nationalstatens territorium. Det var kun ganske få danskere, der havde erfaringer med livet i kolonierne, hvilket betød, at det ikke blev en fortælling om søfart, kulturmøde eller internationalisme, der blev omdrejningspunktet i grundfortællingen om Danmark. Derfor var der ikke meget plads til kolonierne i danskernes forståelse af deres egen fortid som folk og som stat.

Grundfortællingen om den uskyldige kolonialisme er ikke rigtig blevet udfordret – før nu. Det er der flere forskellige årsager til:

1. Antallet af borgere i Danmark fra de danske tropekolonier er forsvindende lille og har alle dage været det
2. Salget af øerne forløb fredeligt (og sandsynligvis i overensstemmelse med indbyggernes ønske – selv om de ikke blev spurgt)
3. Der opstod på Jomfruøerne en lidt nostalgisk fortælling om Danmark efter skuffelsen over manglende frihed og

Efter 2. verdenskrig fandt en global afkoloniseringsbølge sted. Årstallene markerer, hvornår kolonierne blev selvstændige stater.

den amerikanske racisme efter overdragelsen i 1917

4. Danmark solgte øerne til USA i 1917, før der opstod de udbredte krav om menneskerettigheder og afkolonisering, der kom til at tegne verdenskortet om efter anden verdenskrig.

Betydningen af sprogbarrieren, tilstedeværelsen af efterkommere af den tidligere

koloniserede befolkning, og at kritikken af kolonialismen følger nogle bestemte globale bevægelser, kan ses af, at der faktisk har været kritik af den danske grundfortælling om den uskyldige danske kolonialisme. Men kritikken er kommet fra islændinge, grønlændere og færingere, som netop er befolkningsgrupper, der har langt større kontakt til Danmark, og som kan det danske sprog og har været under-

Freedom

Freedom er det første monument i Danmark over landets kolonifortid. Monumentet er en gave fra De Vestindiske Øer givet til Danmark i 2017 i forbindelse med 100-året for salget af øerne. Det er en kopi af en skulptur, der blev udarbejdet på øerne i 1998 til at fejre 150-året for ophævelsen af slaveriet. Monumentets placering har stor symbolsk betydning: Freedom er placeret foran et af de store pakhuse på Christianshavn, hvor råvarerne fra kolonierne blev opbevaret, og bagved monumentet ses Børsen og Christiansborg, hvor den økonomiske og politiske magt over Dansk Vestindien lå.

lagt Danmark i en eller anden form helt frem til i dag for Grønland og Færøernes vedkommende (Island blev selvstændigt i 1944).

Danskerne havde en rolig og ublodig exit som koloniherre i Dansk Vestindien sammenlignet med andre kolonimagter, der nødig ville opgive deres kolonier. Til sammenligning opgav Frankrig først landets nordafrikanske koloni Algeriet efter en lang og blodig krig fra 1954 til 1962, der kostede 250.000-300.000 algeriere og 25.000 franske soldater livet. Denne krig har trukket lange spor i fransk selvforståelse og politik helt frem til i dag. Danmarks relativt udramatiske salg af Dansk Vestindien har derimod i en lang periode næsten været gået i glemmebo-

gen, men fik øget opmærksomhed i forbindelse med 100-året for salget af øerne i 2017, hvor der udkom mange bøger om Dansk Vestindien, blev arrangeret udstillinger og særlige undervisningsevents samt rejst det første monument over Danmarks kolonifortid.

Alle disse faktorer har bidraget til, at den danske grundfortælling om den uskyldige danske kolonialisme har været særdeles levedygtig. Men der er gennem de seneste år rejst mange forskellige krav, både i Danmark og i de tidligere kolonier, om blandt andet øget bevidstgørelse om den fælles fortid, anerkendelse af de slavegjortes efterkommere, en officiel dansk undskyldning og økonomisk kompensation.

Fortidsbearbejdning

I dette afsnit undersøger vi: Hvordan skal efterkommerne af de tidligere slavegjorte og de tidligere koloniherrer forholde sig til hinanden? Hvordan kommer samfund videre efter traumatiske begivenheder som undertrykkelse og slaveri? Bør Danmark give en officiel undskyldning for kolonifortiden til de slavegjortes efterkommere i dag?

Retsforfølgelse og straf

Diskussionen om Danmarks fortid som kolonimagt er en del af et større globalt fænomen, hvor der er stigende fokus på minoriteters historie og rettigheder. Der findes forskellige strategier til at håndtere en problematisk fortid, herunder straf, forsoning, anger og reintegration. Begreber, som alle hører ind under begrebet *transitional justice*, på dansk kaldet *overgangsretfærdighed*.

Udgangspunktet for at forstå udviklingen inden for overgangsretfærdighed er de overvejelser, som det internationale samfund gjorde sig efter anden verdenskrig og Holocaust: Hvordan kunne man genoprette Tyskland efter den humanitære nedsmeltning, der var sket i landet under det nazistiske regime, og hvordan kunne man yde retfærdighed til ofre? Kort efter anden verdenskrigs afslutning besluttede sejrherrene England, USA og Sovjetunionen at nedsætte en international militærdomstol i Nürnberg, det såkaldte Nürnbergtribunal, der skulle retsforfølge Nazitysklands øverste ledere. Tribunalet anklagede topnazisterne for for-

brydelser mod freden og krigsforbrydelser, men man fandt ud af, at man også måtte arbejde med et nyt begreb, forbrydelser mod menneskeheden, for at kunne beskrive, hvad der var foregået under krigen. Tribunalet satte dermed en ny juridisk standard.

Nürnbergprocesserne mod 24 tilfangede topnazister forløb over et år fra 1945 til 1946.

Resultatet af Nürnbergprocesserne blev, at mange af de tiltalte topnazister blev dømt til døden, og Vesttyskland forpligtede sig til at betale erstatninger til staten Israel og indgik nogle særlige udenrigspolitiske aftaler med landet. Samtidigt forpligtede Tyskland sig til afnazificering af landet og genindførelse af demokrati og menneskerettigheder. Med disse formelle og retslige afgørelser mente mange, at Nürnbergtribunalet havde gjort sit arbejde, og at Tyskland havde sonet sin fortid.

Den reparerende ret

Efter Nürnbergprocesserne diskuterede retsfilosoffer og jurister, om ofrenes lidelser havde fået tilstrækkelig plads i retsopgøret efter krigen. Mange mente, at der burde gøres mere for, at ofre kunne fortælle deres historie og derved opnå en følelse af større retfærdighed. I 1961 blev topnazisten Adolf Eichmann stillet for en domstol i Jerusalem, og i 1963-1965 blev lejrpersonalet fra Auschwitz stillet for en domstol i Frankfurt. Disse retssager øgede bevidstheden om, at ofre for menneskerettighedskrænkelser har et stort be-

hov for at fortælle deres historie og blive anerkendt. Denne erkendelse har ledt videre til en forståelse af overgangsretfærdighed, som kaldes *den reparerende ret* (på engelsk *reparative justice*).

Grundidéen i den reparerende ret er, at traumerne i samfundet og hos ofrene ikke bearbejdes blot ved, at enkelte ledende gerningsmænd dømmes, og at staten forpligter sig på menneskerettigheder og økonomisk kompensation. I stedet fokuserer den reparerende ret på, at ofrenes lidelse og undertrykkelse skal bearbejdes ved at genoprette den oprindelige jævnbyrdighed mellem offer og gerningsmænd. Denne genopretning skulle ske ved, at gerningsmændene skulle yde ofrene kompensation, der kan opdeles i tre forskellige typer:

1. Økonomisk kompensation
2. Andre typer konkret godtgørelse, for eksempel aflevering af stjålne genstande eller landområder, tildeling af særrettigheder (i forbindelse med eksempelvis uddannelse eller jagt- og fiskerirettigheder eller udviklingsbistand)
3. Symbolske handlinger, for eksempel officielle undskyldninger, mindesmærker, indstiftelse af mindedage, oplysning og uddannelse, åbning af arkiver og sandheds- og forsoningskommissioner.

Især det tredje og sidste punkt var en ny-skabelse i forhold til den retsopfattelse, der havde præget Nürnbergtribunalet. Det blev nu anset for helt centralt, at ger-

ningsmandsstaten og dens borgere beskæftigede sig med og anerkendte fortidens forbrydelser.

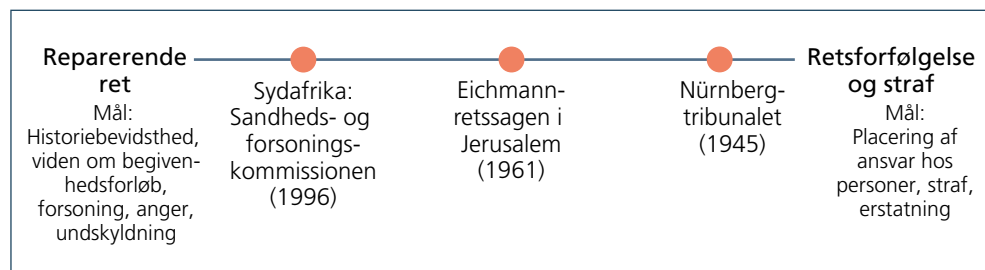
Tysk angerpolitik

Gennem 1960'erne og 1970'erne blev anger og anerkendelse en integreret del af vesttysk identitets- og historiepolitik: Der blev undervist omfattende om anden verdenskrig og nazisme i de vesttyske skoler, der blev oprettet utallige mindesmærker, mindedage og museer, og tyske historikere havde en omfattende offentlig debat om anden verdenskrig og årsagerne til den tyske nazisme, gerningsmændenes motiver, og hvordan Holocaust kunne

Den tyske forbundskansler Willy Brandt nedlægger en krans og knæler foran monumet for Warszawaghettoen i Polen, 1970. Forsiden på det tyske tidsskrift Der Spiegel stiller spørgsmålet 'Burde Brandt have knælet?' Spørgsmålet om undskyldning og angerpolitik blev altså også debatteret i Tyskland.

Overgangsretfærdighed

Modellen viser forskellige slags overgangsretfærdighed samt eksempler på konkrete retsopgør, der har været baseret på henholdsvis: 1) Den traditionelle retsforfølgelse og placering af ansvar og straf hos enkeltindivider, der blev indledt med Nürnbergtribunalet i 1945, eller 2) andre processer, der udelukkende har fokus på den reparerende ret. Nogle retsopgør har haft elementer af begge retsforståelser, og derfor kan de placeres et sted i midten af skalaen.

finde sted. Den vesttyske angerpolitik blev en slags internationalt ideal for, hvordan en stat skulle bearbejde sin voldelige fortid og genoprejsede ofre gennem gentagne symbolske handlinger i eftertiden.

På foregående side ses et af de mest kendte eksempler på den vesttyske angerpolitik, hvor den vesttyske forbundskansler Willy Brandt i 1970 besøgte et monument for Warszawaghettoen i Polen. Willy Brandt havde ikke personligt spillet nogen rolle i Holocaust. Han havde derimod modarbejdet nazismen, var selv blevet forfulgt og havde været i eksil i Norge under store dele af krigen. Derfor var hans knæfald ikke en personlig anger, men skete i hans rolle som kansler og er et tydeligt eksempel på idéen om '*den angrende stat*', hvis borgere og statsmænd skal anerkende og angre fortiden, også selv om de ikke selv var involveret i ugeringerne, og måske slet ikke var født, da de fandt sted.

Sydafrika og sandhedskommissionen

Holocaust er et historisk eksempel på, at en stat forsøgte at udrydde mange forskellige minoriteter (jøder, romaer, socialister, homoseksuelle, handicappede). Sydafrika var frem til 1992 et eksempel på en stat, hvor den hvide minoritet gennem apartheid-regimet baseret på vold systematisk undertrykte den sorte majoritet i landet. De hvide levede en privilegeret tilværelse, mens flertallet af sorte var henvist til reservater med begrænsninger i uddannelse og blotet for demokratiske rettigheder. Efter apartheid-regimets fald i 1992 var spørgsmålet, hvordan den nye regering under ledelse af Nelson Mandela ville reagere på deres tidligere undertrykkere. Mandelaregeringen valgte den reparerende ret ved at fokusere på forsoning mellem de forskellige etniske grupper i staten. Der blev nedsat en sandheds- og forsoningskommission (The Truth and Reconciliation Commission – TRC). I stedet for at straffe de skyldige kom der fo-

Billedet viser de ledende skikkelser i sandheds- og forsoningskommissionen i 1996. Kommissionen gennemførte offentlige høringer, hvor cirka 7.000 gerningsmænd og 21.000 ofre fortalte deres historier.

kus på, at ofrene skulle fortælle deres historie til deres gerningsmænd, og unge skulle undervises i den traumatiske fortid for at sikre, at det ikke ville kunne gentage sig. Flere var imidlertid kritiske over for, at kommissionen ikke i nævneværdigt omfang havde fokus på straf til gerningsmænd eller omfordeling af de økonomiske goder, der var optjent under apartheid.

Dansk angerpolitik – eller mangel på samme?

Den danske grundfortælling om kolonifortiden er som nævnt i opbrud i disse år. Danmarks fortid som kolonimagt er kommet på historikernes og offentlighedens dagsorden. Afsnittet ovenfor illustrerer, at når det handler om at bearbejde en traumatisk fortid, rejser der sig nogle meget

komplekse spørgsmål: Hvem skal angre og for hvad? Hvordan placeres ansvaret for fortiden? Hvordan oprettes på ny en balance mellem ofre og gerningsmænd? Er målet straf, forsoning, sandhed, økonomisk kompensation, anerkendelse eller undskyldning?

Siden 1998, hvor det var 150-året for slavernes frigivelse, er det blevet debatteret i Danmark, hvorvidt det er på sin plads med en officiel undskyldning for landets koloniale fortid.

I 1998 stillede Bertel Haarder (V) et § 20-spørgsmål til daværende udenrigsminister Niels Helveg-Petersen (R) om, hvorfor Danmark ikke som andre stater ville give en "symbolsk undskyldning" for slaveriet og slavehandelen. Udenrigsminister Helveg-Petersen afviste idéen ud fra en holdning om, at det ikke ville være meningsfuldt, at "personer, der ikke per-

sonligt har været involveret i slavehandel, skal ikke undskylde over for personer, der ikke har været udsat derfor”.

I 2017 i forbindelse med 100-året for salget af Dansk Vestindien rejstes debatten om, hvorvidt staten Danmark burde give en officiel undskyldning til Dansk Vestindien.

I Venstre og Dansk Folkeparti var der enighed om, at det skulle Danmark ikke gøre.

Dansk Folkepartis daværende politiske ordfører, Søren Espersen, udtalte: ”Vi støtter den tidligere radikale udenrigsminister Niels Helveg Petersen for at have sagt, det ikke giver nogen mening, at generationer, som aldrig har holdt slaver, skal give undskyldninger til generationer, der aldrig har været slaver.”¹

Venstres daværende politiske ordfører, Jakob Ellemann-Jensen, mente, at det var en ”besynderlig” diskussion, og sagde: ”Jeg synes heller ikke, at vi skal undskylde vikingetogterne over for Frankrig. (...) Jeg synes altså, at undskyldninger skal gives af dem, der har begået ugerningerne.”²

Fælles for disse to udtalelser er, at de mener, at en undskyldning ikke giver mening, fordi begivenhederne ligger for langt tilbage i tiden til, at nogen nulevende har været direkte involveret. Her ses altså en snæver definition af, hvordan ansvar for ugerninger kan placeres, nemlig hos dem, der udførte dem, for eksempel plantageejerne i Dansk Vestindien. Definitionen af ofrene er lige så snæver –

det er de slavegjorte, og ikke deres efterkommere. Derfor giver en undskyldning i dag ikke mening.

Udenrigspolitisk ordfører fra Enhedslisten Nikolaj Villumsen repræsenterede et andet synspunkt i debatten om en undskyldning for fortiden. Han udtalte i 2017: ”Jeg synes, at det er helt afgørende, at den danske stat påtager sig et ansvar, og jeg mener, at man bør følge op med konkrete initiativer. De Vestindiske Øer er præget af tårnhøj fattigdom og et meget lavt uddannelsesniveau, og øens beboere har ikke fulde borgerrettigheder i USA. Danmark bør hjælpe dem med at komme ud af den krise.”³ Villumsens argument for en undskyldning er, at mange af de problemer, der præger Jomfruøerne i dag, har rødder i den danske kolonialisme og salget af øerne. Mange efterkommere af slavegjorte er ramt af økonomiske og sociale problemer, og salget har haft konsekvenser for demokratiet. Ved salget blev befolkningen ikke inddraget, kun i Danmark var der folkeafstemning, og Danmark sikrede sig ikke, at de nye ejere ville overholde borgerrettigheder. Villumsen har altså en bred definition af ansvaret for slaveriet og lægger vægt på, at den danske kolonisering af øerne har haft store konsekvenser for eftertiden. I modsætning til Søren Espersen (DF) og Ellemann-Jensen (V) mener han altså ikke, at en undskyldning kun kan gives fra dem, som var konkret involveret i slaveriet, til dem, der selv var slavegjorte. Villumsen argumenterer

1 'Dansk Vestindien får ingen undskyldning fra V og DF', fyens.dk, 26. marts 2017.

2 Ibid.

3 'Sig undskyld og følg op med handling', blogindlæg af Nikolaj Villumsen på arbejder.dk, 29. marts 2017.

altså ud fra idéen om 'den angrende stat', hvor staten har en kontinuitet, der rækker tilbage og frem i tid – langt ud over dens enkelte medlemmers levetid.

Vestindiske stemmer deltog også i debatten om fortiden. Shelley Moorhead, der er præsident for menneskerettighedsorganisationen African-Caribbean Reparations and Resettlement Alliance (ACCRA), besøgte Danmark i 2017, hvor han fremførte organisationens krav om anerkendelse og undskyldning. Moorehead har ligesom Villumsen en bred definition ansvar og offer, fordi han gennem en årække har argumenteret for, at mange af de økonomiske og sociale problemer på Jomfruøerne er et resultat af slaveriet: *"De sociale sygdomme på Jomfruøerne er et direkte resultat af de skader, som mit folk blev pådraget under slavetiden."*⁴

Der tegner sig nogle mønstre i debatten, hvor den borgerlige fløj opererer med den snævre definition af ansvaret for kolonitiden, og venstrefløjen lægger vægt på den brede definition af ansvaret og derfor også ønsker en officiel dansk undskyldning til slavernes efterkommere på Jomfruøerne. Men enigheden på fløjene er ikke total. I en kronik med titlen 'Ingen undskyldning i mit navn' sætter venstrefløjensdebattøren Jakob Lindblom spørgsmålstegn ved, om den nutidige danske stat overhovedet har den kontinuitet med kolonistaten Danmark, som Nikolaj Villumsen mener. Lindblom skriver: *"(...) slaveriet blev ophævet efter et oprør, samtidig med at den enevældige danske feudalstat*

blev afskaffet i det store europæiske revolutionsår sommeren 1848. Den danske stat er altså lige så ansvarlig for slaveholdet, som den nye sydafrikanske stat med ny demokratisk forfatning er ansvarlig for dens forgænger apartheidstaten. (...)

Men hvorfor pokker er disse fakta vigtige i sagen om en undskyldning? Jo, det er de, fordi de netop afdækker, hvilket sidespor Enhedslisten er havnet på med sit krav om en undskyldning.

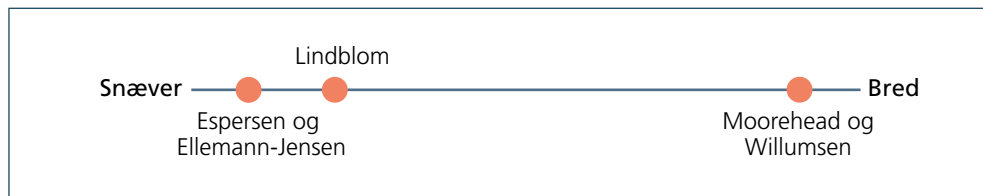
*Hvis hverken borgere, stat eller kongeslægt kan gøres ansvarlige, så er der kun en diffus idé om, at skylden er nedarvet i nationen. Væk er klasseperspektivet om, at de fleste af de nulevende danskere er efterkommere af bønder og fiskere, hvoraf en stor del er blevet pint og plaget af de samme herremænd, som har ejet andele i slavehandelen og de store handelskompagnier. Tilbage er en diffus nationalisme om et større os, hvor skylden går i arv."*⁵

Lindblom mener derfor ikke, at statsministeren kan angre på staten Danmarks vegne, fordi der simpelthen ikke er tale om den samme stat. Han ser de danske kolonier som et produkt af enevælden og lægger stor vægt på, at slaveriet netop ophørte, samtidig med at Danmark blev den demokratiske stat, som statsministeren er valgt som regeringsoverhoved for.

Debatten om, hvordan Danmark skal bearbejde og eventuelt angre kolonifortiden, er altså kompleks og mangetydig. Derfor kan det være en hjælp til at få et overblik over de forskellige positioner at sætte dem ind i ovenstående model.

4 'Danmark bør se sin fortid i øjnene', Politiken, 17. juli 2010.

5 'Ingen undskyldning til Dansk Vestindien i mit navn', Information, 12. januar 2017.

Undskyldning for hvad?

I debatten om en eventuel undskyldning for slaveriet i Danmarks kolonifortid i Dansk Vestindien er der blevet brugt mange retoriske eksempler for at illustrere, at undskyldninger for fortiden kan være nyttesløse eller ligefrem absurde. Skal Danmark undskylde til englænderne for vikingernes plyndringer for tusind år siden? Skal England så give Danmark en undskyldning tilbage for Københavns bombardement i 1807?

Mange historikere har forsket i, hvornår og hvordan stater bør og kan undskylde for fortiden. Og ligesom politikerne er historikerne ikke enige.

Historieprofessor Gunner Lind mener, at "et kollektivt, arveligt ansvar strider imod alle vores principper for retfærdighed. Når de, der led uret, er døde, og de skyldige også, kan uretten ikke længere undskyldes".⁶

Ifølge Lind er det altså en umulighed at undskylde for noget, man ikke personligt har gjort. Han mener dog, at det kan være på sin plads for stater at tage afstand fra fortiden, og bekræfte, at man deler modpartens historiesyn om, at for eksempel slaveriet var forkert og forkasteligt.

*"Men det er ikke en undskyldning. Det er en erklæring om fælles værdier,"*⁷ siger han.

Historiker Jes Fabricius Møller har en anden forklaring på, hvorfor der efterspørges undskyldninger for nogle dele af fortiden og ikke for andre. Han mener, at det afgørende punkt er, hvor stor en del af de nulevende gruppers identitet der er bundet til denne fortid. Hvis en stor del af befolkningen på Jomfruøerne identificerer sig som efterkommere af slavegjorte, vil de gerne have denne identitet bekræftet og fortidens overgreb genoprettet. Fabricius Møller siger: "Befolkningen [på Jomfruøerne] læser sig ind i den amerikanske, racepolitiske dagsorden, hvor slavefortiden spiller en enorm rolle. Derfor vender de sig imod deres tidligere slaveejere. Men Danmark er jo i en helt anden situation. Vi kender godt til historien om slaverne, men tilknytningen til Dansk Vestindien er noget, de færreste danskere identificerer sig med."⁸

Der er altså ifølge Fabricius Møller et ulige forhold mellem, hvor meget danskerne og beboerne på Jomfruøerne identificerer sig med den fælles fortid, som kan forklare, at der eksisterer to meget forskellige syn på, hvorvidt en undskyldning er relevant.

6 'Skal stater undskylde for fortidens overgreb', Kristeligt dagblad, 18. november 2013.

7 Ibid.

8 Ibid.

Officielle danske undskyldninger

1999: I 1999 udsendte statsminister Poul Nyrup Rasmussen og den grønlandske landsstyreformand Jonathan Motzfeldt en fælleserklæring, hvori der stod, at den danske forflytning af det lille grønlandske fangersamfund i Thule for at bygge en amerikansk luftbase i 1953 havde udgjort et alvorligt indgreb over for Thulebeboerne. I erklæringen gav Nyrup Rasmussen en officiel dansk undskyldning til Thulebeboerne og hele Grønland.

2005: Første gang en undskyldning blev fremsat mundtligt, var, da statsminister Anders Fogh Rasmussen på en tale i Mindehøjsningen undskyldte på vegne af regeringen

og den danske stat for, at Danmark i 1930'erne havde afvist tyske jødiske flygtninge, således at de blev sendt tilbage til nazistisk forfølgelse i Tyskland.

2019: Statsminister Mette Frederiksen undskyldte på statens vegne til de såkaldte Godhavnsdrenge, der som børn på børnehjemmet Godhavn og andre børnehjem var blevet udsat for fysisk og psykisk vold og seksuelle overgreb i perioden 1946 til 1976. Undskyldningen var baseret på, at drenge var blevet mishandlet, mens de var i anbragt i statens varetægt på børnehjemmene, og uden at nogen myndigheder havde grebet ind.

Dette kan også forklare, hvorfor englænderne ikke kræver en undskyldning for vikingetogterne, og hvorfor Danmark ikke kræver en undskyldning for Københavns bombardement – der er ikke nogen nulevende, der oplever nogen direkte konsekvenser af de fortidige begivenheder eller identificerer sig som ofre for dem. Ulighedsforholdet er simpelthen blevet rettet op af andre historiske begivenheder end en undskyldning.

Transfer Day 2017

På grund af debatten om ansvaret for slaveriets uger og dets konsekvenser var der stor opmærksomhed om statsminister Lars Løkke Rasmussens besøg på Jomfruøerne i forbindelse med mindehøjtideligheden for 100-året for salget af øerne til USA, den såkaldte Transfer Day,

31. marts 2017. Mange var spændte på, om statsministeren ville benytte lejligheden til at give en officiel undskyldning for fortiden på vegne af den danske stat. Statsministerens tale på *Transfer Day* tog stærk afstand fra slaveriet under det danske herredømme over øerne, men gav ingen officiel undskyldning. I talen blev der også lagt afstand til fortællingen om den uskyldige danske kolonialisme, og statsministeren bekræftede i stedet, at en mørkere fortælling om fortiden er en mere 'true story'. (Læs hele talen sidst i dette kapitel).

Kolonifortiden og slaveriet er ikke længere et glemt kapitel af danmarkshistorien. I de sidste 15-20 år har denne fortid fået øget opmærksomhed, og der været opbrud i den danske grundfortælling om den uskyldige kolonialisme.

Den koloniale nostalgi kan stadig bruges til at sælge rejser til 'Det tabte paradis' i 2019.

Selv om en undskyldning måske aldrig bliver officiel dansk politik, er der kommet flere forskellige tiltag fra staten i retning af det, der kaldes reparerende ret: Der er rejst nogle monumenter, der hyl-der de slavegjortes frihed, undervisning i Danmarks kolonifortid er blevet en del af læreplanen for historieundervisning i folkeskolen, forskellige ministre har holdt taler, hvor de har taget stærk afstand fra kolonifortiden og slaveriet, og de danske arkiver om perioden er blevet digitaliseret, så historikere og efterkommere af de slavegjorte på Jomfruøerne lettere kan få adgang til at studere deres fortid.

For nogle er disse tiltag nok, for andre er det kun en spæd begyndelse på den danske angerpolitik, som de efterspørger for at genoprette forholdet mellem den tidligere kolonimagt og de slavegjortes efterkommere.

Samtidig er der også stadig mange spor af den oprindelige grundfortælling om den uskyldige danske kolonialisme og

dens nostalgiske blik på fortiden. Derfor vil debatten om, hvordan den danske kolonifortid skal fortolkes og bearbejdes, sandsynligvis fortsætte mange år endnu.

Forslag til videre læsning

'Ingen undskyldning', 2017, Astrid Nonbo Andersen, Gyldendal

'Dansk Vestindien – fra dansk koloni til amerikansk territorium', 2016, Rikke Lie Halberg og Bertha Rex Coley, Frydenlund

Rigsarkivet har digitaliseret mere end 5 millioner kilder om Dansk Vestindien. På hjemmesiden 'Dansk Vestindien – kilder til historien' (<https://www.virgin-islands-history.org/>) kan man finde artikler om emnet og selv gå på opdagelse i de mange arkivalier

'Danmark og kolonierne', 2017. Niels Brimnes. Gads Forlag.

VIGTIGE BEGREBER

Angerpolitik: Historie- og identitetspolitik, der lægger vægt på at erindre og angre traumatiske begivenheder i fortiden. Dette kan indebære undervisning i skolerne, forskning i emnet på universiteterne, oprettelse af mindesmærker, museer og mærkedage, officielle undskyldninger fra staten og lignende.

Den angrende stat: Idéen om, at en stat kan bære videre på ansvaret for fortidige ugeringer, i lang tid efter at de konkrete gerningsmænd er døde. Med denne idé følger tanken om, at statens borgere og statsmænd kan angre og undskylde for fortiden, selv om de ikke personligt var involveret i ugeringerne.

Grundfortælling: Et grundlæggende narrativ om fortidige begivenheder, der går igen på tværs af mange forskellige historiske fremstillinger, for eksempel historiebøger, taler, film og skønlitteratur. Grundfortællingen fungerer som et betydningsskabende skelet i de historiske fremstillinger.

Fortællingen og den uskyldige kolonialisme: En grundfortælling, der har været gennemgående i dansk erindring af kolonifortiden indtil for nyligt. De gennemgående elementer i denne grundfortælling er, at kolonihistorie er en slags appendix til 'den rigtige danmarkshistorie', og at de danske koloniherrer var særlig milde og mere humane end alle de andre europæiske koloniherrer.

Overgangsretfærdighed: Et forskningsfelt, hvor man arbejder med, hvordan man skaber stabilitet og forsoning i samfund, der har oplevet traumatiske begivenheder som krig, folkedrab og lignende.

Reparerende ret: Retsfilosofisk idé, der fokuserer på at genoprette den oprindelige jævnbyrdighed mellem offer og gerningsmand efter overgreb og undertrykkelse. Genopretningen kan ske gennem en kombination af økonomisk kompensation, andre typer konkret godtgørelse (for eksempel tilbagelevering af stjålne genstande eller landområder) og symbolske handlinger, for eksempel undskyldninger, mindesmærker og forsoningskommissioner.

MATERIALER

KILDE 1

Statsminister Lars Løkke Rasmussen var i 2017 indbudt som taler ved en stor mindebegivenhed på Jomfruøerne for 100-året for overdragelsen af de Vestindiske Øer fra Danmark til USA. Dagen kaldes Transfer Day. Lars Løkke Rasmussens tale var ventet med spænding, fordi mange håbede på, at han ville benytte lejligheden til at fremsætte en undskyldning for kolonifortiden på vegne af den danske stat. Talen blev afholdt på engelsk.

"We cannot undo the past. What we can do is to improve the future"

Your excellency, Governor Mapp. Your excellency, Secretary Zinke. Your excellencies. Ladies and Gentlemen.

It is an honour for me to be here today. And a great pleasure to visit your beautiful island for the third time.

My wife and I have been greeted by sincere hospitality from the moment we arrived. For this, I am truly grateful. We are very pleased to be back.

On this exact day – a hundred years ago – the Stars and Stripes of America replaced the Danish Dannebrog as the official flag for the Virgin Islands.

A hundred years. It is a long time ago.

But the preceding years under the Danish flag are not forgotten. Neither in Denmark nor at the Virgin Islands. Still today city names such as Frederiksted and Christiansted remind us of our common past. And so do the many houses and buildings, that still bear the marks of Danish presence.

I'm pleased, that thousands of my fellow countrymen visit your beautiful island every year – and this year in particular.

They feel a special bond of friendship with you and your home. So do I, as I stand here on this historic day. A touch of common destiny that time cannot erase.

But although we share a common past – we have not always shared the same story about that past.

When I was a child – the popular Danish story about the West Indies, was a romantic one. Exotic islands. Peaceful coexistence.

I even remember the tales of the Danish king, who was the first in the world to ban slave trade. A pioneer of humanity, we were told. A hero.

But most of you were told and lived a different story. The true story.

A story of how slavery continued after the ban. How too often conditions only improved on paper. And of how many of your ancestors continued to suffer.

The true heroes were the men and women who stood up to the injustice.

Over the years our history has been explored and questioned. And today we can study the millions of historic documents and pictures from the Virgin Islands. They are now available online thanks to the Danish National Archives. Many of them so precious, they have been proclaimed as world heritage by UNESCO.

Sure, it is important to get the facts right.

But I suggest we also look somewhere else: In our hearts and minds.

I suggest we ask ourselves: Is there any justification for suppression? Any argument for treating people brutally?

We all know the answer. The answer is no! There is no justification – what so ever – for the exploitation of men, women and children that took place in these islands under Danish flag.

There is no justification for slavery. It is unforgiveable.

Unforgiveable.

It is a dark and disgraceful part of Danish history.

So when I search my heart. My mind. There is no doubt: The true heroes of the past are the men and women of the Virgin Islands who defied suppression.

They were not given their freedom. They took it back. Led by brave souls. Who risked their own lives to set their fellow countrymen free.

Men like General Buddhoe.

Who led the rebellion of 1848. Riding on a white horse. Fighting for emancipation. Imprisoned. Deported. But at the end successful – fulfilling his mission.

Fierce women like Queen Mary, Queen Agnes and Queen Mathilda.

Who rebelled against the appalling living conditions, healthcare, education and wages. Imprisoned in Denmark, right next to the Danish parliament!

Patriots like David Hamilton Jackson.

A teacher and idealist. Who dedicated his life to improve the conditions for the people of St. Croix. By peaceful but passionate means.

The story goes, that when David Hamilton Jackson once criticized the Danish Governor in a harsh tone, the Governor replied by calling Jackson a dreamer.

This was probably meant as an insult – but isn't it rather a badge of honor?

Only when we dare to dream of a brighter future will the beacons of freedom be at sight.

This was the case for Mr. Hamilton Jackson. And that is the case for us all.

Dear friends. We must acknowledge that what happened in the past has affected where the islands are today. We cannot undo the past. What we can do is to improve the future.

Only by freeing ourselves from the nightmares of the past can we make our dreams of the future come true.

This is the lesson from the true heroes of the past. Despite overwhelming obstacles, their ideals of liberty, equality and dignity prevailed.

Today, the people of Denmark and the people of the Virgin Islands share common historic bonds.

Today, we share the same view of history.

And today, we share the same heroes.

And hopefully, we shall also share a bright future.

Tomorrow, I will make a visit to the University of the Virgin Islands, where I will launch a five year scholarship program.

It is my hope, that this new program will pave the way for further development in both our countries. And bring new hope and opportunities to young people in the Virgin Islands.

The youth of our countries are the future. They must keep their dreams alive. Take destiny into their own hands. Just as the heroes of the past did. And this time around, we will not hold them back.

We will push them forward.
I wish you all a meaningful and memorable Transfer Day.
Thank you.

KILDE 2

Billedet viser et interaktivt spil udviklet af danske Serious Games Interactive under overskriften 'Playing History: Slave Trade'. Formålet med spillet var, at spilleren skulle få lastet så mange slavegjorte i båden som muligt. Efter massiv kritik af spillet blev det fjernet fra nettet i 2015.

KILDE 3

Med støtte fra det danske kulturministerium har Museum Vestsjælland i 2017 udgivet den historiske fremstilling 'Vores historier – Et undervisningsmateriale om dansk kolonialisme i Vestindien. Bogen er skrevet i en engelsk og i en dansk version af historikerne Ida Maria R. Skielboe og Kasper Nygaard Jensen med henblik på undervisning i såvel Danmark som i Virgin Islands. Herunder ses et uddrag fra bogen (s. 34-37).

En fremtid som frie mennesker

I England var der i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet opstået en bevægelse af folk som arbejdede politisk for at afskaffe slaveriet. Det betød, at den slavegjorte befolkning på de britiske øer i Caribien i løbet af 1830'erne blev frie. På plantagerne i Dansk Vestindien var den økonomiske situation ekstremt dårlig. Der var perioder med sult og tørke på øerne, og i Europa var de begyndt at udvinde sukker af sukkerroer som truede handlen med rørsukker. Med den stigende kritik af slaveriet forsøgte plantageejerne at holde fast i at forsvare det, ved at argumentere for, at slaveriet var nødvendigt for produktionen af sukker. Men plantagerne gav årligt underskud, og det blev svært at komme udenom, at de danske øer måtte følge trop og give de ufrie fri. Fra magtens øverste lag mente man ikke, at det var et klogt træk, at frigive folk fra den ene dag til den anden, både den nyligt tiltrådte guvernør i Dansk Vestindien, og eliten i Danmark var af den opfattelse, at slaveriet skulle afskaffes over en længere periode, fordi det "var for slavernes eget bedste". Så kunne de vænne sig til tanken, lære hvilket ansvar

der førte med friheden og vigtigst af alt kunne man stille og roligt overgå til en ny virkelighed i et samfund hvis fundament i 150 år havde været tvungen gratis arbejdskraft.

Derfor påbegyndtes fra 1830'erne, trods modstand fra plantageejerne, en række politiske tiltag som man mente ville forbedre de slavegjortes liv. Reformerne indebar bl.a., at hvis en slavegjort person var døbt, fik vedkommende nu mulighed for at vidne i retten. Herudover blev frie afrocaribiernes givet de samme rettigheder som eurocaribiernes, og det blev gjort ulovligt at sælge slavegjorte børn under 10 år uden deres forældres samtykke. Fra 1839 oprettedes der også skoler i et ønske om at uddanne de slavegjorte "til en fremtid som frie mennesker". Der arbejdedes hen imod en afskaffelse af slaveriet, og i 1847 bekendtgjorde Christian den 8., at et barn født af en slavegjort kvinde skulle fødes frit. Det samme gjaldt ikke for resten af den slavegjorte befolkning. De skulle først opnå deres frihed efter 12 år. På den måde kunne afskaffelsen ske gradvist, og kongens frygt for at skulle betale erstatning til plantageejerne for deres mistede "ejendom" kunne undgås. Men udsigten til at vente 12 år på frihed faldt ikke i god jord hos dem det hele handlede om.

Emancipation

Natten til den 2. juli 1848 hørtes lyden af tudende konkylier og bimlende plantageklokker i den vestlige ende af St. Croix. Det var et tegn på, at noget var i gærde blandt afrocaribierne, nogen kaldte til kamp for frihed, og uroen begyndte at brede sig. Den følgende dag forløb med uroligheder,

og den 3. juli eskalerede det. Bevæbnet med blandt andet sukkerknive, sabler, macheter, økser og stokke gik de mod politikammeret i byen, som sammen med et par andre huse blev revet ned. Mødt af byens politimester forlangte de slavegjorte deres frihed, og at guvernøren Peter von Scholten skulle afskaffe slaveriet. De truede med at brænde byen ned til grunden, hvis ikke deres krav blev mødt. Guvernøren befandt sig i den anden ende af øen, i Christiansted, og på reden ud for Frederiksted havde byens eurocaribiske befolkning søgt tilflugt på skibe, mens de ikke kunne gøre andet end at vente på hans ankomst. Hele byen var i oprør, og selv om Guvernøren hurtigt fik erklæret slaveriet for endeligt afskaffet, fortsatte urolighederne nogle dage endnu. Der var et mindre kaos, og enkelte blev dræbt i de efterfølgende dage. Det forsøgte man at forhindre ved at ride rundt på øen og udbrede et budskab om ro og orden, og særligt én person har givet genklang i historiefortællingen for sin medvirken hertil.

General Buddhoe

Egentligt har historikere været i tvivl om, hvilket navn han blevet givet, da han blev født, fordi det kan være vanskeligt at følge ham i de skriftlige kilder. Men vi ved, at hans navn er gået over i historien på grund af hans deltagelse i emancipationsoprøret. General Buddhoe var hans kaldenavn, og han havde en ledende rolle blandt forsamlingen af oprørere i Frederiksted den 3. juli 1848. Buddhoe var med til at sørge for, at oprøret endte uden blodsudgydelse, og på diplomatisk vis red han de efterfølgende dage rundt på St. Croix for at sprede bud-

skabet om den nyvundne frihed, og for at dæmpe de uroligheder der var opstået i kølvandet på oprøret. Som ved oprør før i tiden havde de nu frie afrocaribiere, i planternes fravær, ladet deres vrede gå ud over alt det som havde dannet ramme om slaveriet. Deres tidligere ejeres huse og ejendele, møbler og porcelæn blev smadret, ligesom de forhadte overseeres hjem blev raseret. Selv om General Buddhoe havde hjulpet med at skabe orden, blev han ligesom mange andre alligevel anholdt som følge af oprøret i Frederiksted. Der var ingen eurocaribiere som var blevet dræbt, men straffen for oprøret og ødelæggelserne var brutal. 17 afrocaribiere blev henrettet. Buddhoe blev afhørt i flere uger for at politiet kunne komme nærmere hans egentlige rolle i oprøret, men han led ikke samme skæbne som dem der blev slået ihjel. I stedet blev han forvist fra Dansk Vestindien og sejlet til øen Trinidad i det sydlige Caribien. Hvad der skete med General Buddhoe efter hans liv på St. Croix, er der ingen skriftlige kilder som beretter om.

Frigivelse eller frigørelse?

Ikke mange dage efter von Scholten havde erklæret de slavegjorte for frie mennesker, trådte han tilbage fra stillingen som generalguvernør. Han blev kritiseret af stort set alle kredse i det danske samfund og i særlig grad af plantageejerne som på et øjeblik havde fået frataget deres ejendom. Von Scholten rejste tilbage til Danmark, hvor han blev retsfulgt for embedsforsømmelse, da han slet ikke havde beføjelser til at træffe beslutningen om slaveriets afskaffelse. Han blev frikendt af højesteret i 1851, og døde 3 år senere i 1854. Efter-

tidens Danmark har derimod været noget mildere ved von Scholten. Læste man historiebøgerne op igennem det 20. århundrede, fremgik det, at det var hans barmhjertighed og indsigt som førte ham til at "give slaverne fri". Der blev malet et mildere og mere heroisk billede af ham i takt med, at man skabte en romantiseret forestilling om en kolonial storhedstid som lakkede mod enden. I USA var det derimod General Buddhoe der blev central i fortællingen om emancipationen, slaverne blev ikke givet deres frihed, de tog den selv og frigjorde sig. Historien om General Buddhoe og hans gerninger i dagene efter oprøret, og hans uvisse skæbne på Trinidad har gjort ham til et symbol på, at den undertrykte befolkning tog sagen i egen

hånd. Peter von Scholten har derfor ikke spillet en lige så stor rolle i USA, og det blev særligt gjort klart for Danmark i 1998. Der skulle 150-året for emancipationen fejres, og repræsentanter for Danmark blev inviteret til USA. Man havde planlagt en reenactment, altså en slags genopførelse af den 3. juli 1848, hvor den danske skuespiller Kurt Ravn skulle optræde som Peter von Scholten, og endnu en gang "give slaverne fri". Men på dagen var røre blandt de fremmødte, hvorfor var det dét, det handlede om? Hvorfor havde man ikke for eksempel planlagt en officiel undskyldning for slaveriet fra dansk side? Kurt Ravn og det officielle Danmark blev mødt med modstand, og en debat som stadig er aktuel 20 år efter den blev startet.

OPGAVE

Opgave 1: Skriv en tale til statsministeren ...

Du er rådgiver for den danske statsminister forud for et besøg på Sankt Croix i forbindelse med årsdagen for Transfer Day. Skriv først kort, hvilke strategiske overvejelser statsministeren bør gøre sig inden talen (hvor du indtænker begreberne fra afsnittet om overgangsretfærdighed). Skriv derefter et udkast til en tale.

Opgave 2: Sigurd fortæller Danmarkshistorie ... om Dansk Vestindien og slaveri

Gennem de sidste år har entertaineren Sigurd Barrett har enorm succes med historieformidling til børn gennem sin bogserie 'Sigurd fortæller ...' med tilhørende sange og shows.

Lav en tilføjelse til 'Sigurds Danmarkshistorie', der handler om Dansk Vestindien. Det kan enten være et lille afsnit til bogen, en sang til cd'en, et spil til Sigurds app eller et brætspil. Du kan se alle Sigurds forskellige produkter på hans hjemmeside www.sigurdsdanmarkshistorie.dk.

Opgave 3: Byvandring i Frederiksstaden og Christianshavn – se www.forlagetcolumbus.dk/erindring

KAPITEL 4

1864 OG GENFORENINGEN – HVOR GÅR GRÆNSEN?

VIGTIGE BEGIVENHEDER

1460: 'Up ewig ungedeelt' – Christian 1.s erklæring til Slesvig og Holsten om, at de to hertugdømmer altid skal være knyttet sammen

1848: Martsministerium i Danmark forbereder grundlov. Tyske embedsmænd og officerer erklærer løsrivelse fra Danmark i Kiel

1848: Erobringen af Rendsborg – borgerkrigens begyndelse

Juli 1850: Dansk sejr ved Isted

1863: November-forfatningen indføres

18. april 1864: Dansk nederlag ved Dybbøl

1864: Fredsforhandlinger i London bryder sammen. Efterfølgende dansk nederlag ved Als

1871: Tyskland samles som forbundsstat

1898: Köller-periodens begyndelse

1918: Afslutning på første verdenskrig

1920: Afstemning om grænsespørgsmålet

1920: Genforening

1955: Bonn-erklæringen

Måske er 1864 og 1920 bare tal for dig? Men netop de to årstal har fungeret som erindringssteder for generationer af danskere. De er kondenserede fortællinger om tilblivelsen af det moderne Danmark. 1864 er blevet kaldt *katastrofen*, og slaget, som Danmark tabte den 18. april 1864 ved Dybbøl, kaldes for *slagtebænken*. 1920 kendes derimod i Danmark som den glædelige *genforening*. I Tyskland kendes begivenheden som *Slesvigs deling*, hvilket afspejler to forskellige nationalt orienterede fortællinger. I Tyskland er begivenheden i dag gået i glemmebogen, mens man overalt i Danmark kan finde mindesmærker for begivenheden, der netop cementerer erindringen om dette glædens år. Hvis danmarkshistorien udlægges som en fortælling, handler dette kapitel dermed om katastrofe og dernæst triumf.

Året 1864 henviser til Danmarks nederlag i krigen mod Slesvig-Holsten støttet af Preussen og Østrig, hvor Danmark tabte 40 procent af sin befolkning og en tredjedel af sit landareal. Begivenhederne essetiel for det danske erindringsfællesskab, idet Danmark blev dét land, vi genkender i dag: en homogen stat, hvor befolkningen taler samme sprog og i høj grad identificerer sig med samme kultur. Derudover blev det nu tydeligt for de fleste, at Danmark var blevet reduceret til en småstat, der vanskeligt kunne forsvare sig mod større europæiske stater. 1920 henviser i det danske erindringsfællesskab til året, hvor fredelige folkeafstemninger i Slesvig afgjorde, hvor grænsen mellem de to lande skulle trækkes. Den grænse, der blev trukket dengang, har ligget fast lige

siden, og er i det danske erindringsfællesskab blevet brugt til at cementere en forståelse af danskerne som et fredsomme, demokratisk og pragmatisk folk.

1864 og 1920 er, til trods for at vi har fjernet os fra begivenheden i tid, fortsat betydningsfulde i det nationale erindringsfællesskab, og interessen for begivenhederne ser ikke ud til at svækkes over tid. Der afholdes stadig omfangsrige mindehøjtideligheder, og begivenhederne er i nyere tid blevet skildret i stort anlagte fiktionsværker og historiske dokumentarer. Det erindringshistoriske fokus i dette afsnit er først på mindebegivenheder, hvor vi diskuterer, hvad der erindres, hvad der glemmes og hvorfor? Dernæst tager vi udgangspunkt i museer som skabere af erindringsfællesskaber, hvor vi ser på tre forskellige museers formidling af nederlaget i 1864.

Overblik: Krigen i 1864 Helstaten

For at forstå betydningen af krigen i 1864 må vi først forstå, hvordan Danmark så ud i tiden inden, både hvad angår geografi, befolkning og politiske strømninger.

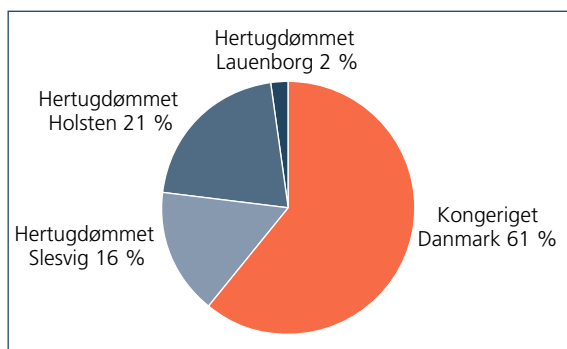
I perioder af Danmarks historie har landet været en nordeuropæisk stormagt og en dominerede stat i Skandinavien.

I 1800-tallet var det danske rige blevet stærkt reduceret, men var stadig langt større og mere magtfuldt end det land, vi kender i dag.

I første halvdel af 1800-tallet blev det samlede danske monarki almindeligvis

Helstaten, som den så ud før krigen i 1864.

Befolkningssammensætningen i Helstaten i 1860, samlet indbyggertal cirka 2,6 mio.

kaldet *Helstaten*. Helstaten var en kulturelt og sproglig set sammensat stat, der bestod af kongeriget Danmark og de tyske hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg, og var det, man kalder en personal-

union, der er en union af flere stater med én fælles regent.

Herudover havde den danske konge herredømmet over Grønland, Færøerne, Island og Dansk Vestindien.

Slesvig og Holstens tilknytning til Danmark gik flere århundreder tilbage, til 1460, hvor kong Christian 1. blev hertug over Slesvig og Holsten, men hvor han samtidig havde lovet, at de to hertugdømmer ikke måtte skilles ad ved at knytte ét af dem tættere til Danmark end det andet. Det lille hertugdømme Lauenborg blev først en del af den danske helstat i 1815 som en kompensation for afståelsen af Norge ved Wienerkongressen, hvor Europakortet skulle tegnes på ny efter Napoleonskrigene.

Helstaten var det, man med et nutidigt udtryk kunne kalde multinational, idet den bestod af en befolkning, der talte flere forskellige sprog (dansk, tysk og frisisk) og havde forskellige traditioner og kultur.

Nationalisme vokser frem i Europa

Danmark blev i 1800-tallet præget af en større europæisk udvikling, nemlig fremvæksten af *nationalismen*.

Nationalisme kan betegnes som en dyrkelse af nationen som det vigtigste identitetsskabende fællesskab. Hvor det i eksempelvis vikingetidens Danmark havde været slægten, der var det fællesskab, som man følte størst loyalitet over for, blev det i 1800-tallets Europa nu det nationale fællesskab, der kom til at stå centralt.

Nationalismen var en bred bevægelse, der kom til udtryk både kunstnerisk, socialt og politisk.

I Danmark blev nationalismen stærkt udbredt i første halvdel af 1800-tallet og kom til at spille en central rolle i helstatens efterfølgende sammenbrud.

Den moderne nationalisme hang nemlig stærkt sammen med nye tanker om *folkesuveræniteten*, dvs. en politisk idé om at folket/nationen havde ret til at styre sig selv. Et folk skulle ikke styres af en konge uden folkelig støtte, og landegrænser skulle følge de sproglige og kulturelle grænser. Dette passede ikke sammen med virkeligheden i den multinationale helstat.

I 1840'ernes Danmark var den politiske gruppering kaldet *de nationalliberale* fremtrædende fortalere for den danske nationalisme, og de kom til at spille en afgørende rolle i optrapningen til de to slesvigske krige i perioderne 1848-1850 og i 1864.

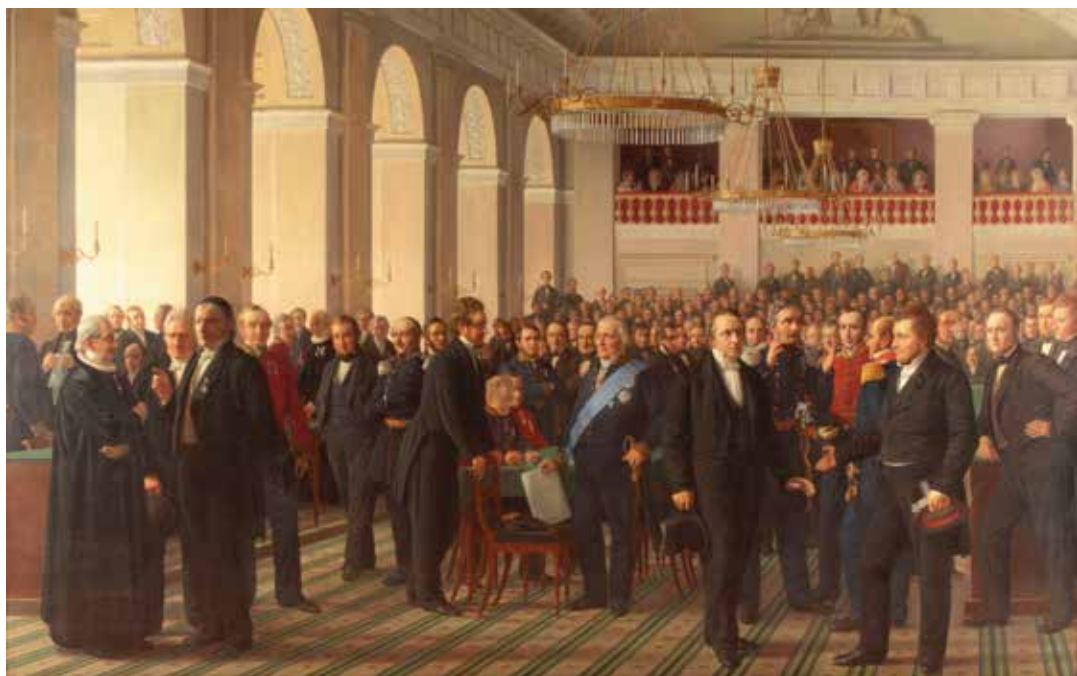
Det nationale element i de nationalliberales politiske program bestod i, at de mente, at der skulle være sammenhæng mellem staten og folket, altså at Danmarks territorium skulle udtrækkes til alle de områder, hvor der boede danskere. Derfor mente de nationalliberale, at hertugdømmet Slesvig skulle indlemmes i selve kongeriget Danmark, fordi en stor del af befolkningen blev betragtet som danskere. De to andre hertugdømmer Holsten og Lauenborg, der var udpræget tyske, skulle udskilles, og Helstaten skulle dermed opløses. Den kendte nationalliberale politiker Orla Lehmann er gået

Orla Lehmann (1810-1870) var en af de nationalliberales mest fremtrædende politikere. Han var stærk fortaler for afskaffelsen af enevælden, hvilket han fik tre måneders fængsel for i 1841, og det gjorde ham populær i hele landet. I 1842 holdt han talen 'Danmark til Ejderen', der blev en salgs manifest for de nationalliberales nationalstatspolitik. Floden Ejderen adskiller hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

over i danmarkshistorien for at opsummere dette synspunkt i slagsordet 'Danmark til Ejderen', der var den flod, som dannede grænsen mellem hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Selv om Slesvig var et befolkningsmæssigt blandet hertugdømme, legitimerede de nationalliberale Danmarks ret til området gennem argumenter for, at mange slesvigere talte dansk, at slesvingerne var en del af dansk kultur, og at Danmark havde en historisk ret over Slesvig, ved at henvise til den gamle Dannevirkefæstning i Slesvig.

Den grundlovgivende rigsforsamling, malet af Constantin Hansen mellem 1860 og 1864. Personernes placering afspejler ikke deres politiske indflydelse, men derimod deres forhold til Orla Lehmann, der står yderst til højre i forgrunden. Maleriet blev bestilt og betalt af Lehmanns svigerfamilie. Det hænger i dag på Frederiksborgmuseet.

Det andet centrale element i de nationalliberales program var liberale ideer om en fri forfatning, hvor en folkevalgt forsamling skulle have indflydelse på statens politik, og at den kongelige enevælde, der havde eksisteret i Danmark siden 1660, skulle ophøre. De nationalliberale gik dog ikke ind for, at demokratiet skulle være så omfattende, som det er i dag. De mente i stedet, at den gruppe af embedsmænd, akademikere og handelsfolk, som de repræsenterede, ville være bedst egnet til at træffe beslutninger i almenvellets interesse. Orla Lehmann formulerede det sådan, at valgetten og magten skulle gives til 'de dannede, de begavede og de formuende'.

De nationalliberale havde også et ønske om at liberalisere det danske handelsliv, der var præget af forskellige laug (håndværkerforeninger), som for eksempel kontrollerede, hvem der havde ret til at producere bestemte varer eller tjenesteydelser.

Over for de nationalliberale stod *Højre*, der på dette tidspunkt var en løs gruppering af konservative politikere. Højrepolitikerne var kendetegnede ved at være kritiske over for de demokratiske tanker, som de nationalliberale stod for. Samtidig ønskede højrepolitikerne også at bevare og forsvare Helstaten, og derfor var de også stærkt kritiske over for de nationalliberales Ejderpolitik.

Grundlov og borgerkrig

Den første slesvigske krig (1848-1850), der også bliver kaldt treårskrigen, kan ses som et resultat af de nationalistiske strømninger i Europa og de nationalliberales ønske om en fri forfatning.

De nationalliberale havde gennem 1840'erne haft stigende tilslutning til deres ideer om en fri forfatning, der også skulle indbefatte Slesvig. I modsætning hertil stod stænderforsamlingerne i Slesvig og Holsten, der ønskede at tilslutte sig Det Tyske Forbund, som kom til at fungere som en slags forløber for det moderne Tyskland, der først blev samlet i 1871. Preussen og Østrig, der var de to vigtigste stater i Det Tyske Forbund, støttede Slesvig og Holstens ønske om at løsrive sig fra Danmark. Dermed var der gået stormagtspolitik i konflikten.

Den 24. marts 1848 indtog slesvigholstenerne fæstningen i Rendsborg ved Ejderen, hvorefter borgerkrig mellem forskellige grupper af Helstatens borgere var en realitet.

Slesvig og Holsten fik militær støtte fra Preussen og Østrig, men efter tre års krig lykkedes det danskerne at vinde krigen blandt andet på grund af diplomatisk pres på Preussen fra de andre stormagter. Spørgsmålet om Helstat eller national selvbestemmelse, der havde udløst krigen, var stadig ikke blevet løst: De nationalliberale ønskede stadig et Danmark til Ejderen. Samtidig var der store dele af det nationalt blandede Slesvig, der ønskede at løsrive sig fra Helstaten, hvilket også gjaldt det tysksindede Holsten.

I perioden, hvor treårskrigen udspillede sig, havde kongeriget Danmark fået en fri forfatning i form af grundloven af 1849. Kongens enevælde var brudt – men kun i kongeriget Danmark – hertugdømmerne var ikke indbefattet i grundloven og derved stadig underlagt en enevældig dansk konge med rådgivende stænderforsamlinger som eneste talerør for folket. Helstaten var altså blevet en endnu mere kompleks konstruktion med demokrati i nogle dele og enevælde i andre.

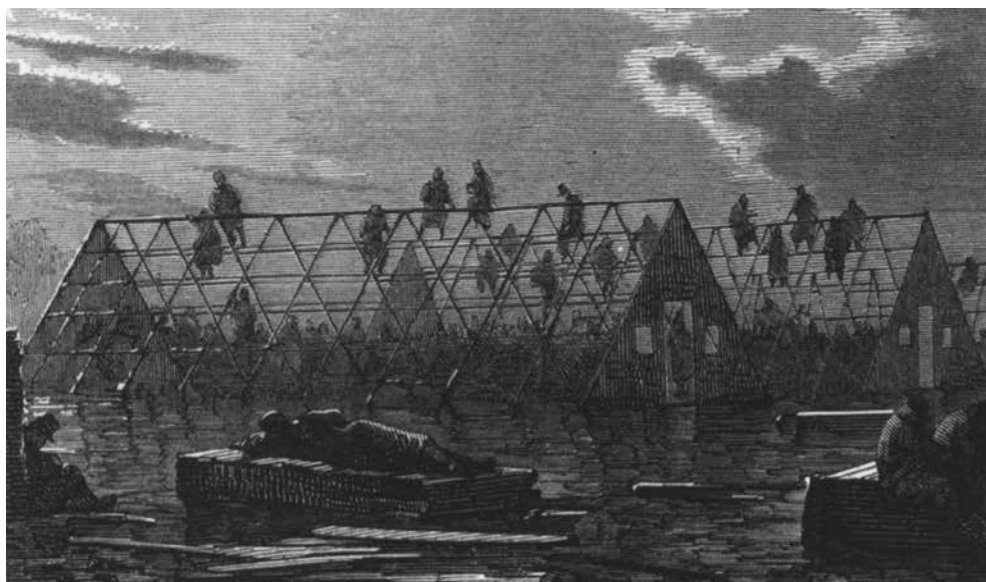
Situationen var derfor uforløst, både for de nationalliberale, der ønskede at udstrække den danske stat og grundloven til at omfatte Slesvig, og for de slesvigere og holstenere, der både ønskede demokrati og national selvbestemmelse.

I tiden mellem de to slesvigske krige blev der fra dansk side ført en nationalistisk 'fordanskningspolitik' i Slesvig. Dansk skulle nu være det eneste kirke- og skolesprog i 48 overvejende tysktalende sogne, og embedsmænd, der blev opfattet som illoyale over Danmark, blev fyret fra deres arbejde.

Denne politik havde til formål at fremme den kulturelle tilknytning til Danmark i Slesvig og samtidig mindske de tysk-nationalistiske strømninger, men den bidrog også til at styrke det danske fjendebillede i hertugdømmerne og svækkede sympatien for Danmark i resten af Europa.

Novemberforfatningen 1863

Fra 1851 til 1857 blev Danmark ledet af konservative politikere, der ønskede at bevare Helstaten.

Dannevirkestillingen var langt fra det stærke forsvarsværk, som danskerne forestillede sig. Da krigen brød ud, var mange af soldaternes barakker ikke bygget færdige, og soldaterne måtte derfor sove på tagspærerne af de ufærdige barakker for at undgå den frosne jord. (Træsnit fra Krigsmuseet).

I 1857 overtog nationalliberale politikere magten. Deres ønske om et 'Danmark til Ejderen' var som sagt ikke opnået under treårskrigen. Slesvig var fortsat ikke en del af den danske forfatning, der kun gjaldt nord for Kongeåen. I 1863 vedtog den danske regering under ledelse af den nationalliberale konseilspræsident (statsminister) C.C. Hall den såkaldte Novemberforfatning, der var en ændret grundlov, der kom til at indbefatte Slesvig som en del af kongeriget. Ifølge en notatudveksling mellem den danske, den østrigske og den preussiske regering havde Danmark lovet ikke at inkorporere Slesvig i kongeriget, hvorfor især Preussen mente at den danske regering med den nye grundlov havde brudt en aftale. Den danske regering troede, at den igang-

værende splid mellem Preussen og Østrig i Det Tyske Forbund ville gøre de to stormagter handlingslammede i forhold til igen at hjælpe ständerforsamlingen i Slesvig-Holsten. Ydermere var regeringen af den overbevisning, at Storbritannien og Sverige ville støtte Danmark i en eventuel krig, hvilket også angivelig ville afskrække de tyske stormagter fra at hjælpe de slesvig-holstenske ständerforsamlinger. I alle disse antagelser tog man fejl.

Den 16. januar 1864 krævede Preussen og Østrig Novemberforfatningen trukket tilbage i løbet af to dage, hvilket var umuligt. Herefter rykkede østrigske og preussiske tropper ind i først Holsten og Lauenborg og siden Slesvig. Krigen var begyndt.

Dannevirke

Krigen i 1864 (også kaldet 2. slesvigske krig) er særligt kendt for to militære begivenheder: tilbagetrækningen fra Dannevirke og slaget ved Dybbøl. De to begivenheder havde meget forskellige forløb og har fået meget forskellig betydning i eftertiden.

Ved krigens begyndelse var man fra dansk side meget sikker på, at man kunne gentage sejren fra treårskrigen. Man talte om 'ånden fra '48', hvormed man mente, at det var en særlig national gejst, styrke og sammenhold, der i treårskrigen havde sikret danskerne sejren over de samme magtfulde fjender, som man atter stod over for.

Mange historikere har siden undret sig over den selvsikkerhed, Danmark havde, da man gik ind i krigen, fordi man faktisk var meget dårligt forberedt; hæren var under omorganisering, og man havde derfor dårligt uddannede befalingsmænd og ganske få officerer til at lede den. Den gamle Dannevirke-stilling, som i den nationale bevidsthed fremstod som et historisk og næsten mytisk uovervindeligt bolværk, var slet ikke repareret eller klar, for eksempel var soldaternes barakker ikke bygget færdige. Samtidig begyndte krigen om vinteren, hvor marsklandet på siderne af voldanlægget var frosset til is, hvilket betød, at modstandernes tropper kunne bruge isen til at rykke uden om og forbi voldanlægget.

Allerede efter de første kampe ved Dannevirke stod det klart for den danske general Christian Julius de Meza, der havde overkommandoen, at stillingen

ikke kunne holdes, og efter et møde med de andre højtstående officerer på stedet besluttede de at opgive stillingen og trække de danske tropper tilbage. Tilbagetrækningen rystede den danske befolkning, der havde troet, at voldanlægget var uigennemtrængeligt, og at man var en sikker vinder af krigen. Voldanlægget var blevet et nationalt symbol på Danmarks oldgamle grænse og landets militære styrke. Det var derfor et chok for befolkningen, at man valgte at opgive Dannevirke – endda uden kamp – og gennemføre en hemmelig tilbagetrækning i ly af natten.

Mange så især de Meza, men også konseilspræsident D.G. Monrad og kongen, som kujoner, og det kom endda til optøjer i København, hvilket medførte, at Monrad fyrede de Meza.

Rent militærteknisk var tilbagetrækningen dog vellykket og noget af en bedrift, fordi det lykkedes at trække 40.000 soldater ubemærket tilbage fra stillingen natten mellem 5. og 6. februar 1864. Soldaterne marcherede i hårde frostgrader i op til 14 timer i træk, men ganske få døde eller blev taget til fange.

Dybbøl

Efter tilbagetoget fra Dannevirke delte den danske hær sig i tre for at kunne forsvare Jylland. Størstedelen af de danske soldater, cirka 26.000, trak sig tilbage til skansefæstningen ved Dybbøl. Men heller ikke på Dybbøl var fæstningsanlægget klar til brug, og de danske soldater brugte den første måned på at opbygge skanse-

Vilhelm Rosenstands maleri '8. Brigades modangreb ved Dybbøl d. 18 April 1864' malet i 1894, gengiver hverken nederlag eller tab, men derimod sejr. Maleriet er ofte gengivet i historiebøger og præger derfor danskernes erindringsfællesskab omkring nationens historie.

I takt med fotografiets opfindelse blev krigen i 1864 skildret med en ny og mere realistisk krigsreportage. Tidligere var skildringer fra slagmarken kun illustreret med malerier og tegninger. Dette billede viser den sønderskudte Dybbøl Mølle.

Var det forladegeværets skyld?

I eftertiden har en almindelig forklaring på det danske nederlag blandt andet været, at danskerne udelukkende havde gammeldags forladegeværer, som var langsomme og farligere at lade end de moderne preussiske bagladegeværer. Denne forklaring har kunnet ses i eksempelvis skolebøger til folkeskolen, men historikere er i dag enige om, at det er usandt.

I mange af krigens infanterislag, hvor geværerne kunne have afgørende betyd-

ning, stod danskerne over for østrigske tropper, der også havde de gammeldags forladegeværer.

Ved slaget ved Dybbøl var det snarere preussernes overlegne kanoner, der spillede en vigtig rolle, kombineret med at preusserne havde en langt større og mere velfungerende militærstyrke end den danske, der i høj grad var ustruktureret og uforberedt.

stillinger og de barakker, som de selv skulle sove i. I løbet af marts 1864 begyndte preussiske tropper at rykke frem mod Dybbølstillingen og grave sig ned i skyttegrave og opstillede kanoner til at beskyde danskerne. Det danske artilleri havde ringe rækkevidde og kunne ikke forhindre preussernes forberedelser.

Fra den 2. april 1864 begyndte preusserne et 16 dage langt bombardement af Dybbølstillingen, der kulminerede i det store slag 18. april 1864 – den dag, der i dag er den officielle mindededag for krigen i 1864.

Da granaterne begyndte at regne ned over Dybbølstillingen, var den stadig ikke fuldt funktionel, og generalstaben anmodede konseilspræsident D.G. Monrad om at få lov til at lave en tilbagetrækning fra den ufærdige stilling. Dette blev klart afvist af Monrad, der mente, at man ville stå stærkere til de efterfølgende fredsforhandlinger, hvis man havde kæmpet hårdt på slagmarken.

Klokken 4 om morgenen den 18. april 1864 indledte preusserne et hårdt bombardement af skanserne, hvor omkring 8.000 granater regnede ned over stillingen gennem seks timer. Store dele af fæstningsværket var udslettet, da bombardementet ophørte klokken 10, og preusserne indledte et stormløb på stillingen, hvorefter de meget hurtigt indtog de resterende skanser. Den skanse, der holdt stand i længst tid, holdt preusserne tilbage i 30 min.

Klokken 14 var slaget slut, og de resterende danske tropper blev evakueret til Als. Slaget den 18. april 1864 kostede cirka 4.700 danskere og cirka 1.200 preussere livet.

På den efterfølgende fredskonference i London fortsatte den danske regering den hårde kurs i forhandlingerne, og med tro på Danmarks historiske ret til hele Slesvig afviste man et kompromisforslag om en deling af Slesvig. Dette skete på trods af, at regeringen stod meget svagt i forhandlingerne, fordi preussiske og østrigske

Postkortet viser Düppel Denkmal på Dybbøl Bank. Det 24 meter høje sejrsmonument blev rejst 30. september 1872 til minde om sejren over danskerne den 18. april 1864. Dybbøl blev i denne periode en populær turistdestination for tyskere. Den 13. maj i 1945 blev monumentet sprængt i stykker. Formentlig af medlemmer af den danske modstandsbevægelse.

styrker havde besat store dele af Jylland helt op til Limfjorden.

Afvisningen af forslaget betød, at krigen blev genoptaget. Den 29. juni indtog preusserne Als, hvortil danskerne havde trukket sig tilbage efter Dybbøl. Den 11. juli blev den nationalliberale regering tvunget til at gå af, og i stedet kom en Højre-regering til, hvorefter der blev lavet en våbenhvile.

I den efterfølgende fredsaftale var Danmark krigens klare taber og måtte af-

stå alle tre hertugdømmer, og den danske sydgrænse kom nu til at gå ved Kongeåen. Helstaten var dermed fortid, og det danske monarki havde mistet 40 procent af sin befolkning og en tredjedel af sit landareal. Det stod klart for de fleste, at Danmark nu var reduceret til en ubetydelig småstat i den europæiske stormagtspolitik. Det satte sig dybe, langvarige spor i den nationale selvopfattelse og dansk indenrigs- og udenrigspolitik i en sådan grad, at man i eftertiden har kaldt det et kollektivt traume eller 'sårfeberen fra Dybbøl'.

Sidenhen er Dybbøl blevet et fysisk erindringssted, som det i årene efter krigen var populært af rejse hen og besøge, og hvor der til stadighed arrangeres mindebegivenheder.

Den gennemgængende betydning af Dybbøl som erindringssted har ved mindebegivenhederne og i det brede nationale erindringsfællesskab været, at det var her, man stod fast og kæmpede for nationens overlevelse, og hvor det lille stolte land led nederlag i kamp mod en stor overmagt.

Samtidig var der dog også en anden fortolkning af slaget ved Dybbøls betydning for Danmark, nemlig at det netop var her, man fik 'sårfeberen fra Dybbøl', der resulterede i, at Danmark blev nødt til at tilpasse sig de europæiske stormagter, og i historievidenskabelig forskning har der også været stor interesse for den nationalliberale regerings politiske katastrofekurs, der ledte til krigen i 1864.

Dette syn på betydningen af Dybbøl er i modstrid til det første, fordi det er så

uromantisk og uheroisk, men det er ikke kommet til udtryk i monumenter eller mindehøjtideligheder.

Nederlag og nationalstat

Med Helstatens sammenbrud var Danmark blevet en nationalstat, hvor der nu var sammenhæng mellem folket og territoriet, det vil sige, at Danmark nu næsten udelukkende var befolket af etniske danskere. Men det var ikke den nationalstat, som de nationalliberale havde ønsket sig: Slesvig var tabt, og cirka 200.000 dansksindede slesvigere blev borgere i et nyt rige. Det var et stort traume for danskerne at miste så stor en del af sin befolkning.

Fortyskningen af de dansksindede

I tysk historieskrivning var sejren over Danmark den første sejr, som ledte frem til samlingen af Tyskland i 1871. Åbenrå blev til Apenrade, og Sønderborg blev til Sonderburg. De dansksindede i Slesvig var herefter tyske statsborgere med de rettigheder og pligter, som dette indebar.

Ligesom den danske stat tidligere havde forsøgt at fordanske de tysksindede i Slesvig, prøvede den tyske stat nu at fortyske den dansksindede befolkning. Tanken var, at de dansksindede i Slesvig gennem en eller to generationer skulle blive tyskere af sprog og af sind. I 1876 blev tysk det eneste tilladte administrations-sprog, og i 1888 var tysk det eneste til-

Det dansksindede mindretal i Slesvig fastholdt den danske kultur og det danske fællesskab gennem forskellige aktiviteter: De mødtes i forsamlingshuse til forskellige arrangementer, hvor de blandt andet sang danske sange, selv om det var ulovligt. Forsamlingshusene måtte ikke få spiritusbevilling, og derfor drak man i stedet for masser af kaffe sammen med alle de forskellige kager, som deltagerne medbragte. Ud af disse arrangementer udviklede det kendte 'sønderjyske kaffebord' sig. I resten af Danmark, hvor man sympatiserede meget med de dansksindede i Slesvig, blev det også populært at arrangere sønderjysk kaffebord for at signalere samhørighed og danskhed.

ladte undervisningssprog i skoler (undtagen i religionsundervisning), og i samme år blev alle dansksprogede privatskoler lukket. I 1895 blev navnet Sønderjylland forbudt i Slesvig. Fra dansk side blev 'de, som blev efterladt' (det vil sige de dansksindede slesvigere) en folkesag. Et eksempel herpå er brygger J.C. Jacobsen, der finansierede en folkelig historiebog til brug både i Danmark og Slesvig. 'Fyrretyve Fortællinger i Fædrelandets Historie' af A.D. Jørgensen blev udgivet i 1882 med et oplag på over 15.000, hvoraf de 10.000 blev uddelt til dansksindede i Slesvig.

Köller-politikken

Diskriminationen af de dansksindede toppede mellem 1898 og 1903 under overpræsident Ernst Matthias Von Köller. Denne periode er i eftertiden blevet kaldt Köller-politikken og var kendetegnet af mødeforbud, udvisning af dansksindede kritikere til Danmark og fængselsstraffe for dem, der kæmpede for den danske bevægelse. Formålet med hans politik var, som han sagde til den danske journalist Henrik Cavling ved Politiken, "(...) *at knuse den danske agitation* (...)". Hans hårdhændede politik vakte selvsagt kritik og vrede i Danmark, men også internt i Tyskland. Mange dansksindede slesvigere valgte at immigrere til Danmark eller USA. I modsætning til intentionen med politikken skabte undertrykkelsen endnu mere sammenhold blandt de dansksindede, hvis sag og kultur blev dyrket i foramlingshuse eller gennem agitation i danske aviser.

Ny grænsedragning – ny uenighed

Efter det tyske nederlag i første verdenskrig skulle europakortet tegnes på ny. Ved fredsslutning i Versailles i 1919 fik Tyskland pålagt skylden for krigen og skulle betale enorme krigsskadeserstatninger til sejrherrene. Deres mål med Versailles-traktaten var at stække Tysklands magt så meget, at de ikke længere var en stormagt i Europa, der kunne true freden. Derfor ønskede man også at fratage Tyskland noget af dets territorium. Den amerikanske præsident Woodrow Wilson præsenterede den nyskabende idé, at grænserne skulle baseres på folkenes selvbestemmelsesret.

Wilson nævnte ikke specifikt Danmark, men med Tysklands nederlag i 1918 blev grænserevision en reel mulighed. Dette rejste en ny uenighed om, hvad man skulle stemme om, og hvordan afstemningszonerne skulle tegnes. Uenighed delte sig i tre 'bevægelser'.

Det blev Åbenrå-bevægelsens forslag, der blev gennemført ved afstemningerne i 1920. I 1. zone stemte 75 procent dansk, og en måned senere stemte 80 procent tysk i zone 2 (der var ikke dansk flertal i nogen af zonens kommuner), til stor skuffelse for Danmark. Resultatet blev den nuværende grænse, der ligger omtrent det samme sted som i det kompromisforslag, den danske regering afviste ved London-konferencen i 1864.

Åbenrå-bevægelsen

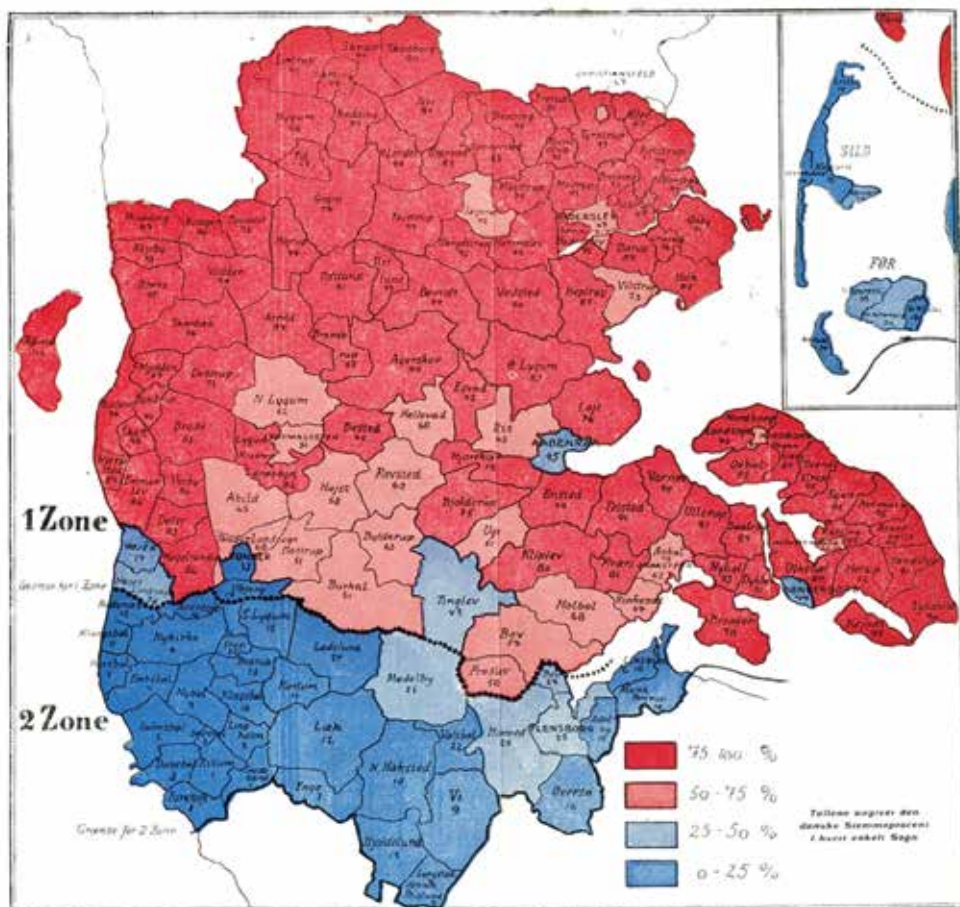
Ønskede én samlet afstemning i zone 1 (Nordslesvig) og kommunemæssig afstemning i zone 2 (Mellemlesvig), hvilket sandsynligvis ville komme til at betyde, at Flensborg ikke ville blive dansk. Mange venstreorienterede og radikale i Danmark støttede denne bevægelse.

Flensborg-bevægelsen

Ønskede, at Flensborg skulle tilhøre Danmark, uanset om der var flertal for det i kommunen eller ej. Flere borgerlige politikere i Danmark støttede denne bevægelse.

Dannevirke-bevægelsen

Ønskede hele Slesvig indlemmet i Danmark uden afstemning. Stærkt nationalkonservative danskere støttede denne bevægelse.

Kort over Afstemningen i 1920.

Afstemningsresultatet ved folkeafstemningerne i 1920 viser, at der ikke var dansk flertal i nogen områder i zone 2, heller ikke i Flensborg, hvor kun 25 procent stemte for at tilhøre Danmark.

Påskekrisen og grænsespørgsmålet

Efter det danske 'nederlag' i afstemningszone 2 rejste en delegation af Dannevirkebevægelsen til København og blev modtaget af Kongen og Venstre og Konservative. Der var nu optakt til politisk krise udløst af 'det sønderjyske grænsespørgsmål'. Den socialdemokratiske støttede radikale Zahle-regering på den ene side og den borgerlige opposition i Folketinget støttet af Kong Christian d. 10 på den anden. Zahle-regeringen bakkede på linje med Åbenrå-bevægelsen op om afstemningsresultatet og ønskede ikke at få en større tysksindede befolkning inden for den danske stats grænser. Venstre og konservative, der i 1918 havde støttet en afstemning, valgte nu at bakke op om den folkelige Flensborg-bevægelses krav om at få Flensborg med i kongeriget. De henviste til, at der havde været dansk flertal, da byen var overgået til Preussen, og ønskede at 2. zone skulle være en neutral international zone med valg på et senere tidspunkt, hvor idéen var, at stemningen i området ville falde ud til dansk fordel.

Inden påskeferien den 26. marts var der fortsat flertal bag Zahle-regeringens politik. Kongen, der støttede Konservative og Venstre i grænsespørgsmålet, bad Zahle-regeringen om at træde tilbage og udskrive valg. Da Zahle nægtede dette, afskedigede Kongen regeringen, hvilket af Socialdemokratiet og de Radikale blev set som grundlovsbrud. Store demonstrationer med deltagelse af blandt andet fagbevægelsen blev afholdt med krav om at afsætte kongen, som efter fem dage gav efter for et kompromis om afholdelse af folketingsvalg, der blev vundet af Venstre, der gjorde Neergaard til statsminister. Den nye regering valgte trods deres tidligere standpunkt at respektere afstemningsresultatet. Men kravet om en sydlige grænse levede videre i nationalpatriotiske kredse, kaldet Dannevirkemænd eller Ejderfolk.

Grænsen, der blev etableret i 1920, er aldrig blevet alvorligt udfordret, på trods af at den efterlod mindretal på begge sider. Den fredelige grænsedragning blev cementeret ved Bonn-erklæringen af den 29. marts 1955, hvor de nationale min-

Avisforsiden på Socialdemokraten viser den demokratiske krise, der blev udløst af grænsespørgsmålet. Kongens afskedigelse af den demokratisk valgte regering er ofte udeladt af eftertidens erindring af perioden, der har fokus på konsensus og nationalt sammenhold.

dretal blev sikret sproglige og kulturelle rettigheder gennem en fælles dansk-vest-tysk erklæring, der skulle beskytte mod tidligere tiders diskrimination og sindelagskontrol.

Hvorfor erindre et nederlag?

Det er let at forstå, at et dansk nationalt fællesskab kan samle sig om erindringer om 'stærke vikinger, der erobrede omverdenen', eller om 'modstandsmænd under besættelsen som satte livet på spil for i kampen for Danmarks frihed'. Men hvorfor ikke lade et militært nederlag som 1864 gå i glemmebogen? Hvad kan forklaringen være på, at man i skolen, i litteraturen og på tv i så høj grad interesserer sig for det danske nederlag?

En forklaring kan være, at tilhørsforhold til et nationalt forestillet fællesskab ikke kun defineres som tilhørsforhold til gloriose helte og deres bedrifter. Gruppetilhørsforhold defineres også af katastrofer, hvor nationens overlevelse er på spil.

Den franske filosof Ernest Renan skrev i 1882 i sit essay 'Hvad er en nation?', at national identitet drejer sig om følelsen af *samhørighed*.

For Renan kan en nations nederlag fungere som stærkere lim for fællesskabet end triumfer, fordi forfædres nederlag forpligter nutidens unge til at yde samme ofre i fremtiden, som deres forfædre gjorde.

Det er et erindringshistorisk vilkår, at historiske perioder ikke er interessante i sig selv. De bliver kun til byggesten i erin-

dringsfællesskaber, når der er nutidige dagsordener, der gør fortiden aktuel.

I kapitel 2 fremhæver vi, at Pierre Nora konkluderer, at der var en erindringssekspllosion i slutningen af 1800-tallet, fordi borgere skulle socialiseres ind i et nationalt fællesskab (se s. 33). Han argumenterer videre for, at vi i dag dyrker fortidens erindringer, fordi vi er bange for at miste det nationale fællesskab.

En forklaring på 1864-krigens aktualitet kan være, at Danmark især siden Irak-krigens begyndelse i 2003 har ført en mere aktivistisk udenrigspolitik.

Dette kaster et nyt lys på konsekvenserne af krigen i 1864 og Danmarks rolle som småstat, fordi det kan tolkes som, at man i Danmark har gjort op med 'sårfeberen fra Dybbøl'.

Ligeledes har både indvandring og dansk EU-medlemskab aktualiseret en hjemlig debat om danskhed, multikulturalisme og Danmarks fremtid som nationalstat, hvor der kan trækkes linjer tilbage til 1800-tallet, hvor grundsten til vores opfattelse af Danmark og danskhed blev lagt.

Historikeren Uffe Østergaard mener også, at nederlaget i 1864 og Helstatens sammenbrud skabte rammerne for det moderne Danmark, som vi lever i, fordi nederlaget betød en demokratisering af den resterende danske småstat. Landet var nu for lille til, at godsejeradelen og de nationalliberale embedsmænd kunne opretholde deres monopol på magten.

Derudover skabte den multinationale Helstats sammenbrud også forudsætningerne for en lille og homogen dansk nati-

onalstat, hvilket var med til at gøre det muligt at opbygge en solidarisk og universel velfærdsstat (se s. 197). Østergaard mener dog også, at Danmarks sidste 150 års historie som homogen nationalstat har gjort det svært for landet at fungere i en globaliseret verden, hvor man i højere grad skal forholde sig til forandring, forskellighed, indvandring og anden påvirkning udefra.

Mindebegivenheder for 1864

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvad er en mindebegivenhed? Hvordan kan man få indblik i et erindringsfællesskab gennem undersøgelse af dets mindebegivenheder? Hvordan opretholder mindebegivenheder erindringsfællesskaber?

Ved mindehøjtideligheden for 150-året for krigen i 1864 blev der afholdt en storstilet mindebegivenhed på Dybbøl Banke den 18. april 2014. Statsminister Helle Thorning-Schmidt var en af hovedtalerne, og hun afsluttede sin tale således:

"Vores fælles historie er altid med os.

Den er i vores slægter. Den er i vores landskaber. I vores byer. I vores sange. I vores fortællinger.

Uden den var vi på godt og ondt ikke dem, vi er blevet til i dag.

Vi skylder os selv at tage vores fælles historie alvorligt. (...) Det lange perspektiv er vigtigt. For det lange perspektiv fylder mig med en ydmyghed og med en bevidsthed om,

at vi er det seneste led i en kæde. At vi står på skuldrene af de generationer, der var før os.

Og når vi mødes i dag for at markere den 18. april 1864, så gør vi det med en ukuelig tro på, at Danmark er værd at kæmpe for. Dengang og nu."

Hermed bliver det nationale forestillede *fællesskab* tydeligt fremhævet, idet hun kobler landskabet, kulturen, historien og generationerne af danskere. Erindringsstedet Dybbøl er altså ifølge Thorning-Schmidts tale et sted, hvor alle disse elementer af det nationale fællesskab går op i en højere enhed.

Historikeren Inge Adriansen betegner Dybbøl og Dybbøl Mølle som et af de vigtigste erindringssteder i Danmark. Hun kalder Dybbøl for en *'metafor for dansk fællesskab og identitet (...)'*

Stednavnet Dybbøl betegner en slagmark og et forsvarsanlæg, der både har været benyttet fra dansk og fra tysk side. Desuden indeholder Dybbøl fire store massegrave med 360 faldne hovedsagelig danske og tyske soldater. Herudover findes Dybbøl Mølle, der i begge slesvigske krige blev skudt i sænk. Møllerparret, Jørgen Hansen og hustru, forlod imidlertid som de sidste civile slagmarken og vendte tilbage, også da området blev tysk, hvor de genopbyggede møllen og opretholdt på linje med mange andre dansksindede i det nuværende Sønderjylland deres danske kultur. Derfor er møllen i eftertiden blevet symbol på den urokkelige danskhed i Sønderjylland.

Dybbøl bruges som scene til afholdelse af mindebegivenheder for nederlaget ved stedet, men Dybbøl bruges også som politisk symbol for partier, der ønsker at signalere deres nationale sindelag. Her ses en post på Instagram fra Dansk Folkepartis Peter Skaarup fra 2018 ”@peter_skaarup DF retter kanonerne ind på den kommende valgkamp under vores Sommergruppemøde i Sønderborg. #dybbøl #df #sommergruppemøde #kanon#dybbølbanke #valgkamp”

18. april – mindedag på Dybbøl

Ved mindehøjtideligheder som den på Dybbøl ser man ofte, at der opstår traditioner for, hvordan begivenheden tager sig ud. Der går 'tradition i den'. At traditionerne skabes på en særlig måde er ikke givet fra starten. Traditionerne er produkter af menneskelige valg – som så ved mindebegivenheder har tendens til at stivne i faste og næsten uforanderlige former.

Historikeren Eric Hobsbawm kalder mindehøjtideligheder *opfundne traditioner*, fordi deres budskaber og ritualer har tendens til at følge et bestemt mønster. Eksempelvis er soldaters vandring fra kasernen i Sønderborg til skanserne ved Dybbøl en fast bestanddel af mindebegivenheden gennem årene.

At krigen i 1864 mindes 18. april på Dybbøl Banke, kan virke naturligt for os, men man kunne i stedet have valgt datoen for rømningen af Dannevirke, der – i modsætning til slaget ved Dybbøl – i eftertiden er blevet bedømt som en fornuftig militær beslutning. Eller man kunne have valgt datoen for det endelige nederlag ved Als, der afsluttede krigen og på

linje med Dybbøl kostede hundreder af soldater livet, mens cirka 3.000 blev såret.

At det er 18. april og Dybbøl, der sætter scenen for erindringen om 1864, kan forklares med, at danske soldater her tog kampen op mod preusserne, og at stedet Dybbøl indeholder fire massegrave med soldater, som man gennem mindebegivenheden ærer.

En omskiftelig erindring

Dybbøl Banke har haft en omskiftelig skæbne som fysisk erindringssted. I perioden 1864 til 1920 var området en del af Tyskland og dermed en del af tysk erindringskultur. I Tyskland havde slaget ved Dybbøl også stor national betydning, fordi man betragtede krigen mod Danmark som led i skabelsen af det moderne Tyskland, der blev grundlagt i 1871.

I 1872 rejste tyskerne et mindesmærke kaldet *Düppel-Denkmal* (Dybbøl-mindesmærket), der var et 22 meter højt mindesmærke på Dybbøl Banke.

Dybbøl var i slutningen af 1800-tallet en populær tysk turistdestination, og i

Slaget på Dybbøl Banke i 1864 har også haft betydning for tysk national identitet, fordi det blev set som én af tre tyske militære sejre, der var afgørende for samlingen af Tyskland i 1871. Alle tre sejre er lavet som relieffer i bunden af den store sejrssøjle i Berlin.

På billedet ses det relief, der skildrer tyskernes storm på Dybbøl. På grund af Tysklands dramatiske og tumultariske historie i det 20. århundrede er krigen i 1864 dog gledet ud af erindringen og er ikke noget, der er almen viden for tyskere i dag.

1914 ved 50-året for tysk sejr ved Dybbøl dannede skanserne rammerne for en tysk national fest med deltagelse af den tyske kejserfamilie og 2.000 tyske krigsveteraner samt tusinder af gæster.

Efter grænseafstemningen i 1920 blev Dybbøl en del af Danmark. Dybbøl Banke er siden blevet brugt til danske mindehøjtideligheder for krigen i 1864. Ved disse mindebegivenheder er det den enkelte soldats heltmod, der er i fokus i iscenesættelsen og i talerne, mens de politiske fejlpositioner i samtiden og den forblændede nationalisme og selvovertvurdering i høj grad glemmes.

Den britiske sociolog Anthony Smith mener, at det er vigtigt for et nationalt fællesskab at have *"kulten omkring de glørværdige døde og deres heroiske selvopofrelse på vegne af nationen og dens skæbne"*.

Ved Dybbøl bliver tilskuerne i kraft af stedet for mindebegivenheden og talernes indhold mindet om, at mennesker er døde for at forsvare Danmark. At det netop er soldaten, der er i centrum, minder deltagerne ved mindehøjtideligheden om det ansvar, de har grundet andres kamp, og lægger derved op til indlevelse og ansvar i nutiden.

Et svidende nederlag

Nederlaget i 1864 var svidende og rystende for danskerne. Efter treårskrigen var de sejr-
rige soldater blevet hyldet med vejende
flag, blomster og hurraråb. I 1864 var stem-
ningen dog en helt anden ifølge soldaten
Frede Bojsen:

”Mon der flages i byen, eller er der bygget
æresport? Vi skulde vel da marchere gen-
nem byen. På Frederiksberg Bakke gjordes
holdt for at børste støv af støvler og klæder.
Vi mente, at vi kunde vise en flot parade-

march! Så begyndte indtoget ad Vesterbro-
gade – intet flag var at se – da vi kom til Fri-
hedsstøtten – ingen æresport – ingen vel-
komsthilsen. Da kommanderede chefen:
Venstre sving – og vi drog uden om byen,
idet vi skjult af voldtræerne nåede hen til
Sølvgades Kaserne, hvor vi trådte af uden
et afskedsord. Stemningen var for bitter.”

**’Frede Bojsens politiske erindringer’ ud-
givet af Udgiverselskab for Danmarks
Nyeste Historie ved Kristian Hvidt, Kø-
benhavn 1963.**

Hvem former erindrings- fællesskabet ved minde- begivenhederne?

Ved mindebegivenhederne ved Dybbøl er
hovedtalerne ofte politikere, især for-
varsministre eller personer med tilknyt-
ning til begivenheden, der inviteres som
talere.

I 1924 spillede veteraner fra krigen
hovedrollen, hvor de blev fremstillet som
helte og fik den ære, som de ikke fik i de-
res samtid.

I efterfølgende mindeår ophørte vete-
ranernes deltagelse af naturlige årsager,
hvorefter det er blevet unge soldater, der
ved deres tilstedeværelse repræsenterer
veteranerne – og dermed skaber forbin-
delsen mellem fortid og nutid. Ligeledes
har repræsentanter fra kongefamilien væ-
ret en fast bestanddel i mindehøjtidelig-
hederne for Dybbøl for også at markere
kontinuiteten mellem Christian d. 9., der
var konge under krigen i 1864, og Chri-
stian d. 10., der i 1920 red over grænsen,
da Nordslesvig stemte sig ind i Danmark.

Hermed etableres fortællingen om neder-
lag, der bliver afløst af genforening og se-
nere forsoning.

Glemte er her, at Kong Christian d. 9.
var dybt modstander af krigen, og at han
tilbød preusserne, at Danmark kunne
blive en del af Det Tyske Forbund for at
bevare Helstaten.

Talerne ved mindebegivenheder er
ikke eksperter i fortiden som historikere.
De videregiver den ’brede erindring’ om
fortiden og sætter den ind i en nutidig
kontekst. Senere vil vi for eksempel se, at
Helle Thorning bruger 1864 politisk i sin
tale ved 150-året for slaget ved Dybbøl i
2014 (se s. 122).

På denne måde bliver mindebegiven-
hedens funktion dels at socialisere tilhø-
rerne ind i erindringsfællesskabet, dels at
legitimere særlige synspunkter i nutiden.

Det historiske maleri af Alfred N. Jensen fra 1923 viser Kong Christian X, der ridder over grænsen ved Kolding. I erindringen om genforeningen spiller kongen på den hvide hest en særlig rolle. Ifølge den sønderjyske jomfru Fannys myte ville Slesvig blive genforenet med Danmark, den dag kongen ville ride over grænsen på en hvid hest. Kongen havde læst denne fortælling og gjorde myten til virkelighed. I efterfølgende mindebegivenheder gav denne aktion genforeningen et nærmest religiøst præg af retfærdighed.

Mindebegivenheder for genforeningen

Ud over mindebegivenheder for tabet i 1864 har Dybbølbanke siden 1920 været centrum for genforeningsjubilæer med særlig intensitet i de runde år. Overalt i Danmark var der i 1920 fester for at markere at 'at en røvet datter var kommet hjem' (se side 16). Begivenheden blev kaldt 'Genforeningen', selv om det nordlige Slesvig egentlig aldrig havde været en del af kongeriget Danmark. I tysk historiografi kendes begivenheden det historisk set mere korrekte – Slesvigs deling. Fejringerne spændte over flere dage, og ofte blev der samlet ind til monumenter til at erindre den historiske begivenhed.

Kong Christian d. 10. og den hvide hest

Højdepunktet i fejringen var, da Kong Christian d. 10. krydsede den gamle Kongeå-grænse i triumftog på en hvid hest. I Christiansfeld samlede han en ung pige med hvid kjole op på hesten, hvilket efterfølgende er blevet erindret på malerier og ved taler. Den største nationale fejring fandt sted den 15. juli 1920 på det symbolsk ladede Dybbøl Banke, hvor 100.000 var samlet. Erindringsstedet, hvor Danmark i 1864 havde tabt krigen, men som nu blev vendt til sejr. I Berlingske Tidende 12. juli blev festen beskrevet på følgende måde: *"Det er Dybbøls bjerg.*

Lad os kalde det Danmarks Termopylæ eller andre klingende Navne – Vort Lands dejligste plet. Vor Helligdom.” Kongen fik af de dansksindede slesvigere, man nu kaldte sønderjyder, overrakt en kopi af guldhornene, og kongen kyssede et Dannebrog fra 1864, der blev overrakt af en veteran fra krigen. Talerne afspejlede glæde, men også konflikt, idet flere så det som en uretfærdig grænsedragning over for de dansksindede, der stadig boede i Tyskland. Statsminister Niels Neergård sagde i sin tale: *’De skal ikke blive glemt.’* Sætningen har efterfølgende i andre jubilæer fungeret som et sprogligt erindringssted. I sin samtid, hvor der var splid om grænsedragningen, blev sætningen brugt dels af tilhængere, dels af modstandere af den nye grænse. For dem, der bakkede op om grænsen, betød sætningen, at dansksindede skulle støttes økonomisk og kulturelt, mens de, der mente, at en sydligere grænsedragning var mulig og ønskelig, brugte sætningen til at understøtte deres politiske ambition.

1930 – Fra konflikt til konsensus

Til trods for at folkefesten i 1920 var scene for en konflikt om grænsedragningen, har man ved mindebegivenheder ud over i 1945 haft fokus på en fredelig konsensuspræget fejring af *’den retfærdige grænse’*, der blev besluttet på demokratisk og dansk vis, og som efterfølgende har vist sin holdbarhed. At konflikten i samtiden bliver glemt i erindringen ved mindebegivenheder, kan forklares med den franske historiker Ernest Renan, der

allerede 1882 skrev, at nationen har tendens til at glemme det, som gennem tiden har splittet, og erindre det, som virker samlende. Ved mindehøjtideligheden i 1930 var den socialdemokratiske statsminister Stauning initiativtager. Socialdemokratiet var fra 1920 til 1930 gået fra et klasseparti til et nationalt orienteret folkeparti, og det var også en samlende national festdag, han stod i spidsen for. Stauning brugte mindehøjtideligheden til at hylde den danske tolerance over for de tysksindede, den retfærdige grænse og det gode naboskab med Tyskland: *”Intet andet Land byder endnu den dag i dag Nationale Mindretal bedre kaar” (...)* *”Vi har kun Grund til at anerkende det højt udviklede Tyske Folk og Grund til at ønske Ven-skab og Samarbejde med Det.”*

1945 – I skyggen af besættelsen

Det eneste jubilæumsår, hvor mindebegivenheden igen gav anledning til konflikt, var i 1945 – fem uger efter besættelsesophør. Her blev mindehøjtideligheden i høj grad brugt til at cementere et modsætningsforhold mellem danskerne og tyskerne. Grev Schack udtalte: *”I dag samles vi for at minde den 11. juli 1920, men dagen har faaet meget større Indhold, Det er Danmarks Genfødsel efter Krigen. I 1940 mistede Danmark for første gang sin selvstændighed, men folket rejste sig i Modstand. Nu oplever vi det største: Hele Danmark er befriet igen.”* Mindebegivenheden blev her sat ind i en større kontekst og skriver sig ind i den begyndende *’konsensusmyte’* om, at hele folket var modstandere af den

tyske besættelsesmagt. En anden taler, Peter Grau, udtalte: *"Skal vi ikke hjælpe vore Landsmænd fra Tysk Vold og Undertrykkelse?"* Temaet om en sydligere grænsedragning, der havde været på bordet i 1920, blev i lyset af tysk svaghed igen italesat, hvorefter dette tema helt forsvinder i efterfølgende mindebegivenheder. Den socialdemokratiske statsminister og samtlige danske partier cementerede dog, at 1920-grænsen lå fast.

1970 – Farvel til genforeningen?

Ved mindebegivenheden i 1970 fik mindebegivenheden mindre opmærksomhed end før eller siden. En hovedtaler som repræsentant for ungdommen var forfatteren Peter Seeberg. Han brugte sin taletid til at tage afstand fra national forherligelse og for historien i det hele taget: *"Vi føler os ikke opmuntrede med en varme, hengivenhed og den trofasthed over for mindets storhed, som var vores forældres og bedsteforældres kendemærke. Skuffelse, mismod, tvivlen er vores kendemærke."* Senere sagde han: *"Vi mindes kun, fordi andre mindes. Vi er kommet i dag for at sige farvel til Genforeningen. For at sige farvel til historien. Vi ønsker ingen historie mere, men tid til at tænke, tid til at ændre, tid til at fortryde (...)"*

Erindringen om genforeningen blev dog ikke, som Seeberg forestillede sig, lagt i graven i 1970. Tværtimod så man i 1995 en stor mindebegivenhed ladet med nationale symbolske markeringer, en flagstafet, og dækket på tv og i dagblade med artikler om kongen på den hvide hest og interview med ældre personer med til-

knytning til begivenheden. Mindebegivenheden fandt sted i en periode, hvor man så en reaktualisering af det nationale. Danmark havde vundet europamesterskabet i 1992 og sagt nej til Maastricht-traktaten i 1992. Statsminister Poul Nyrup brugte mindebegivenheden erindringspolitisk ved at argumentere for, at Danmark ikke kunne isolere sig og var nødt til at åbne sig for Europa. Flere talere understregede det gode forhold mellem Tyskland og Danmark, og som symbol på dette var der i 1995 for første gang en tysksindet taler med til mindebegivenheden. Formanden for Bund Deutscher Nordschlesviger Hans Heinrich Hansen talte om, at *"drømmen om fredelig sameksistens i vores grænseland er blevet virkelighed"*. 75-året hyldede fortællingen om danskerne som et forbilledligt demokratisk og fredeligt folk, hvor grænsedragning blev besluttet med stemmesedlen og ikke ved hjælp af kamp.

Når kroppen erindrer

Når man undersøger den fortolkning af fortiden, der finder sted ved mindebegivenheder, er det oplagt at analysere budskaberne i de taler, der finder sted. Men som deltager i en mindebegivenhed vil man også kunne iagttage, at erindring ikke kun overføres ved at lytte til taler men også ved hjælp af kroppen, da kroppen bliver brugt i mindebegivenheder. Som eksempel vandrer soldater den 18. april fra Sønderborg by til Dybbøl skanser. Det fortælles ikke her med ord at soldaterne er i slægtskab med soldaterne fra

1864, men de mærker det gennem deres egne kropslige handlinger.

Den britiske sociolog Paul Connerton mener, at *'kropslig erindring'* er en af de mest effektive byggesten i at blive socialiseret ind i et erindringsfællesskab. Connerton har fokus på det, han kalder *habit-memory*, på dansk *vane-erindring*, altså de ting, man gør eller husker ud fra ren vane, og som man ikke kan huske, hvor eller hvornår man har lært.

Den kropslige erindring er et effektivt middel til at skabe vane-erindringen, hvis for eksempel et individ deltager i mindehøjtideligheder, hvor ritualerne gentages hvert år. De handlinger, man gør med kroppen ved mindehøjtideligheder, for eksempel at tænde lys, holde et minuts stilhed eller synge en sang, er meget effektive midler til at sørge for, at erindringsfællesskabets fortolkning af fortiden indlejres i det enkelte individ. De handlinger, man selv deltager kropsligt i, bliver nemlig ens egen personlige oplevelse med relation til den fælles fortid. Man "bliver ét med" begivenheden og erindringsstedet.

Connerton mener, at kropslige og vane-mæssige erindringer virker stærkere end for eksempel erindringer videregivet verbalt, fordi kropslige erindringer gør én mindre refleksiv og kritisk over for alternative versioner af sandheden end den erindring, der er blevet kropsliggjort i én.

Når man analyserer mindebegivenhedernes funktion i erindringsfællesskabet er det derfor både vigtigt at have fokus på de ting, der bliver *sagt* i eksempelvis taler, og på de ting, man *gør*; for eksempel at

tage bestemt påklædning på, gå i fakkel-tog eller at rejse sig på bestemte tidspunkter i ceremonien.

150-året for krigen i 1864 – fejring af fred og forsoning

Mindedagen den 18. april 2014 var en stor national begivenhed med officielt besøg af blandt andre regentparret, statsministeren, forsvarsministeren og den tyske ambassadør. Mere end 15.000 mennesker var til stede på Dybbøl Banke for at deltage i mindebegivenheden, der blev dækket massivt af alle de landsdækkende medier.

I de tre vigtigste taler af dronning Margrethe, statsminister Helle Thorning-Schmidt og forsvarsminister Nicolai Wammen var et gennemgående tema forsoning og fredelig sameksistens mellem danskere og tyskere, hvilket blandt andet ses i dronning Margrethes tale:

"Tiden gik; og tiden læger alle sår, siger vi, men tiden må også hjælpes på vej. På begge sider af grænsen gjorde man en oprigtig indsats for at skabe forsoning. Forsoningen var ikke givet – den skete ikke af sig selv. Men den skete. (...)

I dag mindes vi atter det skæbnesvangre slag. Og vi kan se på slaget igennem nutidens øjne – i en tid, hvor danske og tyske flag kan vaje fredeligt side om side.

Må denne mindedag afspejle den samhørighed og virkelyst, som i dag kendetegner grænselandet."

Både statsministeren og forsvarsministeren hylder også forsoningen og samarbejdet på tværs af grænsen. De fremhæ-

ver, at fred og konfliktløsning skal være den nutidige lære fra Dybbøl, som danskerne og tyskerne skal mindes den 18. april, og som de har et særligt ansvar for at give videre. Forsvarsminister Nicolai Wammen udtrykker det således:

"Det er vores pligt og privilegium at fortælle den historie, så andre kan drage nytte af den. Så martrede lande og regioner måske kan finde inspiration i vores erfaringer og dermed undgå nogle af de svære konflikter og ødelæggende krige, der ellers kunne opstå.

Vores nyere historie er nemlig fortællingen om, at konflikt og krig kan efterfølges af fred og forsoning.

At had kan erstattes af håb.

At fortidens synder ikke behøver at føre til krig for nutidens sønner.

Det er et stærkt og nødvendigt budskab, som verden fortsat har brug for at høre. Også derfor er det vigtigt, at vi sammen kan markere vores gode naboskab og fælles historie – særligt på dette sted."

Ud over budskabet om fred og forsoning havde de to ministre Thorning-Schmidt og Wammen et mere politisk budskab, som ikke var til stede i dronningens tale, nemlig at der kunne trækkes en lige linje mellem de danske soldaters heltemodige kamp og død i 1864 og Danmarks militære deltagelse i nutidige konflikter.

Helle Thorning-Schmidt udtrykker det sådan:

"Også i dag kæmper danske soldater for vores land.

De er ikke forsvarsstyrker her ved Danmarks grænser. Nej, i dag kæmper vores udsendte mænd og kvinder langt fra hjemmet,

når de til lands, til vands og i luften er med til at løse internationale konflikter.

Men i bund og grund er opgaven den samme: Soldaterne yder deres, så vi kan leve trygt. De løser deres opgaver under vanskelige vilkår. Og de fortjener vores dybe respekt og taknemmelighed. Dengang som nu."

Hermed bruges fortidens krige til at legitimere nutidens udenrigspolitiske kurs, som er politisk kontroversiel, hver gang det kommer på tale, at Danmark skal deltage militært i konflikter rundt omkring i verden. At Wammen og især Thorning Schmidt bruger krigen i 1864 som en legitimering af Danmarks aktive militære deltagelse i internationale konflikter, er interessant, fordi der er mange lighedspunkter med den tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussens (V), Thorning-Schmidts tidligere politiske modstander, brug af erfaringerne fra besættelsestiden til at legitimere den aktivistiske udenrigspolitik, som han var stærk fortalende for (se kapitel 5).

Da Fogh Rasmussen holdt sin tale i 2003 var den aktivistiske udenrigspolitik i forhold til Irak-krigen stærkt kontroversiel, fordi der ikke var bred politisk opbakning til krigsindsatsen. Hans brug af fortiden til at legitimere kontroversielle politiske synspunkter blev stærkt kritiseret af både historikere og politiske modstandere.

Thorning-Schmidts tale på Dybbøl i 2014 førte slet ikke til samme kritik. Det kan for det første tyde på, at fortolkningen af historien om 1864 indeholder mindre erindringspolitisk konfliktpotentialer end historien om besættelsestiden. For det an-

150-året for Slaget ved Dybbøl Bank blev markeret den 18. april 2014 med flere ceremonier, hvor kongefamilien, ledende politikere og mange andre deltog. Her en reenactor-soldat og Dybbøl Mølle i baggrunden.

det kan forklaringen være, at Danmark på det tidspunkt ikke var involveret i konflikter, lige så kontroversielle som Irak-krigen var, og/eller at selve den aktivistiske udenrigspolitik er blevet en mere rod-fæstet og accepteret politisk kurs i dag.

Folkefest på nederlagets dag

Med udgangspunkt i Paul Connertons begreb *kropslig erindring* er det også vigtigt ikke kun at fokusere på, hvad der blev *sagt* til mindehøjtideligheden, men også hvad der blev *gjort*.

Ceremonierne på Dybbøl er ikke særlig præget af ritualer eller aktiviteter, der involverer de deltagende ud over de to sange, man synger: *Det haver så nyligen regnet* og *Du skønne land*.

Sangen *Det haver så nyligen regnet* blev en sønderjysk kampsang i perioden 1864 og 1920, og dens centrale budskab er de danske sønderjyders ukuelige vedholdenhed i deres kærlighed til Danmark og deres ønske om at 'vende hjem'.

Her er det dog interessant at bemærke, at talerne, sangene og regentparrets kran-senedlæggelse på soldatergravene kun var en meget lille del af aktiviteterne på Dybbøl Banke på mindedagen. Langs vejen op til Dybbøl Banke var der opstillet en række telte, hvor man kunne købe pølser, kaffe, sønderjyske kager og lignende. Der var en masse aktiviteter for børn, for eksempel et område, hvor der blev organiseret historiske lege fra 1800-tallet, de ansatte på Historiecenter Dybbøl gik rundt i historiske uniformer og affyrede gamle kanoner for

Analysestrategi: Mindebegivenheder

Mindebegivenheder kan give interessant indsigt i et erindringsfællesskabs fortolkning af fortiden, fordi de ofte foregår på eller ved centrale erindringssteder, og de foregår ofte som en højtidelig, iscenesat og ritualiseret fortolkning af fortiden. Derudover kan mindehøjtideligheder også have den funktion, at de integrerer nye medlemmer i erindringsfællesskabet, for eksempel den unge generation.

	Vejledning
Diakron eller synkron analyse	Du skal vælge, om du vil undersøge en udvikling i mindebegivenheder over tid, dvs. en diakron analyse, eller om du vil lave en synkron analyse af, hvordan en begivenhed bliver beskrevet/erindret i det samme år, for eksempel i aviser med forskelligt ideologisk udgangspunkt. Det er en god idé at tage udgangspunkt i de 'runde' fejrsår, idet der er tendens til, at fejringerne er mere omfangsrige her. Artikler fra dagspressen ligger fra år 2000 og frem på Infomedia. Ældre aviser findes på mikrofilm på de større biblioteker.
Tid og sted	Hvorfor har man valgt netop denne dato for mindehøjtideligheden? Er der andre datoer, man kunne have valgt, og hvilke betydninger vil dette have haft for mindebegivenheden? Hvorfor har man valgt dette sted som rammen for erindringen?
Iscenesættelse	Hvad sker der til mindebegivenheden? Er der for eksempel bestemt musik, oppyntning eller ritualer?
Tema	Hvem er det, som tilskueren skal identificere sig med i fortiden? Hvem er helte, og hvem er skurke i fortidsfortællingen? Er der elementer, der er udeladt i mindehøjtideligheden i forhold til i historiefaglige fremstillinger om begivenheden? Hvad kan forklaringen på udeladelse og/eller glemsel være?
Aktualisering og erindringspolitik	Talere ved mindehøjtideligheden kan bruge lejligheden til at sætte fokus på noget aktuelt. Hvordan bruges erindringen af fortiden til at belyse problemer i samtiden?
Kropslige handlinger	Hvordan bliver tilhørerne en del af ceremonien ved at deltage aktivt og kropsligt i den (for eksempel fakkeltog eller et minuts stilhed)? Er der aktiviteter uden for det officielle program, som aktiverer deltagerne (fælles spisning eller nedlæggelse af blomster)?

de besøgende, PostDanmark havde opstillet et telt, hvor børnene kunne skrive breve, som om de var i 1864, som så blev stemplet og sendt af sted med en rytter til hest rundt om Dybbøl Mølle. Alt det bidrog til, at den overordnede stemning på Dybbøl Banke ved 150-året for krigen i 1864 havde mere karakter af en folkefest end en sørgelig mindehøjtidelighed.

Man kan undre sig over den festlige stemning på en dag, der netop er dagen for 1864-krigens største nederlag, der var afgørende for nederlaget i krigen. En forklaring på dette kunne være, at der ikke længere lever danskere med autobiografiske erindringer om krigen. En tilsvarende forklaring kan være, at den fjende, man kæmpede imod i 1864, ikke længere udgør en trussel, men derimod er blevet en vigtig handelspartner og politisk samarbejdspartner i eksempelvis EU og NATO.

Men derfor kan man også spørge, hvorfor der tilsyneladende er så stort et behov for at mindes krigen i 1864?

På et helt overordnet plan kan der være tale om det, Pierre Nora kalder en erindringsekspllosion (se s. 33), dvs. et behov for at samles om en national erindring, i kraft af at det nationale fællesskab opleves som udfordret af individualisering og globalisering.

Mere konkret lader det til, at mindebegivenhedens funktion er skiftet fra sørgeligt at mindes de døde, tabet af Slesvig og en dyrkelse af modsætningen mellem det danske og tyske til i dag at være en fest for fred og forsoning. I denne sammenhæng mindes krigen i 1864 også som et nederlag, der lagde grunden for det

moderne danske nationalstat, hvilket er grunden til at det næsten kan komme til fungere mere som en fejring end en sørgmodig mindebegivenhed. Statsminister Helle Thorning-Schmidt opsummerer budskabet således:

"Ud af nederlaget i 1864 voksede det moderne Danmark. Med demokrati. Med en veluddannet befolkning. Med ligestilling mellem kønnene. Frihed for det enkelte menneske. Og hele vores solidariske velfærdssamfund."

Mindebegivenheder er begivenheder, hvor erindringsfællesskabets fortolkning af fortiden koncentrerer og iscenesættes og videregives til nye medlemmer, for eksempel yngre generationer. Den fortidsfortolkning, der bliver overleveret ved 150-året for krigen i 1864 gennem talerne og de kropslige handlinger, som deltagerne foretager sig, er altså en form for fejring af det sproglige erindringssted *'Hvad udad tabes, skal indad vindes'*.

Fortidens krigsnederlag forstås altså i lyset af nutiden, hvor det opfattes som 'held i uheld' at den danske Helstat brød sammen, fordi det lagde grundstenen til det samfund, vi lever i i dag, og som man dermed ikke mener, ville have været muligt, hvis den flerkulturelle Helstat stadig havde eksisteret. Dermed bliver det underliggende budskab i mindehøjtideligheden den 18. april 2014 en fejring af det nationale fællesskab og den etnisk og kulturelt homogene danske nationalstat, som fremhæves som den bedste forudsætning for skabelsen af et velfungerende moderne samfund.

Museer

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvad er et museum? Hvilken rolle spiller museer for opretholdelsen af erindringsfællesskaber? Hvem bestemmer, hvilken erindring et museum lægger op til? Hvordan erindres krigen i 1864 på tre udvalgte museer?

Museers funktion

Museers vigtigste funktion er at bevare og formidle fortiden. Historiske museer er åbne for offentligheden og har til opgave at indsamle, forske i og udstille historiske genstande med henblik på at uddanne og/eller underholde gæsterne. Museernes formidling af fortiden fremstår ofte for gæsten (især den ikke-professionelle) som en *autoritativ* version af fortiden, dvs. at den besøgende ofte vil have tillid til, at professionelle mennesker har givet et sandfærdigt billede af fortiden. På denne måde minder museer om *historiske fremstillinger* i opretholdelsen af erindringsfællesskaber.

Museer kan være privat finansieret, eller de kan, som de fleste af de historiske museer i Danmark, være primært statsligt finansieret. Sidstnævnte museer kan bruges til at undersøge, hvilke erindringer de politiske beslutningstagere ser som centrale for det nationale erindringsfællesskab.

Til forskel fra historiske *fremstillinger* bruger museerne *genstande* til at formidle en fortidserindring, og forskellige sanser og andre intelligenser aktiveres på et museum. Man kan arbejde synkront, som vi vil gøre i det næste afsnit, ved at se på

hvordan krigen i 1864 bliver formidlet på tre forskellige museer i dag.

Ofte vil besøgende på et museum huske nogle få pointer eller genstande fra museet – men sjældent tænker man på, at museet er en bevidst formidling af et område – og dermed et produkt af valg og fravalg eller erindring og glemsel.

Ovenstående model giver et indblik i, hvilke aktører der påvirker det, som vises på en udstilling. Hvad der vægter højest, kommer an på det konkrete museum.

Hvordan erindres 1864 på udvalgte museer i Danmark?

Mange danske museer har en eller anden form for behandling af krigen i 1864.

I dette afsnit vil vi undersøge tre forskellige museers tilgange til at arbejde med fortiden. I denne sammenhæng er valgt: Historiecenter Dybbøl Banke, Sønderborg Slot og Krigsmuseet i København. Når man undersøger museers erindringshistoriske sigte, er det væsentligt at undersøge, hvilken type museum det er, og hvem der finansierer museet – da dette, som vi vil se senere, påvirker den erindring, som videreformidles.

Historiecenter Dybbøl Banke er ikke et museum i traditionel forstand, men betegner sig selv som et 'pædagogisk oplevelsescenter'. Det drives, i modsætning til de to andre, der behandles her, primært af private midler, dvs. at historiecenteret er meget afhængig af besøgstal. Historiecenteret er det eneste museum, som udelukkende beskæftiger sig med 1864.

Hvem bestemmer udstillingernes indhold og vinkel?

Sønderborg Slot er en statslig finansieret institution og dermed mindre afhængig af billetindtægter i forhold til historiemuseet. Museets udstilling fremstår som traditionel museumsformidling, med montror og længere tekster, der forklarer genstandene.

Sidst er der *Krigsmuseet*, der er militærets museum (under Nationalmuseet), med fokus på de materielle levn fra forsvaret. De formidler derfor ikke den brede danmarkshistorie, men militærets historie. Museet består blandt andet af en meget visuel og æstetisk udstilling om Danmarks krige, hvor krigen i 1864 også er repræsenteret. I forbindelse med 150-året har museet endvidere skabt en midlertidig udstilling, hvor den besøgende selv bedes

om at fortolke 1864, og dermed vendes formidlingssituationen på hovedet.

Når man skal analysere et museum, kan man undersøge, hvilke strategier de tager udgangspunkt i, og hvilke effekter deres strategier har (se næste side). Det er dog sjældent, at udstillinger stramt kun følger én og samme strategi.

Historiecenter Dybbøl Banke – den affektive strategi

Da første spadestik til historiecenteret blev taget i 1990, udtalte amtsborgmester Kresten Philipsen, at Dybbøl var "*det sted, hvor vi tabte danmarkshistoriens flotteste nederlag*". Så er den nationale tone slået an. Bygningen er skabt til formålet og skal

Tre forskellige formidlingsstrategier

	Kendetegn
Det affektive princip, dvs. det følelsesmæssige princip	Udstillingen skal tale til alle sanser og til museumsgæstens følelser. Dette gøres blandt andet ved, at gæsten bedes om at tage stilling til dilemmaer og vurdere dem moralsk og etisk, eller ved at få museumsgæsten til at identificere sig med historiske personers skæbne. Der vil ofte være mange dramatiske effekter i form af lyd og lys samt rollespil.
Det didaktiske princip, dvs. det læringsmæssige princip	Der tales til høre- og synssansen og på baggrund heraf til museumsgæstens fornuft. I denne type udstillinger handler det om at videregive information til gæsten, og derfor vil denne type udstillinger ofte have mange og længere tekster, som museumsgæsten kan forholde sig til. I mere moderne udstillinger vil der ofte være interaktive skærme, hvor man kan søge eller spørge efter ekstra information.
Det æstetiske princip, dvs. skønhedens princip	Dette princip taler især til synssansen og museumsgæstens påskønnelse af skønhed. Farverne vil være dæmpede, ingen eller få skilte. Der vil være bænke og siddepladser, så den besøgende enten alene eller sammen med andre kan opleve udstillingen.

Baseret på bogen 'Kunsten at læse et museum' af Sally Thorhauge og Ane Hejlskov Larsen, Systime, 2008.

forestille en bombet skanse. Museet ligger også ved siden af Dybbøl Mølle ved skanserne og kan dermed siges at være et erindringssted i sig selv. At man fra politisk hånd netop har valgt dette geografiske sted til museet om 1864, taler også ind i mindebegivenhedernes gennemgående tema om den enkelte soldats kamp og offer. Dette tema er også gennemgående i Historiecenter Dybbøl Bankes formidling af krigen i 1864.

Aktiviteterne på museet lægger op til, at de besøgende skal kunne leve sig ind i soldaternes liv og derigennem forstå den store historie. På selve museet er de ansatte omvisere udklædt som soldater fra 1864, hvilket er et eksempel på, at indlevelse er i fokus frem for analytisk distance.

I begyndelsen af skolebesøg føres eleverne først ind i et rum med en stor model af skanserne, hvor de forskellige slag forklares og skellet mellem fortid og nutid udviskes ved, at omviseren siger "dengang vi (...)" dvs. der sættes lighedstegn mellem fortidige danske soldaters og nutidige skoleelevers fælles nationale identitet.

Eleverne får vist, hvilke genstande soldaterne havde i deres rygsæk, og får fortalt historier om hverdagen i krigen og får mulighed for at røre ved det berømte forladergevær. Ved skole- og gymnasiebesøg bedes eleverne øve sangen "*Dengang jeg drog af sted*" hjemmefra. Den patriotiske sang, der eksemplificerer 'ånden fra 48' om den tapre landsoldat vendt mod den feje tysker, bliver eleverne bedt om at synge, mens de marcherer i geled rundt i

museets model af en skanse. Sidst ser eleverne reproduktioner af soldaternes barakker, så de kan leve sig ind i, hvordan det må have været at være soldat i 1864.

Historiecenter Dybbøl Banke er et eksempel på det, man kalder *det affektive princip*. Denne type udstillinger appellerer til museumsgæstens følelser og moralske og etiske holdninger, og museet ønsker, at museumsgæsten på egen krop og gennem egne handlinger selv skal forholde sig til fortiden på en bestemt måde.

Når kroppen bruges på museum

Paul Connertons begreb 'kropslig erindring' (se s. 121) kan også anvendes i en analyse af museer, hvor de besøgende gennem fysiske handlinger opfordres til

at erindre 'med kroppen'. Connertons pointe er, at kropslige erindringer fæstner sig i kroppen og i bevidstheden, uden at oprindelsen er bevidst.

Et eksempel på kropslig erindring på Historiecenter Dybbøl Banke kan være, når elever får et forladergevær i hånden. Forladergeværet har i lang tid i historieskrivningen i folkeskolen fået hovedskylden for de danske soldaters nederlag, men alle historikere er i dag enige om, at forladergeværet ikke har haft en næneværdig betydning for danskernes nederlag. Med Connertons pointe om kropslig erindring in mente kan eleverne nok verbalt få at vide, at forladergeværet ikke har haft en betydning, men deres kropslige hukommelse med at stå ved geværet fæstner sig stærkere end en verbal ytring.

En ung besøgende på Historiecenter Dybbøl Banke, der efter 'det affektive udstillingsprincip' lever sig ind i soldatens kamp.

'Dengang jeg drog af sted'

Når skole- og gymnasieelever skal på rundvisning på Historiecenter Dybbøl Banke i dag, bedes de lære sangen inden, så de kan marchere og synge den under rundvisningen, for at leve sig ind i soldaternes liv. Brugen af sang og march i historiecenterets rundvisning understreger historiecenterets affektive kommunikationsstrategi og det nationale fokus, der anlægges i formidlingen af 1864.

En strofe af den fædrelandspatriotiske sang fra 1. Slesvigske krig i 1848 skrevet af Peter Faber:

Vi byder fjenden trods,
vi byder fjenden trods,
når kongen er med os,
ja, når kongen er med os.
Med draget sværd han står,
han snakker ej, men slår,
så dansk som han var ingen konge her i
mange år.
De lader, som de tror,
at han inte mer er fri,
og selv vil de dog ha' ham i det tyske
slaveri.
Se, derfor vil jeg slås som tapper
landsoldat.
Hurra, hurra, hurra!

Som ved mindebegivenhederne ser vi altså på Historiecenter Dybbøl Banke, at fokus er på soldaten, soldaterlivet og dilemmaer for soldaten. I forhold til for eksempel udstillingen ved Sønderborg Slot er der mindre fokus på de politiske beslutninger, der ledte til katastrofen.

Sønderborg Museum – det klassiske didaktiske museum

Sønderborg Slot rummer flere forskellige udstillinger, der handler om Sønderjyllands historie. 1864 er dermed ikke en særskilt udstilling, men del af en udstilling, der dækker Sønderjyllands historie fra middelalderen til i dag. Sønderborg Slot er ikke som historiecenteret bygget med det formål at lave museum og har derfor ikke en arkitektur, der skal formidle eller symbolisere bestemte historiske begivenheder.

Sønderborg Slots udstilling om 1864 er en klassisk kronologisk udstilling med tematiske nedslag. Genstandene står i montrer med længere forklarende tekster. I forhold til Historiecenter Dybbøl Banke har udstillingen om 1864 ikke kun et nationalt dansk syn på begivenheden.

Eksempelvis er der i perioden omkring 1920 afstemningsplakater fra såvel Danmark som Tyskland, og mindre 'heroiske' fortællinger såsom danskernes for-danskningspolitik før 1864 er også repræsenteret i udstillingen. Sønderborg Slot afspejler det klassiske 'didaktiske museum' (se skemaet s. 128). Det er gæstens behov for viden, der er i centrum, og udstillingen lægger i mindre grad op til samtale med gæsten eller at udtrykke subjektive holdninger. Udstillingen kan derved sammenlignes med en bog eller et videnskabeligt opslagsværk med genstande i stedet for kun ord. I omvisningen om 1864 er det syns- og høresansen, der er i centrum. De forklarende tekster klæder den besøgende på til at forstå de historiske omstændigheder, der førte til

krigen i 1864, hvorefter udstillingen uddyber og 'sætter genstande på' pointerne.

Krigsmuseet – det æstetiske og postmoderne museum

Som på Sønderborg Slot fylder krigen i 1864 kun en mindre del af den faste udstilling på Krigsmuseet.

Den faste udstilling ligger i et nyrenoveret langt smukt rum, med montrer i højre side af rummet, som egentlig fylder meget lidt af det samlede rum. Kun en enkelt montre formidler erindringen fra 1864. Her er en feltseng, og et brev, der er skrevet af en soldat, og som har ligget i jakkelommen med et skudhul igennem. Fortællingen om 1864 har dermed som Historiecenter Dybbøl Banke et smalt fokus på soldatens strabadser, uden at der for eksempel går i dybden med eksempelvis krigens årsager eller konsekvenser.

Den faste udstilling er skabt efter *det æstetiske princip*: Genstandene er organiseret sådan, at de giver den besøgende en smuk oplevelse, og fremstår næsten som små kunstværker.

Dermed er det hverken kronologi, historiske årsagsforklaringer eller dilemmaer, der er i centrum, men derimod de mere sanselige stemninger og følelser, som de smukke genstande kan frembringe.

Museet indeholder ganske få genstande med meget plads imellem, sådan at de fremstår tydeligt og klart for de besøgende.

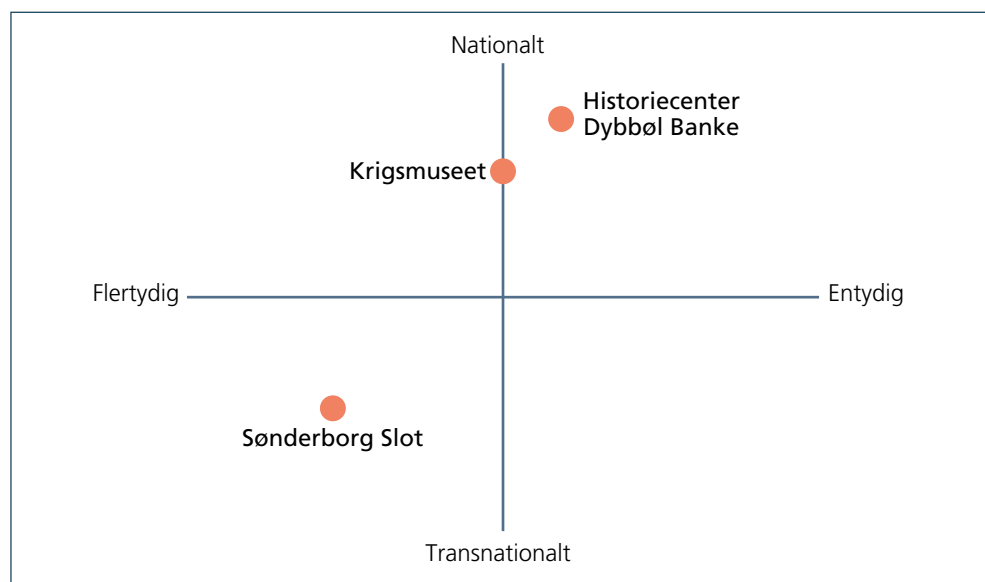
I modsætning til formidlingen på Historiecenter Dybbøl Banke er fokus her

Krigsmuseets udstilling afspejler 'det æstetiske princip' (se s. 128).

blandt andet de politiske forudsætninger for krigen, som den danske nationalliberale regering som bekendt havde hovedansvaret for ved at bryde Londontraktatens bestemmelse om ikke at binde Slesvig tættere til Danmark. På skolebesøg skal elever efterfølgende leve sig ind i forskellige personer fra 1864 og agere strategisk i forhold til personernes interesser. På denne måde indeholder udstillingen også *affektive* elementer med fokus på indlevelse – dog ikke kun i soldatens liv som på Historiecenter Dybbøl Banke.

Sidst har museet iværksat en midlertidig udstilling, hvor personer uden for museumsverdenen (primært skole- og

De tre museer er indsat som positioner i erindringsfeltmodellen. De to positioner, der ligger længst fra hinanden i modellen, er Historiecenter Dybbøl Banke og Sønderborg Slot, hvilket er et tegn på, at de har meget forskellig fortolkning og formidling af fortiden.

Historiecenter Dybbøl Banke ser primært krigen i 1864 ud fra et **nationalt** dansk perspektiv og er relativt **entydig** i sin formidling, fordi museets udstilling ikke lægger op til debat, men derimod indlevelse og oplevelser.

Sønderborg Slot har et mere **transnationalt** perspektiv i sin udstilling med vægt på krigen og dens konsekvenser både fra tysk og dansk perspektiv. Samtidig er udstillingens fortolkning af fortiden mere **flertydig**, idet den ikke udpeger tydelige helte- og skurkerolle og har blik for de mere glemte og problematiske danske handlinger, for eksempel den fordanskningspolitik, man førte i Slesvig mellem den 1. og 2. slesvigske krig.

gymnasieelever) er blevet bedt om at give deres bud på en fortolkning af 1864.

Udstillingen bliver kaldt en pop op-udstilling, idet de værker, som personerne skaber, bliver udstillet i en begrænset periode, dels på selve museet, dels andre steder i byen. Eksempler på pop op-værker er, at nogle skoleelever producerede små film om Dybbøl Banke, og en anden klasse lavede et rollespil. Pop op-konceptet ligger uden for de klassiske tre museumsprincipper, idet det tager fokus

væk fra museet som fysisk sted og tager udgangspunkt i museumsgæstens egne oplevelser af 1864. Museet fungerer her ikke som en autoritativ vidensformidler. I stedet er deltagerne med til at konstruere udstillingen og skabe deres egen fortælling. Derfor kan udstillingen siges at være 'postmoderne', fordi den tager udgangspunkt i den enkeltes oplevelse af den historiske begivenhed, og de besøgende selv er med til at konstruere udstillingen og derved skaber hver sin fortælling.

Forslag til videre læsning:

'Nationale symboler i Det Danske Rige – 1830-2000', 2003, Inge Adriansen, Museum Tusculanums Forlag

'Guld, Konge og fædreland' (Dokumentarfilm), 2014, DR

'Konfliktzone Danmark', 2018, Sissel Bjerum Fossat m.fl., Gads Forlag

'1864 – Sønner af de slagte' 2014, Rasmus Glenthøj, Gads Forlag

'1864 - Slagtebænk Dybbøl', 2008, Tom Buk-Swienty, Gyldendal

'Kunsten at læse et museum', 2008, Sally Thorhauge og Ane Hjelskov Larsen, Systime

Analysestrategi: Museer

Når man skal analysere et museums fortolkning og formidling af fortiden, er det relevant at undersøge museets udstilling (hvilket fokus har museets udstilling, hvilke virkemidler bruges i museumsformidlingen, hvem henvender museet sig til, og hvordan er udstillingen indrettet?), men det kan også være relevant at undersøge museets hjemmeside, deres markedsføring, eller hvilke omvisninger og arrangementer deres skoletjeneste laver.

Tilblivelse og organisation	Hvordan er historien bag museet? Hvem har finansieret det? Hvem står for udstillingerne? Har museet eller dets udstillinger givet anledning til debat? Find oplysninger på museets hjemmeside – eller på infomedia.
Arkitektur	Er museumsbygningen en del af en samlet fortælling, eller holder museet til i en eksisterende bygning uden relation til udstillingen? Kan museet siges at være et 'erindringssted' i sig selv i kraft af sin placering/arkitektur? Hvilke virkemidler bruger museet, for eksempel lyd, lys, film, tv og interaktive medier?
Museumstype	Er museet fortrinsvis et affektivt museum, et didaktisk eller et æstetisk museum? Hvilken rolle spiller museumstypen for den oplevelse, gæsten får (lav eventuelt et interview med en besøgende)?
Udstillingens opbygning og genstande	Hvilken slags genstande fremviser museet? Hvilke kriterier sorteres genstandene efter (tematisk, tidsmæssigt osv.)? Hvilken historie skal genstanden fortælle? Hvem er helt og skurk i udstillingen? Er fokus på den lille eller store historie? Er fokus regionalt, nationalt eller internationalt?
Erindring og glemsel	I forhold din historiefaglige viden – hvilken historie er i fokus på museet? Hvad glemmes, og hvad erindres?

VIGTIGE BEGREBER

Opfundne traditioner: Begreb fra den britiske historiker Eric Hobsbawm, der bruges til at beskrive, hvordan eksempelvis mindebegivenheder følger ritualer, der virker selvfølgelige for de deltagende, men som for eksempel er opstået af politiske aktørers interesser og magtkampe.

Kropslig erindring: Erindring, der formidles til deltagere ved mindebegivenheder eller besøgende på museer, ved at de aktiveres kropsligt ved eksempelvis at synge sange eller gå i optog. På den måde får de deltagende deres egen oplevelse af den fortid, som formidles, hvilket er meget effektivt til at socialisere nye medlemmer ind i erindringsfællesskabet.

Vane-erindring: Begreb fra sociologen Paul Connerton, der beskriver de ting, man husker eller gør ud af ren vane, men som man ikke kan huske hvor man har lært.

Det didaktiske princip: Museumsformidling, der sigter efter at formidle historien gennem formidling af viden og fakta til de besøgende.

Det affektive princip: Museumsformidling, der sigter efter at formidle historien gennem aktivering af de besøgendes følelser.

Det æstetiske princip: Museumsformidling, der sigter efter at formidle historien ved at appellere til de besøgendes synssans og sans for skønhed.

MATERIALER

KILDE 1

Siden april 1917 har aktiviteterne i forbindelse med 100-året for genforeningen i 2020 været under forberedelse. Nedenstående beskrivelse er et uddrag fra planlægningsudvalgets hjemmeside, der også indeholder historiske fremstillinger af begivenheden. <https://genforeningen2020.dk/markeringen-i-2020>

Markeringen i 2020

I 2020 markerer vi, at det er 100 år siden, at Sønderjylland blev genforenet med Danmark. Jubilæet vil blive synliggjort med events og aktiviteter over hele landet.

Dit arrangement kan også blive en del af programmet i 2020 og være med til at skabe en værdig, festlig og synlig markering af jubilæet.

Et attraktivt, synligt og sammenhængende program

Vi ønsker at skabe et attraktivt, synligt og sammenhængende program af berigende oplevelser med bred folkelig opbakning på lokalt, regionalt og nationalt niveau i hele Danmark.

Programmet begynder officielt med et åbningsarrangement 10. januar 2020 i København. Også afstemningsdagene i februar og marts vil få en særlig plads i programmet. Markeringen når sit officielle højdepunkt i de historiske mærkedage 10.-12. juli i Sønderjylland.

Jubilæumsåret 2020 vil på en gang trække de store historiske tråde tilbage til 1920 og pege frem i det nye årtusinde: For

eksempel synes folkeafstemninger om grænsedragninger at have fået et comeback de seneste år med afstemningerne på Krim og i Skotland. Senest har katalanerne i 2017 stemt om løsrivelse fra Spanien.

I 2020 fejrer vi også det gode naboskab til Tyskland, og året er udpeget til dansk-tysk venskabsår. Hvordan er de to lande nået dertil 100 år efter en dybt polariseret afstemning? Kan vi dele denne læring med andre grænseområder – og også lære af andres erfaringer?

Derfor markerer vi Genforeningen

Markeringen af jubilæet har flere formål:

- at styrke bevidstheden om Genforeningens skelsættende politiske og kulturelle betydning for hele det danske samfund, for vores nationale selvforståelse og for venskab til Tyskland, både i Sønderjylland og i hele Danmark
- at medvirke til at øge kendskabet til det historiske forløb omkring indlemmelsen af Sønderjylland i Kongeriget og tydeliggøre det europæiske perspektiv i det dansk-tyske grænseland
- at bidrage til en positiv og nutidig profilering af det sydlige Danmark.

Præsidiet lægger særlig vægt på aktiviteter, som

- synliggør jubilæet i hele Danmark
- kan samle aktører og deltagere på tværs af landsdelen og i hele landet

- appellerer, involverer og formidler til nye målgrupper
- bidrager til en fremadrettet profilering af landsdelen
- fortæller den fascinerende lokale eller personlige historie
- har en troværdig historisk forankring
- tydeliggør grænselandets stærke indflydelse på hele Danmarks kunst og kultur
- bekræfter det gode naboskab til Slesvig-Holsten og Tyskland

- skaber national og international opmærksomhed om det europæiske perspektiv i grænsedragningen og de efterfølgende ordninger for begge nationale mindretal
- kombinerer traditionelle tiltag med nyskabende aktiviteter og partnerskaber
- formidler Sønderjyllands helt særlige kulturelle præg
- påskønner det frivillige engagement, bl.a. i foreningslivet (...)

KILDE 2

Tom Buk-Swienty er en dansk historiker og journalist. Han har skrevet to af de bedst sælgende fremstillinger om 1864, 'Slagtebænk Dybbøl' (2008) og 'Dommedag Als' (2010). DR's serie '1864' bygger på Buk-Swientys bøger, og han har været konsulent på serien. Buk-Swienty blander i sine bøger den journalistiske genre med historiegenren. I uddraget herunder under overskriften 'Tæppefald' fremstilles tiden efter det militære nederlag ved Als i juni 1864. Buk-Swienty beskriver den kaotiske stemning i Folketinget efter nederlaget.

Uddrag fra Tom Buk-Swientys 'Dommedag Als' (2010)

Indtil videre havde man fra dansk side opereret i blinde; man var blevet grebet af en undergangsangst; man frygtede det værste for landet. Men der var tale om gisninger, frygt og panik. De mest optimistiske stemmer kunne, indtil indberetningen fra kurerne (dvs. de personer, der bragte breve med Preussens betingelser til Danmark) blev offentligt kendt, klynge sig til håbet

om, at det alt sammen nok ikke var så slemt, som man i frygtens stund fik fortalt sig selv. Desuden håbede politikere og befolkning på, at fjenden ville se mildere på fredsbetingelserne, efter at der var kommet et konservativt ministerium til magten i København. Gisningernes tid var forb; realiteternes tid var kommet. Sort på hvidt fremgik det, at freden ville blive akkurat lige så slem, som man i de mørkeste stunder havde frygtet. For overhovedet at indgå i fredsforhandlinger krævede de krigsførende tyske magter, at kongeriget Danmark afstod sine sydlige provinser. Det danske monarki skulle altså afgive alt land syd for Kongeåen. (...)

De tyske krav affødte vilde diskussioner i Folketinget og blandt ministrene i Statsrådet. De danske politikere stod ansigt til ansigt med krigens ubønhørlige konsekvenser. En krig, hvis komme de fleste af dem havde tiljuble. Den 18. juli trådte hele Folketinget sammen for at drøfte fredsbetingelserne, og her talte Monrad for første gang offentligt, siden han var blevet afskediget som

statsminister. Han var ganske vist reduceret til et menigt medlem af Tinget. Alligevel talte han med vældige armbevægelser. Danmark skulle ikke betingelsesløst gå til forhandlingsbordet, sagde han. For var landet egentligt nedkæmpet og det danske folk knækket?

”Jeg siger,” buldrede Monrad, der ifølge et øjensvidne talte med ophidselse, ”at når hovedstaden er erobret, når hele landet er indtaget, så må man se at få fred for enhver pris. Men det er jo ikke uhørt, at et land erobres, at en hovedstad indtages. Man må heller ikke tabe fatningen, hvis det skulle ske, for historien viser, at både Berlin, Wien og Paris har været i fjendehånd. Når alt er i fjendehånd, må man finde sig i de fredsbe- tingelser, som man kan få. Altså når landet er erobret og hovedstaden indtaget, må man finde sig i en hvilken som helst fred, men før den tid er kommet, må man kunne tale med om fredsbe- tingelserne ...”

Den tid var ifølge Monrad endnu ikke kommet – og danskerne kunne med god ret vælge at kæmpe videre.

Men så var det, som om den tidligere statsminister skiftede gear og pludselig for- holdt sig til, hvad danskerne skulle gøre, når alt rent faktisk var tabt. ”I ved,” sagde han til Folketingets medlemmer, ”at jeg i en årrække har arbejdet for Danmarks fri- hed, for den konstitutionelle frihed, og in- tet er bitrere for en mand, end når han skal udslette hele sit livs gerning. Men hvis jeg har valget mellem enten at bevare det dan- ske folk eller bevare vores politiske frihed, så vil jeg ikke betænke mig på at vælge det første og lade ethvert spor af politisk frihed gå til grunde. Skulle Slesvig gå tabt for os og ind i det tyske rige, da siger jeg, at jeg ville følge Slesvig med kongeriget. Jeg vil ikke slippe, ikke forlade det. Folkets integri- tet er det første og vigtigste for mig; alt an- det er mig af underordnet betydning.”(...)

KILDE 3

I forbindelse med 150-året for slaget ved Dybbøl blev der udgivet en del historiske fremstillinger om 1864. En af de bøger, der fik mest opmærksomhed i pressen, var Rasmus Glenthøjs bog ’1864 – sønner af de slagne’. I interviewet herunder argumente- rer han for, at historikere har bedømt politi- kernes handelen i 1864 for hårdt.

Jesper Vinds interview med historiker Rasmus Glenthøj i anledning af udgivelsen af hans bog ’1864 – sønner af de slagne’ (uddrag fra Weekendavisen 4. april 2014)

Den skandinaviske svanesang

I et digert værk gør historikeren Rasmus Glenthøj op med 150 års dansk selvpisker- tradition. Nej, krigen skyldtes ikke politiske fantasier, dansk hovmod og storhedsvan- vid.

Krigen og det forsmædelige nederlag på Dybbøl Banke 18. april 1864 står som ”sandhedens time” i den danske selvforstå- else. Det var her, at Danmarks tusindårige storhed endegyldigt blev skudt i smadder. Det var her ved de blødende sønderjyske skanser, at vi lærte vores plads i verden at kende, vores egentlige bestemmelse: et lille

puslingeland, der gør klogt i at hygge sig i smug.

Grundfortællingen om 1864 drejer sig i høj grad om dansk hovmod og storhedsvanvid. Det var angiveligt en krig udløst af nogle politiske fantasier, som dog fik en dygtig lærestreg af den prøjsisk-tyske jernkansler Otto von Bismarck.

Denne tolkning bliver også hovedsporet i Ole Bornedals og DR's kommende 1864-serie til 170 millioner kroner, som sidste år blev præsenteret som en dramatisk fortælling om en krigskatastrofe, der var "smedet af politisk hybris og brølere". Hele denne danske fortælletradition gør den unge historiker Rasmus Glenthøj fra Syddansk Universitet nu op med i et nyt og digert værk '1864 – sønner af de slagne', der udkommer i næste uge.

"Selvpiskertraditionen omkring 1864 har kørt derudad gennem 150 år. Men når man i dag går til kilderne og studerer optakten til krigen, bliver man nødt til at medgive de danske politikere, at de stod i en absolut desperat og næsten håbløs situation. Første Slesvigske Krig 1848-51 havde ikke afklaret hertugdømmet Slesvigs fremtidige tilhørsforhold imellem dansk og tysk. En ny krig mod tyskerne blev anset som nærmest uundgåelig, og samtidig stod Danmark diplomatisk isoleret. Selvfølgelig blev der også begået politiske fejl af de danske politikere, men den egentlige historie om '1864' er ikke den om hybris," siger Rasmus Glenthøj til Weekendavisen.

Historikeren peger på, at de danske politikere i 1850'erne og 1860'erne gennemgående var realistiske og udmærket vidste, at tyskerne var ved at blive en stormagt og var militært langt, langt stærkere.

"Selvfølgelig vidste man det – altså goddag mand økseskaft – danskerne var jo ikke dumme.

Tværtimod tænkte de fleste ledende politikere egentlig ret rationelt i den forstand, at man var nødt til at handle, gøre noget, prøve at bryde ud af isolationen," siger 36-årige Glenthøj.

De store magters indgriben

Og spekuleret blev der på denne tid. Hvad skulle der dog ske med den danske helstat? Den omfattede, udover Danmark og kolonierne, også de tre hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg. En løsning på problemerne, som især tidens ledende nationalliberale politikere hældte til, var etableringen af en skandinavisk forbundsstat – nogenlunde som den amerikanske føderale model. "Det var faktisk tæt på at lykkes," siger Rasmus Glenthøj (...).

Et forslag af en noget anden kaliber, der også kom på bordet op til 1864, var kontroversielt og har været overset i historisk skrivningen, indtil Glenthøj opdagede det i sine kildestudier: Dronning Margrethes tipoldefar, prins Christian af Glücksborg, ville i 1858 sætte grundloven af 1849 ud af kraft og genindføre enevælden med sig selv i spidsen.

Det var tidligere blevet foreslået af en lettere forvirret kong Frederik 7., men i 1858 blev idéen målrettet fremført af tronfølgeren prins Christian – den senere kong Christian 9. Han opfordrede dermed den nationalliberale konseilspræsident (statsminister) C.C. Hall til at begå et regulært statskup.

"Prins Christian forudså, at den danske helstat med hertugdømmerne – som var

glücksborgeren Christians fædreland – ellers ville blive sprængt i en krig og gå under. Det ville også udrydde Danmark som sådan, frygtede han, og heri blev han nogle år senere bakket op af den magtfulde kulturminister D.G. Monrad. Men genindførelsen af enevælden blev der ikke noget af,” fortæller Glenthøj.

Et gennemgående element i næsten alle de danske overvejelser var, hvordan man fik de neutrale stormagter til at gribe ind, når den uundgåelige krig om Slesvig kom? Man ville have stormagterne til at mægle med udgangspunkt i det magtbalancesystem, som var skabt på Wienerkongressen i 1815. Da krigen blev taget for givet, blev det for mange politikere et spørgsmål om at få ført den på det mest gunstige tidspunkt.

Ifølge Glenthøj var det på den baggrund udtryk for et strategisk bevidst brinkmanship, at man 1863 først vedtog Martsfundgørelsen og siden Novemberforfatningen, der proklamerede et ”Danmark til Ejderen”, altså inklusive hele Slesvig og uden det rene tyske Holsten og Lauenborg.

”Danmark til Ejderen giver mening, fordi man tænkte statsretsligt, og det var umuligt at foreslå en deling af Slesvig, selv om det var det langsigtede mål. Delinger efter nationalt sindelag var ikke normen i europæisk politik i kølvandet på Wienerkongressen. Og i foråret 1863 er Preussen og Østrig på randen af en indbyrdes krig. Tidspunktet for, at man udskiller Holsten-Lauenborg og de facto indlemmer Slesvig i Danmark, er derfor ikke dårligt. Man møder også en vis forståelse i London og Frankrig.

Derfor er timingen ikke den værste i forhold til en konflikt med tyskerne,” siger Rasmus Glenthøj, der understreger: ”Man troede aldrig, at man kunne slå prøjserne, aldrig! Men man troede, at krigen kunne åbne for de forhandlinger om en deling af Slesvig, man ikke kunne få tidligere. Her er man i den grad senere blevet skældt ud, fordi man ikke gennemskuede Bismarck, men det var der ikke nogen, der gjorde i Europa. Både Østrig og Frankrig blev kort efter også udmanøvreret af jernkansleren, der samlede Tyskland.” (...)

KILDE 4

Danmarks socialdemokratiske statsminister var hovedtaler ved 100-året for slaget ved Dybbøl i 1964. Jens Otto Krag var internationalt orienteret og ønskede at Danmark skulle knyttes nærmere til EF (forløberen for EU). I sin tale herunder taler han om, at erfaringerne fra Dybbøl bør bruges til at minde Danmark om, at europæisk samarbejde er at foretrække frem for splid og krig.

Statsminister Jens Otto Krag's tale ved 100-året for slaget ved Dybbøl, (18. april 1964 i Dybbøl Skanser)

Kampen for 100 år siden førte til et nederlag, der fulgtes af en hård fred – en fred, der satte bitterhed. For samtiden stod disse begivenheder som en grænseløs ulykke. Hvorfor ønsker det danske folk så stolt at markere denne dag?

For at forstå dette må man dels kende den særlige stilling, Dybbøl-kampene har

fået i dansk historiebevidsthed, dels forstå, at nederlaget i den danske nation var med til at udløse stærke kræfter, som gav inspiration for en ny udvikling, der bar landet frem til store fremskridt såvel økonomisk og kulturelt som i folkestyrets udvikling.

Ethvert folk har i sin historie stunder, der er svøbt i nederlagets kappe, og andre stunder, hvor man står sejren nærmere. Det gælder også de magter, Danmark i 1864 var i krig med. Det Østrig, der engang var vor fjende, har senere måttet gennemgå store lidelser og prøvelser. Nu er Østrig en nation, som gennem europæisk samarbejde og menneskeligt venskab er knyttet til os. Det Preussen, som i 1864 var vor hovedmodstander, eksisterer ikke som stat, men overførte sin organisatoriske dygtighed på et samlet tysk rige, der både har oplevet magtens kulmination og dens tofoldige sammenbrud. Frem af sammenbruddet voksede Den Tyske Forbundsrepublik, en flittig europæisk nation, som vi står i venskabeligt samarbejde med på næsten alle punkter, handelsmæssigt og forsvarsmæssigt inden for den store kreds af vestlige nationer. Alle lande erkender i dag i voksende grad at være afhængige af hinanden og er henvist til at samarbejde med hinanden. Det gør vi også på begge sider af den dansk-tyske grænse.

Målt med historiens alen og sammenlignet med, hvad Europa i de svundne 100 år har oplevet af elendighed og ødelæggelser – da kan begivenhederne i 1864 synes små. Dette gælder i endnu højere grad, når vi tænker på de kræfter, der behersker verdens skæbne i dag.

Alligevel vil 1864 bevare sin centrale plads blandt de historiske forudsætninger,

vi bygger på. Det Danmark, som vi i dag – 1964 – holder af og er stolte over, har sit grundlag i de vilkår, der blev givet os i 1864, men udviklingen fjernede bitterhedens værste brod. Ud af nederlaget voksede en dansk nationalstat med blomstrende erhvervsliv og kultur, med et stærkt folkeligt liv og grundfæstede demokratiske institutioner. Af disse elementer hentedes en ny kraft. Dette skete i Danmark nord for Kongeåen, og det skete tillige hos de danske i det tabte land i Sønderjylland.

I 1920 kunne ikke alle danske komme uden for Danmarks grænse; det fulgte af de principper, folkeafstemningen byggede på. De danske, der stod udenfor, men som gerne ville høre os til, måtte igennem endnu en verdenskrigs lidelser. Der blev i 1920 givet et løfte til de danske i Sydslesvig som et håndslag hen over den skillende grænse. Dette løfte vil vi stadig vedkende os; og vi kan ikke komme sammen for at højtideligholde mindet om 1864 uden at tilkendegive, at denne højtidestund samler alle i det danske folk, uanset hvor den enkelte er bosat.

De problemer, der i 1864 så ud til at skulle afgøres på krigsskuepladsen, har fundet deres afklaring, fordi man i lærte at vise respekt for den enkeltes overbevisning og anerkende hans ret til at vælge sin nationalitet og sit sprog frit og til frit at udvikle begge dele. Denne afklaring er opstået gennem byrder og lidelser. Men det præger vort møde i dag, at sårene er lægt. Arrerne er der, og dem bliver vi aldrig kvit. De ses og skaber erindring.

Vi har i dag ladet tankerne gå tilbage til dem, der kæmpede, og til dem, der faldt; til vore egne, til de nordiske frivillige og til

vore modstandere. I døden blev de alle forenede. I ærbødighed for mindet om de faldne bekender vi os til det håb, at krig hører en forbigangen tid til.

Vi har arvet og vundet et livskraftigt, frit og arbejdsdueligt Danmark. Vi ønsker

at give det videre til de kommende generationer – livskraftigt, frit og arbejdsdueligt – samt viljen til at samarbejde med andre i tillid til det bedste for menneskenes fremtid: freden og samarbejdet mellem folkene.

KILDE 5

Ved mindehøjtideligheden i 1964 var det ikke meningen, at Kong Frederik d. 9. skulle holde tale. På et tidspunkt rejste kongen sig imidlertid op og holdt en tale, hvor han beskriver hovedtræk fra Sønderjyllands historie fra 1864 og frem. Herefter fortæller han, hvad ungdommen kan lære af de historiske erfaringer fra Dybbøl.

Kong Frederik d. 9.s tale ved 100-året for slaget ved Dybbøl (18. april 1964 i Dybbøl Skanser)

”Dybbøl!” Intet navn i Danmark har en sådan klang. I dag har vi med dyb ærbødighed mindedes dem, der faldt her på Dybbøl. De kendte ikke til ”Hvad kan det nytte” – de kendte kun til ét ”Gå ud og hold ud”. De segnede til sidst for overmagten, men de segnede med ære for vort gamle land. Da krigen var endt, begyndte hernede en ny våbenløs kamp for at bevare

danskheden i landsdelen. Og vi kan ikke stå her i dag uden at tænke på de mænd og kvinder, som i 56 år sejt kæmpede mod et fremmedherredømme og et fremmed sprog for at bevare deres eget. Bjørnstjerne Bjørnson har skrevet: ”Alt hvad fædrene har kæmpet, mødrene har grædt, har den Herre stille lempet, så vi vandt vor ret.”

Den dag oprandt i 1920, og glæden var uendelig over, at vi havde fået det gamle land tilbage. Men vi tænker også med vemod på de landsmænd, der måtte blive syd for grænsen. De kæmpede videre for at bevare deres kultur og familietraditioner – og vi skal også ved denne lejlighed sende dem en varm tanke. Vi vandt vort gamle land tilbage! End er der en Gud foroven, der råder for Danmarks sag!

Jeg vil gerne opfordre alle tilstedeværende som afslutning med mig at udtale ”Gud bevare Danmark”.

KILDE 6

Kommercialisering af historien

I jubilæumsåret 2014 blev 1864 markeret med en række historiske fremstillinger, særudstillinger og foredrag. Men jubilæet blev også brugt til kommercielle indslag ofte med kropslige erindringer i centrum som "I soldaternes fodspor – en 1864-cykelferie", "Adventurerace 1864", og "Kampen om Als", hvor slaget om Als blev genskabt. Som vi ser på billedet, brugte museer og historiecentre også begivenheden til at skabe opmærksomhed om deres udbud. Se <http://www.1864dage.dk/kombi>

KILDE 7

Tekst fra Historiecenter Dybbøl Banke hjemmeside.

Historiecenter Dybbøl Banke

Hold dig for ørerne og mærk krudtrøgen i næsen, når kanonen fyres af på Historiecenter Dybbøl Banke. Over kuglestøbning og varme pandekager oplever du krigen 1864 sammen med familien.

Mød en soldat fra krigen 1864! På Historiecenter Dybbøl Banke bliver du hvirvlet ind i et af de mest spændende kapitler i danmarkshistorien. Gå med i krigen 1864, mens kanonerne buldrer og duften af pandekager breder sig i soldaterlejren.

Den preussiske soldat J. Bubbe er begejstret for sit nye bagladergevær, der sender kuglerne af sted i et drabeligt tempo. Danske menig Hansen er glad for sit gode, gamle forladergevær. Det skyder knap så hurtigt, men til gengæld virker det hver gang!

På Historiecenter Dybbøl Banke kan du være heldig at høre det muntre skænderi mellem de to soldater under krigen mellem Preussen og Danmark i 1864. Og den type historieformidling er netop centrets varemærke, forklarer centerleder og museumsinspektør Bjørn Østergaard.

”Vi formidler krigen 1864 gennem de mennesker, der selv var med. Ved hjælp af gamle breve og dagbøger kan vi danne os et indtryk af, hvordan personerne var, og hvordan de oplevede krigen. Når de besø-

gende ser, hører og snakker med de historiske personer, oplever de historien på en ny og spændende måde. Der kommer hele tiden nye personer til, og på den måde kan vi forny og variere oplevelserne på historiecentret.”

Du bliver selv en del af historien

Det er ikke kun de historiske personer, der er aktive på historiecentret. Pludselig er du og din familie selv en del af de dramatiske begivenheder på Dybbøl Banke i 1864.

Til sangen 'Dengang jeg drog af sted' marcherer I under høje kommandoråb op til tilskuerpladserne, hvor I må holde jer for ørerne, når en kanon bliver affyret med et øredøvende brag.

Senere prøver I at flytte en tonstung fæstningskanon. I hygger jer med pandekager over bålet, støber geværkugler hos smeden og skriver breve med pen og blæk.

På Historiecenter Dybbøl Banke venter et brag af en feriedag for hele familien.

OPGAVER

Opgave 1: Du er en politiker, der skal holde tale ved et genforenings-jubilæum

A: Du er på den værdipolitiske venstrefløj og skal bruge genforeningen til at tale for internationalt samarbejde, menneskerettigheder, en åben udlændingepolitik og fokus på, at integration i dag går begge veje.

B: Du er på den værdipolitiske højrefløj og skal bruge genforeningen til at tale for styrkelse af grænsekontrol, øgede bevillinger til forsvaret, en stram udlændingepolitik og styrkelse af dansk kultur og sammenhængskraft.

Opgave 2

Undersøg ved hjælp af artikler fra infomedia sidste runde mindebegivenhed for 1864 eller genforeningen. Hvordan iscenesættes mindebegivenheden, og bruger udvalgte talere fortiden til at føre erindringspolitik i dag? Se på analysestrategien side 124.

KAPITEL 5

BESÆTTELSESTIDEN 1940-1945 – MEDLØBERE ELLER MODSTANDERE?

VIGTIGE BEGIVENHEDER

- 1. september 1939:** Tyskland invaderer Polen
- 9. april 1940:** Danmark besættes af Tyskland
- 10. april 1940:** Samlingsregering og samarbejdspolitik
- 22. august 1941:** Kommunistloven
- 21. august 1942:** Slaget ved Stalingrad påbegyndes
- 26. september 1942:** Telegramkrisen
- 23. marts 1943:** Folketingsvalg
- 29. august 1943:** Augustoprøret. Samarbejdspolitikens sammenbrud
- 1. september 1943:** Jødeaktionen
- 16. august 1943:** Frihedsrådet dannes
- 1944:** Folkestrejken
- 4. maj 1945:** Befrielsen
- 5. maj 1945:** Samlingsregering af de fire gamle partier og modstandsbevægelsen
- 20. maj 1950:** Sidste henrettelse for landsforræderi.

Den 11 marts 2020 under Corona-krisen fremlagde statsminister Mette Frederiksen en hastelov, der begrænsede folks bevægelsesfrihed, lukkede grænser og gav statsmagten instrumenter, man ikke i fredstid har set mage til. Senere sang den danske befolkning en moderne version af alsang foran skærmene for at cementere fællesskab med afstand. Corona-krisen aktualiserede besættelsestiden, der nok er den fortid, der i højere grad end nogen anden har været definerende for det danske erindringsfællesskab. Der findes fortsat mennesker, der personligt kan erindre perioden, og aktører fra perioden tilhører partier og interesser, som fortsat eksisterer og fortolkningen af Danmarks besættelsestid er stærkt politiseret.

I dette kapitel er det erindringshistoriske fokus på, hvad det er ved besættelsestiden, der aktualiserer den i dag, og hvordan der føres erindringspolitiske kampe om at fortolke besættelsestiden. Herudover forklares også, hvordan man kan undersøge 'den lille historie' om besættelsestiden ved hjælp af mundtlige kilder, og sidst hvordan besættelsestiden fremstilles som fiktion i film og tv.

Overblik: Besættelsestiden i Danmark 1940-1945

Der kan være flere forskellige årsager til den store interesse for besættelsestiden. Det er en periode, der ligger relativt tæt på os i tid, og der er stadig levende øjenvidner til de historiske begivenheder. Er-

faringerne fra 2. verdenskrig har haft stor betydning for, hvordan vi har valgt at indrette vores samfund i eftertiden. Og besættelsestiden er en periode i danmarkshistorien, der er præget af store politiske og moralske dilemmaer, som stadig kan diskuteres og relateres til vores liv i dag.

Meget af den erindringspolitiske debat bundet i den særlige danske samarbejdspolitik, der gjorde sig gældende i perioden fra besættelsen 9. april 1940 til 29. august 1943.

Da Danmark blev besat om morgenen den 9. april 1940, blev der indkaldt til krisemøde på Amalienborg, hvor kong Christian d. 10., kronprins Frederik, regeringen og cheferne for de forskellige militære værn deltog. På mindre end to timer blev det på dette møde besluttet, at Danmark ikke skulle yde den tyske besættelsesmagt militær modstand, men at man ville efterleve besættelsesmagts krav om en såkaldt 'fredsbesættelse'.

Siden nederlaget i 1864 har skiftende danske regeringer ikke gjort sig forhåbninger om at kunne forsvare sig mod Tyskland. Igennem 1930'erne var der politisk uenighed om, hvor stærkt det danske forsvar skulle være. De konservative ønskede oprustning som modsvar mod et militaristisk Tyskland, mens regeringen bestående af Socialdemokratiet og det Radikale Venstre skar ned på forsvaret, ud fra tanken om at et eksistensforsvar mod Tyskland var en umulighed.

I 1930'ernes tilpasningspolitik gik man langt for ikke at genere Tyskland; de danske medier blev bedt om at udføre selvcensur ved ikke at skrive negative hi-

Billede af den samlingsregering, der blev nedsat efter besættelsen 9. april 1940. Regeringen bestod af fire socialdemokrater, en radikal, to venstremænd og to konservative og derudover tre ministre, der stod uden for partierne.

storie om Tyskland og landets nazistiske ledelse, og Danmark lukkede lige som andre europæiske lande sine grænser for tysk-jødiske flygtninge.

Da krigen brød ud med Tysklands invasion af Polen den 1. september 1939, håbede man i Danmark, at man kunne gentage den politiske balancegang mellem stormagterne, der havde formået at holde Danmark neutral gennem 1. verdenskrig.

Håbet om neutralitet blev definitivt udelukket, da Tyskland besatte Danmark den 9. april 1940. Danmark var nu en del af verdenskrigen. Spørgsmålet var, hvordan man skulle forholde sig til det?

Resultatet blev den såkaldte samarbejdspolitik.

Samarbejdspolitikken

Danmark accepterede et tilbud fra Tyskland om ikke at kæmpe imod besættelsesmagten og acceptere en såkaldt 'freds-besættelse'. Til gengæld ville Danmark

formelt stadig blive betragtet som en suveræn stat, som Tyskland ikke var i krig med. Derfor kunne Danmark også beholde landets demokratiske institutioner; regeringen, Folketinget, domstolene og politiet, og alt samarbejde skulle foregå gennem de sædvanlige diplomatiske kanaler.

Dette tyske tilbud havde ingen forbindelse til Danmarks tilpasning til Tyskland i mellemkrigstiden; Norge, Holland og Belgien fik samme tilbud, men det var kun Danmark, der tog imod det. Norge valgte derimod at kæmpe imod besættelsesmagten, hvilket betød, at Norge med hjælp fra de allierede forsvarede sig mod den tyske besættelsesmagt indtil 10. juni 1940, hvor Norge kapitulerede. Den norske regering var blevet tvunget i eksil i England, og der blev indsat en regering under ledelse af den norske nazileder Vidkun Quisling, men som grundlæggende blev styret af den tyske besættelsesmagt.

Motiverne bag samarbejdspolitikken var en accept af, at det lille og militært

Mandatfordeling ved folketingsvalg 1943

Parti	Formand	Stemmer	Stemmeandel pct.	Mandater	-/+
Socialdemokratiet (A)	Hans Hedtoft	894.632	41,7	66	+2
Det Konservative Folkeparti (C)	John Christmas Møller	421.523	21,0	31	+5
Venstre (D)	Knud Kristensen	376.850	18,7	28	-2
Det Radikale Venstre (B)	Hans Jeppesen	175.179	8,7	13	-1
Dansk Samling (R)	Arne Sørensen	43.367	2,2	3	+3
DNSAP (N)	Frits Clausen	43.309	2,1	3	+/-0
Danmarks Retsforbund (E)	P. Gregersen	31.323	1,6	2	-1
Bondepartiet (F)	Valdemar Thomsen	24.572	1,2	2	-2

Tysklands såkaldte 'fredsbesættelse' af Danmark, der var betinget af, at Danmark samarbejdede med besættelsesmagten, skabte den særlige situation, at der blev afholdt folketingsvalg, selv om landet var besat og ikke havde reel selvbestemmelse. 89,5 procent af de stemmeberettigede stemte ved valget i 1943, hvilket stadig er den højeste valgdeltagelse et folketingsvalg nogensinde har haft. 90 procent af de afgivne stemmer gik til de fire store partier (A, C, D og B), der udgjorde den samlingsregering, der stod for samarbejdspolitikken, hvilket kan tolkes som en folkelig opbakning til samarbejdet. Kommunistpartiet DKP kunne man ikke stemme på ved valget, fordi det var blevet ulovliggjort i 1941.

svage Danmark ikke ville kunne stille noget op i kamp mod det store og stærkt militariserede Tyskland, og at en kamp højst ville være symbolsk, og i værste fald kunne komme til at koste mange menneskeliv og føre til store materielle skader på landet.

Derudover mente den siddende regering, bestående af Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre, at man ved at samarbejde med den tyske besættelsesmagt ville kunne bevare de demokratiske institutioner i Danmark; den folkevalgte regering, politiet og domstolene. Man frygtede, at hvis man ikke samarbejdede, ville besættelsesmagten indsætte en nazistisk marionetregering, indføre militærdomstole og lade det tyske militær træde i stedet for det danske politi.

Den 10. april, dagen efter besættelsen, blev SR-regeringen udvidet til en 'samlingsregering', der skulle dække det politiske spektrum bredere ved at optage tre såkaldte 'kontrolministre' fra Venstre og tre fra de Konservative. Begge partier understregede, at de deltog pga. den særlige krisesituation, som landet var i, og at de ikke påtog sig ansvaret for den valgte samarbejdslinje. De konservative indtrådte endda som enkeltpersoner og ikke som repræsentanter for partiet, der var stærkt imod samarbejdet.

Allerede fra besættelsens første dag spillede dilemmaet 'samarbejde eller modstand?' altså en central rolle. I besættelsens første år hældede danske politikere og befolkningen tydeligt over mod samarbejdet med tyskerne. Holdningen til samarbejds-

Erik Scavenius – samarbejdspolitikken personificeret

En person, der ofte er blevet fremstillet som synonym med samarbejdspolitikken, er Erik Scavenius, der først var udenrigsminister og siden statsminister fra 9. november 1942 til 29. august 1943.

Scavenius og hans rolle i samarbejdspolitikken har i eftertiden været meget omdiskuteret, fordi han stod for en politisk linje, som er blevet kaldt 'aktiv tilpasning', der betød, at Scavenius gik længere, end hvad besættelsesmagten egentlig krævede for at få goodwill til det fremtidige samarbejde.

Det er efterfølgende blevet diskuteret, om Scavenius gik for langt i sin tilpasning til tyskerne, og om han egentlig havde sympatier med dem, eller om han var en dygtig diplomat og politiker, der formåede at navigere Danmark gennem en kompliceret og farlig situation.

At Scavenius og samarbejdspolitikken stadig er kontroversiel i dag, kan ses i et eksempel, hvor Scavenius bevidst blev valgt fra, da der i 2012 skulle navngives veje efter tidligere statsministre i et nybygget kvarter på Amager i København.

politikken begyndte at ændre sig fra accept, til at der var grupper i samfundet, der gjorde forskellige former for modstand.

Fra samarbejde til begyndende modstand

I besættelsens første år var der ikke nogen udprægede tegn på modstand eller kamp mod besættelsesmagten, hverken fra politikerne eller befolkningen. Et meget tydeligt eksempel på, at de danske politikere føjede tyskernes krav, var interneringen af de danske kommunister i 1941.

Da Tyskland gik til angreb på Sovjetunionen i 1941, ville de samtidig forbyde kommunistpartier i de besatte områder, herunder Danmark, og internere kommunisterne, så de ikke dannede kommunistiske modstandsgrupper.

Den danske regering bøjede sig for de tyske krav, selv om de var i tydelig strid med grundloven. Regeringens argument var, at det var bedre, at det danske politi

arresterede kommunisterne, end at de tyske soldater gjorde det.

Det danske politi havde dog mulighed for at finde frem til flere kommunister end tyskerne, fordi de havde et større lokalkendskab. De tyske myndigheder havde krævet 38 ledende kommunister udleveret, men politiet gjorde deres arbejde med en særlig grundighed og arresterede 339 kommunister, der blev sendt til Horserødlejren. 220 blev senere løsladt, men resten forblev i politiets varetægt, hvorefter flere kom i koncentrationslejr. Mange andre kommunister gik under jorden eller flygtede.

Arrestationerne blev senere fulgt op med kommunistloven, der ulovliggjorde alt kommunistisk arbejde. Loven blev vedtaget med et bredt flertal i Rigsdagen. Selv om loven var i strid med grundloven, blev den begrundet med, at kommunisterne var en farlig samfundsomstyrtende og terroristisk gruppe.

En central årsag til, at det gik så hårdt ud over kommunisterne, var, at der blandt politikere og i befolkningen var en stærk anti-kommunistisk stemning.

Forfølgelsen af kommunisterne betød, at de blev en vigtig gruppe i grundlæggelsen af den tidlige modstand mod besættelsesmagten.

Passiv og aktiv modstand

Da Danmark blev besat, sendte statsminister Thorvald Stauning en meddelelse ud om, at danskerne skulle forholde sig i ro og samarbejde mest muligt med tyskerne for at sikre fædrelandets interesser. Dette var regeringens politik indtil samarbejdspolitikken sammenbrød 29. august 1943.

Langt de fleste danskere fulgte dette råd, måske af loyalitet til regeringen, afmagt eller frygt for tyskerne.

Men der udviklede sig en måde at forholde sig til besættelsesmagten i befolkningen, som man i eftertiden har kaldt 'passiv modstand'. Dette kunne indebære at deltage i store alsangsstævner, hvor flere tusind danskere mødte for at synge nationale sange, at bære kongemærket, der hyldede kong Christian d. 10., der var blevet en folkelig samlingsfigur, fordi han hver morgen red gennem det besatte København på sin hest.

Der skete en form for national vækkelse af befolkningen, som også kunne ses i, at der i 1940-1941 blev dannet en kulturel forening kaldet Dansk Ungdomssamvirke, som skulle fremme danske og demokratiske værdier, så nazismen ikke fik tag i ungdommen.

Her ses et julekort, der er blevet sendt i 1943. Det store Dannebrog, som er kortets centrale motiv, er langt mere nationalt end juleagtigt. Kortet er et eksempel på den nationale og moralske oprustning, der skete i løbet af besættelsen. Julekort som dette, alsangsstævnerne og dyrkelsen af kong Christian d. 10. er alle dele af den såkaldte 'passive modstand', hvor man ikke overtrådte loven, men viste en symbolsk afstandtagen til besættelsesmagten. Efter befrielsen var den udbredte passive modstand med til at skabe en følelse af, at de fleste danskere havde været en del af modstandsbevægelsen, selv om det faktisk var et meget lille mindretal, der havde gjort en aktiv og ulovlig indsats.

Det var den unge generation, der oftest var kritiske over for samarbejdspolitikken, og det blev også de unge, der i høj grad kom til at udgøre den aktive modstand.

Besættelsestidens første halvdel var ikke præget af sabotage eller voldelig modstand. Her bestod det illegale arbejde i høj grad i at trykke og omdele illegale blade.

Ofte taler man om 'modstandsbevægelsen', som om det var en samlet organisation, der fungerede som en slags illegal hær mod tyskerne. Dette billede er dog stærkt forsimplet.

Den første modstand begyndte at skyde op forskellige steder i landet i form af forskellige små selvstændige grupper med meget forskellige politiske dagsordener. Modstandsgrupperne havde typisk rødder i de politiske yderfløje (kommunisterne og de nationalkonservative). Der var altså på dette tidspunkt en tydelig politisk kløft mellem modstandsgrupperne og samarbejdsregeringen. Denne kløft gjaldt også på det helt grundlæggende spørgsmål om parlamentarisk demokrati, hvilket samarbejdsregeringen jo forsøgte at værne om ved at samarbejde med tyskerne, og som kommunisterne var stærkt kritiske over for.

Modstanden organiseres

Den første modstand begyndte som ikke-voldelig og ukoordineret.

For at modstanden i Danmark kunne blive mere effektiv, var der brug for, at den blev bedre organiseret og fik våben. I efteråret 1941 blev der dannet en hemmelig organisation i England kaldet SOE (Special Operations Executive), der skulle styrke modstandsbevægelserne i de tysk-besatte områder. Denne organisation stod

snart bag nedkastning af våben til modstandsbevægelserne og faldskærmsagenter, der skulle hjælpe med at planlægge og koordinere den første sabotage.

I begyndelsen af 1942 begyndte den første sabotage, som dog ikke var særlig effektiv, fordi sabotørerne ikke havde sprængstof, men kun brandbomber.

I takt med at modstandsgrupperne voksede, og der blev flere sabotageaktioner, blev det nødvendigt at organisere indsatsen. Den 16. september 1943 blev Danmarks Frihedsråd dannet af repræsentanter fra fire illegale organisationer: Danmarks Kommunistiske Parti, Dansk Samling, Frit Danmark og Ringen. Frihedsrådets rolle som leder og koordinator af modstanden var selvbestaltet, og ikke alle anerkendte dem.

En af Frihedsrådets vigtigste opgaver var at få udarbejdet et program for, hvad der skulle ske, når befrielsen kom, for at sikre at der ikke udbrød anarki, revolution eller omfattende selvtagt i Danmark. Programmet kom til at hedde 'Når Danmark atter er frit'.

I 1943 var man nemlig begyndt at forvente, at Tyskland ikke ville vinde krigen; Hitler havde i 1941 åbnet for en to-fronts-krig ved at invadere og derved erklære Sovjetunionen krig. Og i februar 1943 havde Tyskland lidt et blodigt nederlag til Sovjetunionen ved slaget om Stalingrad, hvor Tyskland mistede flere end 650.000 soldater, der enten døde, blev såret eller blev taget som krigsfanger. Slaget regnes af mange som et vendepunkt i 2. verdenskrig. Samtidig begyndte de allierede at vinde sejre i Vesteuropa.

I 1950 blev en mindepark skabt på det sted, hvor tyskerne havde henrettet 202 danske modstandsmænd ved Ryvang Kaserne. Der var stor debat om, hvorvidt det skulle være et sejr- eller et sørgemonument. Kommunisterne ønskede et sejrsmonument, der viste styrke og kampiver. De var derfor utilfredse med valget af sørgemonumentet af en moder med en døende søn med skriften: 'For Danmark – moderen med den dræbte søn'. Problemet med et fælles monument var, at modstandsbevægelsen havde forskellige endemål for øje med deres kamp. På billedet ses markeringen ved 80-året for besættelsen 9. april 2020.

Augustoprøret – da samarbejdet ophørte

1943 blev også en form for vendepunkt i den danske besættelsestid. Illegale aktiviteter og sabotage var taget til, og i takt med det skete der også et stemningsskred i befolkningen, som blev mere og mere kritiske over for samarbejdspolitikken og i højere og højere grad fulgte modstandsbevægelsens opfordringer til strejker og demonstrationer. I august 1943 kulminerede det i det såkaldte augustoprør, hvor der var strejker og gadeoptøjer i mange danske byer.

Besættelsesmagten så strejkerne som en koordineret indsats og krævede, at regeringen slog hårdere ned på dem der

stod bag augustoprøret og den tiltagende sabotage.

Den danske regering fik besked på at indføre undtagelsestilstand, forbud mod strejker og dødsstraf for sabotage.

Regeringen kunne ikke gå med til denne nye hårde kurs – især ikke dødsstraffen – og indgav sin afskedserklæring 29. august 1943. Hermed var samarbejdspolitikken brudt sammen.

Frem mod befrielsen

Samarbejdspolitikken sammenbrud signalerer på mange måder et brud i den danske besættelsestid. Forholdene i det besatte Danmark, der sammenlignet med

andre europæiske lande havde været milde, blev hårdere og mere brutale. Regeringen gik af, og i stedet styrede besættelsesmagten gennem det såkaldte 'departementchefstyre', der bestod af de øverste embedsmænd i ministerierne. I oktober 1943 igangsatte tyskerne en aktion for at anholde de danske jøder. Planerne blev dog lækket fra tyskerne selv, og det lykkedes et netværk af civile danskere at redde over 7.000 danske jøder til Sverige.

Modstandsbevægelsen blev mere styrket og organiseret, og sabotagen tiltog. Besættelsesmagten organiserede et dansk SS-korps kaldet Schalburgkorpset, der udførte gengældelsessabotage og de såkaldte clearing-mord, hvor de myrdede uskyldige og ofte kendte danskere for at skabe frygt i befolkningen.

Modstandsbevægelsen udførte også stikkerlikvideringer (drab) på dem, som de formodede eller vidste videregav oplysninger til tyskerne om modstandsbevægelsens arbejde.

Ved samarbejdspolitikken sammenbrud var der blevet indført dødsstraf for sabotage.

I 1944 udbrød den såkaldte 'Folkestrejke', fordi besættelsesmagten bekendtgjorde, at de ville henrette 100 tilfangede sabotører som følge af en stor sabotageaktion på en våbenfabrik. Dette udløste strejker over hele København, ingen overholdt spærretiden og rundtomkring i byen blev der bygget barrikader og tændt bål i gaderne.

Strejken blev en styrkeprøve mellem de gamle partier, der rådede københavnere til at gå i arbejde igen, og Friheds-

rådet, der rådede dem til at forsætte strejken. Folk lyttede til Frihedsrådet – hermed var det tydeligt, at der var sket et mentalitetsskift hos danskerne. Det var også en styrkeprøve mellem besættelsesmagten og danskerne/Frihedsrådet, hvor besættelsesmagten efter en uge gav efter for Frihedsrådets krav om at hæve undtagelsestilstanden og fjerne det frygtede Schalburgkorps fra gaderne.

19. september 1944 blev besættelsen i Danmark yderligere skærpet, fordi besættelsesmagten valgte at internere det danske politi. Besættelsesmagten ville have politiet fjernet, fordi politiet nægtede at bekæmpe sabotagen, og tyskerne mente ikke, at de kunne stole på politiet længere, som jo udgjorde en stor bevæbnet gruppe. Det lykkedes mellem 7.000 og 8.000 politifolk at gå under jorden og undgå arrestation, men cirka 2.000 politifolk blev interneret og sendt til den tyske kz-lejr Buchenwald.

Tyskerne oprettede et politikorps kaldet HIPO, der bestod af danskere, der skulle holde ro og orden og samtidig bekæmpe sabotagen. HIPO'erne var kendt for deres hårdhed og derfor blev 'den politiløse tid' også en periode af besættelsestiden, hvor forholdene blev farligere og mere forråede for danskerne.

Modstanden var også blevet så bredt forankret i Danmark, at modstandsbevægelsen ikke længere hovedsagelig bestod af kommunister og nationalkonservative, men også kom til at omfatte mere politisk moderate modstandsfolk.

Det betød også, at flere af de etablerede politikere begyndte at række hånden

De cirka 6.000 danske sømænd, der sejlede for de allierede, har i det danske erindringsfællesskab spillet en mindre rolle end den aktive modstandsbevægelse, men deres indsats var afgørende for, at Danmark efter krigen trods samarbejdspolitik blev betragtet som en del af de allierede. De danske søfolk blev i 2017 hyldet ved åbningen af mindesmærket 'Sortladne Hav' af Per Arnoldi, der afbilder det sorte hav, hvor cirka 1.000 døde i tjeneste.

ud til modstandsbevægelsen, som de før havde taget så stærk afstand fra.

Befrielsen og konsensusmyten

Befrielsen kom 4. maj 1945. Dagen efter kom engelske styrker til Danmark og overtog officielt kommandoen. Frihedskæmperne blev hyldet som helte i gaderne, og der indledtes en klapjagt på stikkere, danske nazister, værnemagere, der havde arbejdet for tyskerne, og 'tyskerpiger' eller 'feltmadrasser', der havde 'gået med tyskerne'.

Der blev dannet en befrielsesregering bestående af medlemmer fra 'de gamle

partier' og modstandsbevægelsen. Dermed signalerede man, at kløften mellem dem, der havde stået for samarbejdspolitikken, og den væbnede modstand, var lukket.

Efterfølgende har nyere historikere påpeget, at i befrielsesdagene og de første år derefter blev den såkaldte 'konsensusmyte' grundlagt; at politikere og modstandsfolk havde spillet hver deres rolle i det store samlede spil om beskyttelsen af Danmark, hvor samarbejdspolitikkerne fungerede som et beskyttende skjold for Danmark, mens modstandsbevægelsen så fik mulighed for at udøve det aktive illegale arbejde og sabotage. Denne myte er siden blevet problematiseret af flere histo-

I befrielsesdagene fik lysten til hævn afløb på mange af de kvinder, der havde 'gået med tyskerne'. Især i de store byer gik det voldsomt for sig, hvor de såkaldte 'tyskertøser' og 'feltmadreser' blev overfaldet på åben gade af store grupper mænd, der ydmygede dem ved at klæde dem nøgne, klippe håret af dem eller tegne hagekors på deres krop.

rikere, fordi den netop giver et indtryk af, at der fra besættelsens første dage var en slags samlet strategi for, hvordan Danmark skulle klare sig gennem besættelsen, og en langt større enighed end det reelt var tilfældet.

Også blandt danskerne var der i befrielsesdagene en følelse af, at næsten alle danskere havde spillet en rolle i modstanden mod tyskerne, enten passiv modstand ved at gå med kongemærke eller gå til alsang, eller ved at udøve aktiv modstand gennem illegale handlinger og sabotage. Mange danskere tog også del i modstandskampen i besættelsens aller sidste dage og kunne derfor føle sig som ægte frihedskæmpere.

Det er meget sigende, at en Gallup-undersøgelse fra 1948 viste, at der blandt de adspurgte var 11 procent der mente, at de havde taget del i modstandsarbejdet, hvilket svarer til op mod 300.000 mennesker. Det er seks gange mere end det historiske skøn, hvilket tyder på, at fortællingen om en fælles modstand mod den tyske overmagt har fået en overdrevet stor rolle i det nationale erindringsfællesskab.

Efter befrielsen fulgte et retsopgør med det formål at retsforfølge danskere, der havde arbejdet for eller hjulpet den tyske besættelsesmagt.

Folketinget vedtog en række love om retsforfølgelse for landsskadelig virksomhed, der havde tilbagevirkende kraft, dvs.

at man efter befrielsen kunne blive dømt for noget, der havde været lovligt, da man begik handlingen. Man genindførte også dødsstraf. I alt blev over 30.000 interneret, 13.000 blev dømt, og 46 blev henrettet.

Retsopgørets forløb var præget af, at der i den første tid var et stærkt befolkningsmæssigt krav om retfærdighed og hævn. Derfor blev der i de første sager idømt meget strenge straffe til de såkaldte 'små fisk', mens straffene i de efterfølgende større og mere komplicerede sager blev mildere og mildere.

Med tiden indførte Justitsministeriet også en benådningspraksis, og trods de strenge straffe var den sidste af de dømte under retsopgøret løsladt i 1960.

Blandt de dømte var danskere, der havde arbejdet for besættelsesmagten, værnemagere, der havde handlet med besættelsesmagten, og medlemmer af de danske terrorkorps, der havde stået for meget af volden og mordene i besættelsens sidste år. Den største gruppe dømte var dog blandt de cirka 6.000 danskere, der havde meldt sig frivilligt til tysk militærtjeneste. Hvis de ikke havde begået andre forbrydelser, gav det typisk to års fængsel, selv om den danske regering i 1941 havde godkendt, at de lod sig hverve.

Både dengang og nu er lovgivningens tilbagevirkende kraft og dommenes aftagende hårdhed blevet kritiseret for at bryde med den almindelige retssikkerhed.

Aktualisering

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvilke erindringspolitiske konflikter giver besættelsestiden anledning til? Hvordan bruges besættelsestiden til at legitimere forskellige dagsordener i nutiden? Hvem bestemmer, hvad der skal erindres, og hvad der skal glemmes om besættelsestiden?

Forandringer i vores fortolkning af fortiden kan ske ubemærket som resultat af forandringer i samfundet omkring os, men det kan også ske som resultat af politiske magtkampe, hvor forskellige aktører kæmper om, hvad og hvordan vi skal erindre fortiden, og hvad vi skal glemme. Med jævne mellemrum dukker der erindringspolitiske konflikter op om besættelsestiden, hvor forskellige aktører bruger historien til at legitimere (retfærdiggøre) bestemte handlinger i nutiden, eller kæmper om at definere, hvordan vi skal fortolke og formidle denne kontroversielle periode i danmarkshistorien.

Når fortiden gøres aktuel

At bruge fortidige begivenheder og erfaringer til at legitimere handlinger eller magtforhold i nutiden er ikke noget nyt: I 1864 brugte de nationalliberale politikere for eksempel eksistensen af det gamle forsvarsværk Dannevirke til at legitimere, at Danmark havde en historisk ret til hertugdømmet Slesvig, selv om en stor del af Slesvigs befolkning hellere ville høre til Det Tyske Forbund.

I 2010 blev statsministerportrættet af Anders Fogh Rasmussen afsløret. Maleriet fokuserer på nationale symboler, og til forskel fra på alle andre statsministerportrætter er udenrigspolitikken i centrum i kraft af militærflyet og det, der ligner afghanske bjerge.

Når man kobler en bestemt fortolkning af fortiden til begivenheder i nutiden, siger man, at der sker en *aktualisering* af fortiden, dvs. at man ser en nutidig relevans i de historiske begivenheder og bruger dem enten som anvisning til, hvordan man skal handle, eller som et eksempel på hvordan man bestemt ikke skal handle.

Det nok mest kendte og kontroversielle eksempel på en erindringspolitisk aktualisering af besættelsestiden er den tidligere nævnte tale, daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen holdt på

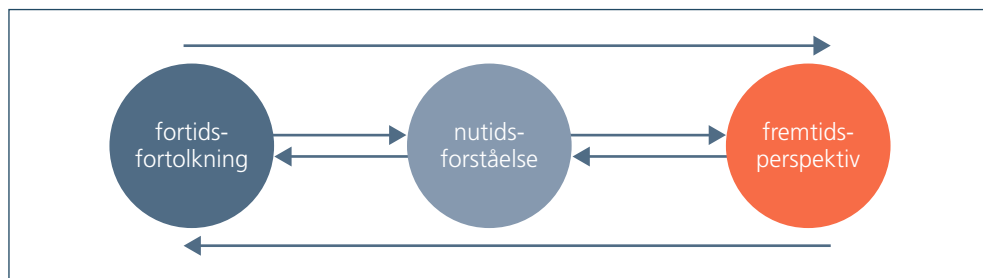
Søværnets Officerskole den 29. august 2003. Talen blev holdt i anledning for 60-året for samarbejdspolitikken sammenbrud, og i den tog Fogh Rasmussen meget kraftigt afstand fra besættelsestidens samarbejdspolitik:

"Hovedargumentet for samarbejdspolitikken var, at al dansk modstand mod den tyske overmagt var nytteløs. Ved at samarbejde med besættelsesmagten blev Danmark og den danske befolkning skånet for de fleste af krigens rædsler. Og det lykkedes. Danskerne slap for de værste ødelæggelser. Landbrug og industri tjente på krigen. Så ud fra et sådant gustent overlæg vil nogle måske kalde samarbejdspolitikken nødvendig, klog og hensigtsmæssig. Men det er en meget farlig tankegang. Hvis alle havde tænkt som de danske samarbejdspolitikere, ville Hitler med stor sandsynlighed have vundet krigen, og Europa var blevet nazistisk. Men briterne og senere amerikanerne og russerne tænkte heldigvis ikke som den danske elite. De kæmpede en kamp på liv og død mod nazisterne og sikrede derved vor frihed."

Foghs fortolkning af besættelsestidens samarbejdspolitik var altså, at samarbejdspolitikken var udtryk for dansk fejhed og en ensidig beskyttelse af egne interesser på bekostning af vores idealer og de lande, der måtte kæmpe og lide ofre for at overvinde nazisterne.

Ud af denne fortolkning udleder han en handlingsforskrift for nutiden:

"I kampen mellem demokrati og diktatur kan man ikke stå neutralt. Man må tage stilling for demokratiet og mod diktaturet. Det er på dette punkt, at den aktive tilpænsningspolitik udgjorde et politisk og moralsk

svigt. ... Læresætningen fra 29. august 1943 er, at hvis man mener noget alvorligt med vore værdier, med frihed, demokrati og menneskerettigheder, så må vi også selv yde et aktivt bidrag til at forsvare dem. Også imod svære odds. Selv når der skal træffes upopulære og farlige beslutninger.”

I dette citat ses, hvordan besættelsestiden aktualiseres: Fogh ser besættelsestiden som et moralsk svigt og en skamplet på danmarkshistorien, hvilket derfor giver os en handlingsforskrift for, hvordan vi bestemt ikke skal handle i nutiden.

For at lave en erindringspolitisk analyse af en tale som Foghs, er det vigtigt at forstå den samtidige og politiske kontekst, som talen foregår i. Her er det helt centralt at vide, at Danmark på dette tidspunkt under Foghs ledelse var dybt involveret i 'krigen mod terror' og havde soldater udstationeret i krigszoner i både Afghanistan og Irak.

Talen skal især forstås i lyset af Irak-krigen, som Danmark netop var gået aktivt ind i i 2003, og som var og er stærkt omdiskuteret i dansk politik, fordi invasionen af Irak foregik uden FN-mandat, fordi der kun var et smalt flertal for krigen i Folketinget, og fordi Danmark valgte at gå med i krigen sammen med

USA, selv om flere af de store europæiske lande – Danmarks nære samarbejdspartnere i EU – ikke ville deltage.

Ved at fortolke samarbejdspolitikken som en fej tilpasning og ikke som en nødvendig diplomatisk balancegang bruger Fogh den altså som belæg for, at Danmark i 2003 skal rejse sig og imødegå den nye fjende, terrorisme, på en helt anden måde, nemlig gennem aktiv deltagelse i militære operationer rundt omkring i verden.

Det ses tydeligt, at Fogh tolker samarbejdspolitikken på en bestemt måde, nemlig som en fej tilpasning for at beskytte egne borgere, mens andre europæiske lande ofrede sig i kampen mod nazismen. Denne *fortidsfortolkning* påvirker ellers legitimerer hans *nutidsforståelse*, idet han mener, at der nu skal ske et opgør med den rolle som påvirkelig småstat, som Danmark har spillet i international politik. Det opgør vil Fogh stå for ved at deltage i militære operationer i Afghanistan og Irak. Derfor er Foghs *fremtidsperspektiv*, at Danmark nu og i fremtiden skal være en aktiv aktør i international politik, der ikke holder sig tilbage fra at drage i krig, når vores idealer er på spil.

I 2011 blev 'Monument over Danmarks internationale indsats efter 1948' åbnet ved Kastellet i København. Monumentet skal mindes de danskere, der er døde udsendt fra Danmark siden 1948. Monumentet indbefatter dermed også døde fra kontroversielle operationer som Irak i 2003. Alle dødes navne står markeret på monumentet og fokus er dermed igen det individuelle offer i krigene, hvilket virker samlende i forhold til kontroversielle krige.

Denne sammenhæng mellem fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning kan illustreres i modellen ovenfor.

Det er vigtigt at bemærke, at pilene i modellen viser et slags kredsløb mellem fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsperspektiv. Det vil sige, at de kan påvirke hinanden på flere forskellige måder. Påvirkningen sker derfor ikke kun fra venstre mod højre, sådan at man fortolker fortiden, derved forstår sin nutid og efterfølgende får nogle forventninger til fremtiden.

Modellen kan også illustrere, at man nogle gange har en bestemt forståelse af

nutiden for eksempel på baggrund af politisk ideologi, og derfor fortolker fortiden på en bestemt måde eller bruger den til at legitimere ens holdninger i nutiden eller ens fremtidsperspektiv.

Foghs fortolkning af fortiden og hans sammenkobling af fortiden og nutiden bragte sindene i kog – både hos politikere og historikere og der udspillede sig en erindringspolitisk debat i de danske medier i kølvandet på talen.

Den danske besættelsestidshistoriker Hans Kirchoff var blandt kritikerne af Foghs fortolkning af besættelsestiden og den lære, han udleder af historien:

”Statsministeren kalder samarbejdspolitikken for umoralsk og taler om et svigt. Sådådan lød det også fra den illegale presse: Samarbejdspolitikken var egoistisk og materialistisk, modstanden var solidarisk og idealistisk. ... Men er det mindre moralsk at ville beskytte demokratiske institutioner imod en nazificering som den, vi ser i Norge – eller at ville forsvare økonomien mod udplyndring og ødelæggelse – eller at ville beskytte befolkningen imod hungerdeportationer – det kan jeg egentlig ikke se.”

I dette citat kan man tale om, at Kirchhoff har en fuldstændig anderledes fortidsfortolkning end Fogh, fordi Kirchhoff vender rundt på Foghs tydelige opdeling i helte (modstandsbevægelsen) og kujoner (samarbejdsregeringen), ved at sige at samarbejdsregeringens motiver og handlinger også kan betragtes som en anderledes beskyttelse af Danmark. Ud over at være uenig i Foghs udpegning af samarbejdsregeringen som kujoner kritiserer han også Foghs historiske forståelse:

”Nu skal dette jo ikke udvikle sig til et skønmaleri af samarbejdspolitikken, for det kostede ofre, at Danmark kom igennem verdenskrigen som det mindst ødelagte af alle lande; ofre, som vi stadig slås med i dag. Jeg kan derfor af et fuldt hjerte tilslutte mig hyldesten til modstandsbevægelsen for at have brudt statsegoismen og stillet sig solidarisk med den antinazistiske kamp. Det kan bare ikke ske ved at dæmonisere samarbejdslinjen. Det er for let og for billigt, og det er – uhistorisk.”

Hans Kirchhoff udtrykker her en kritik, som flere historikere var enige om: at Foghs fortidsfortolkning mangler histo-

risk forståelse og indsigt i det komplekse dilemma, som regeringen stod i 9. april 1940. Historikere som Kirchhoff mener, at det er vigtigt at forstå nuancerne og de forskellige historiske argumenter for henholdsvis samarbejde og modstand.

I anledning af 29. august 2013 har Fogh genformuleret sit syn på samarbejdspolitikken, nu i kraft af sin rolle som NATO's generalsekretær, hvor han laver en tydelig sammenkobling af beslutningerne truffet 29. august 1943 og Danmarks deltagelse i internationale operationer:

”For mit vedkommende går der en lige linje fra 29. august 1943 til Danmarks deltagelse i nutidens internationale militære operationer i Bosnien, Kosovo, Afghanistan, Irak, Libyen, Mali – blot for at nævne nogle af indsætterne. Jeg anerkender, at der kan være delte meninger om disse operationer. Og jeg vil på ingen måde tage modstandsbevægelsen eller frihedskæmperne til indtægt for Danmarks deltagelse. Men for mig er det et spørgsmål om solidaritet. Vi har allierede til at forsvare os om nødvendigt. Så hjælper vi også dem, hvor det er ønsket. Det er i vores egen interesse. Og det er et spørgsmål om anstændighed. Vi kan ikke blot lade andre sikre vor frihed og fred. Vi må selv yde et bidrag.”

Anders Fogh Rasmussen og Hans Kirchhoff kan siges at være to forskellige positioner i en erindringspolitisk debat om fortolkningen af fortiden om besættelsestiden. I Lars Løkke Rasmussens Venstre-regering fra 2015 til 2019 så man en langt mindre værdibaseret udenrigspolitik end under Fogh, og i udenrigspolitik-

ken var der i høj grad et fravær af erindringspolitiske markeringer. Den ændrede politisering af besættelsestiden kan eventuelt skyldes, at der fra 2015 og frem var bred enighed om, at freden blev tabt først i Irak-krigen og senere efter bombningen af Gaddafis Libyen i 2011. Derudover kan det ændrede fokus forklares med, at præsident Obama (2008) og i særdeleshed Donald Trump (2016) forlod de idealistiske idealer om at kæmpe for demokratiets udbredelse.

Denne erindringspolitiske debat blussede op igen med fornyet styrke i 2013, i forbindelse med at Frihedsmuseet i København brændte ned.

Erindringspolitik

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvad er erindringspolitik?

Hvordan påvirker politiske aktørers interesser i nutiden deres fortolkning af historien? Hvilke interesser er i spil i striden om Frihedsmuseet?

Erindringspolitisk strid om Frihedsmuseet

Ved at undersøge en politisk debat om fortolkningen af historien kan man ofte få indblik i de større konfliktflader i fortolkningen af vores fælles fortid. Det er nemlig ikke givet på forhånd, hvad man som gruppe skal erindre, og hvad man skal glemme. Dette er derimod ofte et resultat af *erindringspolitik*, hvor forskellige aktører kæmper om at præge gruppens for-

tolkning af fortiden og dermed magten over erindringsfællesskabet.

Et aktuelt eksempel på sådan en erindringspolitisk debat er debatten om, hvad der skal ske med det nedbrændte Frihedsmuseum i fremtiden. Debatten drejer sig nemlig om meget mere end museets bygninger og genstande, for bag ved den diskussion ligger konflikter mellem modstandsfolk og 'de gamle partier', kommunister og den brede befolkning samt historikere og politikere. Ved at undersøge debatten om Frihedsmuseets fremtid bliver det en slags prisme til at forstå disse forskellige konflikter om fortolkningen af fortiden.

En historiker, der både har forsket meget i erindringspolitik i Danmark, og som også har blandet sig i den erindringspolitiske debat om det nye Frihedsmuseum er historieprofessor Anette Warring.

Et gennemgående tema i hendes forskning er, hvordan nutidige politiske dagsordner og samfundets magtstrukturer påvirker fortolkningen af fortiden.

Det nedbrændte Frihedsmuseum, hvis officielle navn var Museet for Danmarks frihedskamp, var et relativt lille museum på Esplanaden i København, der havde cirka 75.000 besøgende i 2012.

En del af den erindringspolitiske debat om museet efter branden skal ses i lyset af den særlige forhistorie som museet har.

Rødderne til det nedbrændte Frihedsmuseum findes i en udstilling, som Frihedsrådet skabte allerede i juli-august 1945, altså ganske få måneder efter befrielsen. Udstillingen fandt sted i frimurer-

Det nye Frihedsmuseum stod færdigt i 2020. Den nye bygning blev til efter intens debat, efter at den forrige nedbrændte i 2013 – en uge før årsdagen for Danmarks befrielse. Efter branden startede en ophedet debat om, hvorvidt museet skulle genopbygges, præcis som det var, eller om man skulle benytte lejligheden til at lave en bredere fortælling om besættelsestiden, der ikke kun fokuserede på modstandsbevægelsen.

logen i København, der under besættelsen havde været det frygtede Schalburgkorps' hovedkvarter. Udstillingen havde navnet 'Det kæmpende Danmark' og var blevet skabt ved, at man havde bedt modstandsfolk donere én genstand hver, som fortalte noget om modstandskampen, eksempelvis en hjelm, et armbind, illegale blade eller våben.

I befrielsessommeren var modstandsbevægelsen Danmarks helt store helte, og der var derfor stor interesse for at komme og se modstandsfolkenes genstande og høre modstandsfolk fortælle deres historier – der var et meget højt besøgstal på 200.000 besøgende inden for 5 uger. Udstillingen havde fokus på forskellige aspekter af modstandsbevægelsens besæt-

Det nye Frihedsmuseum

Der blev i 2015 afholdt en arkitektkonkurrence om nye bud på museet, hvor Danmarks førende tegnestuer deltog. Det blev Lundgaard & Tranberg, der vandt konkurrencen, med en bygning, der primært ligger under jorden for symbolsk at afspejle modstandsbevægelsen, der agerede under jorden. Højrefløjens ønske om fuldt at genop-

bygge det gamle museum blev altså ikke til noget. Den nye udstilling tager fortsat udgangspunkt i de samme genstande – men fortællingen er bredt ud i tid til optakten og tiden efter befrielsen, og derudover sættes besættelsen ind i en international kontekst i den nye udstilling.

telseserfaringer; trykning af illegale blade, allieret hjælp til modstandsbevægelsen, sabotage, fængsler og kz-lejre, ulovlig våbenproduktion, danske søfolks hjælp til de allierede og befrielsen.

Udstillingen havde et tydeligt fokus på modstandskampen og dens militære og heroiske aspekter. Der var ikke fokus på samarbejdspolitikken eller andre 'problematisk' aspekter ved besættelsestiden. Også udstillingens titel 'Det kæmpende Danmark' er interessant, fordi den fortæller en historie om et Danmark, der står sammen og kæmper en militær kamp mod den tyske besættelsesmagt, hvilket er langt fra det billede, historisk forskning tegner i dag.

I 1948 blev der åbnet en særudstilling på Nationalmuseet, som viste samme genstande, og som ikke ændrede det store i forhold til den oprindelige udstillings fokus på modstandskamp. Selv om Nationalmuseet er den danske stats historiske museum, spillede museumsinspektørerne en ret tilbagetrukket rolle i forhold til udstillingens udformning, der i høj grad blev styret af tidligere modstandsfolk.

I 1957 fik Frihedsmuseet sin egen bygning i en nybygget bygning på Esplanaden i København, hvor det har haft til huse indtil branden i 2013.

Som museum har Frihedsmuseet en særlig dobbeltkarakter, fordi det har haft til opgave både at fungere som museum og mindested på samme tid.

Det er denne dobbelthed, som har skabt en del af debatten om, hvad der skal ske med Frihedsmuseet, efter at det

er brændt og skal genopbygges i én eller anden form.

Spørgsmålene, der rejser sig, er:

- Skal det brændte museum og dets udstilling genopføres uden nogen ændringer?
- Skal det nye museum fortsat have fokus på modstandsbevægelsen, eller skal det i stedet fokusere bredere på besættelsestiden, både dens lyse og mørke sider?
- Skal museet have fokus på den danske modstandskamp, eller skal den danske besættelsestid sættes ind i en større international sammenhæng?
- Kan museets roller som mindested og museum forenes, eller skal tingene skilles ad?

Disse spørgsmål er omdrejningspunkterne i en erindringspolitisk debat, hvor både almindelige mennesker, historikere og politikere har stærke meninger om, hvordan og hvad vi skal erindre om besættelsestiden.

Ved at undersøge debatten i de danske medier ses der nogle forskellige erindringspolitiske fløje, som til sidst kan illustreres i erindringsfeltmodellen for overblikkets skyld.

Modstandshistorie eller den brede danmarkshistorie?

På den ene fløj, der mener, at museets skal genopføres fuldstændig på samme måde som før, ses Dansk Folkeparti samt flere fremtrædende tidligere modstandsfolk.

Anette Warring (f. 1958)

”Når historien bruges med henblik på at opretholde, bearbejde eller omdanne eksisterende erindringsfællesskaber, kan man karakterisere det som erindringspolitik. Erindrings-

politik er en form for magtudøvelse og betegner en særlig form for identitetspolitik, hvor fortiden står i centrum i forsøg på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser. Erindring er et felt, hvor der kan føres magtkamp om, hvad der skal huskes, og hvad der skal glemmes. Erindringsfællesskaber og erindringspolitik udgør således et centralt magtvilkår og magtmiddel.” *’Historie, magt og identitet – Grundlovsfejringer gennem 150 år’, 2003, Aarhus Universitetsforlag, s. 10.*

Dansk Folkepartis værdiordfører Pia Kjærsgaard fastholder, at museet skal have en national vinkel med fokus på den danske modstandsbevægelse i sin udstilling:

”Anden Verdenskrig’ er alt for bredt, og Frihedsmuseet skal ikke handle om alt fra Hitler over Stalingrad til Auschwitz, men om den danske kamp for frihed. ... Det er den umistelige frihed og den nationale selvstændighed, der er i centrum på dette sted. Det skal ikke sovses ind i moderne arkitektur eller rundkredshistorikere, som sidder og fortæller om nazisterne og anden verdenskrig. Den fortælling er lige så vigtig, men er en opgave for andre museer.”¹

Dette er besættelseshistoriker og chefredaktør på Politiken Bo Lidegaard helt uenig i:

1 'Debat: Genopfør Frihedsmuseet – fri os fra fortolkninger', Berlingske, 7. maj 2013.

”Hele denne dramatiske historie udspringer af de politiske og sociale kampe i 1930’erne, hvor Danmark forsøgte at bygge værn mod de totalitære ideologier, der voksede sig stærke i Europa, først i form af kommunismen i Sovjetunionen, så med fascisterne i Italien og senest og mest skræmmende med nazisternes fremmarch i Tyskland. Det er umuligt at forstå, hvorfor Danmark ikke valgte at tage den hårde kamp 9. april 1940, hvis man ikke forstår, hvad der gik forud. ... Det er ikke til at forstå de valg, det befriede Danmark traf i den kolde krig, hvis man ikke kender historien om Danmarks besættelse. Derfor er det vigtigt at genophyge et museum, der kan danne rammen om hele denne fortælling.”²

Bo Lidegaard har altså et helt andet syn på, hvad et nyt Frihedsmuseum skal indeholde: Hvor Kjærsgaard mente, at det skal være et smalt og nationalt fokus på modstandsbevægelsens kamp for frihed i perioden 1940 til 1945, mener Lidegaard, at museet skal have et bredere tidsmæssigt perspektiv og behandle både det, der gik forud, og det, der fulgte efter besættelsestiden. Med denne vinkel følger også, at museet ifølge Lidegaard også skal have et bredere internationalt fokus på eksempelvis nazismens udvikling i Tyskland og kommunismen i Sovjetunionen.

”Ufiltreret” historie eller multimedie-formidling?

Der er ikke kun erindringspolitisk uenighed om hvad, man skal erindre om besæt-

2 'Vi vil gerne høre hele historien', Politiken, 15. maj 2013.

Et af Frihedsmuseets kendte vartegn glasmaleriet 'Frihedens Lys' af Carl-Henning Petersen i den kirkelignende 'kanonhal', overlevede branden uden større skader. Glasmaleriet og den store 'kanonhal' er eksempler på, at museet også har en særlig rolle som mindsted, fordi hallen blandt andet er indrettet til afholdelse af mindehøjtideligheder.

telsestiden. Der er også stor uenighed om, *hvordan* museet skal formidle historien. I det nedbrændte museum kunne udstillingen, der sidst var blevet ændret grundlæggende i 1995, karakteriseres som traditionel og genstandsorienteret, idet den hovedsagelig bestod af glasmontrer med forskellige genstande og små skilte med lidt forklarende tekst.

Nu er der også opstået uenighed om, hvorvidt det nye museum skal bruge flere moderne medier og udstillingsformer. Den konservative Lars Barfoed har foreslået, at museet bør genopbygges, men at der samtidig bør udbygges med et vi-

denscenter med ressourcer til at undervise unge i 2. verdenskrig som helhed.

Det forslag har fremkaldt stærk kritik fra flere tidligere modstandsfolk.

Lis Mellempgaard, 90 år og tidligere medlem af modstandsgruppen Holger Danske, sagde i sin tale i Mindelunden i 5. maj 2013:

*"Frihedsmuseet er et museum for en bestemt tid i Danmarks historie. En tid, som er et afsluttet kapitel, men som vi fortsat kan lære meget af. Det skal ikke ændres med moderne metoder og databaser. Det er et lille museum og det skal ikke udvides, for hvis man udvider det, udvander man det også. ... Hvis man vil ære frihedskæmperne og deres familier, beholder man samlingen som den var. Man bør forsøge at genskabe den simple form, museet har haft, som har givet det en stemning af ro og modtagelighed for den besøgende. Det skal ikke ødelægges med selvbetjente computere."*³

Pia Kjærsgaard har også en opfattelse af, at Frihedsmuseets genstande har så stærk en betydning og kraft, at de stort set fortæller deres egen historie:

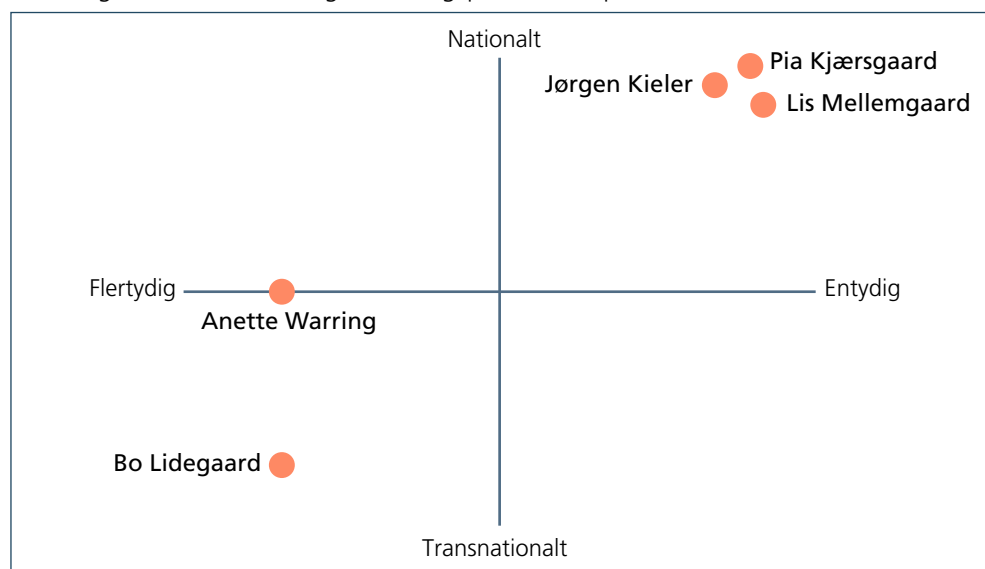
*"... museer skal ikke være underlagt dagens politik og forskellige, skiftende modeluner. Visse historier skal blot fortælles ufiltreret, så den besøgende kan danne sit eget billede."*⁴

Ifølge Kjærsgaard kan genstandene altså fortælle en slags ren og "ufiltreret" historie, som historikere kan filtrere og forvanske med nye fortolkninger af

3 'Modstandsfolk afviser udvidet frihedsmuseum', Kristeligt Dagblad, 7. maj 2013.

4 'Debat: Genopfør Frihedsmuseet – fri os fra fortolkninger', Berlingske 7. maj 2013.

Erindringsfeltmodellen i brug: Erindringspolitisk kamp om Frihedsmuseet

De forskellige aktører i den erindringspolitiske debat om Frihedsmuseet er indsat som positioner i erindringsfeltmodellen. To positioner, der er meget uenige, og derfor ligger langt fra hinanden i modellen, er politikeren Pia Kjærsgaard og historikeren Bo Lidegaard.

Kjærsgaard ønsker et Frihedsmuseum, der udelukkende har vægt på den **nationale** fortælling om den danske frihedskamp, som hun opfatter som en **entydig** fortælling om heltemod.

Lidegaard ønsker derimod et bredt og **transnationalt** fokus, hvor den danske besættelsestid sættes ind i en større europæisk sammenhæng, så man kan få indblik i de mere **flertydige** dilemmaer som for eksempel det, de danske politikere stod i, da de valgte samarbejdspolitikken.

besættelsestiden og nye formidlingsformer.

Besættelseshistorikeren Claus Bryld synes derimod, at man skal udnytte muligheden for at inddrage nye forskningsfelter og moderne museumspædagogik:

*"Jeg tror ikke, at unge i dag er så interesserede i, lige præcis hvilken pistol eller cottoncoat der blev brugt. Derfor tror jeg, at man med fordel kunne satse lidt mindre på genstande og i stedet nye medier."*⁵

5 'Ild i historien', Weekendavisen, 3. maj 2013.

Museum eller mindested?

Frihedsmuseet har, i al den tid det har eksisteret, haft en dobbeltrolle som både mindested og museum. En del af den erindringspolitiske debat om Frihedsmuseet handler om, hvorvidt det er museets rolle som mindested eller som museum, der er vigtigst, og hvorvidt de to roller overhovedet kan kombineres.

For mange af de tidligere modstandsfolk er det museets rolle som mindested, der er vigtigst at fremhæve og genskabe, når der skal bygges et nyt museum.

Analysestrategi: Erindringspolitisk analyse

En erindringspolitisk analyse tager udgangspunkt i en konflikt mellem forskellige aktører om fortolkningen af fortiden. Det materiale, man typisk vil bruge til at undersøge konflikten, kan være avisartikler og debatindlæg i forskellige medier, politiske taler, historiske film og den eventuelle efterfølgende kritik af dem eller ny historisk forskning og den debat, som resultaterne udløser.

Konflikt	Fordi konflikt ofte står centralt i en erindringspolitisk analyse, er det en god idé at begynde med at afdække: Hvilke historiske begivenheder er i centrum for konflikten? Hvilke forskellige fortolkninger af fortiden er i spil? Hvor støder disse fortolkninger sammen? Placér eventuelt de forskellige positioner/aktører i erindringsfeltmodellen (se s. 167)
Aktører	Hvilke aktører har interesser i fortolkningen af fortiden, eksempelvis historikere, politikere og øjenvidner?
Interesser	Hvordan påvirker aktørernes baggrund og interesser i nutiden deres fortolkning af fortiden? Eksempelvis kan det være, at aktørernes politiske standpunkt påvirker dem til at fortolke historien sådan, at den understøtter og fremhæver deres politiske synspunkter.
Aktualisering	Historien er et effektivt middel til at underbygge eller bevise beslutninger eller magtforhold i nutiden. Derfor er det i en erindringspolitisk analyse også interessant at undersøge: Hvordan kobles fortiden og nutiden sammen? Hvordan bruges historien til at retfærdiggøre (legitimere) eller kritisere forhold i nutiden?

Den tidligere modstandsmand Jørgen Kieler fortæller en personlig historie som belæg for sit syn på Frihedsmuseets vigtige rolle som mindested:

”... i år blev jeg afhentet af TV 2, som meddelte mig, at Frihedsmuseet var sat i brand. ... Til minde om ham [Kielers ven John] og alle andre, som døde i Ryvangen blev Frihedsmuseet senere bygget. Det føles som en kirke, har nogle af de besøgende bemærket sig. Til de kritiske gæsters bemærk-

ning har jeg kun ét svar: ’Det er en kirke, så drag jeres sko af og tak alle dem, der ofrede livet for jer.’”⁶

Kieler fremhæver altså museets vigtigste rolle som mindested for dem, der led det største offer i modstandskampen, og som han jo har en helt særlig personlig tilknytning til.

⁶ ‘Kampen om Frihedsmuseet’, Berlingske 10. juni 2013.

Kieler sammenligner museet med en kirke og giver det derved en næsten hellig funktion, hvor man som besøgende ærbødigt skal mindes de døde modstandsfolk, der i Kielers beretning fremstår som en slags martyrer.

Mange af dem, der deltager i den erindringspolitiske debat om Frihedsmuseet, har ikke sat spørgsmålstegn ved, om funktionen som museum og mindested kan forenes.

Andre har påpeget, at Frihedsmuseets rolle som mindested, og det faktum at det er skabt af modstandsbevægelsen, gør, at museet giver et for unuanceret blik på modstandsbevægelsens arbejde under besættelsen. Det er blevet kritiseret for, at modstandsbevægelsen kom til at fremstå som en samlet, militant bevægelse, uden mørke sider, der spillede en betydningsfuld rolle under hele besættelsen.

Historiker Anette Warring mener, at det er stærkt problematisk, at museet har en dobbeltrolle. Hendes argument lyder sådan:

*"Frihedsmuseet skal ikke både være mindested og museum. Det vil nogen begræde. Et museums opgave er at formidle fortiden på en måde, så vi forstår de mennesker, der levede dengang, traf de valg, de gjorde. Om man er enig eller uenig. Det er ikke et museums opgave at tage parti."*⁷

Anette Warring er en af de historikere, som mener, at museet fokus skal bredes ud til også at omfatte skyggesiderne af besættelsestiden og dilemmaerne i samarbejdspolitikken. Hun mener altså, at en

7 'Skal Frihedsmuseet være mindested eller museum?' Politiken, 10. juni 2013.

kritisk og videnskabelig formidling af fortiden skal skilles ad fra mindestedet, da de to ting tjener forskellige formål og interesser.

Mundtlige kilder

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvilken rolle spiller erindringen om besættelsen i danske familier? Hvilke elementer erindres og glemmes i familiefortællinger om besættelsen? Kan man stole på øjenvidneberetninger fra fortiden fortalt i nutiden? Hvilken rolle spiller familiehistorier i forhold til den store fortælling om besættelsestiden?

Ved du, hvad medlemmer af din familie foretog sig og oplevede under besættelsen? Måske ved du, at din morfar eller oldefar var modstandsmand, eller at en fjern slægtning gemte forfulgte jøder på sit loft?

Sådanne historier fortælles ofte med stolthed som en slags vandrehistorier rundtomkring i de danske familier. Men har du nogensinde spurgt, hvad de ellers oplevede; om hverdagen under besættelsen, befrielsesdagene eller om samarbejdet med tyskerne?

Når vi arbejder med nyere historie, som man stadig godt kan kalde besættelsestiden, har vi adgang til en helt særlig gruppe kilder, som ikke er tilgængelig for størstedelen af de historiske perioder, nemlig levende øjenvidner.

Dette gør også, at vi har den særlige mulighed, at vi kan arbejde med *mundtlige*

kilder, altså interview med mennesker, der levede i den historiske periode, som vi er interesserede i. Ved at lave interview har vi en enestående mulighed for at vinkle kilderne til lige netop de spørgsmål, som vi interesserer os for, og for at stille uddybende og afklarende spørgsmål – noget som ikke kan lade sig gøre til eksempelvis den erklæring, Erik Scavenius' lavede, da han tiltrådte som udenrigsminister 8. juli 1940. I eftertiden har historikere diskuteret, hvorvidt Scavenius egentlig mente det oprigtigt, da han sagde:

"Ved de store tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprunden i Europa, der vil medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab."

Når vi arbejder med en periode som besættelsestiden, som påvirkede hele Danmark i en nær fortid, betyder det, at de fleste danskere kender nogen i deres familie, der levede på det tidspunkt. Hermed opstår der en kobling mellem det, man kalder *den store historie*, altså de overordnede linjer i danmarkshistorien, og *den lille historie*, som er folks egne erindringer (autobiografisk erindring) eller familiehistorier.

Hvilken rolle spillede min familie i den store historie? Dette kan være et interessant at undersøge, og det er også noget, som rigtig mange mennesker bruger tid på ved at kortlægge deres slægtshistorie på de nationale arkiver. Måske var bedstefar aktiv i modstandsbevægelsen, eller oldemor kæmpede for kvindernes valgret i 1915, måske mistede en fjern slægtning livet ved slaget på Dybbøl

Banke i 1864. Ved at undersøge, hvordan netop ens egen familie passer ind i den store historie, gøres den nærværende og personlig på en helt ny måde.

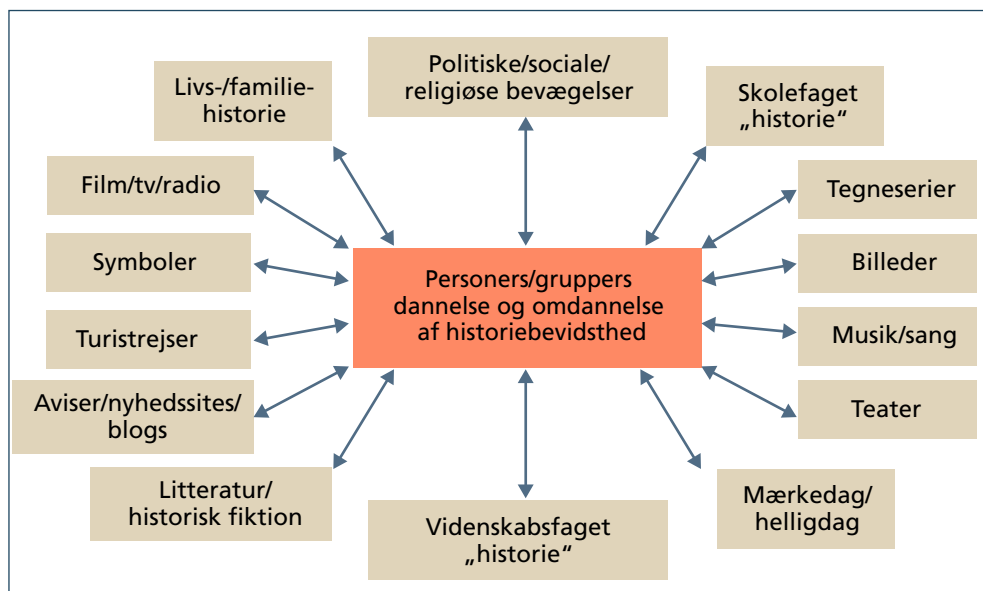
'Opa war kein Nazi' – Bedstefar var ikke nazist

Men hvad nu hvis ens familiemedlemmer ikke var modstandsfolk og kvindesagsforkæmpere, men derimod på 'den forkerte side' af historien?

Den tyske erindringsforsker Harald Welzer har lave en stor interviewundersøgelse blandt tre generationer af tyskere, der viser, at når der er skamfulde kapitler i familiehistorien, sker der ofte en slags afkobling af familiehistorien fra den store historie.

Ved at interviewe tre generationer af tyskere har Welzer fundet ud af noget interessant; den yngste generation, som har modtaget meget omfattende undervisning om Tysklands rolle i 2. verdenskrig, knytter slet ikke historier om deres bedsteforældres oplevelser og handlinger under krigen sammen med den tysklandshistorie, som de lærer om i skolen. Denne afkobling har Welzer indfanget i titlen på sit forskningsprojekt, nemlig 'Opa war kein Nazi' – bedstefar var ikke nazist. Undersøgelsen tyder på, at når der er tale om en smertefuld eller skamfuld historie, skaber mennesker det, som Welzer kalder et vidensbaseret 'leksikon', der indeholder faktuel viden om den store historie, sådan som man lærer om den gennem skolen, aviser og bøger, og et følelsesbaseret 'fotoalbum', der indeholder familie-

Dannelse af historiebevidsthed

Modellen viser, hvordan individers og gruppers historiebevidsthed påvirkes fra mange forskellige steder og gennem mange forskellige medier. I praksis vil nogle af de forskellige påvirkninger ofte være mere betydningsfulde end andre.

historien og ens egne oplevelser og minder med eksempelvis ens bedsteforældre.

Når det handler om nazitiden i Tyskland, lader det altså til, at der, når man taler med unge tyskere, ofte er en svag eller ingen forbindelse mellem den store historie (leksikon) og den lille historie (fotoalbum).

Hvis vi vender blikket fra de tyske unge til den unge generation af danske, forholder tingene sig på flere punkter anderledes. Der er ikke en hel øjenvidnegeration, der gjorde soldatertjeneste, oplevede massive bombardementer, sultede og mistede familiemedlemmer, sådan som øjenvidnegerationen i Tyskland gjorde.

Danmark var ikke det land, der havde begyndt krigen, og Danmark var heller

ikke på tabernes side, da krigen endelig sluttede. Derfor er der nok ikke lige så mange grimme minder, som man har brug for at adskille fra sin families 'fotoalbum' i Danmark, som der er i Tyskland.

Men alligevel er det interessant at se på, hvordan den unge generation af danskeres billede af besættelsestiden, den såkaldte *historiebevidsthed*, dannes.

Forskning har vist, at vi får vores viden om og billeder af en bestemt periode fra flere forskellige kilder, hvilket illustreres af modellen ovenfor.

Den unge generation af danskere er vokset op i et samfund, der er præget af et stort udbud af mange forskellige medier. Derfor er deres historiebevidsthed om besættelsestiden også sammensat af viden mange forskellige steder fra.

Analysestrategi: Mundtlige kilder til historien

Når man arbejder med den mere moderne del af historien, har man den særlige mulighed selv at indsamle mundtlige kilder gennem interview. Disse interview med historiske øjenvidner tager tid at forberede, lave og bearbejde. Derfor kan man typisk kun nå at lave et eller to. Derfor skal man også huske, når man skriver opgaver, at supplere sine interview med andet historisk kildemateriale.

Informanter	Overvej, hvorfor du vælger at interviewe netop den eller de personer. Hvad kan informanten bidrage med? Er deres historiske minder interessante, fordi de har spillet en central rolle i historiske begivenheder, er de repræsentative, udgør de noget atypisk eller ekstremt i den brede historie, er de en minoritet, hvis historie har været glemt og nu skal afdækkes, eller lignende?
Spørgsmål	Formuleringen af spørgsmålene er vigtig i et historisk interview. Man kan som interviewer komme til at påvirke sine informanter gennem sin spørgeteknik og på den måde påvirke resultatet af interviewet på en uhenigtsmæssig måde. Det er vigtigt at lade sine informanter tale og ikke være for styrende i interviewet og ikke stille ledende og værdiladede spørgsmål, der kan påvirke informanten. Hvis man er interesseret i at finde ud af, hvad en informant kan huske om en bestemt periode, eller hvilken historisk fortælling (narrativ) en person er bærer af, er det vigtigt at stille spørgsmål, der lægger op til det, eksempelvis "Fortæl mig om besættelsestiden, som om jeg ingen ting vidste ..." Hvis man vil afdække historiske fakta, kan man stille mere lukkede spørgsmål som "Var det i 1941 eller 1942, at du gik under jorden?"
Informanternes troværdighed	Vi har ofte en tendens til at tro, at øjenvidner/førstehåndskilder er den mest troværdige form for kilde, men sådan forholder det sig ikke altid. Hvis der går meget lang tid mellem, at øjenvidnet oplever en begivenhed, og at de fortæller om det i et interview, kan mange detaljer forsvinde eller endda blive forandret, fordi øjenvidnet påvirkes af andre fremstillinger af begivenheden i eksempelvis bøger, film eller den offentlige debat. Det er vigtigt at huske, at den menneskelige hukommelse ikke er en computer, hvor ting lagres og altid kan hentes frem i samme form. Den er derimod meget formbar og påvirkelig af senere oplevelser. Derfor skal man også vurdere øjenvidners beretninger i forhold til andre historiske kilder og fremstillinger.
Dokumentation	Det er vigtigt at kunne fastholde og kunne dokumentere de mundtlige kilder, hvis man skal bruge dem i eksempelvis skriftlige opgaver. Derfor er det vigtigt at optage lyd eller filme de interview, man laver. For at kunne bruge de mundtlige kilder i eksempelvis skriftlige opgaver er det nødvendigt at skrive dele af interviewet nøjagtigt og ordret ud (transkribere). Dette er tit ret tidskrævende.

Historiefaget i skolen spiller selvfølgelig en rolle i dannelsen af unges historiebevidsthed om besættelsestiden, men også film og tv spiller en central rolle, især når man har at gøre med en periode som besættelsestiden, hvor der er et stort udbud af dokumentarprogrammer, tv-serier og spillefilm om perioden.

Sådan som familiehistorierne bliver formidlet, er det sjældent, at børnebørnene sætter sig ned med bedsteforældrene og får fortalt deres oplevelser under besættelsen fra ende til anden. Overleveringen af familiehistorierne foregår ofte glimtvis og i små historier, som bedsteforældrene lidt tilfældigt fortæller, hvis de lige bliver mindet om det af for eksempel et bestemt billede eller et tv-program. Her kan vi se, at Harald Welzers metafor 'fotoalbum' for familiehistorien er meget beskrivende, da familiens historie fortælles i fragmenter og små skildringer, som billeder i et album, frem for som et større sammenhængende narrativ.

Igennem interviewundersøgelsen kan man se, at film og tv som medier spiller en meget stor rolle i dannelsen af historiebevidstheden om besættelsestiden i Danmark. Den folkekære tv-serie *Matador* spiller her en helt central rolle. I interview med danske unge nævner mange serien som 'det mest realistiske' billede af besættelsestiden. Også mange i øjenvidnegerenerationen nævner serien, når de skal fortælle om deres egne oplevelser under besættelsen. På den måde har serien nået bred udbredelse og er blevet en markant del af vores historiebevidsthed, idet den er blevet en form for reference-

ramme for det nationale erindringsfællesskab om besættelsestiden.

Historie som fiktion

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvordan fremstilles besættelsestiden i film og tv? Hvilken betydning spiller fiktion for opretholdelse af erindringsfællesskaber? Hvordan påvirker film og tv vores historiebevidsthed, og hvilken rolle spiller de i erindringsfællesskabet om besættelsestiden?

Besættelsestiden er en af de perioder i danmarkshistorien, som er skildret mest i spillefilm og tv-serier.

Tv-serien *Matador*, der delvis foregår under besættelsen, er efterhånden blevet en dansk klassiker, som tre generationer af danskere har set. Derudover er der de seneste år kommet flere store spillefilm ('*Flammen og Citronen*', '*Hvidstengruppen*' og '*9. april*') om besættelsestiden.

Den historieformidling, der foregår i den historiske fiktion på film og tv, er meget forskellig fra den videnskabelige historieformidling i historiebøger.

For det første kan spillefilm og tv-serier have en stor betydning for et erindringsfællesskab, fordi de helt enkelt når ud til et meget større publikum end en faghistorisk bog. Man ville næppe kunne tale om et nationalt erindringsfællesskab baseret på en historie, som kun ganske få mennesker kender til.

For en stor del af befolkningen vil den populærhistoriske formidling af fortiden i eksempelvis spillefilm være den helt do-

Forskellen mellem historieformidling i hhv. fiktion på film/tv og historiske fremstillinger

	Historisk fiktion på film og tv	Historiske fremstillinger
Formål	At underholde At fortælle en god historie Samfundskritik	At undersøge og diskutere historiske begivenhedsforløb
Genre	Fiktion	Fakta
Sprog	Billeder Kunstnerisk	Tekst Akademisk
Vinkel	Menneskelige skæbner 'Den lille historie' koblet til 'den store historie'	'Den store historie' ofte uden 'den lille historie'
Kommunikationsform	Taler til vores følelser og giver mulighed for identifikation med karaktererne	Taler til vores analytiske evner
Publikum	Stort	Publikum dvs. læserskaren til en historievidenskabelig fremstilling vil ofte være temmelig lille. Historisk forskning kan dog blive vidt udbredt og kan derigennem forme erindringsfællesskabet
Umiddelbar påvirkning af hukommelsen	Stærk	Svag

minerende kilde til historiebevidstheden og opretholdelsen af erindringsfællesskaber.

Derudover kalder fiktionen i højere grad på vores indlevelse i historien og identifikation med karaktererne, fordi der ofte tages udgangspunkt i menneskeskæbner og 'den lille historie', end almindelige historiske fremstillinger, hvor der oftere er fokus på videnskabelig fremstilling af 'den store historie' med vægt på strukturelle forklaringer, som ikke kalder på indlevelse, men derimod analyse.

Samtidig kan film- og tv-mediets kombination af billeder og lyd også have en stærkere påvirkning på vores hukommelse end en traditionel bog, fordi forsk-

ning i menneskers hukommelse viser, at den fungerer blandt andet gennem associationer. Vi har simpelthen lettere ved at huske fakta som årstal, navne, steder, begivenheder osv., hvis det er koblet til noget, vi har oplevet med vores hørelse, syn, krop eller lugtesans. Her har film og tv en fordel i forhold til en historisk fremstilling, der slet ikke aktiverer vores sanser på samme måde.

Set fra en faghistorisk vinkel kan man godt være kritisk over for den rolle, fiktion kan spille i vores historiebevidsthed og i et nationalt erindringsfællesskab, fordi filmenes og tv-seriernes forfattere og instruktører ikke er bundet af de samme regler som lærebøgernes histori-

kere. De skal ikke nødvendigvis følge regler om dokumentation, repræsentativitet, nuancer og faglig argumentation. Filmene og tv-serierne er i kraft af fiktionen mere frie til at bruge de dele af historien, som understøtter netop deres kunstneriske budskab.

Men bare fordi historisk fiktion på film og tv ikke er bundet af de samme krav om faglighed og fodnoter som historikerne, betyder det ikke, at det ikke er interessant i et erindringshistorisk perspektiv.

Historisk fiktion på film og tv er nemlig lige som historiske fremstillinger et udtryk for den tid, de er skrevet i, og er derfor udtryk for en fortolkning af fortiden i en bestemt periode. Derfor kan den historiske fiktion også være interessant at se på med henblik på at undersøge, hvordan den tid, de er lavet i, påvirker deres fortolkning af fortiden. Ligesom den historiografiske analyse, som vi præsenterede i kapitel 2, kan dette gøres både synkront og diakront (se s. 35).

Et synkront snit: Matador – en moderne klassiker

Vi kaster nu et kort blik på tv-serien Matador (som eksempel på en synkron vin- kel), som jo ofte beskrives som 'den mest realistiske' skildring af besættelsestiden, både af mennesker, der selv levede på det tidspunkt, og af den unge generation.

Matador er bl.a. kendt for, at der er lavet et meget stort arbejde med at få skabt historisk korrekte rammer for seriens handling, for eksempel i forhold til

Danskernes viden om besættelsestiden er blandt andet præget af serien Matador, der følger dagliglivet i den fiktive by Korsbæk under 2. verdenskrig. Serien lægger op til et erindringsfællesskab om et Danmark, der står sammen på tværs af sociale skel. De mindre gloværdige elementer fra besættelsestiden, som historikere de sidste år har fokuseret på – som dansk eksport til Hitler-Tyskland, behandlingen af tyske krigsflygtninge m.m. – spiller en ubetydelig rolle i Matadorfortællingen om besættelsestiden.

karakterernes tøj, hår, møbler og alle andre rekvisitter. Dette er måske en af årsagerne til, at den opfattes så realistisk af seerne.

Samtidig er det dog også tydeligt, at den også er et produkt af sin egen tid, 1978 til 1981, og indeholder et værdimæssigt budskab. For det første kan man se, at serien har en kulturradikal tendens,

De kulturradikale

Strømning i dansk kultur, især i mellemkrigstiden. De kulturradikale ønskede at 'frisætte' kunst, kultur, arkitektur, kønsroller og seksualitet. De kulturradikale gjorde sig især gældende inden for arkitektur, kunst litteratur og teater. Nogle af de mest kendte kulturradikale var Poul Henningsen og Piet Hein.

hvor alle seriens problemstillinger fremstilles på en måde, så sympatien ligger hos de karakterer, der repræsenterer det kulturradikale segment (især Elisabeth, Kresten og doktor Hansen). Samtidig er det gamle konservative segment i Korsbæk ofte fremstillet som latterlige eller passive, repræsenteret ved Maude, der 'går op og lægger sig', Albert, der begår selvmord, eller oberst Hackel, der er en hidsigprop.

Til tider går den kulturradikale sympati så vidt, at det direkte fordrejer de historiske fakta, for eksempel ved at det netop er de tre kulturradikale figurer, der deltager i modstandsbevægelsen i Korsbæk. Dette stemmer ikke overens med historisk forskning, der viser, at modstandskampen i høj grad var båret af de politiske yderfløje (kommunisterne og de højre-nationale) og at midten i dansk politik, som de kulturradikale var en del af, først kom til at spille en mindre rolle sent i kampen.

For det andet bærer serien også præg af at være skrevet af en kvinde og være blevet til i en periode, hvor kvindernes rolle i samfundet var under stor forandring. Serien kan nemlig karakteriseres

ved at være fokuseret på kvindeskæbner, idet omdrejningspunktet i serien er familierummet, hvilket er medvirkende til at fremhæve kvindernes liv og færden.

Serien Matador har fået status som en moderne klassiker i dansk tv-historie, men kan også ses som et erindringssted (se s. 45) i erindringsfællesskabet om besættelsestiden, især fordi den skaber en fælles referenceramme for øjenvidnegenerationen og deres efterkommere. Netop på grund af denne betydning i erindringsfællesskabet bliver dens fortolkning af fortiden interessant at analysere erindringshistorisk.

Et diakront snit: Spillefilm om modstandsbevægelsen

Selv om der ikke findes nogen spillefilm om besættelsestiden, der har fået den samme udbredelse og betydning som Matador, kan de godt være interessante at analysere erindringshistorisk, fordi besættelsen og især modstandskampen med jævne mellemrum har været tema for spillefilm siden befrielsen og frem til i dag. Derfor er disse spillefilm velegnede til at lave en diakron erindringshistorisk analyse af filmenes bearbejdning af besættelsestiden herunder også dilemmaet samarbejde versus modstand.

Filmhistoriker Lars-Martin Sørensen har specialiseret sig i film om besættelsestiden og identificerede i 2012 tre faser i spillefilm om besættelsestiden: I de første år efter befrielsen kom tre mindeværdige film om modstandsbevægelsen, *'De røde enge'* (1945), *'Den usynlige hær'* (1945) og

Oversigt over nogle store danske spillefilm om besættelsestiden

1945: De røde enge
1945: Den usynlige hær
1948: Tre år efter
1955: Der kom en dag
1960: Frihedens pris
1991: Drengene fra Sankt Petri
1991: De nøgne træer
2008: Flammen og Citronen
2012: Hvidstengruppen
2015: 9. april
2015: Under sandet
2016: Fuglene over sundet
2020: De forbandede år

'Tre år efter' (1948). Ifølge Lars-Martin Sørensen var disse tre film 'bitre film', som ikke havde samme heroiserende fremstilling af modstandsfolk, som man senere har set. Filmenes temaer er blandt andet skuffelse over, at danskerne ikke havde gjort mere modstand og opgjør med værnemageriet.

Den anden fase i skildringen af modstandsbevægelsen i dansk spillefilm ses som udtryk for den konsensusfortælling, der blev etableret efter befrielsen (se s. 155), hvor man fokuserer på besættelsestiden som en tid, hvor danskerne stod sammen, og alle kæmpede mod tyskerne på hver deres måde. Lars-Martin Sørensen karakteriserer perioden sådan:

"Perioden er et resultat af, at man ikke beskæftiger sig med de mere diskutabile ting, som modstandsbevægelsen foretog sig. Vi ser hverken film om stikkerlikvideringer eller danskere, der blev nazister. Derfor har vi en

lang og kedelig periode, hvor fortællingen er, at modstandsfolk er nogle helte."

Den tredje fase indledes med Ole Christian Madsens film 'Flammen og Citronen' (2008), der fremstiller to modstandsfolk, der har stikkerlikvideringer som specialitet. Her er der ikke tale om en helteskildring: 'Citronen' drikker for meget og er en dårlig far, ved en fejlslagen likvideringer dræber de et barn og generelt fremstilles modstandsbevægelsen som en bevægelse, hvor der både var brodne kar og usikkerhed om, hvem der egentlig har styringen.

Med dette mere kritiske blik på modstandsbevægelsen er Danmark en del af en større europæisk udvikling, hvor man blandt andet i film fortolker 2. verdenskrig i nyt lys. Et tysk eksempel på denne udvikling er filmen om Hitlers sidste dage 'Der Untergang' (2004).

I dag har Lars-Martin Sørensen dog blødt sin faseopdeling op, fordi de nyeste film om besættelsen tegner et mere broget billede. Filmen 'Hvidstengruppen', der havde premiere i 2012, har ikke et kritisk perspektiv på modstandskampen, snarere

Bo Lidegaard, historiker

"De historiske film er typisk et indlæg i en helt aktuel debat, der handler om Danmarks syn på sig selv i det 21. århundrede. Man bruger besættelsestiden som kulisse, fordi man kan trække dilemmaerne mellem ondt og godt stærkere frem. Så det er et let sted at gå hen og lede efter den type konflikter."

Information 28. oktober 2016.

Filmen 'Under sandet' fra 2015 handler om minerydningen efter befrielsen på den jyske Vestkyst og medførte stor kritik. Filmen fremstiller de unge tyske krigsfanger, der blev brugt som mineryddere, i et sympatisk og menneskeligt lys, mens især én dansk karakter i filmen fremstilles som skurk. Den kan dermed siges at være en mod-erindring til den etablerede grundfortælling om besættelsestiden ved at bytte om på de traditionelle roller med tyskere som gerningsmænd og danskere som ofre.

tværtimod. Derfor mener Sørensen, at det i forhold til nyere film giver mere mening at opdele dem i de film, der sætter historien til debat, og dem, der ikke gør.

Ifølge Lars-Martin Sørensen har besættelseshistorikere dog stadig vanskeligt ved at få den almindelige dansker til at forstå, at det ikke var et enigt Danmark, der gjorde front mod den tyske nation:

"At det ikke var alle danskere, der var imod tyskerne. Det kan faghistorien godt gøre, men det er ikke det, den almindelige dansker går rundt og mener. Og når det ikke er det, skyldes det i et eller andet omfang, at populærfiktion fortæller en anden historie."

Når man inddrager populærkulturen som film og tv repræsenterer, kan man altså få en ny vinkel og dybde i analysen

af den historiefortælling, der er i et bestemt erindringsfællesskab. Nogle gange kan populærkulturen endda stå som en *mod-erindring* til historievidenskaben.

Når man taler om et erindringsfællesskab, skal det derfor forstås som en gruppe, der deler en bestemt fortolkning af fortiden, men ikke hvor alle medlemmerne er 100 procent enige. Men bliver uenigheden om fortolkningen af fortiden stor på de helt centrale punkter af fortællingen, som for eksempel helte/skurke, årsagsforklaringer eller konsekvenser, kan det være, at man slet ikke kan tale om ét erindringsfællesskab men derimod om konkurrerende erindringsfællesskaber.

Forslag til videre læsning

'Besættelsestiden som kollektiv erindring',
Claus Bryld og Annette Warring, Sam-
fundslitteratur, 1998

Barn af besættelsen, Michael Müller,
Gyldendal 2008

Kampen om Danmark 1933-45, Bo Lidega-
ard, Gyldendal 2006

Over stregen under besættelsen, John T.
Lauridsen, Gyldendal 2007

*Sådan valgte de. Syv dobbeltportrætter fra
besættelsens tid*, Hans Kirchhoff, Gylden-
dal 2008

Analysestrategi: Historie som fiktion

Hvis du vælger at analysere en film eller en serie fra tv, skal du være opmærksom på, at filmen eller serien ikke nødvendigvis er repræsentativ for skildringen af den periode/person, du er interesseret i. Du kan derfor med fordel gå i dybden med analysen af én enkelt film og så undersøge på nettet, om skildringen svarer til andre film fra den periode, du er interesseret i at undersøge.

Synkront eller diakront snit	Inden man begynder sin analyse, er det vigtigt at beslutte, om man vil analysere én eller måske to film fra samme periode (synkron analyse), eller om man vil analysere forskellige film fra forskellige perioder (diakron analyse). I en synkron erindringshistorisk analyse vil man typisk koncentrere sig om, hvordan en film enten er præget af en bestemt fortolkning af fortiden, hvordan samtidige begivenheder aktualiseres i filmen, eller hvordan filmen medvirker til at forme erindringsfællesskabet om en bestemt historisk begivenhed. I en diakron analyse vil man typisk lave en række historiske nedslag ved at se på film fra flere forskellige perioder. På den måde kan man analysere en historisk udvikling og forandring i erindringsfællesskabet og forskellige erindringspolitiske kampe, men man kan ikke komme så meget i dybden med den enkelte film eller periode.
Historisk periode	Hvilken historisk periode og begivenheder skildres i filmen? Er der nogen begivenheder, der er særligt fokus på, og andre, der er valgt fra? Overvej, hvorfor der i filmens samtid netop er interesse for en film om denne historiske periode.
Helte og skurke	Ved at undersøge, hvilke karakterer i filmen der fremstilles sympatisk, og som seeren vil identificere sig med, og hvilke der fremstilles som usympatiske, kan man få indblik i filmens fortolkning af fortiden.
Aktualisering	Overvej, om filmen indeholder kommentarer til eller kritik af nutidens samfund ved eksempelvis at trække paralleller mellem historiske begivenheder eller personer. Sådanne paralleller kan trækkes både i filmens dialog, karakterernes handlinger, billedsprog, klipping, lydspor og lignende.
Modtagelse og anmeldelser	For at undersøge en films betydning for et erindringsfællesskab kan det være relevant at undersøge, hvor mange der har set filmen, fordi det giver et fingerpeg om, hvor interesserede folk er i filmens historie, og hvor bredt filmens skildring er nået ud. Derudover kan det også være relevant at undersøge anmeldelser af filmen og den eventuelt debat, som den har skabt. Derved kan man undersøge, om filmen har en kontroversiel fortolkning af fortiden, og hvilke mod-erindringer der er.

VIGTIGE BEGREBER

Erindringspolitik: Forsøg på at opretholde, bearbejde eller omdanne eksisterende erindringsfællesskaber kan man karakterisere som erindringspolitik. Erindringspolitik er en form for magtudøvelse og betegner den særlige form for identitetspolitik, hvor fortiden står i centrum i forsøg på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser. Erindringspolitik er et felt, hvor der føres magtkamp om, hvad der skal huskes, og hvad der skal glemmes.

Mundtlige kilder: Interview med øjenvidner til historiske begivenheder. Mundtlige kilder adskiller sig fra andre typer historiske kilder, fordi man som interviewer er med til at skabe kilderne, samtidig med at man bruger dem.

Den store historie: Brede og overordnede historiske udviklingslinjer. Her er der ikke fokus på det enkelte menneskes historie, men i stedet på et helt lands eller store gruppers historie. Den store historie kaldes også makrohistorie.

Den lille historie: Enkelte mennesker livshistorie eller familiehistorier. Den lille historie kaldes også mikrohistorie.

Aktualisering: Når historien fortolkes på en bestemt måde, for at forstå eller legitimere hvordan man skal handle i nutiden. Dette kan ses på forskellige måder, eksem-

pelvis ved at bruge historiske eksempler som belæg for sine argumenter eller ved at iscenesætte sig selv på bestemte erindringssteder, der bærer et bestemt historisk budskab for modtagerne.

Historiebevidsthed: Samspillet mellem et menneskes fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning.

Historiebevidsthed er ikke noget, man kan vælge at have eller ikke at have, men er derimod et menneskeligt grundvilkår, som gør, at man kan fungere som individ og medlem af en gruppe.

Ved at fortolke fortiden kan vi forstå vores nutid, og samtidig er fortolkningen af fortiden også med til at forme vores forventninger til fremtiden.

Konsensusfortælling eller konsensusmyte: En fortolkning og formidling af besættelsestiden, der lægger stor vægt på danskerne som et enigt folk, der stod samlet mod besættelsesmagten og spillede forskellige roller i modstanden mod tyskerne. Konsensusfortællingen blev etableret i tiden omkring befrielsen og har været dominerende i historiografien og den brede erindring frem til slutningen af 1970'erne. Sidenhen er konsensusfortællingen blevet bredt kritiseret af historikere, for at give et alt for enigt billede af danskerne under besættelsen.

MATERIALER

KILDE 1

Hvert år afholdes der forskellige mindehøjtideligheder for at mindes befrielsen, jødeaktionen og som i nedenstående tale – 29. august for samarbejdspolitikens ophør. Her er statsminister Lars Løkke Rasmussens tale i Holmens Kirke den 29. august 2018.

Statsminister Lars Løkke Rasmussens tale ved mindegudstjeneste for samarbejdspolitikens ophør, Holmens Kirke, den 29. august 2018

Kære veteraner, pårørende og gæster.

I dag for 75 år siden blev det danske forsvaret brutalt overfaldet af den nazistiske værnemagt.

På flere kaserner kom det til ildkamp. Som ved Det Nye Tøjhus og Ammunitionsarsenalet. Og på Livgardens Kaserne i Gothersgade. Tæt på, hvor vi er i dag.

Og ude på Holmen gav viceadmiral A.H. Vedel ordre til, at flådens skibe skulle sænkes eller undslippe. Søværnet gav sig ikke uden kamp.

Det var en vilje til modstand, som gjorde indtryk.

Gjorde indtryk i Danmark. Og uden for Danmark. Nok var nok.

Kampene den 29. august kostede 17 danske soldater og 7 marinesoldater livet. Ære være deres minde.

Forud var gået uger med folkelige oprør mod nazisterne. Strejker. Demonstrationer. Gadekampe. Sabotage.

Modstandsfolk var i aktion. Og inspirerede folket til at rejse sig. Nok var nok.

Efter direkte ordre fra Hitler svarede Værnemagten igen med brutale krav. Om

undtagelsestilstand. Om dødsstraf for sabotage.

Krav, den danske regering ikke ville indfri.

I samarbejdspolitikken havde man strakt sig langt. For langt. Nu brast det ufrivillige bånd.

Den 29. august 1943 holdt regeringen op med at fungere. Nok var nok.

Fra den dag var hånden lænket. Men ånden fri.

Fra den dag blev Danmarks stilling klar. Der kom rene linjer. Og vores land blev bragt på den allierede side i verdenskrigen.

Derfor er den 29. august 1943 et historisk vendepunkt og en national mærkedag, som vi skal holde skarp i erindringen.

”Du pusling-land, som hygger dig i smug, mens hele verden brænder om din vugge.”

Sådan skrev Jeppe Aakjær, da første verdenskrig rasede.

Ordene fik ny aktualitet under anden verdenskrig.

Men pusling-landet rejste sig. Stadigt flere forstod, at vi ikke kan hygge os i smug. At vi aldrig kan skærme os mod verdensbranden. Aldrig må være os selv nok.

Vi må træde ind i historien og melde os under fredens, frihedens og demokratiets fane. I solidaritet med dem, der deler vores værdier og kæmper for dem.

Også vi har et ansvar for, om branden spredes eller slukkes.

I en skæbnestund må man vælge side.

Det valg blev truffet af modige mennesker i hjemmene, på gaderne, på fabrikkerne, på kasernerne, i flåden.

Af de mennesker, som vi hædrer og ærer i dag.

Tak til Søværnet, Danmarks Marineforening, Frihedskampens Mindefond og Holmens Kirke for at give os denne smukke ramme for at gøre netop det.

Kære modstandsfolk, soldater, marine-soldater og krigssejler.

Kære veteraner.

Dengang valgte I side. Og trak Danmark med på rette vej.

I dag ved vi, hvad der siden skete.

Vi ved, hvordan det hele endte.

Vi ved, at nazisternes umenneskelige diktatur blev nedkæmpet. Og vi ved, at demokratiet vandt.

Intet af det kunne I være sikre på dengang.

Men I vidste den ene ting, som man behøver for at træffe et valg. I vidste i hjertet, hvad der var rigtigt, og hvad der var forkert.

I satte det moralske kompas på et tidspunkt, hvor landet manglede retning.

Det er en stor ære for mig at tale til jer i dag. At få lejlighed til at sige jer tak – tak for, at I skrev Danmark ind på den rette side i verdenshistorien.

Jeres modige valg og handlinger fik afgørende betydning.

Ikke kun for, hvordan verden ser Danmark. Men også for, hvordan vi ser os selv som land, som nation, som folk.

Vi er ikke et pusling-land. Vi er trådt ind på den store scene og kæmper for alt, hvad vi har kært.

Demokrati og frihed ikke er en selvfølge.

Demokrati og frihed er en tilkæmpet ret.

Jeres kamp forpligter. Den er trædestenen til den rolle, som Danmark indtager i verden i dag.

Tak til de danske veteraner.

I reddede æren, landet og friheden for os alle sammen. Det er den arv, vi står på i dag.

Tak – af hjertet tak.

KILDE 2

Jørgen Kieler (1919-2017) var læge og tidligere modstandsmand, der under krigen blandt andet var medstifter af sabotagegruppen Holger Danske II og deltog i redningen af de danske jøder. I 1943 blev han anholdt for sabotage og i foråret 1944 dødsdømt af besættelsesmagten. Straffen blev ændret til koncentrationslejr i Tyskland, hvor Kieler opholdt sig frem til kort før befrielsen i 1945. Kieler deltog aktivt i den erindringspolitiske debat om fortolkningen af besættelsestiden, og markerede i 2013 sine holdninger til hvordan Frihedsmuseet skal opføres.

Europa betalte prisen for vores egoisme. Jørgen Kieler interviewet af Bent Blüdnikow i Berlingske Tidende (22. august 2004)

Modstandsmanden og lægen Jørgen Kieler er en af de få nulevende danskere med uplettet moralsk autoritet og mod. I dette interview advarer han imod unge historikere, der på det seneste er begyndt at hylde den danske samarbejdspolitik under besættelsen. Jørgen Kieler fylder 85 år i morgen.

Besættelsestiden vil ikke slippe os. Selv om der er færre og færre fra generationen, der på egen krop oplevede tyskernes besættelse, fortsætter handlinger fra de onde år med at forfølge os.

Sidste år var det statsminister Anders Fogh Rasmussens (V) bemærkninger om den moralsk set problematiske samarbejdspolitik, der gav dønninger. Interessen for besættelsestiden er også noget, Jørgen Kieler har mærket. Hans erindringer om sin tid som modstandsmand er nu kommet i 3. oplag, og han er en efterspurgt foredragsholder,

hvor ikke mindst unge mennesker fylder tilhørerbænkene. Imponerende og tankevækkende i lyset af, at han i morgen fylder 85 år.

Men man kan næppe tænke sig en mand, der er bedre til at sætte fokus på de onde år med et personligt engagement. Kieler deltog som ung mand i en række risikofyldte sabotageaktioner og blev i februar 1944 arresteret og hårdt såret af tyskerne.

24 timer før den planlagte henrettelse blev han og hans bror reddet af folkestrejken i København, som medførte et stop for alle henrettelser i et halvt år. I stedet blev de to brødre sendt til koncentrationslejren Porta Westphalica, hvorfra kun cirka halvdelen af de 200 danske fanger vendte hjem.

Modstandsbevægelsen og Kieler har altid haft det svært med samarbejdspolitikken og de etablerede politiske partier. Mange modstandsfolk følte sig dybt svigtet både under og efter krigen af de politikere, der først havde føjet tyskerne og derefter forsøgte at redde deres eget moralske skind efter krigen. Derfor var Jørgen Kieler meget glad for statsminister Anders Fogh Rasmussens ord sidste år, da Fogh åbent undsagde samarbejdspolitikken og erklærede, at hvis alle lande i Europa havde samarbejdet, som Danmark gjorde, så var Europa sandsynligvis blevet nazistisk:

”Jeg var fuldkommen enig med Anders Fogh Rasmussen. Ja, jeg var taknemmelig over hans solidariske holdning med modstandsbevægelsen. Det var første gang, vi har hørt en så utvetydig tilkendegivelse fra politisk hold.”

– *Du er temmelig ene, hvis du tager den faghistoriske kasket på, for stort set samtlige faghistorikere kritiserede Fogh Rasmussen og kaldte ham ahistorisk.*

”Det undrede også mig. Jeg har noteret mig, at danske historikere har haft svært ved at sætte sig ind i modstandsbevægelsens forudsætninger og kamp. Men mærkværdigt nok er de ganske glimrende til at sætte sig ind i samarbejdspolitikernes og ikke mindst Erik Scavenius’ holdninger.

For ikke nok med at danske historikere stort set over en kam tog afstand fra Fogh Rasmussens udtalelser, så er der en ny tendens hos danske historikere til at prise samarbejdspolitikken og Erik Scavenius.

Ikke mindst har jeg med undren hørt og læst historikeren Bo Lidegaard, der har skrevet om både Jens Otto Krag og om dansk politik under besættelsen, utvetydigt rose Erik Scavenius – men hvad var Scavenius’ politik andet end skamløs national egoisme på resten af verdens bekostning?”

– *Er det ikke meget naturligt at tage udgangspunkt i landets egne interesser?*

”Kun til en vis grænse. Det var jo en verdenskrig, og havde USA eller England opgivet, så var vi stadig besat af Nazityskland. De yngre historikere er jo nærmest sognebundne til kongeriget Danmark.

Vi lever i en globaliseret tidsalder, hvor vi er en del af Europa, men det synes at rage dem en papand, at andre mennesker betalte prisen for den nationale egoisme, som samarbejdspolitikkerne stod for.”

– *Hvorfor tror du, at nutidens historikere er blevet samarbejdspolitikkenes støtter?*

”Jeg tror, det spiller en rolle, at vi aldrig fik et politisk opgør med den politik, der

endte med katastrofen den 9. april 1940.

Det nationale sammenhold var pludselig blevet en bydende nødvendighed, som umuliggjorde en fri debat. Hertil kom så angsten for kommunisterne og Danmarks slæbende gang ind i NATO og EU. Vort medlemskab var en naturlig konsekvens af besættelsestidens politiske erfaringer, men indsatsen var halvhjertet, og den vakte modstand hos de venstreorienterede, som havde indtaget vore universiteter.”

– *Men hvordan påvirker det de unge historikere, som nu synes at støtte samarbejdspolitikken?*

”På den måde at de unge af karrierehensyn har lagt sig tæt op ad den ældre generation af lektorer på universiteterne, som i vid udstrækning var kritisk over for modstandskampens synspunkter.

Det hylles nu ind i et tågeslør med bortforklaringer om, at udenrigsminister Erik Scavenius varetog danske interesser på fremragende måde, og at hans politik jo nærmest var naturgiven, da vi var en lille ubevæbnet stat overladt til fjendens nåde og barmhjertighed.”

– *Hvad vil du have? Vi kunne jo ikke have kæmpet 9. april?*

”Nej, men vi afvæbnede os selv i løbet af 1930’erne, så vi bekvemt i bedste radikale ånd kunne opgive kampen for friheden. Men der var mange andre valgmuligheder end afvæbning og entusiastisk samarbejde med tyskerne.”

– *Vil du afvise, at Scavenius forskånede danskerne for mange tragiske forhold under besættelsen?*

”Nej, det vil jeg ikke, men samarbejdet udsatte også den danske civilbefolkning for allierede bombardementer, som takket

være sabotagen ikke blev så omfattende, som man kunne have frygtet, og samarbejdet udsatte Royal Air Force for store tab – 1.300 engelske flyvere blev skudt ned over Danmark – og det var med til at forlænge krigen.”

– *Så du ser simpelthen på besættelsestiden med andre briller end de danske historikere og journalister?*

”Hvis jeg nu var dansk journalist eller historiker, så ville det vigtigste spørgsmål, som jeg kunne finde på, være: ‘Med hvor mange dage forlængede det dansk-tyske samarbejde krigen?’ For hver dag i slutningen af krigen kostede ekstra 10.000 døde i Tyskland og formentlig lige så stort et antal på de allierede fronter. Men det synes ikke at være et spørgsmål, som danske histori-

kere eller journalister synes at være villige til at stille.”

– *Skyldes din harme også, at de danske historikere nu synes at gøre samarbejdspolitikken til noget uundgåeligt?*

”Netop, for der var så mange andre valg. Vi kunne have handlet anderledes og været med til at forkorte krigen og ikke forlænge den. Andre mennesker, allierede flyvere, jødiske fanger og tyske modstandsmænd, betalte prisen for vor nationalegoisme og amoral. Nu synes denne amoral og nationalegoisme at være ophøjet til visdom af en yngre generation af pæne statsansatte radiokale historikere og tidligere venstreorienterede, der ikke orker at tænke tanken, at man kunne have kæmpet for sin frihed og for andre menneskers overlevelse.”

KILDE 3

Historikeren Bo Lidegaard (f. 1958) har skrevet flere store værker om besættelsestiden i Danmark. Lidegaard sætter både gennem sin forskning og sine artikler i Politiken besættelsestiden til debat. Hans fortolkning af og syn på besættelsestidens dilemmaer har både fået stor anerkendelse og mødt stor kritik.

Uddrag fra Bo Lidegaards ‘Kampen om Danmark 1933-1945’ (2005)

Skrælles myterne bort, er den eneste sandhed om Danmarks besættelse måske, at sandheden ikke findes. Derfor fører jagten på sandheden et andet sted hen: til forståelsen af, hvor mangetydt og modsætningsfuldt selv det tilsyneladende enkle er. Det gælder vel at mærke både samarbejdet og modstanden, som begge var dybt modsæt-

ningsfulde, selv inden for hvert deres univers. Leder man efter enkle linjer i kampen om Danmark i de afgørende ti år fra 1935-1945, kommer man til at lede forgæves.

Samarbejdspolitikkerne ville frelse demokratiet ved at gå på kompromis med dets inderste væsen og værdier. Modstandskæmperne ville genvinde friheden med våben i hånd og for manges vedkommende drevet af ideologier, der var demokratiet fremmede. For begge overlevelsesstrategier gælder ydermere, at de hver især i sig bar et hæsligt spejlbillede. For samarbejdspolitikken var det den opportunistiske kollaboration med Hitler-Tyskland og de muligheder, som nazismen og felttoget mod øst – ‘når det nu skulle være’ – gav det ariske og privilegerede Danmark. For modstanden var det hangen til det heroiske og militante, der

kunne kamme over i organiseret kriminalitet og selvtaget, hvor kampen mod besættelsesmagten blev et ideologisk skalkeskjul for andre og mørkere kræfters udfoldelse. I begge tilfælde retsstatens negation – og i sidste ende demokratiets fallit. (...) Endnu er det et kontroversielt synspunkt, at det var i selve dette modsætningsfyldte samspil, at kampen om Danmark blev vundet. Det var samarbejdspolitikken og modstandskampen, der sammen førte demokratiet og den danske nation sejrrigt ud af kampen, og som ovenikøbet genvandt landet en stor del af den respekt – og selvrespekt – det så dramatisk havde tabt den 9. april 1940.

Derfor har fortællingen om kampen om Danmark få rigtige skurke og færre virkelige helte. Fortællingens pointe er, at det ikke lader sig gøre at stille alle de gode gerninger og heltene op på den ene side under overskriften modstand og tilsvarende alle de svajryggede kompromiser og kujoner under samarbejdspolitikken. Heller ikke omvendt. Heltene og heltegerningerne fandtes på begge sider, mørkekræfterne ligeså.

Det betyder naturligvis ikke, at alle handlinger var lige gode og enhver politik lige rigtig. Tværtimod. Kampen om Danmark viser, at udfaldet i høj grad kom til at afhænge af, hvordan den enkelte valgte at optræde og handle. (...) Når kampen blev vundet i Danmark, var det takket være stærke kræfter, der på begge sider holdt fast i idealer og en menneskeopfattelse, der aldrig tillod konflikten at eskalere og umenneskeligheden og kynismen at få overhånd. (...)

Historien viser, at der for hver beslutning og bag hver udeladelse ligger en indgående overvejelse og en smertefuld afvejning. Datiden var sig pinefuldt bevidst om konsekvenserne af de valg, de blev truffet – eller ikke truffet. Og de vidste, at historien ville bedømme og dømme dem. Beslutningerne må derfor respekteres som de politiske valg, de hver især var. De var alle en del af helheden – et slag i kampen om Danmark. Derfor lader de sig ikke bedømme enkeltvis. De må forstås som et hele. På godt og ondt.

KILDE 4

Sven Arvid Birkeland (f. 1939) er læge, men har udgivet flere bøger om besættelsestiden. I bogen 'I kamp for Danmark' lader han både tidligere modstandsfolk, danskere, der havde gjort tysk krigstjeneste, og deres familier fortælle deres historier gennem beretninger og interview. Nedenstående er et uddrag af et interview med Ludolf Jessen, der meldte sig frivilligt til tysk krigstjeneste ved krigens begyndelse og blev tysk faldskærmsoldat.

Uddrag fra Sven Arvid Birkelands 'I kamp for Danmark – danske skæbner i 2. verdenskrig' (2013)
– *Hvordan kom du ind i de tyske faldskærmsropper?*

Begge mine forældre kom fra Tyskland, min far fra Flensborg og min mor fra Mecklenburg-Schwerin. De flyttede til Haderslev og blev danske statsborgere. Jeg blev født i 1923, så jeg er 87 nu [i 2010]. Jeg har gået

i dansk skole og var dansk statsborger. Jeg tilbragte næsten alle mine sommerferier i Tyskland. Min onkel var oberst i luftvåbenet, og hver gang jeg var på besøg hos ham, skulle jeg med ud på flyvepladsen, hvor jeg fik lov til at sidde i en maskine. Det optog mig meget. Jeg har været der fra 10-16-års-alderen. Det var en af grundene til, at min sympati lå på tysk side.

Da krigen kom, meldte jeg mig frivilligt på tysk side og kom til Hamborg til min onkel. Han sørgede for, at jeg kom til en prøve på, om jeg var egnet til Luftwaffe. Det var jeg. Jeg måtte løbe 20 km på en bestemt tid. Det var med nød og næppe, jeg klarede det. (...)

Jeg vidste ikke, hvad jeg duede til, så jeg sagde, at jeg gerne ville være 'beobachter'. Det var sådan en, der sad i en flyvemaskine og skulle observere – men så fik jeg at vide, at det kun var officerer, der blev det. (...)

Så meldte jeg mig som faldskærmsjæger. Jeg kom på uddannelse. Det var hårdt, det var noget med at slå kolbøtter og alt sådan noget. Starten var indtagelsen af Kreta. Det var min ilddåb. Det var virkelig alvorligt, men jeg må ærligt indrømme, at det var en stor oplevelse, selv om det var yderst ubehageligt. Det varede kun to-tre uger, så havde vi nedkæmpet briterne. De udgjorde en betydelig overmagt. (...)

Der er mange ting, jeg sidenhen er blevet skuffet over. Der er en dansker, der har skrevet en bog om de tyske faldskærmtropper på Kreta. Den har vist været for venlig og blev trukket tilbage og måtte ikke udgives. Samtidig blev der i aviserne offentliggjort nogle billeder, hvor tyske faldskærmsjægere skød nogle kretensiske modstandsfolk. Der stod ikke, hvorfor man skød dem.

Jeg synes, man glemmer at se på den anden side. De grækere, der var på Kreta, det var en særlig menneskerace. De var meget hårde. De gjorde meget, som heller ikke tålte at komme frem. Som repressalier skød man dem, man tog på fersk gerning. Sådan er der så meget, men jeg er ikke meget for at sige det, for der vil straks være nogen, der falder over mig og siger, at det ikke kan være sandt. Så man skal være forsigtig med, hvad man fortæller.

– Du må gerne fortælle mig hvad du har oplevet?

Jeg har kæmpet mod russere, italienere, englændere, newzealændere og amerikanere. Som faldskærmsjæger blev man brugt, hver gang det brændte på et eller andet sted. (...) Det brændte på i Rusland i et stort afsnit, hvor rumænske tropper skulle forsvare linjen. Russerne vidste, de udgjorde et svagt punkt, så der satte de ind og brød igennem og udvidede gennembruddet. Vi blev sat ind i huj og hast, i løbemarch skulle vi ditten og datten, og vi blev kørt med tog til Rusland og sat midt ude på linjen – der var ikke nogen jernbanestation. Vi blev sat af, og kort efter skulle vi gå til modangreb. Det var ikke rart, og det kostede mange faldne. (...)

– Har du haft mareridt om de ting fra krigen?

Nej, det har jeg ikke, men jeg har ikke kunnet finde mig til rette, det vil jeg gerne indrømme. Det var en stor omvæltning.
– Selv om du har været ude i mange farefulde ting?

Absolut. Både i Rusland og senere i Frankrig har jeg mange, mange gange tænkt, det kan ikke gå godt, det her.

Jeg så jo, hvordan den ene efter den anden faldt fra. (...)

– *Ved dine børn noget om alt det her?*

De ved, at jeg har været med, det kan jo ikke undgås. Jeg har snakket med min søn om det. Han har været i Amerika, og der har han ikke kunnet lide at sige, at jeg var

med på tysk side. Så han har gået stille med det også. (...)

– *Hvad er det værste, du har været ude for under krigen, var det Kreta?*

Kreta har vistnok været det værste, men det er ikke rigtig gået op for mig.

KILDE 5

Filmen Under Sandet (2015) fik generelt gode anmeldelser for fortællingen og skuespillet. Men til gengæld fik filmen megen kritik for at bevæge sig for langt væk fra de faktuelle begivenheder under minderydningen på Vestkysten. Her udtaler journalist og historiker Bent Blüdnikow sig om historisk fiktion.

Bent Blüdnikow: Vi har en forbandet pligt til at råbe op, hver gang film misbruger historien, Berlingske, 19. januar 2018.

Gå i biografen eller tænd for fjernsynet, og så vil vikinger myrde folk, og soldater fra Anden Verdenskrig vil kæmpe. Historie er "in" som aldrig før, men er disse film og tv-serier autentiske i deres historiefortælling? Ofte ikke, og vi bør kritisere dem for det, selv om det nok ikke hjælper.

Det vrirler med tv-serier og film, der tager udgangspunkt i historiske begivenheder. Film som "Dunkirk" (2017), "Churchill" (2017) og Steven Spielbergs nye "The Post" er blot de seneste, der giver sig ud for at være autentiske dramaer om fortiden. Og på Netflix og HBO kan man se vikinger vælte sig i blod og sex, romerne, der erobrer England, og en genskabelse af dron-

ning Elizabeths liv i serien "The Crown".

Det er jo herligt, men man kan altid stille det banale spørgsmål, om det nu virkelig er den historiske "sandhed", der beskrives. Selvfølgelig er det ikke det, og det er sådan set hul i hovedet at spørge om det, og alligevel er vi nødsaget til at gøre det. Det er jo medierne, der nu i højere grad end historikerne skaber den historiske bevidsthed.

Den prisbelønnede kommentator Peggy Noonan, der var taleskriver for præsident Ronald Reagan, hidser sig i en kommentar i Wall Street Journal gevaldigt op over både "The Crown" og "The Post" om Watergate-sagen. Hun skriver, at de er langt fra nogen historisk "sandhed". Hun bemærker, at "The Crown" er præget af en billig historisk bevidstløshed.

Serien er smuk, erkender hun, men dens formidling af den faktuelle historie er langt ude og skødesløs. Hun peger på, at premierminister Harold Macmillan er skildret som en gusten skurk og en listig væsel. I virkeligheden var han humanistisk og modig, skriver Noonan.

Man mindes den danske tv-serie "1864", der skildrede den begavede konseilpræsident D.G. Monrad som en lallende idiot. Da Macmillan var minister, forsøgte

han overhovedet ikke, som tv-serien påstår, at kuppe premierminister Anthony Eden under Suez-krisen, og han kaldte ikke Eden for en løgner under et kabinetsmøde. Han var ikke nedladende, når han som premierminister ugentligt mødte dronning Elizabeth, som Ttv-serien ellers påstår, for Eden respekterede i høj grad dronningen.

Og når "The Crown" skildrer J.F. Kennedy og Jacqueline Kennedy, er det meste også forkert, skriver Noonan. J.F. Kennedy var ikke sur på Jacqueline over hendes succes med offentligheden i Paris, som det skildres i serien. I "The Crown" påstås det, at J.F. Kennedy i raseri over hustruens succes drak sig fuld og kastede ting efter hende. Det er det rene fup og løgn, skriver Peggy Noonan.

Om "The Post" skriver hun, at Richard Nixon selvfølgelig er filmens skurk, men at han i virkeligheden var historiens helt. Det var Nixon, der afsluttede Vietnam-krigen, og han startede den ikke. Da han ville forhindre Pentagon-dokumenterne om den amerikanske krigsførelse i at blive publiceret, var det ikke for at beskytte sig selv, men for at beskytte sine politiske modstandere, herunder demokraten Lyndon B. Johnson. Men det passer kun alt for godt i en venstrefløjsfortælling at gøre republikaneren Nixon til skurken og journalisterne til helte.

Hvorfor betyder alt dette noget? Fordi vi mister historiens autenticitet, og i en verden, der i stadig stigende grad fiktioniseres, mister vi fornemmelsen af vor historie og identitet. Vi kender kun alt for godt danske film, der bevæget af politiske motiver giver os forvrænget historie.

I Martin Zandvliets film »Under sandet« (2015) havde han af politiske årsager gjort de tyske soldater, der søgte efter miner i Jylland, til uskyldsrene drenge og danske officerer til kynikere og sadister. Det meste i filmen var løgn og fup i et antinationalistisk 1968-kampråb.

Flot film, men fuphistorie. Jamen er der noget at gøre, eller vil disse film og tvserier uden modstand erstatte historikernes møjsommelige arbejde med at rekonstruere fortiden? Den danske historiker Erik Arup (1852-1934) sagde, at historieskrivning handler om at digte over "kendsgerningerne", som kilderne giver os, og ikke digte imod dem. Film og tv-serier bliver sjældent bedre, når der digtes imod kilderne, for de fleste historier har nok brændstof i sig, hvis man holder sig nogenlunde til, hvad vi ved fra kilderne.

Problemet er, som Noonan skriver, at der udvises for stor skødesløshed med de historiske kilder, og stoffet misbruges af politiske årsager. Det har vi en forbandet pligt til at råbe op, hver gang det sker, selv om det sandsynligvis ikke hjælper.

KILDE 6

Forfatteren Michael Müller har i bogen 'Barn af Besættelsen' interviewet 28 kendte danskere, der var børn under besættelsen. Nedenstående interview er med tidligere overrabiner Bent Melchior.

Da min far, Marcus Melchior, blev færdiguddannet, rejste han til Tyskland, hvor han fik et embede som rabbiner i den lille by Tarnowitz, der blev polsk ved fredsslutningen efter Første Verdenskrig. Herefter tog han tilbage til København og blev skolebestyrer på Den jødiske drengeskole på Inge-mannsvej på Frederiksberg, men det var ikke hans felt. Da han havde studeret i Berlin, kunne han tale tysk som sit andet sprog, og i 1925 rejste han tilbage til Tyskland og blev rabbiner i Beuthen, hvor jeg er født.

Da Hitler kom til magten i 1933, rejste vi tilbage til Danmark. Det var umiddelbart nødvendigt at forlade Tyskland. Min far havde set, hvad nazismen udviklede sig til, hvordan den voksede og buldrede frem i starten af 1930'erne, og hvad den præstereede på gadeplan. Han var helt klar over, at det var en forfærdelig trussel, der kom imod hele Europa, men selvfølgelig også konkret imod det jødiske mindretal. På det tidspunkt fór nazisterne frem med chikane. Der var dog ikke tale om organiserede overfald; det tog først til efter Nürnberg-lovene i 1935 og med Krystalnatten i 1938. Vi var danske borgere og havde mulighed for at rejse til Danmark, men de tyske jøder havde jo ingen steder at rejse til.

Dertil knytter sig en historie, som jeg har fået fortalt utallige gange. Da jeg var en dreng på fire år, skulle jeg en dag rydde op

i mit legetøj. Jeg fandt det lettere at smide tingene ud ad vinduet i stedet for at skulle ulejlige mig til en skraldespand.

Vi boede på fjerde sal og kunne faktisk ikke se ned på gaden, men pr. intuition havde jeg ramt nogle SS-folk nede på gaden med et par træklodser. De kom op i vores lejlighed arrige og voldsomme, og spurgte, hvad det var for noget. Mine forældre overbeviste dem om at det ikke var muligt at sigte fra fjerde sals højde, så de skulle ikke opfatte det som et personligt træf. De t var nærmere et lykketræf.

Men I kom tilbage til Danmark?

Ja, vi kom til Danmark, der i 1930'erne førte en meget stilfærdig politik over for vores store tyske nabo. Kløene fra 1864 sad stadigvæk i huden på de danske politikere, så vi skulle ikke begynde at råbe op. Med en enkelt undtagelse i form af Nationaltidende mente den danske presse ikke, at det var så galt, det, der skete i Tyskland; de fik jo folk i arbejde, der blev bygget autobahn og afholdt olympiade i 1936. Og med en vis skam holdt den jødiske menighed meget lav profil. Min far gjorde sig vældige anstrengelser for at hjælpe folk ud af Tyskland, blandt andet ved at løbe justitsminister Steincke på dørene for at få til-ladelse til, at jødiske flygtninge kunne komme til Danmark. Dette var ikke den jødiske menighedspolitik. Jeg ved ikke, om der har været en angst for antisemitisme, hvis der kom for mange jøder hertil, men for Danmarks vedkommende var der en klar frygt for, hvad Tyskland ville gøre mod os, hvis vi gik ud og sagde nazismen imod.

Min far rejste rundt i landet, ikke mindst på højskoler, og holdt mange foredrag om situationen i Tyskland. Sidenhen har jeg hørt adskillige personer sige, at de var ret betagede af nazismen, indtil de hørte min fars fremstilling af dens ideologi.

De syntes, at han var ret så skarp i forhold til, hvad der foregik.

Havde din far en fornemmelse af, at der kunne komme krig?

I princippet var min far optimistisk af natur, og den katastrofe, der fulgte, kunne ingen forudse. Han vidste, at situationen var slem, men han kunne også konstatere, at tyskerne lod folk komme ud af landet. Hvis jøderne ville rejse, kunne de i princippet bare rejse. Efter Krystalnatten i 1938 blev der holdt en verdenskonference i et forsøg på at få placeret jøderne et sted, men det mislykkedes totalt. Danmark reddede nogle jøder; det skal ikke være usagt. Vi havde fået en ordning om, at unge mennesker kunne komme til Danmark på et ophold på 1-2 år for at lære om landbrug, hvorefter de skulle rejse videre til Palæstina og gå på en kollektiv landbrugsskole. På den måde blev et par tusinde jøder reddet.

Hvordan så situationen ud for din familie omkring den tyske besættelse i 1940?

Jeg har aldrig forstået, hvordan mine forældre klarede sig i de år. Jeg var det fjerde barn i en søskendeflok på seks. Enkelte personer må have hjulpet os, her iblandt min fars onkel, der havde det økonomisk godt. Det var ikke, fordi vi spiste kostbare retter, vi blev mætte, og jeg har ingen erindringer om, at jeg er gået sulten i seng. Men der var ikke mange penge at gøre

godt med. Vores sommerferier blev arrangeret af den jødiske menighed; de svarede lidt til det, vi i dag kender som Gabriel Jensens Ferieudflugter. Hvis det ikke regnede, mødte vi op på Nørreport Station med en madpakke og steg på toget til Charlottenlund, hvor vi legede og spillede bold i skoven, inden vi sidst på eftermiddagen tog hjem igen. Jeg kan huske, vi fik serveret noget mælk og kakao. Det var, hvad der var råd til.

Jeg gik på den jødiske drengeskole sammen med mine brødre. Min søster gik i pigeskolen på Nørrebro. Vi følte ikke et politisk pres. Jeg kan huske, at der indimellem var nogle, der marcherede gennem gaderne, men du skal ikke spørge mig, om det var Konservativ Ungdom eller Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti. Vi vidste dog, at vi ikke skulle have noget med dem at gøre, men jeg erindrer ingen form for angst på det tidspunkt. Jeg tror, at de fleste danskere tænkte, at hvis der skulle blive krig, ville Danmark ikke blive en del af den; vi var jo sluppet under Første Verdenskrig. Og da Tyskland tilbød de nordiske lande en ikkeangrebspagt i 1939, var det kun Danmark, der mente, at det var ulejligheden værd, selv om det papir viste sig at være ugyldigt. Indstillingen var, at vi kunne sejle uden om det værste, hvis der skulle ske noget. Det gjaldt også for den jødiske menigheds oplevelse af situationen.

Mange jøder måtte betale dyrt for at komme til Sverige. Hvordan skaffede I penge til rejsen?

Det var flere penge, end vi nogensinde havde set. Beløbet oversteg alle vores muligheder. Trods risikoen tog min bror Arne

ind til København sammen med den unge Kildeby. Her kontaktede han min fars onkel, der generøst bidrog til vores redning. Det var en dyr tur; fiskeren skulle have 1.500 kroner pr. person, hvad der måske svarer til cirka 35.000-40.000 kroner i dag. Fiskerne var af den opfattelse, at foruden deres liv var der en risiko for, at tyskerne ville beslaglægge deres både, hvis de blev taget. Dermed ville de ikke længere have en levevej, så pengene var en slags livsforsikring. Det var ret mange penge, og de 1.500 kroner skulle vi betale seks gange, men der var ikke andre muligheder. Siden har jeg tænkt på, hvad min far med fire børn ville have gjort, hvis vi var blevet fanget. Ville han have sikret sig nogle piller, så vi kunne begå selvmord?

Det tror jeg nu ikke ville have ligget til ham.

Hvad kom samarbejdspolitikken til at betyde for det jødiske samfund?

Vi fik meget beroligende meddelelser fra statsadministrationen; at Danmark havde indgået denne her samarbejdspolitik, der betød, at hvis vi holdt lav profil, ville vi undgå særlove for danske jøder. Vi kunne leve videre og fortsætte med at gå i skole. Efter 7. klasse i 1942 flyttede jeg fra den jødiske drengeskole til La Cour Vejens Skole, hvor jeg blev godt modtaget. I juni fyldte jeg 13 år og skulle fejre bar mitzvah, der svarer lidt til en konfirmation. Om lørdagen holdt jeg fri fra skole, der holdt jeg sabbat, og da min klasselærer, Bruno Thomsen, blev klar over, at jeg skulle fejres den kommende lørdag, bad han mig om at holde et foredrag for klassen om, hvordan bar mitzvah foregik. Det var et fint træk af

ham; der var ikke noget tys-tys, fordi jeg var jøde. Det stod åbent og klart.

Vi legede meget på gaden, der var jo næsten ingen biler dengang. Der var en dreng fra en anden opgang, som jeg spillede bold med. En dag sagde han til mig: "Min far siger, at din far er jyde." Det var for så vidt rigtigt, fordi min far faktisk blev født i Fredericia, og det var først, da jeg gik op til min far og fortalte ham, at det var underligt, at hr. Jensen vidste, at han var født i Fredericia. Min far slog en latter op og sagde: "Mon han sagde jyde?" Sønnen vidste ikke, hvad en jøde var for noget, så han forstod det som "jyde". Denne historie siger lidt om, hvordan vi havde det med hinanden - det spillede ingen rolle om man var jyde eller jøde; det kunne være det samme. Det var i hvert fald mit hovedindtryk.

Under de meget skrappe og kolde vintre måtte vi ligesom mange kirker lukke synagogen, fordi der ikke var brændsel til at fyre de store rum op, så vi rykkede ind i et mindre menighedslokale. Disse vilkår delte vi med resten af befolkningen, hvilket vi også gjorde med hensyn til mørklægning og rationering. Hjemme hos os spiste vi igennem, så vi blev mætte, men der var blandt andet rationering på kød, smør, kaffe og el. I vores stue havde vi en lampe, så elektricitetsmåleren ikke skulle løbe amok, og i dag slukker jeg stadig lyset, når jeg forlader et rum; det sidder i mig. Nu havde vi ingen bil, men folk kunne jo ikke skaffe benzin, så de måtte op på cyklen. Alle disse restriktioner medførte krigen.

Hvordan oplevede I dagene op til deportationen af de danske jøder i efteråret 1943?

I midten af september 1943 var der en aktion imod det jødiske menighedskontor, hvor alle adresserne på medlemmerne af menigheden blev taget og formentlig brugt, da aktionen mod jøderne gik i gang. I dag kan jeg ikke forstå, at sådanne oplysninger ikke var blevet fjernet. Vi vidste til gengæld ikke, hvad der foregik bag kulisserne; at den rigsbefuldmægtigede i Danmark, Werner Best, havde telegraferet til Berlin om, at der var fri bane for en aktion imod de danske jøder. Denne aktion fik vi først nys om, da den tyske diplomat Georg Duckwitz henvendte sig til de danske politikere, blandt andre Hans Hedtoft, H.C. Hansen og Alsing Andersen, som han omgikkes.

Tirsdag den 28. september fik vi to meddelelser: Den ene overbragte Hans Hedtoft vist nok selv til den daværende formand for menigheden, højesteretssagfører C.B. Henriques, der reagerede ved at sige: "Det er løgn." Han stolede så meget på, at det kunne ske ude i den store verden, men ikke i Danmark. Den anden meddelelse kom via Alsing Andersens sekretær. Jeg lukkede døren op, da hun ringede på ved aftenstid, kort før mørket faldt på. Hun skulle tale med min far og overbragte ham det budskab som Duckwitz havde givet til politikerne. Budskabet lød, at tyskerne forberedte en aktion, der skulle foregå natten mellem fredag og lørdag den 1. og 2. oktober; der var kommet forstærkninger og både, som skulle sejle os til Tyskland. Følte vi et chok, var det nu. Det var ikke længere bare rygter, eftersom beskeden kom fra en kilde, vi ikke kunne afvise. Nu var det ramme alvor. Egentlig var den tyske stab i

Danmark modstander af aktionen. Ikke fordi den holdt vældigt meget af de danske jøder, men den havde det jo godt og var interesseret i at holde så meget ro som muligt. Så længe man holdt sig fra jøderne, var der ro, og derfor lød den tyske beretning: Når først aktionen var blevet gennemført, kunne de jøder, der havde gemt sig, stille og roligt liste op ad køkkentrappen og vende tilbage til deres lejlighed og genoptage tilværelsen.

Den 29. august 1943 var vi meget bekymrede for at sige det mildt; ikke mindst i morgentimerne, hvor vi så tyske militærkolonner, også i vores egen gade, der arresterede ledende personer i samfundet og sendte dem til Horserødlejren. Vi var ret overbeviste om, at min far var i farezonen, men han slap, selv om den daværende overrabbiner, Max Friediger, var blandt dem, der blev arresteret den dag. Det betød, at samarbejdsaftalen med tyskerne var væk. Nu startede rygtedannelserne; den ene havde hørt dit, og den anden havde hørt dat. Min far kunne blive meget vred, og derfor skældte han folk ud, når de kom med deres rygter. Det værste var, hvis der gik panik i foretagendet. Derfor var den officielle holdning hos den jødiske menighed, at det ville give tyskerne anledning til at lave en aktion mod de danske jøder, hvis jøderne forsøgte at komme ud af landet i en desperat aktion; det skulle vi endelig ikke foranledige. Vi skulle stadig holde os i ro. Hvis nogen forsøgte på noget, kunne det gå ud over os alle sammen. Det var holdningen, og den var konsekvent.

OPGAVER

Opgave 1: Innovativ opgave

Du skal udarbejde en skitse over et nyt museum for besættelsen i København. Du skal se på erindringsfeltmodellen og udarbejde forslag til et museum inden for et af de fire felter. Du skal tage stilling til, hvad museet skal hedde, hvor det skal ligge, hvordan det skal tegnes, og hvordan fortiden skal formidles (se s. 134).

Opgave 2: Erindringspolitisk indlæg på sociale medier

Det er jubilæumsdag for jødeaktionen oktober 1943. Du er på den værdipolitiske venstre- eller højrefløj og skal udarbejde et opslag på de sociale medier, hvor du bruger erindringen om jødeaktionen til enten en mere åben eller en mere lukket flygtningepolitik.

KAPITEL 6

VELFÆRDSSTATENS TILBLIVELSE – HVEM SKABTE VELFÆRDS- STATEN?

VIGTIGE BEGIVENHEDER

1891: Lov om aldersrente

1892: Lov om sygekasser

1921: Invaliderenten

1922: Aldersrenteloven

1933: Kanslergadeforliget (herunder Socialreformen)

1956: Folkepensionen

1972: Statens uddannelsesstøtte (SU)

1976: Bistandsloven

1979: Efterlønnen

1986: Kartoffelkuren

1987: Fælleserklæringen

1994: Arbejdsmarkedsreform

2002: Starthjælp

2006: Velfærdsforliget

2010: Dagpengereform

2011: Tilbagetrækningsreform/udhuling af efterlønnen

2012: Førtidspensionsreform/fleksjobsreform

2013: Kontanthjælpsreform

Hvad er en velfærdsstat?

Den dansk-svenske politolog Gösta Esping-Andersen skelner mellem tre typer af velfærdsstater, og fra 2011 er de tre modeller blevet suppleret af Ove Kaj Pedersens model konkurrencestaten:

Den universelle model: Staten omfordeler de økonomiske goder ved hjælp af opkrævning af skatter og tildeler ens ydelser til alle individer, der lever op til lovbestemte kriterier. Denne model er udbredt i Skandinavien.

Den residuale model: I denne model ses det frie marked som mest effektivt til at skabe og fordele velfærd. Det er borgernes eget ansvar at tegne forsikringer for at få social sikkerhed som sundhed eller pension.

Stat eller delstat giver minimale ydelser til de mest trængende. Denne model er udbredt i USA.

Den selektive model: Denne model kaldes også 'forsikringsmodellen', fordi den ser arbejdsmarkedsforsikringer og familien som mest velegnet til at sørge for social beskyttelse og velfærdsydelser. Ofte er forsikringerne obligatoriske. Denne model er udbredt i Central- og Sydeuropa.

Konkurrencestaten: Nogle mener, at denne model er en moderne version af den universelle model. Konkurrencestaten tager udgangspunkt i, at nationalstater konkurrerer mod hinanden, og at velfærdsstatens opgave derfor er at skabe konkurrencedygtige individer gennem incitamenter i uddannelsessystemet og i den måde, overførselsindkomster er stykket sammen på. Hvor den universelle model beskyttede borgerne mod markedet, bruger konkurrencestaten markedsmekanismen til at skabe konkurrencedygtige borgere.

Hvad gør dig egentlig mest stolt over at være dansk? Et flertal svarer: *velfærdsstaten*. Den danske velfærdsstat er en samfundsindretning med *stor økonomisk omfordeling* og *skattefinansieret velfærd rettet mod alle borgere*. Den universelle velfærdsmodel, som danskerne er så stolte af i dag, er ikke blevet udtænkt og gennemført på én gang. Der er, som det vil fremgå af dette kapitel, siden 1891 blevet truffet politiske beslutninger, som pegede frem mod forskellige velfærdsstatsmodel-

ler, og de mange reformer, der er sat i værk siden 1980'erne, får mange til at mene, at vi ikke har længere har fokus på at beskytte det enkelte individ mod sociale katastrofer, men i stedet at støtte det enkelte individ til at klare sig i den internationale konkurrence.

De store politiske partier støtter i dag hovedprincipperne i den danske velfærdsmodel. På venstrefløjen mener mange imidlertid, at den universelle velfærdsstat er ved at blive udhulet, mens

Emily Cathrine Wenande 16. marts kl. 19.16 · 🌐

Stepping back into the Emergency Department for a 16-hour shift at a hospital in Copenhagen, Denmark, the thing at the forefront of my mind isn't fear, it's resolve.

This country brought me safely into this world, paid for my vaccinations, saw me through a breast cancer scare, financed my ENTIRE medical degree and offered me equal opportunity at every turn. Gratis.

It's this country's ELDERLY that paved the way for all of it—through their activism/unions, their solidarity, and their humanity. It's their legacy that makes Denmark (and the rest of the Nordics) among the best places in the world to be born. Our grandparents forged the powerhouse social security nets that I hope will see our vulnerable Danes and our dynamic Danish businesses through the crisis.

For me, if any personal good comes out of this pandemic, it is this: it's payback time; to Denmark, to its tax payers, and especially to its elderly. I may be at the very start of my career, but it's worth every damn skill this fledgling doctor's got.

KOM SÅ DANMARK 🇩🇰 🇸🇪 🇩🇪 🇫🇮 🇸🇯

👍❤️ 10 tusind 595 kommentarer · 3,7 tusind delinger

👍 Synes godt om 💬 Kommenter ➦ Del

Vis tidligere kommentarer 4 af 533

Snezhana Chichevalieva Respects! 🇷🇺 1
Synes godt om · Svar · Se oversættelse · 3 d

Karlene Davis Powerful testimony 🙌 1
Synes godt om · Svar · Se oversættelse · 3 d

Else Knarberg 🙌🙌🙌🙌🙌🙌🙌🙌🙌🙌 1
Synes godt om · Svar · 1 d

Under coronakrisen i 2020 var der blandt danske meningsdannere generel enighed om, at velfærdsstaten var den bedste model i en krisetid. Velfærdsstatens medarbejdere i især sundhedssektoren fik under krisen særlig anerkendelse af såvel politikere som af almindelige borgere. Et af de mest delte opslag på de sociale medier var i krisens begyndelse den dansk-amerikanske læge Emily Catherine Wenades hyldest til samfundsmodellen.

flere på højrefløjen mener, at staten har vokset sig for stor. Velfærdsstaten er så populær i dag, at det er naturligt, at flere partier markerer sig som det parti, der 'opfandt' velfærdsstaten, eller som det parti, der reformerede modellen, så den kunne blive bevaret.

Fokus i dette kapitel er på, hvordan politisk-ideologiske grundfortællinger om velfærdsstaten konkurrerer, og hvordan brede dokumentarfilm er med til at skabe og vedligeholde erindringsfællesskaber.

Overblik: 1800-tallets slutning – ideologisk opbrudstid

I den borgerligt-liberale grundfortælling (om grundfortælling se s. 77) om velfærdsstatens fødsel trækkes tiden oftest tilbage til 1800-tallets slutning, hvor flere sociale reformer blev vedtaget af Venstre, der var bøndernes parti og Højre (senere Konservative), der var købmændenes, militærets og borgerskabets parti. I 1880'erne var der krise i landbruget, og arbejdskraft forlod i stigende grad gårdene for at søge mod byerne og mod USA. I Venstres tidsskrifter fremkom derfor krav om sociale reformer, der kunne hjælpe især husmænd og landarbejdere. Venstre så en landbobefolkning med egen jord og økonomisk tryghed om især alderdom og sygdom som et værn imod den socialisme, der bredte sig i Europa, og som kunne appellere til de fattige landarbejdere. Venstre ønskede en kombination af hjælp fra staten og private for-

Tysk plakat fra 1914. Den tidligste brug af ordet velfærdsstat kendes fra 1879 i Tyskland, hvor den konservative kansler Otto Von Bismarck gennemførte flere sociale reformer. Reformerne bliver af de fleste historikere forklaret med, at Bismarck ønskede at hindre, at arbejderne blev socialister og inspireret af revolutionære tendenser.

sikringsordninger, hvor den enkeltes eget ansvar blev understreget.

Den voksende arbejderklasse i byerne var imidlertid inspireret af mere socialistiske tanker og stod samlet hos partiet Socialdemokratiet, der blev dannet i 1871. Socialdemokratiet ønskede, at staten skulle påtage sig ansvaret for at hindre social elendighed, og at staten gennem høj beskatning på høje indkomster skulle sikre økonomisk omfordeling.

1891 – En minimumsydelse til værdigt trængende

Loven om aldersrente fra 1891 spiller en særlig rolle for de borgerligt-liberale som et erindringssted for velfærdsstatens begyndelse. Loven indebar, at staten påtog

sig et ansvar for de fattigste *værdigt trængende* ældre. Med inspiration fra Tyskland blev Danmark den anden stat i verden, der indførte aldersdomsforsørgelse. Loven blev gennemført af det konservative Højre med støtte fra Venstre. At de to politiske fjender kunne finde sammen i dette forlig, handlede især om, at partierne havde en fælles interesse i at svække opbakningen til et opadstigende socialdemokrati, der af begge parter blev betragtet som unationalt og ekstremt. Derudover havde Højre en interesse i ikke kun at blive opfattet som et parti for det øverste borgerskab.

Loven om alderdomsunderstøttelse skabte grundlaget for en hjælp rettet mod de fattigste *værdigt trængende* borgere over 60 år, der havde holdt sig fri af fattigvæsenet i de sidste ti år. Den statslige lov satte rammen for hjælpen, men det var primært gårdejere, sogneråd og kommunalbestyrelserne, der vurderede, hvilke borgere der var *værdigt trængende*, og hvilket beløb der skulle udbetales (se boks). De *uværdigt trængende* var efter

Begreb: Værdigt og uværdigt trængende

Tidligt i velfærdsstatens historie har skellet mellem værdigt og uværdigt trængende været centralt. Den værdigt trængende borger blev vurderet til ikke selv at være skyld i sin egen situation, på grund af for eksempel sygdom eller alder. Den uværdigt trængende blev set som en person, der selv var skyld i sin elendighed grundet eksempelvis druk, dovenskab eller for mange børn født uden for ægteskab.

loven i 1891 fortsat henvist til et liv på fattiggården, der indebar, at modtageren mistede valgret og valgbarhed, samt indskrænkelse af retten til at indgå ægteskab.

1892 – Forsikring til de værdigt trængende

Sygekasseloven fra 1892 afspejler et spor i velfærdsstatens historie, som vi kan kalde *forsikringssporet*. I denne periode blev en velfærdsmodel skabt med træk fra den selektive model (hjælp til de svageste uden skyld i deres egen situation) og den residuale, hvor borgerne selv skulle forsikre sig mod sociale katastrofer. I slutningen af 1800-tallet havde individer selv et ansvar for at tegne sygeforsikringer igennem sygekasser. En sygekasse var en sammenslutning af personer, der gennem medlemsbidrag forsikrede sig i tilfælde af sygdom. Mange fattige var imidlertid ikke med i disse sygekasser. I Danmark havde Socialdemokratiet siden 1880 kæmpet for et hospitalsvæsen, hvor sundhedspleje skulle være for alle og finansieret over skatterne. Det vil sige et ønske om en universel model på sundhedsområdet. Efter en længere forberedelsesfase blev der i 1892 vedtaget en sygekasselov, hvor mindrebemidlede borgere (det vil sige borgere med lav indtægt og lille formue) frivilligt kunne melde sig ind. Sygekasserne blev primært finansieret gennem kontingent, altså egenbetaling, men staten dækkede 20 procent af omkostningerne. Medlemmerne kunne dermed sikre sig ret til lægehjælp, hospitalshjælp og dagpenge i en kort sygdomsperiode. Loven med-

1899 Septemberforliget

Billedet viser arbejdere til en demonstration i 1899. Ifølge politologen Esping-Andersen har en forenet og stærk arbejderbevægelse samt brede politiske alliancer (i Danmark mellem især Socialdemokratiet, Venstre og De Radikale) været en forudsætning for dannelsen af en universel velfærdsstat. I 1899 ved Septemberforliget valgte arbejdsgiverne og arbejdstagerne, trods interessekonflikter, at anerkende hinanden som parter i en legitim forhandling om forholdene på det danske arbejdsmarked. De blev

enige om principperne i det, som senere blev kaldt 'Den danske model'. En model, hvor arbejdsgiverne kunne lede og fordele arbejdet, lockoute arbejdere (det vil sige hindre deres adgang til arbejdspladsen), mens arbejdstagerne fik anerkendt deres ret til at organisere sig og til at strejke. I denne model skulle forhandlingerne mellem parterne foregå på bestemte tidspunkter og med jævne mellemrum, sådan at der resten af tiden var ro på arbejdsmarkedet.

førte, at mindrebemidlede *værdigt trængende* fik støtte til kontingentbetalingen, mens *uværdigt trængende* fortsat var henvist til fattigvæsenets eller private hjælpeorganisationers økonomiske håndsrækninger kaldet almisser. Velhavende borgere skulle selv finansiere deres sygekassebidrag. Venstre kæmpede for større statslig andel af betalingen til sygekasserne, og Højre for en mindre statslig andel. Højre endte med at stemme for forli-

get, men op til vedtagelsen frygtede Højre-politikere, at sygekasseloven ville svække det private initiativ og medføre et stort dræn på statskassen.

Den lille og den store socialreform

På statsligt plan skete der forbedringer af den sociale sikring i perioden efter første verdenskrig.

I 1922 vedtog Venstre-regeringen lov om aldersrente (kaldet *Venstres lille socialreform*), der sikrede faste minimumsbeløb for aldersrenten (ydelseerne ud fra loven om alderdomsbeskyttelse fra 1891 havde været baseret på skøn). I 1924 vandt Socialdemokratiet sammen med De Radikale regeringsmagten i Folketinget, som de holdt i to år og genvandt i 1929. Efter denne korte periode med en socialdemokratisk regering slog Venstre i 1926-1929 under Madsen Mygdal-regeringen ind på en mere økonomisk liberal kurs i kamp mod stigende skatter og udbygning af sociallovgivning. I partiprogrammet fra 1925 var det således *borgernes evne til ved Selvhjælp at sikre sig økonomisk*, der skulle understøttes. 1929 var imidlertid året, hvor børsen krakkede i USA. Effekten af børskrakket viste sig i Danmark med særlig styrke fra 1931, idet flere og flere starter valgte at beskytte deres marked, hvilket var en katastrofe for Danmark, hvor 80 procent af eksporten bestod af landbrugsprodukter. Landbruget var i dyb krise, hvilket påvirkede industrien i byerne. Arbejdsløsheden steg i 1930'erne til over 30 procent (for personer i arbejdsløshedskasse) med omfattende social nød til følge. En lammende storkonflikt på arbejdsmarkedet truede med at forværre krisen. Hjemløsheden steg, og der opstod flere episoder med social uro, som da arbejdsløse i 1931 stormede byrådskontoret i Nakskov, hvorefter politi og militær blev sat ind.

Den spændte stemning med landbrugs krise, den galoperende arbejdsløshed, optakt til storkonflikt og social uro gjorde,

Valgplakaten fra valget i 1929 viser tydeligt, at Socialdemokratiet fra 1920'erne og frem ønskede at fremstille sig selv som et folkeparti frem for et klasseparti. 'Vores hjem' går fra at være familiens hjem til et socialt lighedsskabende folkehjem. De socialdemokratiske/radikale ledede kommuner gennemførte mellem 1900 og 1920 en omfattende social beskyttelse af byens borgere, hvilket kaldes kommune-socialismen. I kommuner som København, Esbjerg og Nakskov oprettede man alderdomshjem, badeanstalter, biblioteker og børnehaver. De ydelser og tilbud, som senere i velfærdsstatens historie blev statsligt udbredt, startede altså tidligere i visse kommuner.

at de to store partier Socialdemokratiet og Venstre samt De Radikale satte sig for at udarbejde et kriseforlig til at løse begge store konflikter. Forliget endte med at blive vedtaget den 30. januar 1933 efter 18 timers forhandling i en sen natte-time i

statsminister Thorvald Staunings private hjem i Kanslergade på Østerbro. Stauning udtalte efterfølgende: *"Man havde opgivet nogle principper, men reddet landet."*

Kanslergadeforliget 1933

Kanslergadeforliget fungerer, især i en socialdemokratisk grundfortælling, som erindringsstedet for velfærdsstatens fødsel. At forliget blev til, samme dag som Hitler fik magten i Tyskland, styrker erindringsstedet, da det trækker på en forestilling om et Danmark, der valgte brede politiske forlig til at afhjælpe social nød, modsat de fleste europæiske stater, hvor den økonomiske krise førte til social armod og politisk ekstremisme. *Kanslergadeforliget* var et bredt forlig mellem Socialdemokratiet, Venstre og de Radikale. Forliget var et kompromis mellem det gamle bondeparti Venstre, der fik sikret landbrugseksporten ved en devaluering (en nedskrivning) af valutaen, mens arbejderpartiet Socialdemokratiet og De Radikale fik en *socialreform*, der længe havde været under forberedelse af socialminister K.K. Steincke. At forliget kun i mindre grad aktualiseres af borgerligt-liberale politikere, kan skyldes, at Konservative ikke var med, og at det dermed ikke kan fungere som et samlet erindringssted for denne fløj.

Socialreformens indhold

Socialreformen betød en øget statsfinansiering af sociale udgifter og en forenkling og en ensretning af sociale love, der før

blev administreret forskelligt fra kommune til kommune. 54 love blev samlet til fire, og nu blev det retsprincippet, der dominerede, således at borgeren ikke skulle bede om håndsørkninger (almisser) fra kommunens byråd, men nu fik retskrav på understøttelse, hvis de levede op til fastsatte kriterier. Et sprogligt erindringssted for socialreformen, der især aktualiseres i den socialdemokratiske grundfortælling og markerer 'velfærdsstatens fødsel', lyder, at man gik *fra almisser til retskrav*, og dermed var et skridt på vej væk fra tankegangen om de værdigt og de uværdigt trængende. Steincke mente, at det gamle almissesystem skabte afhængige sløve personligheder, og at den enkelte ikke længere kunne presse et kommuneudvalg eller en embedsmand til ydelser, hvorfor socialreformen både beskyttede den enkelte og samfundsøkonomien. I 1936 opnåede Socialdemokratiet og De Radikale flertal i både Folketing og i Landsting, hvilket øgede deres muligheder for at få deres politik igennem.

Den sociale ingeniørkunst

I begyndelsen af 1900-tallet var der altså ikke politisk enighed om, at staten skulle stå for social sikring af borgerne. Efter besættelsens ophør i 1945 var der dog i Danmark, som i resten af Vesteuropa, voksende enighed om, at sociallovgivningen skulle forbedres. I 1930'erne havde arbejdsløshed og fattigdom givet næring til totalitære ideologier. Efter krigen var der stigende opbakning til kommunistiske partier i Vesteuropa, og i Østeuropa

Indhold i Kanslergadeforliget:

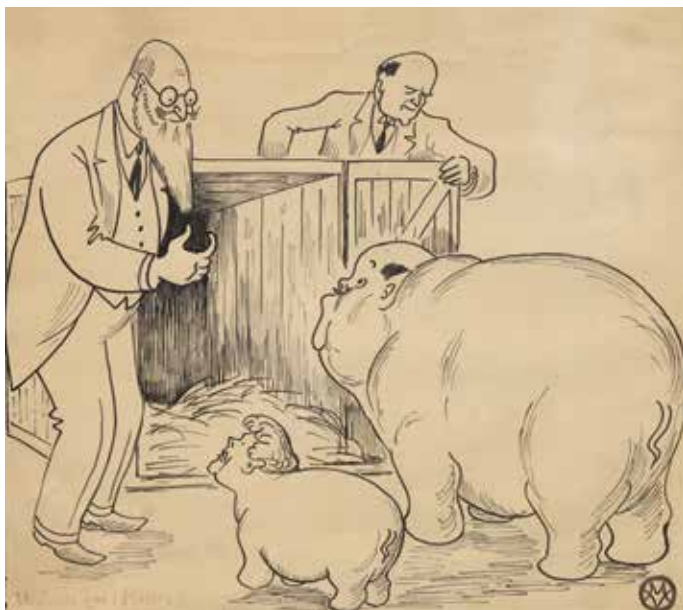
Forliget indeholdt følgende:

- Devaluering af kronen på 10 procent (nedsættelse af værdien af valutaen), hvilket gjorde danske landbrugsvarer billigere i udlandet
- Overenskomst på arbejdsmarkedet blev forlænget
- Strejker og lockout blev forbudt i et år
- Skatte- og rentenedsættelse (der især kom gårdejere til gode)
- Statsligt ensartede grænser for sociale ydelser
- Sygekasser blev oprettet, så alle kunne få skattefinansieret lægehjælp
- Forenkling: 54 sociallove blev til 4.

havde Sovjetunionen indsat kommunistiske regeringer. Der var derfor i Vesten et bredt politisk ønske om, at især arbejderklassen skulle have forbedret deres vilkår for at hindre opbakningen til kommunismen. I Danmark mente Venstre og Konservative fortsat, at udviklingen skulle følge forsikringssporet. Men i politikken om sundhedsvæsenet vandt den mere universelle tilgang bred opbakning. I 1946 foreslog Venstre for eksempel en universel skolelægeordning til at forbedre

folkesundheden. Efter krigen kom der også en ny gruppe fagprofessionelle ind på den politiske scene. Socialrådgivere, læger og jurister, der talte om sociale tiltag ud fra en økonomisk logik. At man skulle 'investere i mennesker', fordi det for et samfund var bedre at forebygge end at lade personer gå til grunde. I 1958 blev Socialforskningsinstituttet (SFI) oprettet. Det var en forskningsbaseret institution, der igennem udarbejdelse af statistik skulle forske i velfærdsstaten og rådgive

Bladtegneren Valdemar Møllers fremstilling af begivenhederne i Kanslergade: Stauning (S) og P. Munch (R) prøver at lokke de to grise Christmas Møller (K) og Krag (V) ind i kassen.

Socialdemokraten Jens-Otto Krag var statsminister fra 1962 til 1968 og igen fra 1971 til 1972, hvor velfærdsstaten for alvor ekspanderede. I 1944 var Krag med til at udarbejde Socialdemokratiets vision *Fremtidens Danmark*. De borgerlige partier var kritiske og kaldte det for socialisme. I konkurrence med kommunisterne på venstrefløjens lovede Socialdemokratiet fuld beskæftigelse, social tryghed, og at staten ville blande sig i økonomien for at hindre økonomiske kriser.

politikere i at føre reformerne igennem på et videnskabeligt grundlag. Tanken var, at politikerne kunne få redskaber til at udøve *social ingeniørkunst* over for borgerne.

Folkepensionen – den universelle velfærdsstat

Et erindringssted, der deles i alle politiske grundfortællinger som en vigtig del af velfærdsstatens historie, er folkepensionens indførelse i 1956. Loven markerede begyndelsen på den universelle velfærdsmodel, hvor alle borgere uanset indkomst har krav på en skattefinansieret pension af en vis størrelse. Venstre og Konservative havde i 1953 lidt et valgnederlag til Socialdemokratiet, der havde gjort spørgsmålet om folkepension til et hovedpunkt i valgkampen. Meningsmålinger viste, at folkepensionen havde bred vælgermæssig opbakning også fra små erhvervsdrivende og landmænd, der var borgerlige kernevælgere, så de borgerlige partier endte med at bakke op om folkepensionen. Idéen om folkepensionen blev oprindeligt udtænkt af Det Radikale Venstre i 1945 og blev i Sverige allerede gen-

nemført i 1946. Meningen var, at man ville fjerne den stigmatisering, der før havde været ved at modtage offentlige ydelser. Før folkepensionen blev indført, mente man, at omkring en tredjedel af dem, der var berettiget til aldersrente, afholdt sig fra at søge om det, fordi det var forbundet med skam at modtage ydelser fra det offentlige. Man kaldte bevidst ydelsen for *folkepensionen* frem for *aldersrenten* for at skabe en bevidsthed om, at denne ydelse var en borgerret og ikke en almisse, som man skulle skamme sig over at modtage.

1960'erne – Velfærdsstatens ekspansion

Fra begyndelsen af 1960'erne og frem til oliekrisen i 1973 var der en kraftig økonomisk vækst i Danmark. Især industriproduktionen var i høj vækst. Arbejdsløsheden gik fra 9,8 procent i 1957 til næ-

sten fuld beskæftigelse i 1961. I 1964 fik kommunerne pligt til at fremskaffe tilstrækkeligt med børnehaver og vuggestuer til børn i førskolealderen. Udbygningen af børneinstitutionerne samt kvindesagens forkæmperes ønske om økonomisk frigørelse fra manden gjorde, at kvindernes deltagelse på arbejdsmarkedet steg eksplosivt, fordi de nu kunne få deres børn passet. Samme år påbød staten kommunerne at tilbyde hjemmehjælp til invalide og til folkepensionister, hvilket betød, at familiens ansvar for pasning blev lettet. I størstedelen af 1960'erne var det Socialdemokratiet, der havde rege-

ringsmagten, og fra begyndelsen af 1960'erne forandrede Konservative og især Venstre deres ideologiske modstand mod udbygning af velfærdsstaten og mod universelle ydelser for alle. Den brede politiske enighed om udbygningen af en universel velfærdsstat i Danmark er i eftertiden blevet kaldt *det universelle spor*. Væk var kritiske ord som 'gratis-mentalitet' og 'formynderstat'. Ved Venstres landsmøde i Odense i 1963 skete et afgørende velfærdspolitisk skift for partiet, hvilket afspejles i deres principprogram fra samme år: "(...) Også *det offentlige har i det liberale samfund sin selvfulgelige plads i*

Satire: Velkommen til velfærdsstaten s. 143 (Blæksprutten 1956).

Velfærdsstatens erindringssteder

Der findes ikke mange *villedede erindringssteder*, der er skabt for at minde borgerne i Danmark om velfærdsstatens historie. Statuen af Anker Jørgensen, der i 2019 blev opstillet i Sydhavnen i København, udgør en undtagelse.

Men ingen andre perioder i danmarkshistorien har efterladt sig så mange bygninger og offentlige anlæg og institutioner. Når det gælder velfærdsstatens historie, har alle byer i Danmark en historie at fortælle,

der kan danne ramme for en byvandring om velfærdsstaten. Ved at åbne øjnene og analysere arkitekturen omkring os kan vi få stor indsigt i velfærdsstatens udvikling, menneskesyn og dens forskellige idéer om 'det gode liv'.

Læs mere om velfærdsstatens arkitektur og arkitekturanalyse, og få tips til at lave en byvandring i dit eget lokalområde på bogens hjemmeside.

skabelsen af tryghed for den enkelte i respekt for det enkelte menneskes værd og naturlige ret til i videst muligt omfang selv at forme sin tilværelse. Det moderne liberale samfund afviser sulten som drivkraft for fremskridtet og anerkender et fælles ansvar over for mennesket og dets ret til en menneskeværdig tilværelse (...) Programmet afspejlede, at Venstre havde bevæget sig væk fra forsik-

ringssporet og over til at acceptere det universelle spor, som de nu mente godt kunne spille sammen med den liberale ideologi. Konservative fulgte i løbet af 1960'erne også efter Venstres universelle linje, uden at de to borgerlige partier mistede vælgere. Den stærkeste kritik af velfærdsstaten i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne kom fra venstrefløjens i SF og

studenteroprørets parti Venstresocialisterne (VS). VS skrev for eksempel i deres program fra 1972, at socialpolitikken kun var symptombehandling, der hindrede en mere grundlæggende afskaffelse af den kapitalistiske produktionsmåde.

Kronen på værket – bistandsloven

Siden 1964 havde Venstre og Konservative ønsket en forenkling af sociallovgivningen, der skulle have fokus på forebyggelse af sociale problemer. Tanken var, at jo mere aktiv og forebyggende socialpolitikken blev udformet, jo færre tabte ar-

bejdsdage. I Socialdemokratiet mente man, at man gennem sociallovgivningen kunne skabe mere økonomisk lighed. Igennem 1960'erne arbejdede forskellige kommissioner med en socialreform. Et centralt punkt i bistandsloven var at samle den sociale indsats hos kommunen, og at socialrådgivere skulle arbejde for at give borgerne individuelt tilpasset hjælp, der kunne hjælpe dem fra offentlig forsørgelse til arbejde. Den socialdemokratiske socialminister Eva Gredal udtalte i 1971: "(...) *Det er den enkeltes behov, der er afgørende for, hvilken bistand der kan ydes, ikke hvilken etikette man kan klistre på ansøgeren.*" Som led i bistandsloven blev

Bo Bøjesens satiretegning viser, hvordan Danmark (manden i det billige jakkesæt) spørger sine europæiske venner om økonomisk hjælp til regningen i den vanskelige økonomiske situation (Blækspotten 1976).

hjemmehjælp til en universel rettighed (dog med brugerbetaling for personer med formue, der havde brug for længerevarende hjemmehjælp), og borgere fik lettere adgang til hjælp og rådgivning om sociale problemer. Selvhjælpsvilje og tilbagebetalingskrav var ikke længere en del af grundlaget for at modtage hjælp.

1973 Oliekrisen og oprøret mod velfærdsstaten

Bistandsloven blev forberedt med bred politisk støtte i en periode med høj økonomisk vækst og lav arbejdsløshed. I 1973 blev de gode tider afløst af dyb økonomisk krise. Olien steg eksplosivt i pris, og fra 1973 og frem steg arbejdsløsheden massivt, og det samme gjorde de offentlige udgifter, antallet af offentligt ansatte og underskuddet i handlen med udlandet. Samtidig steg skatteniveauet, for at staten kunne finansiere udgifterne. Krisen skabte grobund for en dyb kritik af velfærdsstaten i store dele af befolkningen. Advokaten Mogens Glistrup formåede at samle kritikken mod velfærdsstaten med sit nye parti Fremskridtspartiet, hvis hovedpunkt var at bekæmpe skatteniveauet og antallet af offentligt ansatte. Glistrup sammenlignede skattesnydere med frihedskæmpere, og kalde administrative ansatte i det offentlige for *papirnussere*. De etablerede partier gjorde ikke afgørende op med det universelle spor i 1970'erne, og til trods for underskud på de offentlige finanser vedtog et flertal i Folketinget i 1978 efterlønnen, der muliggjorde, at personer kunne trække sig tilbage fra ar-

bejdsmarkedet fem år før pensionsalderen. Formålet med efterlønnen og grunden til den store politiske opbakning var, at politikerne regnede med, at unge hurtigere ville kunne komme ind på arbejdsmarkedet, og at syge og nedslidte arbejdere kunne få en bedre alderdom.

1980'erne – På kanten af afgrunden

I den borgerligt-liberale fortælling om velfærdsstatens historie spiller 1980'erne en særlig rolle som det årti, hvor borgerlig økonomisk reformpolitik fik reddet velfærdsstaten, mens perioden i høj grad udelades i den socialdemokratiske grundfortælling. Den socialdemokratiske finansminister Knud Heinesen udtalte i det tv-interview, hvor han afgik som minister i 1979: *"Nogen fremstiller det, som om vi kører på kanten af afgrunden. Det gør vi ikke, men vi har kurs imod den, og vi kan se den."* Sætningen er blevet et sprogligt erindringssted for borgerligt-liberale politikere i en grundfortælling om, at de var de økonomisk ansvarlige garanter for velfærdsstaten. I 1982 overtog Konservative, Venstre, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti regeringsmagten i den borgerlige 'firkloverregering' under ledelse af den konservative Poul Schlüter. Regeringen overtog en økonomi med underskud på statens budget, underskud på betalingsbalancen og en galoperende inflation. Hovedmålet for den nye regering blev at forbedre økonomien.

Velfærdsstatens opbremsning

Statsminister Schlüter pointerede i sin åbningstale i Folketinget i 1982, at det nu handlede om den enkeltes initiativ og ansvar for eget liv. Den nye regering brugte begreberne *genopretning* og *modernisering* om sine reformer og indførte nedsættelse af bistandshjælpen (en kontant overførselsindkomst for personer uden arbejde, og som ikke er i arbejdsløshedskasse) og satte pensionsalderen op fra 65 år til 67 år. Som led i reformerne indgik et styrket finansministerium. I slutningen af 1970'erne var Finansministeriet ikke et særlig privilegeret ministerium, men dette forandrede sig efter den borgerlige regerings strammere styring af de offentlige budgetter. Finansministeriet blev en slags superministerium med ansvar for det samlede offentlige budget og med magt over de andre ministerier. Denne magtfulde rolle for ministeriet blev fastholdt og udbygget i årene efterfølgende. Kritikere har kaldt denne tilgang til politik for økonomisme – altså at det er Finansmini-

steriets økonomiske logikker om at *liberalisere* og *effektivisere*, der trumfer alle andre målsætninger for samfundet.

1986 Kartoffelkuren

Efter et par år med vækst medførte et stigende handelsunderskud og et stort underskud på statens budget, at regeringen i 1986 indførte en økonomisk reformpakke op til efterårsferien, der engang blev kaldt kartoffelferien. Reformen, der fik navnet *kartoffelkuren*, gjorde det dyrere at have boliglån og betød, at overførselsindkomster som pension eller SU kom til at stige langsommere end lønningerne på arbejdsmarkedet. I 1985 anklagede formanden for Specialarbejderforbundet, Hardy Hansen, den borgerlige regering for at skabe en *social massegrav*. Væksten i udgifterne blev standset, og det samme gjorde stigningen i skatterne. Et par steder blev velfærdsstaten dog udbygget igennem 1980'erne. Den universelle børnecheck blev indført i 1987 for at få børnetallet til at stige, og SU'en blev hævet markant i 1988. Andre steder i den vestlige verden, for eksempel i USA og i Storbritannien, så man imidlertid markante forringelser af velfærdsydelser og nedskæringer i offentligt forbrug.

Udlændinge og velfærdsstaten

For nationalkonservative meningsdannere fungerer den lempelige udlændingelov fra 1983 som et erindringssted for *den politiske elites naivitet* med hensyn til de økonomiske og kulturelle omkostninger ved

Anders Eldrup, tidligere departementschef i Finansministeriet om regerings-skiftet i 1982 og i 1993

(...) Finansministeriet har haft to scoops. Det første var, at de borgerlige skulle bevise, at de

er bedre end socialdemokraterne til at styre dansk økonomi. Det andet scoop var, da socialdemokraterne skulle bevise, at de var bedre end de borgerlige til at styre økonomien. (...) *Weekendavisen* 11. april 2008.

indvandring. Trods et indvandringsstop fra 1973 så man i slutningen af 1970'erne, at de såkaldte gæstearbejdere i stort tal blev boende og hentede deres familier til landet. I 1980 markerede Mogens Glistrup og hans parti Fremskridtspartiet sig for første gang som en markant stemme i ønsket om at stramme udlændingepolitikken. I spørgsmålet om tildelingen af pensioner til tyrkiske arbejdstagere talte Fremskridtspartiet om det såkaldte *tyrkerdræn*, og indvandringspolitik var dermed også gjort til velfærdspolitik. Fremskridtspartiet stod dog i 1980'erne alene med det standpunkt, at indvandring og flygtninge true den universelle velfærdsstat. I 1983 stemte alle partier undtagen Fremskridtspartiet for den nye lempelige udlændingelov. Fremskridtspartiet og især dets stifter blev igennem 1980'erne opfattet som ekstremt, og i 1995 forlod toneangivende politikere herunder Pia Kjaersgaard og Kristian Thulesen Dahl partiet for at stifte Dansk Folkeparti. DF havde hovedfokus på strammere udlændingepolitik. Da DF blev støtteparti for den borgerlige regering ved valget i 2001, kom stram udlændingepolitik også til at sætte den politiske dagsorden efterfølgende. Socialdemokratiet mistede gennem 2000'erne mange vælgere til DF, så der blev efterhånden også internt i Socialdemokratiet bred enighed om, at stor indvandring true finansieringen af velfærdsstaten. Partiets ledere gentog hyppigt: *"Antallet betyder noget."* Underforstået, at der af hensyn til finansiering af velfærdsstaten og sammenhængskraften i samfundet skal bremses for indvandringen til Danmark.

Valgplakat fra Dansk Folkeparti ved valget i 2001. Siden partiets grundlæggelse har Dansk Folkeparti ment, at antallet af indvandrere skulle holdes meget lavt for at sikre den universelle velfærdsstats overlevelse. Et synspunkt, de stod alene med i 1990'erne, men som de fleste større partier sidenhen har bakket op om i større eller mindre grad.

1993 Noget for noget

Fra folkepensionens indførelse i 1956 og frem var det især *det universelle spor*, som prægede udviklingen af velfærdsstaten, altså at sociale ydelser var ens for alle og ikke afhang af, hvor meget borgerne selv havde indbetalt i skat. Fra slutningen af 1980'erne og frem så man imidlertid stigende tilslutning til det gamle forsikringspor, der havde været dominerende i den tidlige grundlæggelse af velfærdsstaten i Danmark. I 1987 blev en fælleserklæring mellem den borgerlige Schlüterregering og arbejdsmarkedets parter udarbejdet. Erklæringen blev startskuddet til indførelsen af obligatoriske arbejdsmarkspensi-

oner på det offentlige (1989) og det private arbejdsmarked (1991). Arbejdsmarkedspensionerne gjorde, at man som arbejdstager gennem sit arbejde fik tildelt en vis procentdel af sin løn til pensionsopsparing. Denne ordning betød selvsagt, at folk med høje indkomster endte med en høj pensionsudbetaling, mens folk med lavere indkomster endte med en mindre pension. I 1993 overtog Socialdemokratiet regeringsmagten sammen med De Radikale. De økonomiske reformer gennemført i 1980'erne havde skabt bedre balance i økonomien, men særligt arbejdsløsheden på 12 procent udgjorde fortsat et stort problem. På linje med Demokraterne i USA under Bill Clinton og Tony Blairs Labour-parti i Storbritannien tog Socialdemokratiet en mere markedsøkonomisk tilgang til sig med hensyn til velfærdsstaten, med større vægt på privatisering og individuelt ansvar. Statsvirksomheder blev privatiseret, og skatten på de højeste indkomster (formueskatten)

Når sprog skaber virkelighed

Politik er fra 1990'erne og frem i stadig højere grad blevet professionaliseret, dvs. at politikerne benytter sig af kommunikations eksperter, der kan vinkle deres politiske budskaber i en særlig retning. Et eksempel på bevidst sprogbrug er, når ændringer i ydelser eller sikring kaldes *reformer* i stedet for *forringelser*, eller når årlige besparelser på hospitaler eller uddannelser af tilhængere kaldes *effektiviseringer* eller *omprioriteringsbidrag*, mens de af modstandere kaldes for *nedsækninger*.

blev afskaffet. Socialdemokraterne skulle bevise, at de modsat den tidligere socialdemokratiske regering kunne agere økonomisk ansvarligt. De vigtigste reformer i 1990'erne skete på arbejdsmarkedet, hvor man iværksatte den *aktive arbejdsmarkedspolitik*, der styrkede kravene til de ledige ved nedsættelse af dagpengeperioden og ved øget krav om opkvalificering ved ledighed.

Reformerne på arbejdsmarkedet i 1990'erne handlede om såvel pisk som gulerod. I 1993 vedtog den socialdemokratiske regering, at alle, der modtog kontanthjælp og dagpenge, skulle i aktivering for at modtage hjælp. Kommunen skulle altså lave en plan for hver enkelt borger enten om beskæftigelse eller uddannelsestilbud, og var der ikke en god grund hos borgeren til at nægte tilbudene, så bortfaldt retten til kontanthjælp. Derudover blev det maksimale antal år på dagpenge begrænset fra 7 år i 1998 til 4 år i 1998. Mest debat var der imidlertid om forringelser af efterlønnen fra 1979. I 1990'erne var ordningen blevet meget populær også til personer, der ikke var nedslidte på grund af mange hårde år på arbejdsmarkedet. Til trods for at den socialdemokratiske statsminister Poul Nyrup Rasmussen inden valget havde lovet ikke at ændre på efterlønnen, blev den i 1998 gjort til en forsikring, der skulle indbetales til. Flere efterfølgende reformer gjorde, at efterlønnen reelt set blev afskaffet for fremtidige generationer.

Fra hulemand til julemand

I såvel den borgerligt-liberale grundfortælling om velfærdsstaten som i den nationalkonservative spiller stramningerne af udlændingelovgivningen fra 2001 og frem en særlig rolle. I denne fortælling ses de borgerlige partier som velfærdsstatens redningsmænd, fordi de førte en ansvarlig (stram) økonomisk politik og fik begrænset tilstrømningen af udlændinge til landet. Venstre blev ved valget i 2001 under Anders Fogh Rasmussen Danmarks største parti. Foghs omfavnelser af velfærdsstaten samt fokus på stramninger af udlændingepolitikken medførte, at faglærte og ufaglærte arbejdere i langt højere grad end tidligere nu stemte på Venstre og Konservative. Alliancen mellem den borgerlige VK-regering og støttepartiet DF viste sig meget stabil og varede frem til 2011. I 2002 blev et skattestop gennemført, der indebar et stop for stigning i afgifter og skatter. Der blev gennemført en stram budgetstyring af kommunernes og amternes (senere regionernes) økonomi.

Derudover blev der gennemført forandringer i måden, den offentlige sektor blev struktureret på. Offentlige institutioner som hospitaler, universiteter og gymnasier skulle i højere grad fungere som virksomheder. Institutionerne fik en mere magtfuld ledelse og skulle i højere grad konkurrere mod hinanden ud fra den markedsøkonomiske idé om, at konkurrence skaber billigere og mere effektive institutioner. Politikken udgjorde på linje med arbejdsmarkedspensionerne et brud med den universelle linje, idet lønmodtagere med privat sygeforsikring nu fik en

bedre og hurtigere behandling i sundhedsvæsenet. VK-regeringen indførte også i 2002 den såkaldte *starthjælp* for nyttilkomne indvandrere, som fik en lavere ydelse end kontanthjælpen. Den nye lavere ydelse var et skridt væk fra den universelle model, idet ydelsernes størrelse blev gjort afhængig af, hvor mange år man havde opholdt sig i Danmark.

2008 Finanskrisen

Den globale finanskrise i 2008 ramte Danmark hårdt; boligpriserne faldt markant, og arbejdsløsheden steg fra fuld beskæftigelse i 2007 til cirka 8 procent i 2012. Krisebevidstheden samt regler for budgetunderskud i forhold til EU gjorde, at styringen af økonomien kom i centrum. I 2011 overtog Socialdemokratiet sammen med SF og De Radikale regeringsmagten. Den nye socialdemokratiske regering iværksatte en førtidspensionsreform, en fleksjobreform og en skattereform, der indebar skattelettelser for personer med de højeste indkomster. En politik, der afspejlede en politisk enighed om, at reformer, der skulle beskære velfærdsydelser, var nødvendige, for at gøre den danske økonomi *robust* i en globaliseret verden. I 2013 udtalte statsminister Helle Thorning-Schmidt, at Danmark var gået *reform-amok*, og henviste her til de mange reformer, der skulle få en større del af befolkningen til at blive en del af arbejdsstyrken.

Denne politik samlede støtte fra de borgerlige partier, men skabte modstand internt i de røde partier fra den traditio-

Roald Als' satiriske bemærkning om konkurrencestat i børnehøjde. Bragt i Politiken 16. januar 2016.

nelle venstrefløj, der mente, at reformerne forringede velfærdsstatens sikkerhedsnet. På den modsatte reformfløj i regeringen så man reformer som en styrkelse af velfærdsstaten, der var udfordret af globaliseringen.

Fra velfærdsstat til konkurrencestat?

Gennem hele velfærdsstatens historie har der været diskussioner om dens udformning og dens fremtid. I dette årtusinde har diskussionerne især kredset om, hvordan velfærdsstaten rustes mod de udfordringer, som den står over for i form af en voksende andel af ældre, og hvordan den skal kunne være en del af en globaliseret verden med mobile befolkninger og stor international konkurrence.

Et kontroversielt bud på dette kom i 2010 fra professor i statskundskab Ove Kaj Pedersen, der mente, at den universelle velfærdsstat skulle omformes til en *konkurrencestat* for at kunne håndtere fremtidens udfordringer. I en konkurrencestat er målet ikke at sikre lige sociale rettigheder til alle borgere, men i stedet at sikre de bedste betingelser for, at private virksomheder kan konkurrere globalt ved at sikre veluddannet og stabil arbejdskraft og høj produktivitet. Målet i konkurrencestaten er at være effektiv og produktiv. Målet er ikke at yde omsorg for borgerne, men at sikre sig, at de er tilknyttet arbejdsmarkedet, hvor de kan sikre indtægter til sig selv og staten.

Begrebet fik først rigtigt vind i sejlene, da den socialdemokratiske finansminister Bjarne Corydon i 2013 udtalte: 'Jeg tror

på konkurrencestaten som den moderne velfærdsstat.'

Daværende politisk ordfører for Enhedslisten Johanne Schmidt-Nielsen mente, at Socialdemokratiet hermed gjorde op med den velfærdslinje, som partiet var en hovedarkitekt bag: *"Det er lidt skræmmende, at vi har et fremtrædende socialdemokratisk medlem af regeringen, som vil udvikle samfundet i retning af et konkurrencesamfund, hvor mennesket først og fremmest ses som et stykke arbejdskraft, der skal optimeres, og samfundet bare skal tilpasse sig markedets krav. Det er trist, fordi Socialdemokraternes historiske rolle netop har været at udfordre rammerne."*

På højrefløjen så man det som, at socialdemokraterne i økonomisk krisetid købte ind i det liberale projekt. Venstres daværende gruppeformand Kristian Jensen udtalte: *"Det er dæleme noget af en rejse, finansministeren har været på. Det lyder, som om han har gået på Cepos-akademi (liberal tænketank). Han virker inspireret af Lars Løkkes landsmødetale fra sidste år, som netop handlede om, at vi skal have mere konkurrence for at sikre, at vi har råd til velfærdssamfundet på sigt og for at sikre et effektivt offentligt system."*

Denne diskussion forsætter frem til i dag: Er den danske velfærdsstat i risiko for at blive aflivet af reformer, eller er den ved at blive kvalt i den konsensus om det universelle spor, som borgere og politikere er nået til gennem dens historie, hvilket betyder, at man ikke tør forandre den i takt med udviklingen i resten af verden?

Politisk-ideologiske erindringsfællesskaber

I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvilken national grundfortælling findes der om velfærdsstaten? Har politisk-ideologiske grupper deres egen grundfortælling om velfærdsstaten? Hvordan forsøger politikere og meningsdannere at præge og eller forandre grundfortællingen om velfærdsstaten?

Grundfortællingen om velfærdsstaten

Der er blandt vælgere og politikere i Danmark bred enighed om, at den universelle velfærdsstat er en positiv samfundsform, som skal bevares. I politiske debatter om velfærdsstaten trækker debattører på fælles fortidsfortolkninger eller en grundfortælling, der ikke virker splittende. Historikeren Michael Kuur Sørensen beskriver i bogen 'Konfliktzone Danmark' (2018) grundfortællingen om velfærdsstaten på følgende måde: *"Velfærdsstaten er et dansk nationalsymbol. Ifølge grundfortællingen er den blevet til i en national konsensus, der har vist omverdenen, at Danmark har vundet meget mere indadtil, end man kunne turde håbe på som lilleputsat. De fire gamle partier, Det Radikale Venstre, Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti, er de aktører, der i fortællingen om velfærdsstaten tilskrives en fælles arv og del i etableringen og udviklingen af velfærdsstaten."* Historikeren er imidlertid kritisk over for grundfortællingen, som han kal-

Tegningen viser den 'danske model', som blev udfaldet af Septemberforliget i 1899. Den danske model flyver som myten om dannebrog guddommeligt ned til danskerne. Museumsinspektør på nationalmuseet Lars Kjølhede Christensen kalder den danske model for *makronbunden i den lagkage, som velfærdsstaten udgør*. Og fundamentet for en stærk velfærdsstat. Stort set alle ideologiske grupper bakker entydigt op om modellen, og den kan derfor siges at udgøre et samlende erindringssted.

der en nationalromantisk myte, der ikke rummer plads til de strategiske overvejelser, som de politiske partier har haft om at omfavne eller tage afstand fra idéen om velfærdsstaten.

Septemberforliget

Et eksempel på et samlende erindringssted i grundfortællingen om velfærdsstaten er *Septemberforliget* fra 1899, der lagde grunden til den danske model på arbejdsmarkedet. Såvel højrefløjen som venstrefløjen er enige om, at et velorganiseret arbejdsmarked, hvor arbejdstager og arbejdsgiver bliver enige om arbejdsforholdene, er de bedste spilleregler for et stabilt arbejdsmarked, fordi alle parter

derved tager et ansvar. Der er bred politisk enighed om, at forliget dannede grundlag for denne såkaldte danske model på arbejdsmarkedet. Erindringen om Septemberforliget bliver især aktualiseret, når der er overenskomstforhandlinger, hvor arbejdstagere, arbejdsgivere og politikere kan beskyldes modparten for at gå imod principperne i 'den danske model' – for eksempel hvis politikere blander sig i overenskomstmæssige stridspunkter.

Politisk-ideologiske grundfortællinger om velfærdsstaten

Til trods for at der eksisterer en national grundfortælling om velfærdsstaten, er der alligevel splid om, hvilken rolle forskel-

lige aktører har haft i skabelsesprocessen. Erindringshistorie i denne bog har især haft fokus på nationale erindringsfællesskaber. Men som Maurice Halbwachs påpegede, udgør *sociale klasser* også erindringsfællesskaber, inden for hvilke særlige grundfortællinger eksisterer og vedligeholdes. Grundfortællingerne vedligeholdes af politikere, meningsdannere og skribenter fra politiske tænketanke og kan understøttes af professionelle historikere. I forhold til 1940'erne er identifikationen med sociale klasser ikke længere så stærk i Danmark, men man kan konstatere, at der eksisterer konkurrerende politiske-ideologiske grundfortællinger om velfærdsstaten.

Den socialdemokratiske grundfortælling

I den socialdemokratiske grundfortælling er det den stærke arbejderklasse, fagbevægelsen og Socialdemokratiet, der har spillet hovedrollen som velfærdsstatens skaber og udvikler. Socialdemokratiet har i sin kamp for social lighed kæmpet for socialt retfærdige reformer, hvor staten gradvis er tilkendt større ansvar for at hindre sociale katastrofer for individer. Det statslige sikkerhedsnet har dermed i denne grundfortælling fjernet de risici, som eksisterede, dengang det uregulerede marked herskede. Et væsentligt erindringssted i den socialdemokratiske grundfortælling er Stauning som statsminister og den socialreform, der var en del af Kanslergadeforliget fra 1933, hvor man gik fra 'almisse til retskrav'. Andre vigtige

Ved folketingsvalget i 2019 kappedes Socialdemokratiet og Venstre om at blive opfattet som velfærdsstatens beskytter. Fortiden bruges også af politikerne til at styrke fortællingen om, at netop deres parti har kæmpet for velfærdsstaten.

erindringssteder i den socialdemokratiske grundfortælling er den socialdemokratiske statsminister Jens Otto Krag, der stod i spidsen for 1960'ernes velfærdsguldalder, og den joviale arbejderstatsminister Anker Jørgensen, der personificerede kampen for manden på gulvet. I den socialdemokratiske grundfortælling er det de borgerligt-liberale, der gennem historien forsøgte at afmontere velfærdsstaten ved at prioritere skattelettelser og privatiseringer frem for velfærd.

**Niels Finn Christiansen,
historiker: Den socialdemo-
kratiske grundfortælling**

(...) "Der er ingen tvivl om, at Socialdemokratiet og den socialdemokratiske arbejderbevægelse i efterkrigstiden har

indtaget en ledende stilling i dansk politik. Socialdemokratiet har indtil 2001 været det største parti i Folketinget (Rigsdagen), har været et bærende regeringsparti og har via sit samarbejde med fagbevægelsen kunnet præge en lang række områder. Socialdemokratiet har derfor haft en dominerende indflydelse på fastsættelsen af den politiske dagsorden i Danmark. Det gælder også for velfærdspolitikken. De væsentligste sociale, uddannelses- og arbejdsmarkedspolitiske reformer i Danmark blev gennemført (eller i hvert fald forberedt) under og af socialdemokratiske regeringer." **Niels Finn Christiansen: Dansk velfærdshistorie, bind 4, 2007 s. 145.**

Den borgerligt-liberale grundfortælling

I den borgerligt-liberale grundfortælling spiller gårdmænd, foreninger og virksomheder hovedrollerne i dannelsen af den velstand, der i den borgerligt-liberale grundfortælling har været en forudsætning for dannelsen af en velfærdsstat. De borgerlige regeringer har i denne grundfortælling iværksat reformer, der har *passet på pengene* og gjort dansk økonomi robust. I borgerligt-liberal tankegang har Venstre spillet en rolle i de mest fundamentale politiske forlig, der har dannet velfærdsstaten, såsom reformen af pensionssystemet i 1891 og folkepensionens indførelse i 1956. Derudover fungerer

statsminister Poul Schlüter som et erindringssted om økonomisk ansvarlighed, da han i 1980'erne fik genoprettet dansk økonomi, så velfærdsstaten ikke kollapsede økonomisk. I en borgerligt-liberal tankegang har de nedskæringer og de skattelettelser, som de har været ansvarlige for, været nødvendige for at fremtids sikre velfærdsstaten, i en periode, hvor velfærdsstaten var '*på randen af økonomisk sammenbrud*'. Den socialdemokratiske statsminister Anker Jørgensen fungerer i den borgerligt-liberale grundfortælling som et erindringssted for økonomisk uansvarlig socialdemokratisk politik, idet han i denne grundfortælling var ansvarlig for en uhæmmet vækst i den offentlige sektor og et stigende skattetryk.

Den nationalkonservative grundfortælling

I den nationalkonservative grundfortælling om velfærdsstaten ses modellen som en samfundsmodel, der udspringer af en særlig dansk lighedskultur. Der henvises ofte til det sproglige erindringssted fra

**Jørn Henrik Petersen,
historiker: Den borgerligt-
liberale grundfortælling**

(...) Ikke mindst aldersforsørgelsesordningen fastlagde de egenskaber, der gradvist skulle udkrystalliseres som ker-

nen i den danske velfærdsmodel. Mange kom sidenhen til at bygge med på huset, men det var gårdmændene, der lagde grundstenen. (...) **Petersen 2003, s. 93.**

Grundtvig, hvor Danmark er landet, hvor 'få har for meget og færre for lidt'. Grundtvig døde i 1872, så tankegangen bag velfærdsstaten trækkes i forhold til de to andre grundfortællinger langt tilbage i Danmarks historie.

I forlængelse af det store militære nederlag i 1864 har det samlede danske folk i den nationalkonservative grundfortælling skabt en unik velfærdsstat. Denne fortælling kan suppleres med religiøse forklaringer om kristendommens etik om næstekærlighed og protestantismens arbejdsmoral.

En nutidig politisk konsekvens af den nationalkonservative grundfortælling er, at man i dag opfatter velfærdsstaten som truet, fordi den blev skabt i en periode med et kulturelt homogent folk, der havde en stor sammenhængskraft og dermed kunne skabe en solidarisk og universel velfærdsstat. I denne grundfortælling er indvandringen til Danmark nedbrydende for velfærdsstaten, fordi den sociale og kulturelle sammenhængskraft går i opløsning og økonomien ikke længere

Mikael Jalving, historiker: Den nationalkonservative grundfortælling

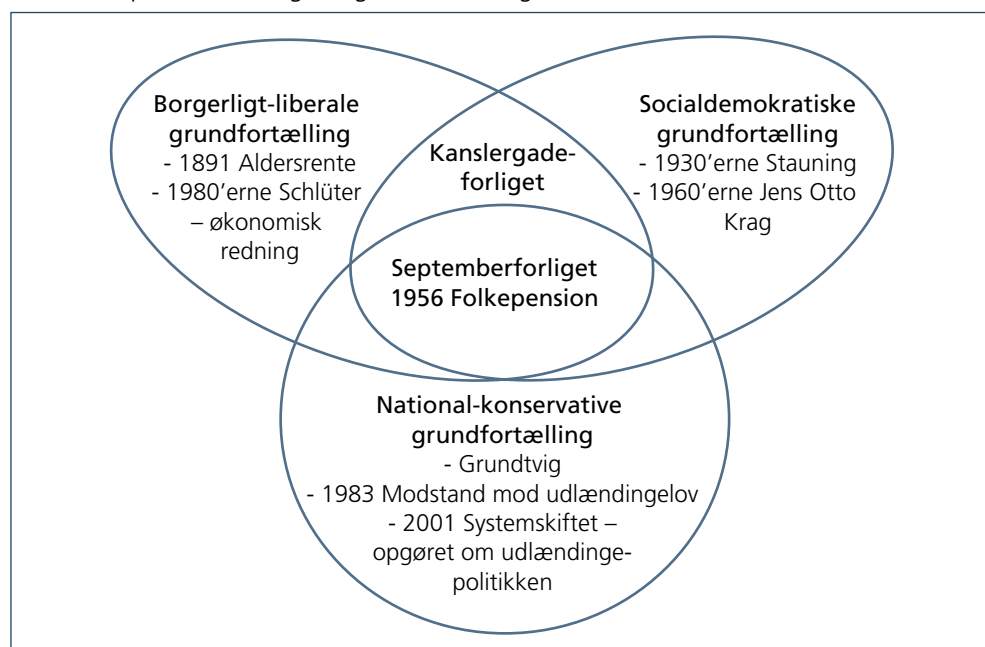
(...) Velfærdsstaten blev grundlagt på en silkepude af velvilje og solidaritet med blikket klisset til fremtiden. Den nye

stat, som skulle erstatte slægt og familie, var tænkt som en evighedsmaskine. Men da bygningen stod færdig, bankede det pludselig på døren. Folk udefra ville gerne ind – og det kom de – når de nu var trængende eller "flygtninge". De nye klienter fik samme fyrstelige behandling, som de gamle klienter havde fået i sin tid: penge, forståelse, boliger og flere penge. Velfærdsstaten opfattede nu sig selv som en global velfærdsstat. I stedet for at løfte borgerne op og gøre dem frie sænkede velfærdsstaten dem ned i ny afhængighed og passivitet på livslange ydelser. Frem voksede ghettoer og parallelsamfund og vort mismods vinter. En dag ender det velsagtens med, at stamtræet fældes helt. (...) **Debatindlæg i Jyllands-Posten, 17. marts 2019.**

kan hænge sammen, fordi de mange udlændinge ikke betaler lige så meget ind i statskassen, som de indkasserer. I den nationalkonservative grundfortælling fungerer 'verdens mest humanistiske udlændingelov' fra 1983 som et erindringssted om, at en politisk elite i centrum-venstre af dansk politik åbnede for en uhæmmet

Billedet viser et opslag fra 2019 på Facebook fra den borgerlige liberale tænketank Cepos. Der er få danske politikere i 2020'erne, der grundlæggende er kritiske over for den universelle velfærdsmodel. Den ideologiske og politiske kritik kommer i dag ofte fra uafhængige liberale meningsdannere eller tænketanke som Cepos.

Model for politisk-ideologiske grundfortællinger

Modellen illustrerer, at der er en grundfortælling om velfærdsstatens historie, som alle er enige om, men at der samtidig eksisterer politisk-ideologisk betingede grundfortællinger, hvor der er stor uenighed om, hvordan fortiden skal fortolkes.

immigration, som efter deres mening nu truer det danske samfunds sammenhængskraft, der er en grundsten i den danske velfærdsmodel.

Erindringspolitiske kampe om velfærdsstaten

I kapitel 5 så vi, at når politikere bruger fortiden med et særligt formål, så bedriver de *erindringspolitik*. Politikere og debattører, herunder politiske tænketanke, kan præge erindringsfællesskaber for eksempel igennem debatindlæg bragt i dagspressen eller gennem egne artikler på egne webbaserede medier. Når politikere eller debattører skriver debatindlæg for eksempel i dagspressen, bruger de ofte

fortiden til at legitimere deres synspunkter. Når forskellige debattører diskuterer erindringspolitik gennem debatindlæg, er det klart, at det er i en kortfattet tekst uden plads til de nuancer, som en faghistoriker har, hvor der er krav til dokumentation og fodnoter. Debatindlægget vil imidlertid være underlagt en redaktør, der har kunnet gennemlæse indlægget, og ofte henvender de sig til en bred læser-skare, der eventuelt ikke er enige med dem, således at der lægges op til et mod-svar og dermed en diskussion. Et debatindlæg kan også skrives på sociale me-dier, og her vil indlægget ofte være meget kort, og uden en ansvarlig redaktør til at gennemse skrivelsen. Ofte henvender so-ciale medier sig til en skare, der er enig

Analysestrategi: Erindringspolitisk debatindlæg

Ophav	Debatindlæg er ofte skrevet af meningsdannere (politikere, forretningspersoner, ansatte i tænketanke og så videre). Hvilken skribent har udarbejdet fremstillingen? Er det en historiker eller en historieinteresset? Hvem har finansieret og udgivet teksten, og hvad har været formålet med debatindlægget? Er debatindlægget publiceret i et større dagblad eller på et stærkt entydigt politiseret netmedie?
Grundfortællingen	Et debatindlæg følger ofte en særlig grundfortælling. Hvem er det, læseren skal identificere sig med? Hvem er 'helte', og hvem er 'skurke' i fortællingen? Er der tydelige ideologiske markeringer, for eksempel stærkt/svagt individ, stærk/svag stat? Kulturel ensartethed eller multikulturalisme?
Udeladelse	Er der centrale elementer i fortiden, som ikke behandles i teksten – og hvilke grunde kan der være til dette? Find eventuelle modsvar til debatindlægget. Det kan måske hjælpe dig til at finde blinde vinkler, som du ikke har overvejet. Er der særlige tal, som udelades, fordi de ikke passer ind i skribentens politiske agenda?
Erindringsfællesskab	Trækker skribenten på en fælles konsensusfortælling om velfærdsstaten eller på de mere konfliktskabende politisk-ideologiske grundfortællinger?

med debattørerne, hvilket gør, at indlægget ikke bliver udfordret af modsatrettede holdninger, men nærmere kommer til at give genlyd i et ideologisk *ekkokammer*.

Velfærdsstaten i dokumentarfilm

Det er sjældent, at dokumentarfilm giver anledning til politiske kommentarer. Men historiske dokumentarfilm om kontroversielle perioder som besættelsestiden eller 1864 giver ofte anledning til debat. Det samme gør dokumentarfilm om velfærdsstaten, da det er en erindring præget af forskellige politisk-ideologiske grundfortællinger. I dette afsnit ser vi nærmere på følgende: Hvilken rolle spiller dokumen-

tarfilm i dannelsen af erindringsfællesskaber, og hvordan skildrer brede danmarkshistorier velfærdsstatens historie?

Historiske dokumentarfilm som kilde

Dokumentarfilm i historieundervisningen bruges ofte som en *beretning* om en fortid. Men dokumentarfilm kan også bruges som *levn* fra den tid, de er blevet til i. De viser, hvordan og hvorfor man har fortolket og skildret fortiden på en bestemt måde på netop dette tidspunkt.

Dokumentarfilm og erindringsfællesskaber

I kapitel 5, der handler om historie som fiktion, argumenteres for, at historiske fiktionsfilm sætter mærkbare *erindringsspor* i bevidstheden. Det kan være vanskeligt at huske elementer fra en almindelig undervisningsbog om besættelsen, men de fleste kan godt huske en scene fra en film, der spiller på følelser. For at få følelser i spil benytter dokumentargenren sig af virkemidler fra fiktionsgenren såsom lyd, overlægningsmusik og klipning. Men modsat med fiktion har man en forventning om, at dokumentarer skildrer virkeligheden. Men dokumentarfilm bærer ofte præg af herskende normer i samtiden samt producentens værdier og fortolkningshorisont. Den skotske filmproducent og filmteoretiker John Grierson

Kevin Mc. Donald, britisk dokumentarfilmdirektør

"Real life is so much more interesting and so much more bizarre than anything you can make up. And you know the imagination is always limited

but somehow reality is infinitely bizarre and weird and compelling. It is the thing that fiction films – no matter how good they are – can't offer."

mener, at det, som kendetegner dokumentarfilm, er '*den kreative bearbejdning af virkeligheden*'. For at gengive virkeligheden så troværdigt som muligt siger man, at dokumentarfilm indeholder særlige *autenticitetsmarkører*. Disse markører er filmiske greb, som kan bruges til at styrke dokumentarfilmens troværdighed.

Stillbillede fra dokumentarfilmen 'Med ret til at dræbe' (2003) inspireret af Peter Øvig Knudsens bog 'Efter drabet'. Filmen tegner et komplekst portræt af frihedskæmperne og modstandsbevægelsen under besættelsen. Det er en moderne dokumentar, fordi den ikke belærer, men lader det være op til seeren at fortolke fortiden. På billedet ses en af filmens mange rekonstruktioner i sort/hvid af dramatiske begivenheder, der giver seeren en oplevelse af at se det ske.

Autenticitetsmarkører:

Autobiografisk erindring:

Interview med personer, der selv har oplevet en historisk begivenhed. Ofte vil der være fokus på personens øjne eller hænder for at fremhæve en særlig følelse hos tilskueren.

Ekspertperson:

Der er ofte en historiker, en forsker eller en instruktør, der udtaler sig til kamera for at skabe troværdighed.

Lyd:

Ofte vil denne ekspertpersons stemme være til stede ved voiceover. Men lyd kan også bruges til at skabe spænding.

Liveoptagelser:

Hvis noget foregår i fortiden, kan der bruges sort/hvide billeder. Håndholdt kamera og uskarpt fokus for at få seeren til at føle sig tæt på begivenheden.

Arkivmateriale:

Autentiske filmstriber, fotos eller tekstning af uddrag fra skriftlige kilder styrker fornemmelsen af, at noget har fundet sted.

Rekonstruktion af hændelser:

Når skuespillere genskaber en række af begivenheder, kan man bruge fiktionens virkemidler for at skabe spænding, mens man samtidig signalerer, at noget faktisk har fundet sted.

Der findes forskellige dokumentarfilm med forskellige formål for øje. Film kan være produceret med udgangspunkt i uddannelsessteders fag og pensum, og her vil formidlingen ofte være pædagogisk tilrettelagt med en autoritativ speakerstemme, der forklarer sammenhænge. Historiske dokumentarfilm kan også være produceret med henblik på at sælge biografbilletter, hvilket i højere grad stiller krav til hurtige virkemidler og fængslende indhold.

Historiske dokumentarfilm og aktualisering

Nogle historiske dokumentarfilm eller dokumentariske serier får stor betydning i erindringsfællesskaber om fortiden. Et eksempel på en amerikansk dokumentar-

film, der er blevet set af så mange, at man kan sige, det påvirker et nationalt erindringsfællesskab, er Raoul Pecks oscarvindende dokumentar 'I am not your Negro' (2016) om borgerrettighedsbevægelsens historie i USA. I første udgivelsesår blev dokumentaren set af næste 8 millioner biografgængere i USA, og filmen bliver brugt i amerikanske skoler til at vise historien om borgerrettigheder i USA. Temaer for historiske dokumentarfilm hænger naturligvis sammen med, hvilke aktuelle spørgsmål publikum er optaget af. I 2016 var racespørgsmålet aktuelt i USA, især politibrutalitet over for sorte medborgere, hvilket også forklarer fokus på dette spørgsmål i den populære dokumentarfilm. Epokegørende historiske dokumentarfilm kan imidlertid også skabe bevidsthed om glemte historiske

epoker og dermed fungere som det, Con-
nerton (se side 52) kalder en *mod-erin-
dring*. Den anerkendte amerikanske do-
kumentarist

Joshua Oppenheimer satte i sin doku-
mentarfilm 'The Act of Killing' (2012)
internationalt fokus på den indonesiske
militærregerings masse mord på hundred-
tusinder af politiske modstandere i 1965-
1966. Stater kan også bruge dokumentar-
filmgenren til at skabe særlige erindrings-
fællesskaber. Mange ikke-demokratiske
stater bruger dokumentarfilmgenren som
redskab til *propaganda*, det vil sige et sy-
stematisk ensidigt påvirkningsmedie til at
kommunikere en særlig holdning ud til
befolkningen.

Dokumentarfilms grundfortælling

De fleste dokumentarfilm er formet som
en fortælling med en begyndelse, en
midte og en slutning. Dokumentarer er
altså bygget efter et narrativ. Ligesom med
historiske fremstillinger vil en dokumen-
tarfilmsinstruktør have elementer med og
undlade andre elementer i sin fremstil-
ling. At der er begivenheder, der oprem-
ses eventuelt i kronologisk rækkefølge,
skaber fortællingen om sammenhæng
mellem bestemte begivenheder. Altså at
en begivenhed fører en anden begivenhed
med sig. Ligesom med en historisk frem-
stilling er det forskelligt, hvad en instruk-
tør mener sætter en handling i gang. Det
kan være enkelte personer, der målrettet
handler, det kan være grupper af menne-
sker, der handler, såsom arbejderklassen,

eller det kan være nationen eller teknolo-
giske fremskridt, der medfører en særlig
udvikling. Ligesom i en fiktionsfilm er
der også karakterer og begivenheder, som
skildres positivt, og andre, som skildres
negativt.

Brede dokumentariske danmarkshistorier

I Danmark har der været to store satsnin-
ger fra Danmarks Radio, der giver et bud
på den 'samlede danmarkshistorie'. Pro-
duktionerne er interessante erindrings-
historiske kilder til grundfortællinger om
danmarkshistorien, fordi begge historiske
dokumentarserier giver et bud på en sam-
let fortælling om danmarkshistorien, og
fordi begge serier i deres eftertid er kom-
met ud til et meget bredt publikum af
danskere, fordi de er blevet brugt meget i
skolernes historieundervisning. Den før-
ste er 'Danmarkshistorie' fra 1982 lavet af
historikeren Erik Kjersgaard, og den an-
den er DR's 'Historien om Danmark'
(2017), der igangsatte stor debat – især
om afsnit fra nyere tid om besættelses-
tiden og velfærdsstaten. I dokumentarse-
rien fra 1982 følges Danmarks historie fra
oldtid til 1945, mens den nyere dan-
markshistorie fra 2017 følger historien fra
stenalder til nutid. Begge danmarkshisto-
rier er suppleret med bøger, der kan bru-
ges i undervisningssammenhæng.

Danmarkshistorie anno 1982

Danmarkshistorien fra 1982 er produce-
ret i en tid, hvor DR havde dansk tv-mo-

Analysestrategi: Historiske dokumentarfilm/serier

Historiske dokumentarfilm/serier kan sammenlignes med skriftlige historiske fremstillinger, ved at have til formål at informere og dokumentere temaer fra fortiden. I modsætning til historiske fremstillinger er dokumentarfilm imidlertid sjældent udformet af professionelle historikere, selv om de godt kan være brugt som konsulenter på et projekt.

Afsender/modtager	Hvilken instruktør har instrueret dokumentarfilmen? Har der været professionelle historikere involveret i dokumentaren? Hvem har finansieret og udgivet dokumentaren (er det et privat firma, eller er den finansieret af public service-midler?) Hvor mange har set dokumentaren? Er dokumentaren kun set af få, eller kan den siges at påvirke et bredere erindringsfællesskab?
Formålet	Hvad er formålet med dokumentaren? Er formålet at undervise, skabe debat/sensation/afsløring, underholdning, æstetisk (er det smukke billeder, musik og følelser, der er i centrum), kommercielt, propaganda?
Autenticitetsmarkører	Hvilke autenticitetsmarkører bruges? Brug af virkelige personer og miljøer? Interview? Historikere, der taler direkte til kameraet? Voice-over? Liveoptagelser? Arkivmateriale? Brug af tidsangivelser og tekst? Rekonstruktion af begivenheder med skuespillere?
Narrativ og budskab	Har dokumentaren en klar fortælling om årsagssammenhænge og en spændingskurve? Er der fokus på enkeltpersoner eller bestemte grupper? Hvem er det, seeren skal identificere sig med? Hvem er 'helte', og hvem er 'skurke' i narrativen? Giver instruktøren svar, stiller han/hun spørgsmål, eller formidles en æstetisk oplevelse?
Samtiden	Hvorfor er temaet for netop denne dokumentarfilm relevant på det tidspunkt, hvor den blev lavet? Er der aktuelle politiske sammenhænge, der gør det historiske tema interessant? Hvordan er dokumentaren blevet modtaget i samtiden? Hvad var kontroversielt og ukontroversielt? Bliver der draget paralleller mellem fortid og nutid? Kan nogle af disse aktualiseringer problematiseres?
Udeladelser	Kan man på baggrund af faghistorisk viden vurdere, om der er bevidste eller ubevidste udeladelse i dokumentaren. Find eventuelt anmeldelser af dokumentaren, hvor kritik af udeladelser kan fremgå. Brug din egen viden om perioden, eller læs andre fremstillinger, der skildrer perioden, til at forholde dig kritisk til dokumentaren.
Erindringsfællesskab	Hvilket erindringsfællesskab lægger fortolkningen af fortiden op til? Hvilke kollektive identiteter opretholdes? Er der nogen, der udelukkes fra dette fællesskab?

nopol. Serien er et eksempel på en klassisk dokumentar, der docerer og fortolker. Tempoet er langsomt, og fokus er på historikerens forklaringer om, hvordan begivenhederne hænger sammen. De benyttede autenticitetsmarkører i dokumentaren er særligt historikeren Erik Kjersgaard selv, liveoptagelser fra museer og arkivmateriale med voiceover. Fokus er især på den store historie, dvs. konger og statsmændenes historie, med meget lille fokus på for eksempel kvinder, børn eller andre grupper uden for magtens centrum. Fokus i serien er det, som historikeren betegner som det nationale skæbnefællesskab: *'Det forhold, at der trods alt fortsat i verden er en lille plet, der hedder Danmark, hvor der lever fem millioner mennesker, der taler samme sprog, og som har haft og stadig har den samme skæbne.'* Der er flere paralleller til internationale begivenheder, men det er tydeligt, at der er et Danmark adskilt fra andre dele af verden, og der sættes ikke spørgsmålstegn ved forestillingen om det danske folks beståen og kontinuitet fra oldtiden til i samtiden.

Velfærdsstatens historie

I det afsnit, der handlede om 1920-1945, tillægges Stauning en central rolle som velfærdsstatens ophavsmand og fremstilles som landsfaderen, der, i modsætning til unge konservative og nazister, samler landet. Erik Kjersgaard er positivt indstillet over for velfærdsstatens begyndelse, idet han i afsnit 11 udtaler *"Det var etableringen af velfærdsstaten, det gjaldt. Praktiske reformer, som ikke tilsigtede egentlig so-*

cialisme, men en omfordeling over skattebilletten af samfundets velstand. Et trykt samfund, der velvilligt ledsagede sine borgere fra vuggestuer til alderdomshjem." I skildringen af velfærdsstatens historie afspejler denne danmarkshistorie på flere punkter den socialdemokratiske grundfortælling (se s. 214). At flere af velfærdsstatens afgørende forlig var brede forlig, udelades. Kanslergadeforliget spiller en særlig rolle i Kjersgaards fortælling om velfærdsstaten, og socialreformen, der var en del af Kanslergadeforliget, gør ifølge Erik Kjersgaard op med tidligere tiders nedladende og foragtelige fattighjælp.

I 2017 lancerede DR et nyt bud på en samlet danmarkshistorie – 'Historien om Danmark'. Seriens sidste afsnit 'Velfærd og kold krig' vakte især stor debat. Nogle mente, at serien fortalte en lodig og neutral danmarkshistorie, mens andre mente, at fortællingen var politisk farvet, og at Kjersgaards 'Danmarkshistorien' fra 1982 var meget bedre.

Find arbejdsopgaver på bogens hjemmeside til, hvordan du selv kan analysere 'Historien om Danmark's skildring af velfærdsstatens historie og den erindringspolitiske debat, der fulgte i kølvandet på serien.

Forslag til videre læsning

'Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension', Søren Kolstrup, Skrifter udgivet af Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie nr. 38

'Reaktionens tid', 2018, Ove Kaj Pedersen,

Informations Forlag

'*Meningen med velfærdsstaten*', 2018, Lasse

Horne Kjældgaard, Gyldendal

'*Dansk velfærdshistorie*', 2010-2014, Jørn

Henrik Petersen m.fl., Syddansk Universitetsforlag

'*Konfliktzone Danmark*', 2018, Sissel Bjerum Fossat m.fl., Gads Forlag

VIGTIGE BEGREBER

Den universelle velfærdsmodel: Primært staten, der gennem opkrævning af skatter omfordeler økonomiske goder og tildeler ens ydelser til alle individer, der lever op til lovbestemte kriterier.

Den residuale velfærdsmodel: Primært markedet, der sørger for velfærdsydelser. Det er borgernes eget ansvar at tegne forsikringer for at få social sikkerhed. Stat eller delstat giver minimale ydelser til de mest trængende.

Den selektive velfærdsmodelmodel: Primært arbejdsmarkedsforsikringer og familien, der sørger for social beskyttelse og velfærdsydelser. Ofte er forsikringerne obligatoriske.

Konkurrencestaten: Samfundsmodel, hvor staten sørger for uddannelse og sundhed, med det formål at statens borgeres arbejdskraft kan være konkurrencedygtig på et globalt marked.

Forsikringssporet: En udvikling i velfærdsstatens historie, der går i retning af en selektiv velfærdsstat, hvor staten ikke garanterer at opfylde alle borgerens behov for velfærd, men i stedet skaber mulighed for, at borgeren køber forsikringer til at beskytte dem mod sygdom, ulykke og alderdom.

Det universelle spor: En udvikling i den danske velfærdsstats historie, der går i retning af en universel velfærdsstat med fokus på politik og reformer, der skal skabe lighed gennem en høj grad af omfordeling gennem skatten og ensartede ydelser til alle borgere i landet.

Konkurrencestat: En betegnelse for en stat, hvor hovedformålet med staten er at skabe rammebetingelserne for den private sektors konkurrencedygtighed i en globalisering i den internationale økonomi.

Politisk-ideologiske grundfortællinger:

En særlig fortælling, som deles af et politisk-ideologisk fælleskab. Det kan for eksempel være en særlig fortælling om fortiden, med en indledning, et plot med særlige aktører, begivenheder, erindringssteder, helte, skurke og en afslutning.

Erindringspolitisk debatindlæg: Når en politiker eller en meningsdanner bruger erindringer fra fortiden til at fremme sin sag i nutiden. For eksempel ved at skrive en kronik eller et debatindlæg eller lave et oplæg på sociale medier.

Dokumentarfilm: Film, hvis primære formål er at undervise eller belære. Historiske dokumentarfilm kan bruges som en beretning, altså til at fortælle eller 'docere' noget om fortiden. De kan også bruges som et levn, altså til at fortælle, at der på et særligt tidspunkt er skabt netop denne dokumentarfilm med denne særlige vinkel.

Erindringsspor: Når historien opleves som perspektiverende og relevant ud fra en nutidshorisont, således at man ikke glemmer det igen.

Autenticitetsmarkører: De filmiske greb, som kan bruges til at styrke en dokumentarfilms troværdighed og sandfærdighed.

Propaganda: Propaganda er en metode, der bruges til at overbevise andre om noget. Det er ensidig information, der spredes for at påvirke andre til at tænke, mene, føle eller gøre noget bestemt. Propaganda benyttes til at præsentere et budskab som den hele og fulde sandhed, mens den i virkeligheden har en skjult dagsorden. Det kendes for eksempel fra reklamer.

MATERIALER

KILDE 1

Dan Jørgensen (født 1975), cand.scient. pol., er socialdemokratisk politiker. Medlem af Europa-Parlamentet fra 2004 til 2013. Medlem af Folketinget fra 2015 og klima-, energi- og forsyningsminister fra 2019. Uddraget er fra hans bog 'Staunings arv' fra 2018.

Kanslergadeforliget

Statsminister Stauning var bekymret. I utallige artikler og taler tordnede han imod populismen og de totalitære kræfters fremmarch. I teksten Om kommunisterne skriver han: "Ved at støtte sig til folkestyret, ved at følge den demokratiske linje, vil man opnå, at det, der bygges op under folkets medvirken, der står solidt og sikkert i modsætning til det, der skabes ved vold, diktatur og mindretalsstyre."

For Stauning var kampen for folkestyre og demokrati vigtige end alt andet. Han var leder af en socialistisk bevægelse, ja, men hans parti flirtede aldrig med kommunismen eller andre yderligtgående kræfter. Han søgte altid den ansvarlige vej – demokratiets vej. Således også i 1933, da krisen for alvor ramte Danmark.

Industrien var i knæ, og på landet var de mange landmænd og husmænd presset af faldende priser på fødevarer. Arbejdsløsheden havde nået 42 pct., og der var ikke meget lys forude. Fattigdommen bredte sig, og desperationen i befolkningen fulgte med. Hvad skulle det føre til?

Landbrugets organisationer krævede handling, og en storkonflikt var tilmed under opsejling. Arbejdsgiverne havde rejst et

krav om reduktion af arbejderlønningerne med 20 procent. Det havde fagbevægelsen pure afvist, og konflikten var nu så fastlåst, at forligsmanden måtte opgive at nå et kompromis. 100.000 arbejdere stod til at blive lockoutet, når deres overenskomst udløb 1. februar. Noget måtte gøres.

Stauning foreslog et statsligt indgreb i konflikten, der forlængede de gældende overenskomster samt forbød strejker og lockout i ét år frem. Desuden skulle de mange negative konsekvenser af arbejdsløsheden og fattigdommen imødegås med omfattende socialreformer. Men Stauning kunne ikke komme igennem med sit forslag. Nok var han statsminister, men den parlamentariske situation var fastlåst. Regeringen havde ganske vist flertal i Folketinget, og Socialdemokratiet stod stærkt efter endnu en historisk valgsejr i 1932, hvor partiet havde fået 42,7 procent af stemmerne. Men Danmark havde dengang to-kammersystem. Skulle ny lovgivning vedtages, var det ikke nok, at den blev stemt igennem Folketinget. Den skulle også vedtages i Landstinget, og her havde Venstre og de konservative flertallet.

Det Konservative Folkeparti med Christmas Møller i spidsen afviste fra begyndelsen Staunings krav – at der ville kunne opnås nogen form for kompromis. Venstre søgte heller ikke en løsning, men indvilligede dog – stærkt presset af landbrugets organisationer – i at forhandle med regeringen.

De første forhandlinger foregik på Christiansborg, men ret hurtigt besluttede Stauning at flytte dem til sin private residens i

Kanslergade 10 på Østerbro. Her kunne Staunings samlever, Augusta Erichsen, varte op og traktere i hyggelige rammer – og så slap man for nysgerrige kollegaer og emsige journalister.

Ti forhandlere fra de tre partier Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Venstre mødte op i Staunings lejlighed den 28. januar. Fra regeringen var den mest prominente deltager ud over Stauning selv – den radikale leder, P. Munch. Fra Venstre deltog partiformand Madsen-Mygdal og formanden for folketingsgruppen, Oluf Krag. Det gik ikke nemt. Ofte måtte forhandlingerne afbrydes, for at Venstre-delegationen kunne foretrække og diskutere internt i Staunings arbejdsværelse. Lige lidt hjalp det. På trods af situationens alvor var man ikke kommet meget nærmere hinanden, da parterne skiltes klokken tre om natten.

På samme måde gik det dagen efter. Time efter time forsøgte forhandlerne at finde hinanden. Det ene kompromisforslag efter det andet blev fejlet af bordet. Ved midnatstid gav man endeligt op. De radikales P. Munch telefonerede Politikens redaktion og informerede om sammenbruddet, inden han slukøret tog hjem i seng. Her kunne historien være sluttet. Og hvem ved, hvilken fremtid Danmark så var gået i mødet? Men sådan gik det heldigvis ikke.

Venstrefolkene er på vej ud af døren, da Stauning forsøger en sidste taktik. D'herrer kan vel gøre han selskab til en godnatdrink, inden de skilles? Tilbuddet bliver tøvende accepteret, og fru Augusta, der ellers er gået til ro, må ud af fjerene, iføre sig slåbrok og i kælderen for at finde en flaske whisky. Flasken er så beskidt og støvet, at hun beslutter at hælde indholdet på en kry-

stalkaraffel, inden hun serverer drinks for de trætte gæster. Nogle timer og adskillige sjusser senere banker det atter på døren til Augustas soveværelse. Det er selvfølgelig Stauning.

"Nu kan du godt stå op og drikke et glas med mig," siger han. "De er gået alle sammen, og det er det største forlig, jeg har været med til. Jeg er lykkelig nu."

Betydningen af Kanslergadeforliget kan næppe overvurderes. Den daværende landbrugsminister Kristen Bording skrev senere om forliget: "Takket være de demokratiske partiers evne til, trods alle meningsforskelle, at forhandle sig frem til løsning af de uhyre vanskelige problemer lykkedes det at holde fascismen og nazismen ude af Danmarks hus."

At forliget blev indgået, den nat Adolf Hitler kom til magten i Tyskland, har sin egen symbolik. Hvor andre lande havde valgt kompromisløse, såkaldte stærke mænd, der ville konfrontation og vold, havde danskerne valgt en leder, der kæmpede for demokratiet. Kanslergadeforliget var et resultat af, at Stauning hårdnakket insisterede på samarbejde. Han ville vise danskerne, at den parlamentariske vej var en mulig og retfærdig vej til fremskridt.

Selve indholdet i Kanslergadeforliget var et kompromis. Begge parter, regeringen og oppositionen, måtte acceptere ting, de ellers tidligere havde talt imod. Stauning gik med til at styrke landbrugseksporten ved at devaluere kronen med 10 procent på trods af at han i folketingsvalgkampen få måneder forinden havde tordnet imod sådan et forslag. Konfronteret med dette løftebrud udtalte han de nu berømte ord: "Vi har ofret nogle principper, men vi har reddet lan-

det.” Til gengæld fik Stauning to store indrømmelser. For de første opbakning til at gennemføre indgreb i arbejdskonflikten, så lockouten blev afblæst og arbejdernes lønninger fastfrosset. For det andet nikkede Venstre til konturerne af en omfattende socialreform. Partiet ville ganske vist ikke stemme for, men de lovede at undlade at blokere for reformen, når den skulle igennem Landstinget. (...)

Socialreformen – velfærdsstatens fødsel

Som folketingsmedlem har man i dag mulighed for at låne kunst fra Christiansborgs omfattende samling til at udsmykke sit kontor. Det er selvsagt et stort privilegium. Og jeg var da også imponeret, da jeg som nyvalgt mf fik lov til at gå på opdagelse i kunstdepotet. Hvad skulle jeg vælge mellem alle disse fine malerier? Hurtigt fik jeg dog øje på et lærred, der afgjorde sagen. Over en gammel Børge Mogensen sofa på mit kontor hænger det nu i en flot gammel gulddramme: Et portræt af K.K. Steincke.

Kanslergadeforliget var ikke en detaljeret nedskrevet aftale. Det var de store linjer, man havde langt fast den nat i Staunings lejlighed. Resten skulle udmøntes over de kommende måneder. Den vigtigste del af aftalen – socialreformen – satte Stauning socialminister Steincke til at gennemføre.

Flere har bemærket, at Steincke på maleriet på mit kontor ser venlig, men også alvorlig og principfast ud. Hvis maleriet ikke lyver, var det måske de karaktertræk, der gjorde det muligt for Steincke at strikke en så omfattende reform sammen. Sikkert er det i hvert fald, at det var en krævende opgave, han fik. Hidtil havde den danske so-

ciallovgivning bestået af et virvar af forskellige love administreret i et indviklet og irrationelt bureaukrati. Det ændredes nu. 55 regelsæt blev til fire nye love. Reformen gjorde ikke fra den ene dag til den anden Danmark til en velfærdsstat. Men den tog de første skridt i den retning. For eksempel blev det obligatorisk for alle i job at tegne ulykkes- og sygeforsikring, starten på det, vi i dag kender som offentlig sygesikring.

Vigtigst var dog opgøret med fattigloven fra 1891. Her ændredes den hjælp, fattige kunne få, fra at være en almisse, trængende kunne søge, til at være en rettighed, som alle havde samme krav på.

Før havde det været sådan, at et fattigt menneske, der var nødt til at bede om hjælp, skulle vurderes af det lokale sogneråd. Her vurderede man så, om personen havde behov for hjælp, og i givet fald hvilken hjælp vedkommende kunne få. Levede man et ædrueligt liv og blev bedømt til at være et hæderligt menneske, kunne man få lidt håndører til at klare dagen og vejen – måske. Det var langt fra nogen selvfølge. Reglerne var uklare og blev administreret meget forskelligt fra sogn til sogn. Alt det ændrede Steincke med socialreformen. Herefter tildelte staten støtte ud fra objektive kriterier og fastlagte takster, Ligesom de værdigt trængende fik stemmeret.

Før reformen fik en person, der modtog hjælp fra det offentlige, frataget sine demokratiske rettigheder. Fattigfolk regnedes ikke for ligeværdige samfundsborgere. Derfor skulle de heller ikke have lov til at stemme ved folketingsvalg, lød logikken. Også det ændredes nu. Med reformen fik over 50.000 fattige danskere tildelt stemmeretten. (...)

KILDE 2

Christopher Arzrouni (født 1967), cand. scient.pol., er liberal skribent, debattør og politisk rådgiver. Tidligere ansat i Finansministeriet samt i Venstres politisk-økonomiske sekretariat. Arzrouni har været bestyrelsesmedlem i den liberalistiske tænketank Cepos. Uddraget er fra hans bidrag til historieantologien '20 begivenheder der skabte Danmark'.

Kapitel 13. Kanslergadeforliget – Myten om velfærdsstatens opståen.

Kender du denne historie?

I begyndelsen af det tyvende århundrede var Danmark et tilbagestående, liberalistisk land. Særligt i 1920'erne stod de Venstre-ledede regeringer for en rå nedskæringspolitik på det sociale område. Men heldigvis kom Socialdemokraterne til magten, da den gammelliberalistiske Venstre-leder Madsen-Mygdal led nederlag ved folketingsvalget i 1929. Desværre sad de borgerlige partier stadig på flertallet i Landstinget. Dermed kunne de blokere for alle de progressive reformer.

Men i kølvandet på den store verdenskrise i begyndelsen af 1930'erne – og den liberalistiske økonomis fallit – voksede arbejdsløsheden til over 40 pct. Da krisen også ramte Venstres kernevælgere i landbruget, kom partiets leder Thomas Madsen-Mygdal (1876-1943) til fornuft og indså, at statslige indgreb i økonomien var nødvendige. Det lykkedes statsminister og landsfader Thorvald Stauning (1873-1942) at få Venstre til at give vigtige indrømmelser ved det såkaldte Kanslergadeforlig i 1933.

Kanslergadeforliget blev grundstenen for den socialdemokratiske velfærdsstat. Som led i forliget indførte man en helt ny og moderne sociallovgivning baseret på 'rettighedsprincipper'. Man devaluerede kronen, indførte restriktioner på kapitalbevægelser og indførte støtte til landbruget.

Resultatet var, at Danmark klarede sig igennem den store verdenskrise langt bedre end andre vestlige lande. Blandet andet fordi Kanslergadeforligets kompromis mellem Venstre og Socialdemokraterne gjorde det sværere for ekstremistiske grupperinger – såvel nazister og kommunister – at udnytte verdenskrisen til at få vinde i sejlene.

Spændende, ikke sandt? Fakta? Nej. Snarere en tendentiøs udlægning af danmarkshistorien. For Kanslergadeforliget var nemlig langt fra at være nogen grundsten for den socialdemokratiske krise. Tværtimod.

Historien om Kanslergadeforliget er imidlertid en del af den danske politiske mytologi. Postulatet er, at Kanslergadeforliget skabte velfærdsstaten. Og forliget var da ganske rigtigt en skelsættende begivenhed, dog først og fremmest ud fra en ideologisk betragtning, ikke en økonomisk. Kanslergadeforligets vigtigste bidrag til danmarkshistorien var, at det gav Socialdemokratiet mulighed for at definere sig selv som det brede folkelige parti i modsætning til de borgerlige 'Klassepartier'. (...)

(...) Socialreformen indeholdt både elementer af pisk og gulerod med hensyn til medlemskab af syge og arbejdsløshedskasserne. Pysken bestod i et krav om, at man i det mindste skulle være hvilende medlem af en

sygekasse for at kunne få aldersrente. Guleroden var de kraftige forbedringer af a-kassernes ydelser til arbejdsløse.

De nye vilkår førte til en markant vækst i antallet af medlemmer af sygekasserne. Sygekasserne havde haft en stabil medlemsudvikling gennem 1920'erne med en årlig vækst i medlemstallet på 2-3 pct. Men i 1933 steg medlemstallet med 6 pct. Og i 1934 med hele 12 pct. I forhold til det foregående år. Konsekvensen var, at tre ud af fire voksne danskere i 1940 var fulde medlemmer af en sygekasse. I international sammenligning var dette en særdeles høj andel for en frivillig forsikringsordning. Også antallet af medlemmer af arbejdsløshedskasserne steg markant. Arbejdsløshedskasserne havde 302.000 medlemmer i 1931. Forbedringerne i kassernes ydelser og statens øgede tilskud til kasserne trak en kraftig stigning i medlemstallet med sig: I 1935 var 375.000 personer medlem af en a-kasse, og i 1939 var tallet 451.000. Var det så en særlig socialdemokratisk reform? Historikeren Jacob Christensen mener i hvert fald, at den var mere socialdemokratisk end borgerlig:

”Selv om Steincke gerne og ofte kritiserede Socialdemokratiets socialpolitiske linje, lå reformens mål og midler tættere på den socialdemokratiske linje end på Venstres og Det Konservative Folkepartis politik. Reformen kunne derfor først gennemføres på et tidspunkt, da Venstre var alvorligt svækket politisk og tvunget til at vise politiske resultater, som kunne gavne landkommunerne og landbrugets interesser.”

Måske var Socialreformen indbegrebet af socialdemokratiske dengang. Men Socialreformen var ganske konsekvent i sin til-

slutning til forsikringsprincipper, ikke just noget, der ville blive betragtet som en socialdemokratisk mærkesag i dag. Det ville aldrig være gået i Danmark i begyndelsen af det 21. århundrede.

Kanslergadeforligets Socialreform i 1933 skabte ikke nogen voldsom vækst i de offentlige udgifter til sociale forhold. De lå stabilt på omkring 7-8 pct. af bruttofaktorindkomsten hele vejen frem til anden verdenskrig. Det var først langt senere, at udgifterne eksploderede. Så sent som i 1960 udgjorde de samlede offentlige udgifter i Danmark kun cirka 26,6 pct. af bruttonationalproduktet mod over 50 pct. i dag.

Kort sagt kan man ikke sige, at socialreformen skabte grundlaget for den socialdemokratiske velfærdsstat. Det er mere rigtigt at sige, at den socialdemokratiske velfærdsstat fik sit afgørende gennembrud i slutningen af 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne, hvor de sociale udgifter i løbet af et årti kom op på over 30 pct. af bruttofaktorindkomsten.

Det er således først i nyere tid, at staten har påtaget sig en universel forsørgelse også af de borgere, der godt kan klare sig selv. Den skattefinansierede folkepension i 1956 blev det egentlige socialpolitiske nybrud i Danmark, fordi man tildelte en universel ydelse til alle borgere. I loven stod at ”Folkepensionens mindstebeløb udbetales til personer, der er fyldt 67 år, uden hensyn til modtagerens økonomiske forhold”. Også på andre områder er det svært at se det særligt socialdemokratiske i socialreformen af 1933 ud fra et nutidigt perspektiv. Forsorgsloven bevarede princippet om, at kommune og fattighjælp skulle tilbagebetales, fordi det blev anset som et lån. Loven

indeholdt desuden maksimumsbeløb frem for minimumsbeløb. I loven var det klart formuleret, hvornår de offentlige midler måtte anvendes, så udgifterne kunne reduceres mest muligt. De personer, der modtog fattighjælp, mistede desuden stadigvæk deres valgret og valgbarhed, så princippet med afskrækkelse fortsatte. Det var først i Lov om offentlig forsorg af 1961, at dette blev lavet om.

Hvorfor lykkedes det den socialdemokratiske historieskrivning? Måske fordi det var muligt at fremstille de forudgående Venstre-regeringer som særligt asociale og liberalistiske. Man henviser til, at Venstre-regeringerne i 1920'erne gennemførte omfattende nedskæringer af de sociale programmer. Imidlertid overser man, at disse nedskæringer af satser målt i kroner reelt ikke var nogen nedskæring af modtagernes købekraft. I perioden mellem 1918 og 1932 faldt priserne nemlig betydeligt i flere omgange. Det betød, at aldersrente og dagpengesatser i perioder automatisk steg kraftigt i værdi, fordi ydelserne ikke var pristalsregulerede. For at bevare realindkomsten uændret måtte politikerne derfor nedsætte satserne gennem lovgivning. På den måde blev socialpolitikken et stadigt tilbagevendende konfliktemne på den politiske arena og gav Socialdemokratierne en mulighed for at påstå, at Venstre var et asociale nedskæringsparti. Moderne historikere konkluderer imidlertid, at 1920'erne ikke var en periode med omfattende nedskæringer i de sociale programmer målt efter udgifterne. Op gennem 1920'erne var de offentlige udgifter til sociale formål svagt stigende som andel af bruttonationalindkomsten.

Det nye var ikke godt, og det gode var ikke nyt

Kanslergadeforliget var et sammensurium af støtteordninger, rationeringer – og så den berømte socialreform.

Man kan vælge at fokusere på, at Kanslergadeforligets "hjælp" til erhvervslivet byggede på planøkonomi – Det vil sige støtte og rationering – i en udstrækning, som den økonomiske og den politiske mainstream for længst har taget afstand fra. Dertil kommer, at den makroøkonomiske politik – ud fra en Keynesiansk målestok – bidrog til krigen frem for at bekæmpe den. Så hvis Kanslergadeforliget skal bedømmes ud fra en økonomisk synsvinkel, er forliget dumpet.

Man kan også vælge at tage socialdemokraternes egne højstemte paroler for pålydende og konstatere, at en velfærdsstat åbenbart både kan baseres på forsikringsprincipper og på et skattetryk under 25 pct. Så hvis den 30. januar 1933 virkelig var velfærdsstatens dåbsdag, var det under alle omstændigheder en særdeles nøjsom af slagsen. Under alle omstændigheder er der et stort gab mellem Kanslergadeforliget og Socialdemokratiets tordnende ideologiske succes. Men det må være slut nu. Det nye i Kanslergadeforliget og krisepolitikken var ikke godt – nemlig erhvervsreguleringen og støtteordningerne. Og det gode var ikke nyt – nemlig socialreformen, som byggede på eksisterende lovgivning.

KILDE 3

Helle Thorning-Schmidt (født 1966), cand. scient.pol., er socialdemokratisk politiker. Formand for Socialdemokratiet fra 2005 til 2015, og fra 2011 til 2015 Danmarks statsminister i S-SF-R-regeringen. (SF udtrådte af regeringen i 2014). Uddraget er hendes tale på grundlovsdag 2013.

Vi er samlet i dag for at fejre vores grundlov. Grundloven er rammen for den måde, vi i Danmark træffer beslutninger på. Hvordan vi fylder rammen ud, afhænger af os alle sammen.

Det er min klare overbevisning, at vi bruger vores grundlov bedst, når vi arbejder sammen. Og det er også min klare overbevisning, at vi arbejder bedst sammen, hvis vi taler sammen.

Et ægte samarbejde kræver vilje til kompromis.

En ægte samtale kræver en grundlæggende respekt for sin modpart.

Det lyder lettere, end det er.

For jo mere der er på spil, jo større vil modsætningerne være. Der vil altid være spændinger og konflikt i politik. Det er demokratiets vilkår.

Men det er netop, når vi overkommer vores forskellige udgangspunkter, og når vi lytter til hinanden, at vi er i stand til at gøre det, som er bedst for Danmark. Og derfor fejrer vi i dag langt mere end de ord og regler, som er opstillet i grundlovens 89 paragraffer.

Vi fejrer de resultater, vi har opnået i fællesskab.

Vores solidariske velfærdssamfund. At vi over tid har sikret, at det, som kun var

rettigheder for en lille gruppe, er blevet alles rettigheder.

Tænk blot på, at det endnu ikke er 100 år siden, at vi fruentimmere, tyende og andre svage sjæle fik stemmeret.

Tænk, at det er mindre end 20 år siden, at det blev ulovligt for forældre at slå deres børn.

Og tænk på, at det kun er et år siden, at homoseksuelle fik lov til at blive viet i folkekirken.

Der er hele tiden mere at gøre. Der er hele tiden brug for at bruge vores demokrati.

Og siden sidste år på denne tid har vi truffet ganske mange fælles beslutninger.

Vi har gennemført en skattereform.

Vi har sikret, at vores førtidspension og fleksjobordning er holdbar.

Vi har moderniseret forsvaret.

Vi har ændret vores SU-system. De unge skal læse aktivt og tage deres eksaminer for at få SU.

Kontanthjælpen er forandret, så unge ikke bliver ladt i stikken.

Med Vækstplan DK giver vi dansk økonomi og konkurrenceevne et afgørende skub i den rigtige retning.

Vi har sikret, at 20.000 mennesker ikke i løbet af få måneder falder ud af dagpenge-systemet. Det giver tryghed.

Og i morgen genoptager seks ud af Folketingets otte partier forhandlingerne om fremtidens folkeskole.

Det er vigtige forhandlinger, som kan betyde, at vores børn får mere tid sammen med deres lærere. At de får engelsk fra 1. klasse. At der kommer flere timer i dansk og matematik. Men også at vi giver vores

skole et løft med et nyt indhold og nye måder at lære på.

Vi skylder hinanden at nå frem til en aftale. Og vi skylder ikke mindst vores børn, at vi gør en god skole bedre.

Jeg tror godt, at man kan sige, at vi har opnået meget på et år.

Hvis man ikke vidste bedre, skulle man jo tro, vi var gået reform-amok i Danmark.

Ingen tvivl om, at det har været et bemærkelsesværdigt travlt år. Mere bemærkelsesværdigt er dog, at alle Folketingets partier har været med. Alle mandater er blevet brugt på det ene eller andet tidspunkt.

Bloktopolitikken er død.

Og står det til mig, kommer den ikke tilbage. Vi spildte ti år i nullerne på at føre bloktopolitik. Det var en fejl. For bloktopolitikken tager ikke hensyn til helheden. Den tager alene hensyn til et snævert flertal.

I dag for 80 år siden holdt Thorvald Stauning en grundlovstale, hvor han gjorde status efter det berømte Kanslergadeforlig, der var indgået tidligere samme år.

Forud var gået et lille årti med stigende splittelse mellem land og by. Mellem arbejdere og arbejdsgivere. Danmark var politisk handlingslammet på et tidspunkt, hvor det var afgørende at træffe valg. Særligt de svære.

En lettet Stauning sagde den sommerdag i 1933:

”Vi er stærke, naar Smaafolk i By og paa Land staar sammen – Vi har Modstandskraft, naar vi holder paa Demokratiet og sørger for Orden i Samfundet. Rigsdags-

samlingen har udvist politisk Forstaaelse og bidraget til Resultater, der rager højt over andre Aars Resultater.”

I dag ville han formentlig på et mere nutidigt og tv-egnet dansk have sagt: ”Vi er stærke, når vi står sammen.”

Vi skal selvfølgelig ikke sammenligne Stauning eller Kanslergade-forliget med vor tids politikere eller vor tids politik. Det ville ikke være passende.

Men jeg deler Staunings dybe tro på styrken i sammenhold.

Derfor er det også en tilfreds statsminister, der står her i dag.

For Folketingets partier har igennem det seneste år løftet et stort og fælles ansvar for Danmark. Det vil jeg gerne takke for.

De beslutninger, vi træffer i fællesskab, rækker længere ud i fremtiden end dem, vi træffer alene.

Jeg gik til valg på, at vi skulle have det brede samarbejde tilbage. Det har vi fået. Og det stiller krav til os alle.

For samarbejde forudsætter en accept af, at man ikke fuldt og helt får sin vilje. Medmindre man altså har sit eget flertal.

Det har ingen danske partier endnu haft. Heldigvis. Stauning var den, der var tættest på i 1935. Men det er sundt at dele magten. Også med sine politiske modstandere.

Det betyder, at det en gang imellem kan se noget kulørt ud på Christiansborg. Det betyder, at vi som folkevalgte ikke altid får det lige præcis på den måde, som vi og vores vælgere ønskede det. (...)

KILDE 4

Maleri fra 2018 af Jacob Brostrup. Maleriet er et af syv malerier bestilt af Socialdemokratiet til at fortælle om partiets historie som led i projektet 'Folkets tid', hvor historiker Martin Ejner Olsen og maler Jacob Brostrup blev sat til at formidle Socialdemokratiets historie. Maleriet hænger i Socialdemokratiets grupperum på Christiansborg. Dærende gruppeformand Henrik Sass Larsen fik idéen til projektet og har udtalt:

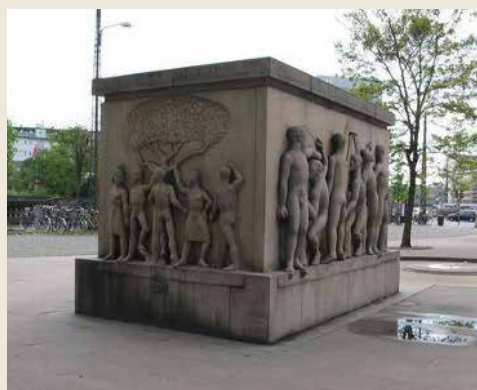
"I Socialdemokratiet er vi stolte af vores historie. Vi er et parti, som snart er 150 år gammelt, og som har sat markante aftryk på den nyere danmarkshistorie. Vi tør endda hævde, at Socialdemokratiets historie er lig med Danmarks. Det er os og vores idégrundlag, som har skabt det moderne velfærdssamfund." Maleriet skildrer perioden fra 1955 til 1970 og hedder 'En bygning vi rejser 1955 – Velfærdsstat'.

KILDE 5

Mindesmærke for statsminister Thorvald Staunings indsats for Socialdemokratiet og fagbevægelsen. Værket er lavet af August Keil (1904-1973) og blev opstillet og betalt af Socialdemokratiet i 1964. Mindesmærket står på Staunings Plads ved Vestre Fari-magsgade. Det er en firkantet blok med relieffer på alle fire sider. På forsiden ses en stor stiliseret fakkel. På venstre side ses seks nøgne mænd, der arbejder. Denne side er

en henvisning til sangen "Snart dages det brødre" af Overby og Rasmussen fra 1871 – året, hvor Socialdemokratiet blev oprettet. Sangen slutter med linjerne: "En bygning vi rejser til skærm i vor nød til arbejdet, liv eller død!" På højre side ses et fakkeltog af mænd, kvinder og børn i alle aldre. På bagsiden ses fem dansende unge mennesker omkring et stort træ med frugter.

OPGAVER

Opgave 1

Du er national-konservativ debattør. Skriv en kritisk anmeldelse af afsnit 10 i 'Historien om Danmark' til Berlingske.

Opgave 2

Se de dele, der handler om velfærdsstaten, i afsnit 10 i 'Historien om Danmark', og svar på følgende: Bliver danmarkshistorien fremstillet anderledes end i 1982? Analysér afsnittet ud fra analysestrategien på s. 223.

Opgave 3

Du er medlem af Venstre og stiller op til folketingsvalget. Skriv et debatindlæg, som mod-svar til citatet fra socialdemokraten Dan Jørgensen nedenfor. Dit debatindlæg skal frem-hæve, hvordan Venstre har været afgørende i udviklingen af velfærdsstaten.

Dan Jørgensen: "Men hvis det er et faktum, at Socialdemokratiet har været den drivende kraft bag udviklingen af velfærdsstaten, hvorfor reagerer visse borgerlige kræfter så så stærkt imod det? Sandheden er nok, at man føler sig truet – for tænk, hvis danskerne blev mindet om, at det ikke er deres partier, der har æren for den samfundsmodel, vi har i dag. Tænk, hvis det endda kom frem, at det borgerlige Danmark havde kæmpet direkte imod udviklingen af velfærdssamfundet!" ('Staunings arv', 2018, Dan Jørgensen, s. 111).

INDEKS

2. slesvigske krig 105
18. april 1864 114, 115
29. august 1943 153

A

affektive princip 128
aktivistisk udenrigspolitik
113, 122
aktiv modstand 151
aktiv tilpasning 150
aktualisering 157
aldersrente 199
analysestrategi 124
Andersen, Astrid Nonbo 70
Anderson, Benedict 15
Anderson, Jay 42
Andriansen, Inge 12
Angelsaksiske Krønike 29
angerpolitik 82
angrende stat 83
Augustoprøret 153
autenticitetsmarkører 222,
228
autobiografisk erindring 14
ånden fra '48 105

B

bagladegevær 107
befrielsen 153, 155
beretning 221
bevidst udeladelse 35
Birkeland, Sven Arvid 187
Bryld, Claus 167
Buk-Swienty, Tom 137

C

centralisering 31, 40
Cepos 219
Christian d. 10. 117
Connerton, Paul 121
Corydon, Bjarne 214

D

Danmark-Norge 63
Danmarks dåbsattest 49
Danmarks Frihedsråd 152
Danmarkshistorie 224
Danmarks navngivningsat-
test 49
Dannevirke 105
Dansk Vestindien 64
demokrati 103
Den Angelsaksiske Krønike
29
den danske model 201
den lille historie 170
den store historie 170
departementchefstyre 154
Det Tyske Forbund 103
diakron historiografisk
analyse 34
didaktiske princip 128
Dobat, Anders S. 38, 39
dobbelmonarki 64
dokumentarfilm 222, 228
Dronning Margrethe 121
Dybbøl 99, 114
død erindring 52

E

Ejderen 101
ekkokammer 221
enevælde 102
erindring 13
erindringsekspllosioner 33
erindringsfelter 18
erindringsfeltmodellen 18
erindringsfællesskab 12, 16
erindringspolitik 16, 162
erindringsspor 222
erindringssted 16, 45
Erslev, Kristian 11, 16
Esping-Andersen, Gösta 197

F

Fadlan, Ibn 29
fiktion 173
film 173
finanskrisen 213
Finansministeriet 210
folkenes selvbestemmelseret
110
folkepension 205
Folkestrejken 154
folkesuverænitet 101
fordanskningspolitik 103
forestillet fællesskab 15, 114
forladegeværer 107
Forordningen om Neger-
Handelen 70
forsikringssporet 200
fortidsfortolkning 159
fortyskning 109
fredsaftale 108
fredsbesættelse 147
Fremskridtspartiet 211
fremstillinger 17, 34
fremtidsperspektiv 159
Frihedsmuseet 162
frikulørt 69
funktionelle lag 50
første slesvigske krig 103

G

genforeningen 118
glemsel 49
Glenthøj, Rasmus 138
Glistrup, Mogens 211
Gorm den Gamle 47
grundfortælling 75, 77
Grundloven 103
grænseafstemningen 116
grænseopørgsmålet 112

H

Halbwachs, Maurice 13
Harald Blåtand 31
Helstaten 99
historiebevidsthed 159, 171
Historiecenter Dybbøl Banke 126
Historien om Danmark 224
historievidenskab 14
historiografi 16, 17, 34
historiografisk analyse 34
historiske narrativer 76
historisk erindring 14
Hobsbawm, Eric 15
Holsten 100
Hutton, Patrick H. 42
Hybel, Nils 38, 40
Højre 102

I

identitet 12
imperialisme 66
invented traditions 15
Irak-krigen 122, 159
Istedløven 46

J

Jellingestenen 16, 31
Jomfruerne 87
Jørgensen, A.D. 59
Jørgensen, Anker 218

K

Kanslergadeforliget 203
Kartoffelkuren 210
Kieler, Jørgen 168
kildekritik 11, 35
kilder 11
Kirchoff, Hans 160
Kjærsgaard, Pia 165
kollektiv erindring 13
kollektiv identitet 11
kolonisering 65
Kommunistloven 150
Kong Christian d. 10 112
konglomeratstat 64
konkurrencestaten 197

konsensusmyten 155
Krag, Jens-Otto 205
Krigsmuseet 126
kropslig erindring 121
Köller-politikken 110

L

Lauenborg 100
Lehmann, Orla 101
levn 221
Lidegaard, Bo 165
Lindisfarne 28
living history 42

M

Matador 173, 175
materielle lag 47
Meza, Christian Julius de 105
mindebegivenhed 114
mindehøjtidelighed 16, 17
mod-erindring 42, 52
modfortælling 76
modstandsbevægelsen 152
Monrad, D. G. 105
Moorhead, Shelley 86
mundtlige kilder 169
museer 126

N

nationalisme 15, 100
nationalliberale 101
nationalstat 15, 109
Nora, Pierre 14, 16
Novemberforfatningen 103
nutidsforståelse 159
Nürnbergprocesserne 81

O

objektive sandhed 11
oliekrisen 209
Olsen, Rikke Agnete 60
opfundne traditioner 15, 19
overgangsretfærdighed 81

P

passiv modstand 151
Pentz, Peter 29
Preussen 103
Påskekrisen 112

Q

Queen Mary 10

R

racehierarki 68
racisme 69
Ranke, Leopold von 11
Rasmussen, Anders Fogh 122, 158
reenactment 42
Renan, Ernest 113
reparerende ret 81, 82
residuale model 197
retsopgør 156
retsprincippet 203
ringborgene 31
ritualer 123

S

sabotage 152
samarbejdspolitikken 148
samarbejdsregeringen 152
samlingsregering 148, 149
sandhedskommissionen 83
Saxo 14
Scavenius, Erik 150
Schalburgkorpset 154
Schlüter, Poul 209
Scholten, Peter von 73
selektive model 197
Septemberforliget 201
skæbnefællesskab 15
slavegjorte 68
Slesvig 99, 100
slesvigske krige 101
slægten 31
Smith, Anthony 116
småstat 113, 159
socialreform 201
stat 31, 39
Stauning, Thorvald 151, 203

Sydafrika 83
sygekasselov 200
symbolske lag 48
synkron historiografisk analyse 34
synkron og diakron analyse 35
Sønderborg Slot 126
Sørensen, Lars-Martin 176
sårfeberen fra Dybbøl 108

T

The Fireburn 74
Thorning-Schmidt, Helle 114, 121
Transfer Day 75
Trelleborg 31
treårskrigen 103
tyskerpiger 155

U

ubevidst udeladelse 35
universelle model 197
universelle spor 206

V

Vallø Borgring 31
vane-erindring 121
velfærdsstaten 197
Versailles 110
Vestindisk Kompagni 65
viking 26
vikingebonde 37
vikingeskib 30
villede erindringssteder 45
voldsmonopol 39
værdigt trængende 200
værnemagere 155

W

Wammen, Nicolai 121
Warring, Anette 44, 162, 165, 177
Weber, Max 39
Welzer, Harald 170
wie es eigentlich gewesen 11
Wilson, Woodrow 110

Y

Young, James E. 52, 54

Z

Zahle-regering 112

Æ

æstetiske princip 128

Ø

Østergaard, Uffe 113
Østrig 103

ILLUSTRATIONSLISTE

- 11: David Berg
- 14: Wikimedia Commons
- 16: Kristian Iversen
- 27: World 2000 Entertainment/Album/Ritzau Scanpix
- 30: Nationalmuseet
- 31: Nationalmuseet
- 32: Nationalmuseet
- 37: Inge Adriansen og Immo Doege: Dansk eller tysk?
- 43: Andreas Bonde
- 44: Sagnlandet Lejre
- 46: Sisse Stroyer/Her Og Nu/Ritzau Scanpix
- 48: Kjeld Olesen/Biofoto/Ritzau Scanpix
- 49: Nationalmuseet
- 51: Jens Dresling/Politiken/Ritzau Scanpix
- 52: Ole Joern/Ritzau Scanpix
- 61: handonhistory.no
- 64: Ulla Nedergård Pedersen
- 66: Maleri af Jens Holm (1826-1827). Thorvaldsens Museum/Creative Commons
- 69: Wikimedia Commons
- 72: Lindegaard Bente/Ritzau Scanpix
- 73: Nationalmuseet
- 74: Holger Damgaard/Ritzau Scanpix
- 80: Kristian Iversen
- 82: Der Spiegel
- 84: Philip Littleton/AFP/Ritzau Scanpix
- 89: Stjernegaard-rejser.dk
- 943: Serious Games Interactive
- 101: Wikimedia Commons
- 102: Frederiksborgmuseet
- 104: Krigsmuseet
- 106: Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000
- 108: Wikimedia Commons.
- 109: Inge Adriansen/Museum Sønderjyllands Mediarkiv
- 111: Genforeningen 2020
- 115: Instagram/Peter Skaarup
- 116: Wikimedia Commons
- 118: Alfred N. Jensen/Museum Sønderjyllands Mediarkiv
- 123: Henning Bagger/Ritzau Scanpix
- 129: Historiecenter Dybbøl Banke
- 131: Krigsmuseet
- 143: 1864
- 144: Historiecenter Dybbøl Banke
- 148: Polfoto/Ritzau Scanpix
- 153: Ida Guldbæk Arentsen/Ritzau Scanpix
- 155: Mads Claus Rasmussen/Ritzau Scanpix
- 158: Joachim Adrian/Politiken/Ritzau Scanpix
- 160: Marius Nyheim/Ritzau Scanpix
- 166: Nationalmuseet
- 163: Lundgaard & Tranberg Arkitekter A/S
- 175: DR
- 177: Wikimedia Commons
- 178: Gordon Photographie/Ritzau Scanpix
- 197: Brian Rasmussen/Nf-Nf/Ritzau Scanpix
- 198: Facebook
- 199: Deutsches Historisches Museum
- 201: Jens Brede/Arbejdermuseets arkiv
- 202: Socialdemokratiet
- 204: Museet for Dansk Bladtegning/Creative Commons.
- 205: A E Andersen/Ritzau Scanpix
- 206: Blæksprutten 1956
- 207: Bax Lindhardt/Ritzau Scanpix
- 208: Blæksprutten 1976
- 210: DONG
- 211: Dansk Folkeparti
- 214: Roald Als/Politiken
- 216: Morten Voigt
- 217: Socialdemokratiet
- 218: Kasper Palsnov/Ritzau Scanpix
- 219: h: Kim Nielsen/Politiken/Ritzau Scanpix, v: Wikimedia Commons/Martin Håndlykken/Nordiske Mediedager
- 220: Cepos
- 222: ø: Wikimedia Commons, n: Med ret til at dræbe
- 237: Jacob Brostrup
- 238: Wikimedia Commons